Juhana Aunesluoma • Titta Putus-Hilasvuori
Jari Ukkonen • Laura Vuorela

LUKION HISTORIA

Linkki 4

Suomen historian käännekohtia

Sanoma Pro Oy
Helsinki

Tiedustelut
Sanoma Pro Oy, Helsinki
puh. 020 391 000
sähköposti: asiakaspalvelu@sanomapro.fi

www.sanomapro.fi

Kustantaja: Sanoma Pro Oy

Tämä aineisto on digitaalinen rinnakkaisversio tuotteesta
ISBN 978-952-63-2175-2 Linkki 4

12 kk lisenssi ISBN 978-952-63-2609-2

48 kk lisenssi ISBN 978-952-63-2610-8

Toimitus: Nora Koskela, Anu Valkama
Ulkoasu ja taitto: Törmä • Ärrälä Oy / Jenni ja Anu Törmä
Repro: Törmä • Ärrälä Oy / Ilkka Ärrälä
Kuvitus: Kauko Kyöstiö / Spatio Oy (kartat)
Kuvatoimitus: Kati Koivikko

© Juhana Aunesluoma, Titta Putus-Hilasvuori, Jari Ukkonen, Laura Vuorela
ja Sanoma Pro Oy

Kopiointiehdot

Tämä teos on digitaalinen oppikirja, joka on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61).

Historia 4

Juhana Aunesluoma
Titta Putus-Hilasvuori
Jari Ukkonen
Laura Vuorela

Lukion historian 4. kurssi käsittelee Suomen historiaa runsaan kahdensadan vuoden ajalta, vuodesta 1809 nykypäiviin asti. Kurssin tiedot luovat vahvan pohjan ymmärtää, miksi nyt elämme tällaisessa Suomessa kuin elämme. Miten suomalainen hallintojärjestelmä ja demokratia ovat muovautuneet? Miten suomalaiset selvisivät nälkävuosista ja pulakausista? Miten Suomi teollistui ja elintasomme nousi nykyiseen huippuunsa? Mitä Suomelta vaadittiin sotien aikaan? Mitkä ratkaisut ovat tuoneet meidät nykyiseen asemaamme kansainvälisen yhteisön ja Euroopan unionin jäsenenä?

Kirjan teemat on käsitelty viimeisimmän historiallisen tutkimustiedon valossa. Historiasta on näin ollen esitetty myös ristiriitaisia ja kiistanalaisia tulkintoja ja selostettu niiden perustelut. Jokainen aika kirjoittaa oman historiansa!

Sisällys

Ruotsin osa Venäjän hallintaan

1. Ruotsin aikakauden perintö.....7
Tuntematon Ruotsin itäkolkka.....7
Oma pitäjä oli maailman napa.....8
Säätyjako yhteiskunnan perustana.....10
Valtaosa väestä säätyjen ulkopuolella.....11
Maatalous elättää suomalaiset.....12
Laki ja hallinto luovat järjestyksen.....13
Kirkko ja koulu.....14
Ruotsin aikakauden perintö Suomessa....15

2. Osaksi Venäjän keisarikuntaa.....16
Napoleonin sodat ja Suomi.....16
Suomen sota.....16
Haminan rauha liittää Suomen alueen Venäjään.....18
Porvoon maapäivät 1809.....19
Suomen valtion synty?.....20
Miksi Suomi sai autonomian?.....21
Senaatti Suomen hallitukseksi.....22
Pääkaupunki siirtyy Helsinkiin.....23
Ruotsista Venäjän markkinoille.....24
Yksinvallan varjopuoli.....25
Aineistotehtävät.....26

Suomalaisuuden rakentaminen

3. Maatalous-Suomi murroksessa.....29
Vanhoillista talouspolitiikkaa.....29
Maaseudun väestö kasvaa ja muuttoliike vilkastuu.....30
Talonpoikia, torppareita ja palkollisia.....31
Nälkävuodet.....32
Karjasta ja metsästä talon turva.....33
Suomen teollistuminen käynnistyy.....34
Ulkomaiset yrittäjät vauhdittavat teollistumista.....35
Teollisuus luo uusia työpaikkoja.....36

4. Suomalaisuuden synty.....38
Nationalismi liikuttaa kansoja.....38
Turun ja Helsingin romantiikka.....39
Lönnrot ja Runeberg suomalaisen identiteetin rakentajina.....40
Kapinallinen Snellman.....42
Hallitsijanvaihdos muuttaa ilmapiiriä.....43

5. Sääty-yhteiskunta alkaa murentua.....44
Kielipuolueiden synty ja kielitaistelu.....44
Työväestö vaatii parannuksia asemaansa.....46
Työväenliike järjestäytyy puolueeksi.....47
Taistelu viinan kiroja vastaan.....48
Naiset vaativat tasa-arvoa.....48
Alamaisista kansalaisiksi.....50
Aineistotehtävät.....52

Suomi irtautuu Venäjästä

6. Venäläistämistä vai yhtenäistämistä?... 55
Venäjä alkaa muuttua.....55
Suomen asemaa aletaan muuttaa.....57
Miksi Venäjän valtakunnan yhtenäistäminen koettiin Suomessa sortona?..... 58
Tsaari ei taivu.....59
Miten venäläistämistä olisi paras vastustaa?. 60
Suomessa toimitaan aktiivisesti.....61
Taiteen keinoin Suomen puolesta..... 62
Venäjän tapahtumat vaikuttavat Suomeen.....64
Eduskunta säätyvaltiopäivien tilalle.....65
Ensimmäiset eduskuntavaalit 1907.....66

7. Suomen itsenäistyminen.....68
Toinen sortokausi.....68
Ensimmäinen maailmansota syttyy 1914.....69
Aktivistit ja jääkärit..... 70
Maailmansota johtaa vallankumoukseen Venäjällä.....71
Venäjän vallankumous tuo Suomeen uuden tilanteen.....71
Suomen tilanne kärjistyy syksyllä 1917..... 72
Ajanlaskun erot Venäjällä ja Suomessa... 72
Poliittinen tilanne muuttuu taas.....74
Itsenäisyys toteutuu.....76
Miksi Neuvosto-Venäjä tunnusti Suomen itsenäisyyden?.....77

8. Sisällissota..... 78
Vastakkaisuudet kärjistyvät..... 78
Kansa jakautuu kahteen leiriin..... 78
Sisällissota alkaa.....80
Punaiset ja valkoiset – osapuolten voimasuhteet ja taustat.....81
Sisällissodan taistelut..... 82
Sisällissodan uhriluvut.....84
Punainen ja valkoinen terrori.....84
Sodan jälkiselvittelyt.....85
Miksi sodalla on monta eri nimitystä?.....86
Lapset sisällissodassa.....88
Aineistotehtävät.....90

Nuori tasavalta

9. Demokratian haasteet ja tasavallan vakiintuminen.....93
Tasavalta vai monarkia?.....93
Kuningashanke raukeaa maailmansodan ratkettua.....95
Vuoden 1919 hallitusmuoto.....95
Kommunistien ja sosiaalidemokraattien pesäero.....96
Poliittisia ääriliikkeitä ja heimoaatetta.....96
Lapuanliikkeen syntytausta 98
Mäntsälän kapina ja lapuanliikkeen lopettaminen..... 100
Äärioikeiston toiminta jatkuu puolueena..... 101
Punamultayhteistyö lieventää vastakohtaisuuksia.....102

10. Pulan ja vaurauden 1920–1930-luvut.....104
Suurten uudistusten aikakausi..... 104
Kansa koulun penkille..... 106

Kieltolaki kumotaan kansanäänestyksellä... 107
Pula koskettaa maatalousvaltaista Suomea..... 108
Suomi nousee lamasta..... 109
Elämää maalla ja kasvavissa kaupungeissa..... 110
Kulutustottumukset alkavat muuttua..... 111
Tulenkantajat ja lentävät suomalaiset..... 112
Aineistotehtävät..... 114

Suomi toisessa maailmansodassa

11. Suomen vaikea asema Neuvostoliiton rajanaapurina..... 117
Suomen ulkopolitiikan varhaisvuodet..... 117
Suomi etsii ulkopoliittista suuntaansa..... 119
Suomi joutuu Neuvostoliiton etupiiriin..... 120
Neuvostoliitto vaatii tukikohtia ja alueita..... 123
Mainilan laukaukset..... 124
Miksi sopua ei saavutettu ja talvisota syttyi?..... 125
Sataviisi päivää talvisotaa..... 126
Talvisota päättyy Moskovan rauhaan..... 130

12. Välirauhan ajasta jatkosotaan..... 132
Suomen vaikea tilanne..... 132
Suomi menee Saksan rinnalle..... 133
Hyökkäyksen suunnittelusta jatkosotaan..... 134
Oliko Suomi jatkosodassa ajopuu vai koskivene?..... 135
Suomen hyökkäyksestä asemasotaan..... 136
Kotirintama sodassa..... 138

13. Jatkosodasta irtautuminen ja katkera rauha..... 140
Suomi alkaa pyrkiä kohti rauhaa..... 140
Neuvostoliitto hyökkää miehittääkseen Suomen..... 141
Suurhyökkäys pysäytetään Saksan tuella... 141
Jatkosodan katkera rauha..... 142
Oliko jatkosota erillissota?..... 144
Jatkosodan vaikeat muistot..... 146
Aineistotehtävät..... 148

Suomi idän ja lännen välissä

14. Tasavallan uusi suunta..... 151
Valvontakomissio saapuu Helsinkiin..... 151
Asekätkentä ja pelon ilmapiiri..... 152
Sota jatkuu Lapissa..... 153
Ulkopolitiikka Paasikiven linjalle..... 154
Kommunistit hallitukseen..... 154
Sota-ajan johtajat tuomiolla..... 155
Pula-aika ja sotakorvaukset..... 156
Sotakorvausmyytti..... 158
Vasemmiston sisäinen kamppailu..... 158
Neuvostoliitto varmistaa otteensa..... 160
Lisätakeet Moskovalle: yya-sopimus..... 161

15. Kylmän sodan Suomi..... 164
Kekkosen valinta presidentiksi..... 164
Vahvistuva puolueettomuus..... 164
Yöpakkaset 1958..... 166
Neuvostoliiton nootti Suomelle 1961..... 167
Nootin sisältö..... 168
Suomi taloudellisesti osa länttä..... 170
Kamppailu puolueettomuudesta..... 172
Kekkosen ajan vallankäyttö..... 173
Suomettunut Suomi?..... 174
Itsesensuuri ja sisäinen suomettuminen..... 175

16. Hyvinvointivaltion rakentaminen..... 178
Maalta kaupunkiin..... 178
Teollisuuden ja palveluiden Suomi..... 180
Eroon köyhyydestä ja kurjuudesta..... 181
Vahvan valtion kausi alkaa..... 182
Hyvinvointivaltio talouskasvun vauhdittajana..... 183
Pohjoismainen hyvinvointivaltion malli..... 184
Koulutus osana hyvinvointivaltiota..... 185
Yhtenäiskulttuuri murtuu..... 186
Radikaali 1960-luku..... 187
Aineistotehtävät..... 188

Suomen uusi kansainvälinen asema

17. Suomi kylmän sodan päättyessä..... 191
Kekkosen valtakunnasta Koiviston kauteen..... 191
Suomen liikkumavara alkaa kasvaa..... 193
Kylmä sota päättyy Suomen osalta..... 193
Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomi..... 194
Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomi..... 196
Suomi lähtee EU-jäsenyyden tielle..... 197
Vaikeat jäsenyysneuvottelut..... 198
Kansan enemmistön tuella EU-jäseneksi..... 199
Suomen alkutaival Euroopan unionissa..... 200

18. Suomi osana globaalia maailmaa..... 202
Kaupallistuva kulttuuri..... 202
Suomi ”Pohjolan Japanina”..... 202
Suomi elää velaksi..... 203
1990-luvun syvä lama..... 204
Laman pitkä varjo..... 206
Lamasta uuden nousun kautta uuteen laskuun..... 207
Kansainvälistyvä kulttuuri..... 208
Mediamonopoli murtuu..... 209
Yhteydet maailmalle tihenevät ja syvenevät..... 210
Monokulttuurisesta monikulttuuriseen Suomeen..... 211
Vihreiden arvojen hidas nousu..... 212

19. Historia ja menneisyydenhallinta..... 214
Historia elää nykyhetkessä..... 214
Kiistat historiasta..... 215
Miten arvioida menneisyyden henkilöitä..... 216
Historian käyttö..... 217
Suomalaisten historiatietoisuus..... 218
Menneisyydenhallinta puhuttaa..... 218
Aineistotehtävät..... 220

Käsitehakemisto..... 222
Kuvalähteet..... 229

Ruotsin osa Venäjän hallintaan

Suomi oli runsaat 600 vuotta osa Ruotsia. Vuosina 1808–1809 käydyssä sodassa Venäjä valtasi Ruotsin itäiset maakunnat ja liitti ne valtakuntaansa. Valtakunnanyhteyden muuttumisesta huolimatta Ruotsin vallan aikana vakiintuneet yhteiskunnan perusrakenteet säilyivät ja elämä Suomen suuriruhtinaskunnassa jatkui pitkälti ennallaan. Suuressa Venäjän keisarikunnassa Suomi oli eksoottinen pohjoismaa, joka toi oman värinsä jo valmiiksi monenkirjavaan kansojen kokonaisuuteen.

1. Ruotsin aikakauden perintö

Tuntematon Ruotsin itäkolkka

Minkälaisen maan Venäjän keisari Aleksanteri I sai hallittavakseen vuonna 1809? Ruotsin itäisistä maakunnista ja niiden asukkaista ei ennen 1700-lukua tiedetty Euroopassa paljoakaan.

Venäjä kilpaili Ruotsin kanssa Itämeren alueen johtavan mahdin asemasta 1600-luvulla, ja siksi Suomen alue kiinnosti lähinnä venäläisiä. 1700-luvulla Ruotsin suurvalta-asema kuitenkin romahti ja venäläisten mielenkiinto Suomea kohtaan väheni. Heidän silmissään Suomi oli takapajuinen ja köyhä alue.

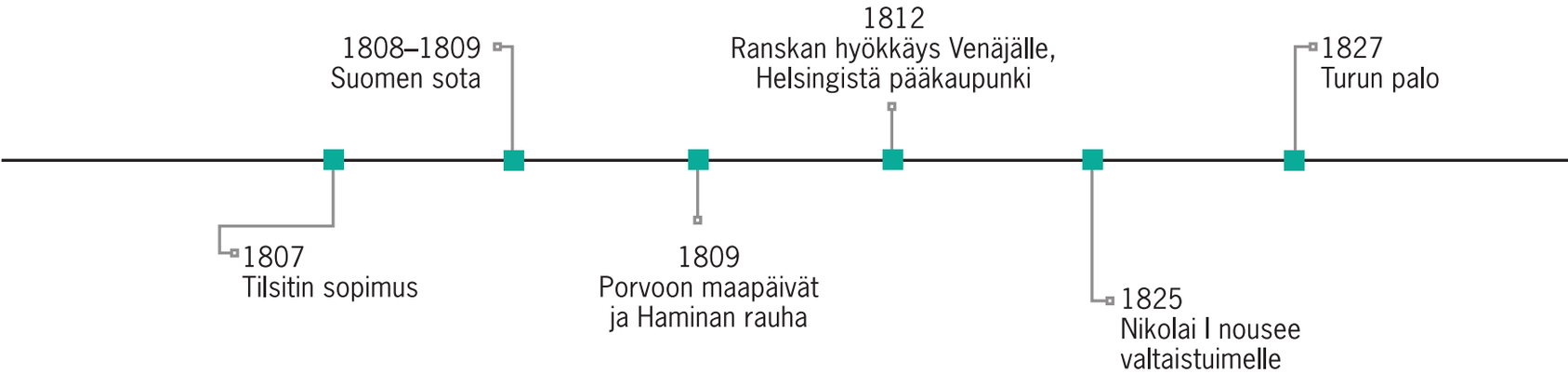

1700-luvun alkupuoliskolla suuret sodat, tautiepidemiat ja nälänhädät olivat koetelleet alueen väestöä ankarasti. 1700-luvun lopussa väestön keski-ikä oli 25 vuotta. Useimmat suomalaiset elivät vaatimattomissa oloissa ja harjoittivat **omavaraistaloutta**, eli kaikki mahdollinen valmistettiin itse.

1700-luvun lopulla olot vakiintuivat ja kehitystä alkoi tapahtua. Yhteydet Ruotsin kautta muualle Eurooppaan tiivistyivät. Eurooppalainen valistusaika heijastui Suomeen niin kutsuttuna hyötyajatteluna, jonka päämääränä oli taloudellisen kehityksen vauhdittaminen. **Hyödyn aikakauden** uudistukset, kuten luonnontieteiden kehitys, näkyivät konkreettisena elämänlaadun paranemisena. Muun muassa rokotukset ja kasvinjalostus alkoivat vähitellen tuottaa hyvinvointia. 1800-luvun vaihteessa Suomen alueen väkiluku oli runsaat 800 000 henkeä ja kasvoi koko ajan.

Oma pitäjä oli maailman napa

Ruotsin itäosien asukkaat olivat Ruotsin kuningashuoneen alamaisia, eivätkä he ennen 1800-

Valtaosa suomalaisista eli pienillä maatiloilla, jotka takasivat perheille niukan toimeentulon. Maata omistavat talonpojat olivat monilla seuduilla suurin väestöryhmä, mutta 1800-luvun kuluessa tilansa vuokranneiden torppareiden ja muun maata omistamattoman väestön lukumäärä kasvoi. Torppa kuvattuna Kiuruvedellä 1920.

lukua kokeneet olevansa erityisesti suomalaisia tai minkään muunkaan kansakunnan jäseniä. Valtaosa rahvaasta puhui äidinkielenään suomea. Hallinnossa, taloudessa ja yhteiskunnan ylemmillä portailla käytettiin aina ruotsia, ellei sitten puhuttu ranskaa tai muita Euroopan valtakieliä.

Oma välitön elinympäristö muodosti ihmisille sen yhteyden, jonka kautta he kokivat kuuluvansa johonkin yhteisöön. Ihmiset elivät yleensä jonkin paikallisyhteisön osana kehdosta hautaan eivätkä useimmat käyneet koskaan oman pitäjän ulkopuolella.

Pitäjä ja kylä olivat ihmisten maailman keskipiste, joka loi perustan arjelle ja juhlalle, työlle ja vapaa-ajalle. Yhteisöt muokkasivat ihmisten arvoja ja rajoittivat valinnanmahdollisuuksia, mutta toisaalta loivat myös turvaa. Koska muuta turvaa ei ollut, ihmiset pitivät kovina aikoina huolta toisistaan. Ongelmat pyrittiin ratkomaan paikallisyhteisön sisällä, mikä ei aina merkinnyt kaikkien ihmisten tasavertaista tai inhimillistä kohtelua.

Sitoutumista omaan elinympäristöön korosti sekin, ettei maata omistamaton väestönosa saanut liikkua vapaasti paikkakunnalta toiselle. Jokaisen palkollisen oli oltava jonkin isännän palveluksessa. Ellei ihmisellä ollut kotipaikkaa, hänet katsottiin **irtolaiseksi**. Irtolaisuudesta määrättiin rangaistuksia.

Suomen alue osana Ruotsia

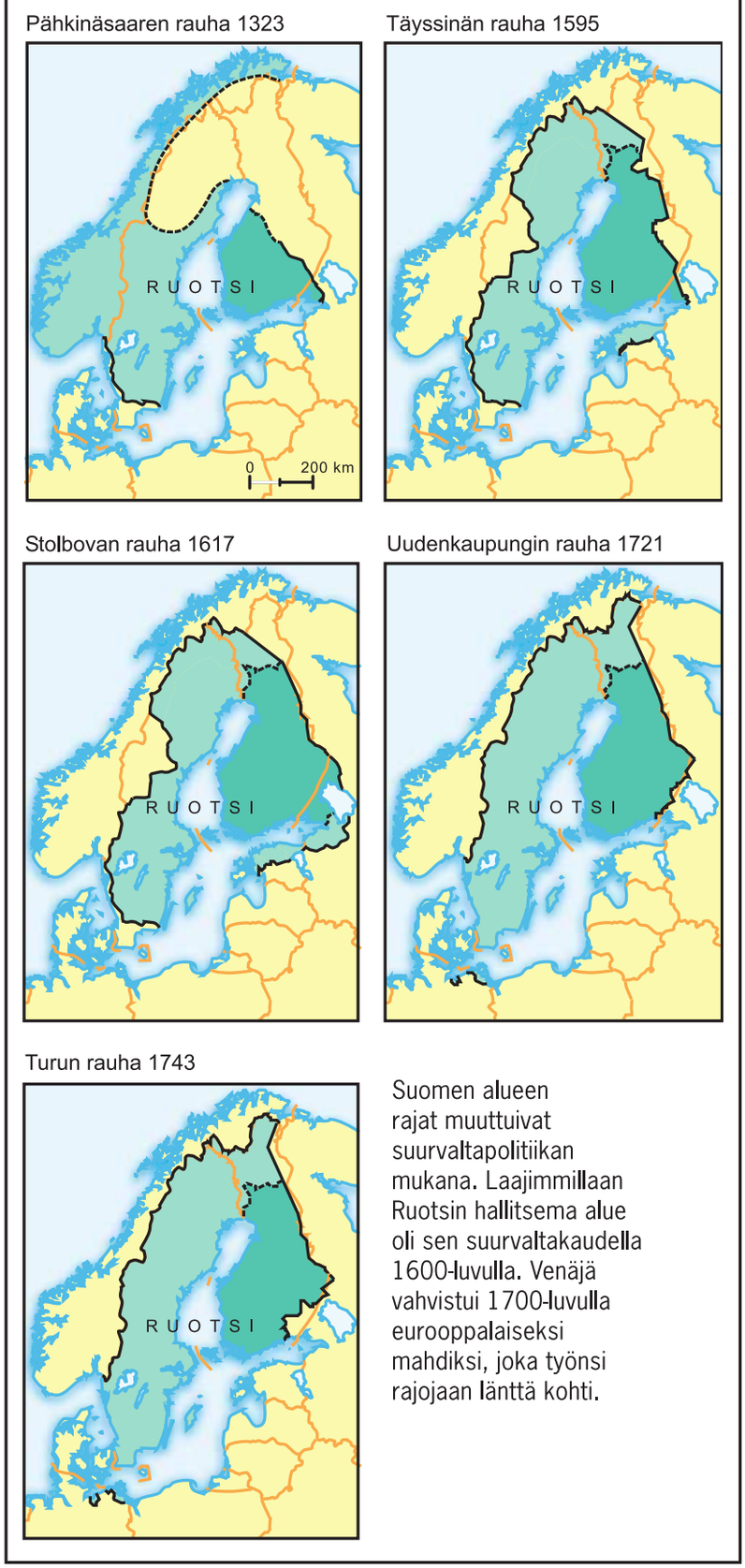

Suomen alueen rajat muuttuivat suurvaltapolitiikan mukana. Laajimmillaan Ruotsin hallitsema alue oli sen suurvaltakaudella 1600-luvulla. Venäjä vahvistui 1700-luvulla eurooppalaiseksi mahdiksi, joka työnsi rajojaan länttä kohti.

Säätyjako yhteiskunnan perustana

Yhteiskunta jakautui säätyihin. Pohjoismaissa oli vallalla nelisäätyjako aatelistoon, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin. Suuressa osaa Eurooppaa, esimerkiksi Ranskassa, oli vallalla kolmen säädyn järjestelmä; ihmiset jakautuivat aatelistoon, papistoon ja niin sanottuun kolmanteen säätyyn. Säätyyn synnyttiin, sen mukaisesti työskenneltiin, sen parista etsittiin itselle puoliso ja samassa säädyssä myös kuoltiin.

Säädyt loivat yhteiskuntaan pysyvyyttä, mutta myös hidastivat kehitystä, koska säädystä toiseen siirtyminen eli **säätykierto** oli melko vähäistä. Jonkin verran Suomessa noustiin talonpoikaissäädystä porvareiksi tai porvareista papistoon, mutta pääasiassa ammatit periytyivät suvussa isältä pojalle. Suomessa ei vielä ollut elinkeinovapautta.

Myös elämäntavan tuli olla säädyn mukaista. Yläluokan eli aatelin vauraus näkyi asumisessa, pukeutumisessa ja ruokavaliossa. Palvelusväki huolehti rikkaan aateliston tarpeista. Suomen aatelistoon kuului vain noin prosentin verran väestöstä ja se eli vaatimattomasti verrattuna muun Euroopan rikkaisiin aatelissukuihin. Toisin kuin Baltiassa ja Keski-Euroopassa suomalaiset aateliset olivat pääosin niin kutsuttua virka-aatelia, joka vastasi valtakunnan ja sen eri alueiden hallinnosta, eikä Suomessa ollut muille maille tyypillisiä feodaaliherroja.

Aleksander Lauréuksen maalauksessa Pastorin kestit (1815) säätyläisväki viettää iltaa hilpeissä tunnelmissa.

Koulunkäynti ei 1700-luvun Suomessa kuulunut vielä varsinkaan rahvaan etuoikeuksiin. Lukutaitoa saattoi kuitenkin oppia kirkon kinkereillä. R. W. Ekmanin teoksessa Kinkeripäivän aamuna äiti valmistaa lukuharjoituksiin lähtevää poikaansa katekismuksen kuulustelua varten.

Kullakin säädyllä oli omat erioikeutensa eli **privilegionsa** ja velvollisuutensa. Privilegioista huomattavimpia oli verovapaus, josta sekä aatelisto että papisto nauttivat. Lisäksi papistolla oli oikeus verottaa kirkon jäseniä. Yhteiskunnan korkeimmat virat hallinnossa ja armeijassa oli perinteisesti varattu aatelistolle. Porvarit saivat harjoittaa kaupungeissa käsityön ja kaupan ammatteja. Talonpoikien tuli viljellä omistamaansa maata, maksaa veroja ja osallistua tarvittaessa maanpuolustukseen ruotuväkiarmeijassa.

Valtaosa väestä säätyjen ulkopuolella

Säätyjen nelijakoa noudatettiin Tukholmassa kokoontuvilla valtiopäivillä, jonne valtakunnan itäisten maakuntien asukkaat saivat – kaikkien muidenkin Ruotsin maakuntien tapaan – lähettää edustajiaan. Arkisessa elämässä jako oli kuitenkin yksinkertaisempi ja väestö jaettiin kahtia: säätyläisiin ja rahvaaseen.

Suurin osa suomalaisia jäi säätyjen ulkopuolelle. He olivat rahvasta, kuten torppareita, maataloustyöläisiä ja palvelusväkeä. Ylempiin säätyihin kuului vain 2–3 prosenttia väestöstä, noin kolmannes oli talonpoikia ja loput rahvasta.

Säätyihin kuulumattomilla ei ollut lainkaan edustusta valtiopäivillä eikä mahdollisuutta nousta korkeammalle yhteiskunnallisessa hierarkiassa. Koulutusmahdollisuuksiakin oli vähän; lähinnä maksuton, kirkon antama opetus, kuten rippikoulu ja kinkerit, antoivat rahvaalle perustiedot kristinopista ja auttavan lukutaidon. Yliopisto-opiskelijoista oli 1800-luvun alkupuolella talonpoikaistaustaisia vain 7–8 prosenttia opiskelijoista.

Suomen sisäosien metsäisillä alueilla maata viljeltiin kaskeamalla. Ensin metsä kaadettiin, minkä jälkeen maapohja poltettiin. Näin syntyneeltä ravinteikkaalta pellolta korjattiin yksi tai kaksi satoa, mutta sen jälkeen oli siirryttävä muualle ja raivattava uutta peltoa. Maan ravinteita kuluttava alkeellinen viljelytekniikka vaati laajoja metsäalueita. Väestön kasvun ja metsien arvonnousun myötä kaskeamisesta siirryttiin pysyvään peltoviljelyyn.

Maatalous elättää suomalaiset

Melkein kaikki Suomen asukkaat saivat elantonsa maataloudesta. Vuonna 1815 lähes 95 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä työskenteli maataloudessa tai sen sivuelinkeinoissa. Suomalaiselle **agraariyhteiskunnalle** oli ominaista, että huomattava osa maita ja metsiä oli itsenäisten talonpoikien omistuksessa. Suomessa ei ollut Tanskan tai Viron tapaan maaorjuutta. Kaikki maaseudun ihmiset eivät kuitenkaan omistaneet maata, vaan valtaosa työskenteli talonpoikien tai muiden säätyjen edustajien omistamilla maatiloilla ja kartanoissa saaden niistä palkakseen asunnon ja ruoan.

Isojaon nimellä tunnettu viljelys- ja metsäpalstojen uudelleen järjestäminen laajemmiksi kokonaisuuksiksi tehosti maataloutta hiukan 1700-luvulla. Viljelystekniikat olivat kuitenkin vielä alkeellisia ja heikot sadot merkitsivät helposti nälkää ja puutetta. Sisämaassa sovellettiin tuottavuudeltaan alhaista **kaskiviljelyä**.

Maanomistusten uudelleenjärjestelyt aiheuttivat maaseudulla myös ongelmia, koska peltojen ja metsämaiden yhteiskäyttö väheni. Maita ja metsiä alettiin yhä selvemmin pitää yksityisomaisuutena. Erot maata omistavien ja maata omistamattomien välillä korostuivat.

Ruotsin vallan aikana myös Suomen alueen oikeuslaitos toimi olosuhteisiin nähden kehittyneesti ja oikeudenmukaisesti. Vuoden 1734 lakiin oli koottu tärkeimmät siviili-, rikos- ja prosessioikeudelliset säädökset. Oikeustapauksia ratkottiin käräjillä. S. A. Keinäsen maalaus Käräjäsalin etuhuoneessa on vuodelta 1880.

Perinteinen maatalousyhteiskunta oli rakenteiltaan jäykkä, eikä se mukautunut helposti yhteiskunnallisiin tai taloudellisiin muutoksiin.

Laki ja hallinto luovat järjestyksen

Myönteisin Ruotsin ajan perintö Suomelle oli melko tasapuolisesti eri ihmiset huomioon ottanut oikeuslaitos ja sen pohjana ollut lainsäädäntö.

Ruotsalainen oikeuslaitos suhtautui kuninkaan alamaisiin siten, että se turvasi tietyt oikeudet kaikille. Suomen asukkaat pääsivät jo 1700-luvulla nauttimaan suuremmista vapauksista kuin monet muut eurooppalaisten kuningas- tai keisarikuntien alamaiset. Vaikka ylimmät tuomarinvirat olivat aatelisten käsissä, Ruotsin oikeuslaitos toimi aikakauden oloihin nähden kohtuullisen tasapuolisesti ja lievensi toiminnallaan yhteiskunnallisia vastakohtia. Oikeuslaitos jakautui alioikeuksiin, joita kaupungeissa olivat raastuvanoikeudet ja maaseudulla kihlakunnanoikeudet. Näiden päätöksiin voitiin hakea muutosta valittamalla Turun tai Vaasan hovioikeuteen.

Periaatteessa laki antoi mahdollisuuden kansalaisten omalle aloitteellisuudelle, yrittäjyydelle ja oman maan kehittämiselle. Suomalaiset eivät silti itse aina kyenneet hyödyntämään vapauksiaan. Maa oli köyhä ja harvaan asuttu. Liikenneyhteydet olivat huonot ja kaupungit pieniä.

Ruotsin valtakunnalle oli 1600-luvulta alkaen ominaista myös tehokkaasti järjestetty hallintokoneisto, jota monet ulkomaalaiset pitivät esimerkillisenä. Ruotsin osana myös Suomeen luotiin muun valtakunnan kaltainen hallinto. Kirkko jakautui seurakuntiin ja hiippakuntiin, joita johti Turun piispa. Maaherrat johtivat läänejä ja näiden alaisuudessa toimivat kihlakuntien verojen keruusta vastanneet voudit ja pitäjien nimismiehet.

Kirkko ja koulu

Kristinusko tuli Suomeen kahta reittiä, lännestä Ruotsin ja idästä Venäjän kautta. Valtaosa nykyisen Suomen alueen asukkaista omaksui 1100- ja 1200-luvuilla katolisen uskonnon. Venäjän vastaisen rajan rauhattomilla alueilla ortodoksinen kirkko voitti alaa, mutta yleensä kaikki ne alueet, jotka kuuluivat Ruotsin kruunulle, olivat katolisen kirkon alaisia.

Keski-Euroopasta levinnyt reformaatio muutti Ruotsinkin kirkolliset olot 1500-luvulla perin pohjin. Evankelis-luterilainen kirkko kuului keskeisenä osana myös itäisten maakuntien elämänmenoon. Erityisen merkittävä rooli luterilaisella kirkolla ja papistolla oli suomen kielen, koulujen ja yleensäkin sivistyselämän kehittymisen kannalta.

Kirkko vastasi osaltaan alkeiskouluista ja keskeisten uskonkappaleiden juurruttamisesta kansan mieliin. Vaikka varsinainen lukutaito oli ennen 1800-lukua harvinaista, suuri osa suomalaisista tunsi jonkin verran raamatullisia ja uskonnollisia tekstejä. Varakkaat talonpojat, käsityöläiset tai kauppiaat saattoivat raamatun lisäksi omistaa ja lukea joitakin muitakin kirjoja.

Varsinainen korkeampi sivistys ja opiskelu oli kuitenkin harvinaista. Turussa toimi pieni, vuonna 1640 perustettu yliopisto, Turun Aka-

Ruotsin aikakauden perintö Suomessa

- sääty-yhteiskunta
- evankelis-luterilainen kirkko
- lait ja oikeuslaitos
- hallinto ja virkamiehistö
- verotusjärjestelmä
- yksityinen maanomistus, maata omistavat talonpojat
- alkeiskoulut ja yliopisto
- painovapaus ja sanomalehdistö

Turun Akatemia oli pitkään Suomen alueen tärkein opinahjo, jossa koulutettiin papistoa ja virkamiehiä. Turun palon jälkeen yliopisto siirrettiin 1828 Helsinkiin. Albert Edelfeltin maalaus Turun Akatemian vihkiäisistä vuodelta 1902 kuuluu Suomen taiteen kultakauden merkkiteoksiin. Maalauksessa yliopiston opettajat ja rehtori ovat asettuneet kulkueeksi huomion keskipisteenä olevan Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahen perään. Taustalla häämöttää Turun tuomiokirkko.

temia, mutta muutoin suomalaisten oli korkeampaa sivistystä hankkiakseen lähdettävä opiskelemaan ulkomaisiin opinahjoihin.

Suomalaisen papin Antti Chydeniuksen Ruotsin valtiopäivillä ajamien uudistusten tuloksena Ruotsissa säädettiin vuonna 1766 kansainvälisestikin harvinainen painovapauslaki. Sen myötä ensimmäiset Suomessa julkaistut sanomalehdet näkivät päivänvalon. Uudet vapaudet antoivat vauhtia myös tieteen harjoittamiselle ja kirjallisuuden kehitykselle.

Tehtävät

1. **Minkälainen oli sääty-yhteiskunnan rakenne?**
2. **Miten Suomen asukkaat hankkivat elantonsa Ruotsin aikakaudella?**
3. **Miten yhteiskunta oli alkanut muuttua 1700-luvun lopulla?**
4. **Mitkä tekijät hidastivat ja vauhdittivat Ruotsin itäisten maakuntien kehitystä?**

2. Osaksi Venäjän keisarikuntaa

Napoleonin sodat ja Suomi

Napoleonin sodat koskettivat 1800-luvun vaihteessa koko Eurooppaa. Laajentumishaluinen Ranska järkytti Euroopan voimatasapainoa ja saavutti aluksi voiton Itävallasta ja Preussista, minkä jälkeen se hallitsi laajoja osia Keski- ja Etelä-Euroopasta. Toisella suunnalla Ranska kävi sotaa maailman johtavan merimahdin Britannian kanssa.

Ruotsi toimi läheisessä yhteistyössä Britannian ja muiden Napoleonin vihollisten kanssa ja lukeutui näin Napoleonin vastustajiin. Ruotsin kuningas kutsui Ranskan keisariksi noussutta Napoleonia ”ilmestyskirjan pedoksi”.

Napoleonin sota Britanniaa vastaan ei edennyt yhtä hyvin kuin sotatoimet muualla Euroopassa. Ratkaisua haettiin pystyttämällä **mannermaasulku** eli kauppasaarto, jolla pyrittiin vahingoittamaan ulkomaankaupasta riippuvaisen saarivaltakunnan taloutta. Ruotsi, joka kävi kauppaa Britannian kanssa ja pelkäsi sen vastatoimia, ei suostunut liittymään mukaan kauppasaartoon. Napoleonin talouspakotteet eivät näin toimineet toivotulla tavalla.

Napoleon oli aluksi sodassa myös Venäjän kanssa. Ruotsin kannalta tilanne muodostui tukalaksi, kun Ranska ja Venäjä tekivät Tilsitissä 1807 rauhan ja liittoutuivat keskenään. Napoleon ja Venäjän keisari Aleksanteri I sopivat, että Venäjä hyökkäisi Suomeen ja sillä tavoin painostaisi Ruotsia liittymään mukaan Ranskan johtamaan kauppasaartoon.

Suomen sota

Venäjän hyökkäys Suomeen alkoi helmikuussa 1808. Ruotsin joukot vetäytyivät venäläisten edellä syvälle sisämaahan ja kohti pohjoista. Kuningas pelkäsi hyökkäystä Tanskasta, ja tästä syystä Suomessa olleet armeijan osastot saivat tulla toimeen omin voimin. Talven oloissa ei myöskään ollut mahdollista lähettää merkittäviä lisävoimia Pohjanlahden yli Suomeen.

Ensimmäinen merkittävä tappio koettiin toukokuussa 1808, kun venäläiset valtasivat Helsingin edustalla olleen Viaporin merilinnoituksen. Valtaaminen onnistui ilman merkittävää vastarintaa, kun linnoituksen komentaja Cronstedt arvioi puolustamisen toivottomaksi ja antautui. Venäläiset ottivat hallintaansa myös Turun, joka oli Suomen hallinnollinen keskus. Ruotsalaiset ryhtyivät vastahyökkäykseen kesällä, mutta ran-

Kahden keisarin suudelma vahvistaa liittolaisuuden. Venäjän Aleksanteri I taipui huonon sotamenestyksen vuoksi neuvotteluihin voittoisan Napoleonin kanssa. Aseleponeuvotteluja käytiin Itä-Preussin ja Venäjän rajalla Tilsitissä kesällä 1807. Keisarit kohtasivat keskelle jokea ankkuroidulla lautalla ja solmivat salaisen sopimuksen Euroopan jakamisesta. Suomen kohtalo ratkesi sopimuksen sivutuotteena, kun se jäi Venäjän hallintaan.

Suomen sota 1808–1809 lukeutui autonomian ajan taiteilijoiden, kirjailijoiden ja runoilijoiden keskeisiin aiheisiin. Monet näkivät siinä Suomen ja suomalaisuuden synnyn käännekohdan. Teoksissa käsiteltiin sodan julmuutta ja sotilaiden sankarillisuutta. Albert Edelfelt maalasi Porilaisten marssin vuonna 1892 ajalle tyypilliseen kansallisromanttiseen tyyliin. Suomelle kirjoitettiin omaa historiaa, jota taiteilijat kuvittivat.

Suomen sotaa käytiin maan lähes joka kolkalla. Ruotsin joukkojen saavuttamat yksittäiset taisteluvoitot ja vastahyökkäykset eivät kyenneet kääntämään sodan suuntaa. Talvella 1808 alkanut sota hiljeni saman vuoden loppusyksyllä Venäjän lopulliseen voittoon.

nikkokaupunkien ja linnoitusten menetysten jälkeen venäläisiä oli hyvin vaikea saada ajetuksi pois maasta.

Sotaa käytiin ankarasti eri puolilla maata. Kesällä 1808 Ruotsin armeija saavutti venäläisistä voittoja, mutta syksyllä kärsittyjen tappioiden myötä sodan voimasuhteet kääntyivät peruuttamattomasti Venäjän eduksi. Sotatoimet Suomen alueella päättyivät marraskuussa.

Suomen sodan päävaiheet ja taistelupaikat

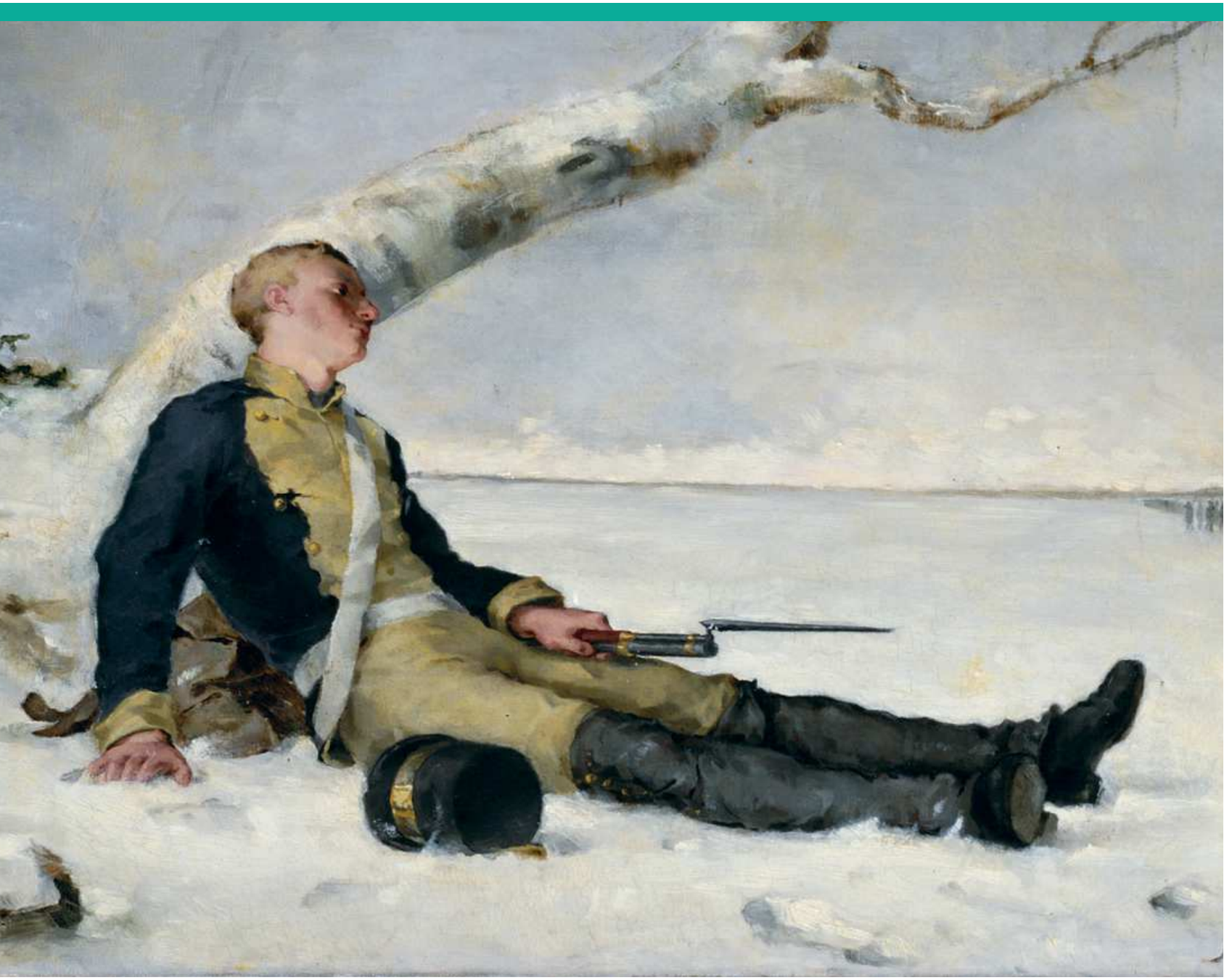

Autonomian ajan taiteilijat eivät kaihtaneet teoksissaan sodan ankaruuden kuvaamista. Helene Schjerfbeckin maalaus Haavoittunut soturi hangella on vuodelta 1880.

Haminan rauha liittää Suomen alueen Venäjään

Suomen sota päättyi syyskuussa 1809 solmittuun **Haminan rauhaan**. Sodan lopputuloksena Ruotsi luovutti itäiset maakuntansa Venäjälle ja uusi valtakunnanraja kulki Tornionjokea pitkin. Kuningaskunta menetti kolmanneksen alueestaan. Ruotsin itäiset maakunnat liitettiin Venäjän keisarikunnan osaksi **autonomisena** eli **itsehallinnollisena** Suomen suuriruhtinaskuntana.

Venäjän hyökkäys Suomeen oli tehokas keino Ruotsin painostamiseksi. Rauhan tultua se liittyi Britannian vastaiseen kauppasaartoon. Napoleonin sotaonni oli kuitenkin hiipumassa ja vastustajat tiivistivät rivejään.

Napoleonin ja Aleksanterin kumppanuus ei sekään ollut pitkäikäinen. Vuonna 1812 Napoleon teki epäonnisen sotaretken Venäjälle, ja Ranskan tappion jälkeen Venäjä kohosi yhdeksi Euroopan johtavista suurvalloista. Samana vuonna Ruotsin uusi kuningas päätti, ettei

Suomen autonominen alue Haminan rauhassa 1809

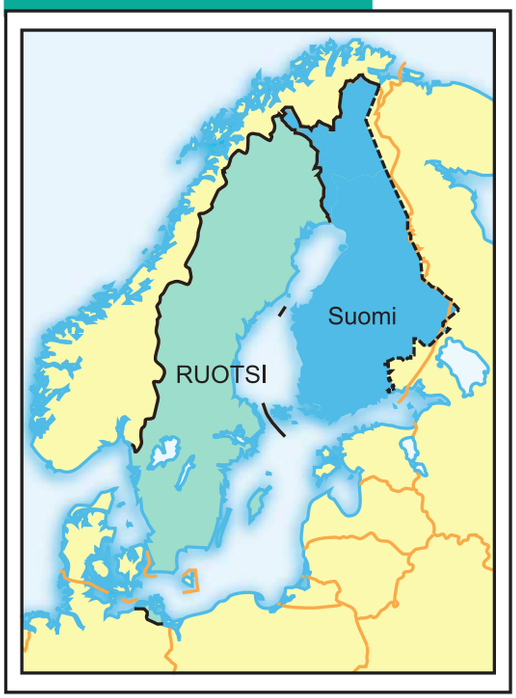

Ruotsi havittele Suomea enää takaisin. Pohjois-Euroopan olot vakiintuivat niille sijoilleen pitkäksi aikaa.

Porvoon maapäivät 1809

Venäjän alkuperäisenä aikomuksena ei ollut liittää Ruotsin itäisiä maakuntia pysyvästi keisarikunnan osaksi. Pian sotatoimien alettua tämä otettiin kuitenkin tavoitteeksi, mikä sai venäläiset joukot myös pidättymään aikaisemmille sodille ominaisesta siviiliväestön terrorisoinnista ja omaisuuden tuhoamisesta. Suomesta ei haluttu katkeraa pitkittyvän sissisodan näyttämöä, vaan maa ja sen asukkaat haluttiin rauhoittaa ja liittää sellaisenaan keisarikuntaan.

Taistelujen vielä jatkuessa pohjoisessa keisari Aleksanteri matkusti Suomeen kohdatakseen uudet alamaisensa. Keisarin tärkeimpänä tavoitteena oli tyynnytellä valloitetun Suomen asukkaiden mieliä ja vakuuttaa heidät siitä, että Suomessa voitaisiin suhtautua levollisesti tulevaisuuteen Venäjän keisarikunnan osana.

Suomen muuttuneen aseman symboliksi nousivat kevättalvella 1809 Porvoossa pidetyt **maapäivät**. Keisari Aleksanteri esiintyi tilaisuudessa vallatun alueen säätyläisten perinteitä ja heidän oikeuksiaan arvostaen. Merkkihenkilöille jaettiin virkoja, eläkkeitä ja muita suosionosoituksia. Keisari näyttäytyi isällisenä hyväntekijänä, jonka olemusta luonnehtivat uskollisuus, hyvyys, hyväntahtoisuus ja ystävällisyys alamaisia kohdatessa. Hallitsija antoi ymmärtää ottaneensa Suomen suojelukseensa.

Suomalaisille oli tärkeää, että keisari lupasi kunnioittaa Suomessa vallinnutta yhteiskuntajärjestystä, säätyjen erioikeuksia eli privilegoita, lakeja ja uskonnollisia oloja. Uudet keisarin alamaiset vakuuttivat uskollisuutta uudelle hallitsijalle ja juhlallisesti ilmoittivat luottavansa keisarin heille antamiin lupauksiin.

Säätyjen edustajille privilegioiden vahvistus oli suuri helpotus. Varsinkin ylimmät säädyt olivat pelänneet vallanvaihdon vaikuttavan omaan asemaansa kielteisesti. Esimerkiksi papistoa oli paennut sodan aikana Ruotsiin pakkokäännytyksen pelossa, koska Aleksanteri tunnettiin hartaana ortodoksina. Porvoon maapäivien jälkeen papisto alkoi vähitellen palailla Suomeen, kun se huomasi, ettei luterilaisen kirkon asemaan juuri koskettu. Aleksanterin suosio suomalaisten keskuudessa oli huipussaan, mitä uuden hallitsijan avokätisyys osaltaan auttoi.

Suomen valtion synty?

Porvoon maapäivien avajaispuheessaan keisari ilmoitti nostaneensa ”Suomen kansakunnaksi kansakuntien joukkoon”. Ensi alkuun suomalaiset eivät osanneet pitää tätä lausumaa erityisen merkittävänä. Aikaa myöten sen katsottiin yhdessä keisarin muiden vakuutusten kanssa kuitenkin merkinneen sitä, että keisari oli Porvoossa solminut suomalaisten alamaistensa kanssa **perustuslaillisen sopimuksen**.

Suomalaisten käsityksen mukaan keisarin kanssa sovittiin, että maata hallittaisiin erillisenä itsehallinnollisena eli autonomisena keisarikunnan osana. Osana omien erioikeuksiensa ja omanarvontuntonsa vahvistamista suomalaiset ryhtyivät myöhemmin kutsumaan Porvoon maapäiviä **valtiopäiviksi**.

Kiista siitä, mitä Porvoossa 1809 oikeastaan tapahtui ja mikä kokouksen merkitys oli, jatkui kiivaana aina 1900-luvun alkuun asti. Suomessa maan autonomisen erityisaseman puolustajat vetosivat keisarin kanssa 1809 tehtyyn sopimukseen, jonka keisari oli vahvistanut valallaan. Venäläisille se, että Porvoon sopimus olisi jotenkin sitonut keisarin käsiä tai että siellä olisi perustettu Suomen valtio, oli mahdoton ajatus. Itsevaltias hallitsija sai tehdä valtakuntansa osien ja niiden kansojen kanssa mitä halusi.

Eräs Suomen historian käännekohdista: hallitsijavakuutuksensa antanut Aleksanteri I seisoo 29.3.1809 Porvoon tuomiokirkossa juhlakatoksen alla vierellään kenraalikuvernööri G. M. Strengtporten. Samassa tilaisuudessa Suomen säädyt vannoivat uskollisuudenvalan keisarilleen ja suuriruhtinaalleen.

Nykyään jotkut historioitsijat ovat olleet sitä mieltä, että Porvoon ”valtiopäivät”, jossa keisari Aleksanteri ”huudettiin” Suomen suuriruhtinaaksi todella teki Suomesta ”erityisen valtion, Suomen Suuriruhtinaskunnan”. Toisten silmissä Suomen valtiosta puhuminen Porvoon kokouksen yhteydessä on ”sanojen väärinkäyttöä” ja koko ajatus Suomen valtion synnystä 1809 on vain myöhemmän poliittisen kampanjoinnin tulosta.

Osansa tapahtumien tulkintavaikeuksissa on sanojen erilaisella merkityksellä eri aikoina ja eri kielissä. Porvoon kokoukseen osallistuneet käyttivät siitä maapäivät-sanaa (ruots. *landtag*). Kokoukseen liittyneissä ranskan- tai venäjänkielisissä asiakirjoissa tai niiden ruotsinnoksissa ei sana *stat* ollut mitenkään keskeisessä asemassa.

Sekaannusta on lisännyt, että keisarin ranskankielisessä puheessaan käyttämä sana *nation* eli ”kansakunta” ei vielä tuolloin tarkoittanut samaa kuin myöhemmin. Historioitsijat katsovat, että keisari puhui kansakunnasta tarkoittamatta sillä muuta kuin valtakuntansa provinssia eli hallinnollista aluetta, eikä siten olisi ajatellut, että sen asukkaat olisivat muodostaneet jonkin erityisen kansakunnan.

Venäjän keisarit autonomiasta Suomen itsenäistymiseen

Aleksanteri I
(1801–1825)

Nikolai I
(1825–1855)

Aleksanteri II
(1855–1881)

Aleksanteri III
(1881–1894)

Nikolai II
(1894–1917)

Aleksanteri I oli uudistusmielinen keisari, joka pyrki rauhoittamaan Suomen alueen Pietarin kaupungin turvaksi. Tämä rintakuva koristi alun perin Turun akatemian juhlasalia. Vuonna 1827 se siirrettiin Helsingin yliopiston uuteen päärakennukseen. Nykyisin rintakuva sijaitsee syrjäisellä paikalla Kansalliskirjaston puutarhassa. Sen jalustassa on teksti Isänmaan ja Yliopiston isä.

Miksi Suomi sai autonomian?

On löydettävissä useita syitä sille, että Venäjä ei liittänyt Suomea muitta mutkitta maakunnakseen vaan myönsi sille autonomisen aseman.

Tärkeä syy oli se, että Aleksanteri I halusi rauhoittaa Suomen alueen väestöä, jotta tämä ei mahdollisen Ruotsin kostosodan tai Napoleonin hyökkäyksen yhteydessä siirtyisi ruotsalaisten puolelle venäläisiä vastaan.

Suomen lähellä sijaitsevan Venäjän pääkaupungin Pietarin turvaaminen oli Venäjän näkökulmasta tärkeää. Siksi rauhalliset olot Suomen alueella oli syytä turvata.

Vanhanaikaisen hallinnon vuoksi Venäjällä ei myöskään ollut voimavaroja liittää valloitettuja alueita suoraan maakunniksi. Venäjä oli myöntänyt samanlaisen aseman muillekin valloittamilleen alueille, esimerkiksi Puolalle, juuri alueen rauhoittamisen vuoksi.

Autonomian merkitys ei venäläisten näkökulmasta ollut niin suuri kuin miksi valloitetut kansat sen ehkä tulkitsivat. Itsevaltaisella keisarilla oli mahdollisuus kumota kaikki antamansa päätökset. Lupaus kunnioittaa Ruotsin vallan aikaista lainsäädäntöä Suomessa ei siis tuntunut venäläisistä kovin sitovalta.

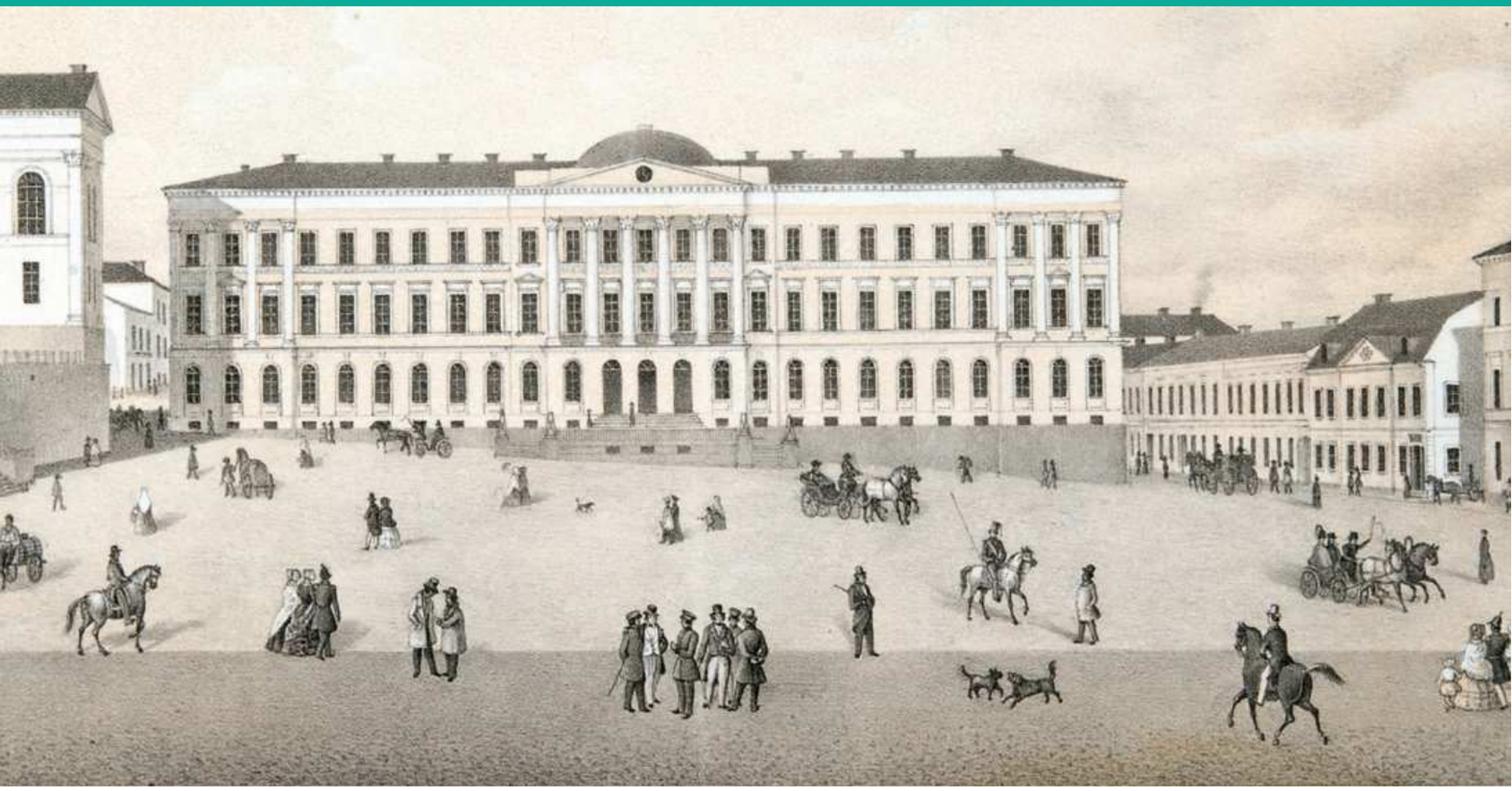

Suurtori muuttui Senaatintoriksi senaatinlinnan valmistuttua 1822. Senaatti jakautui kahteen osastoon: oikeusosastoon ja talousosastoon. Oikeusosasto toimi nykyistä korkeinta oikeutta vastaavana tuomioistuimena. Talousosasto jakautui toimituskuntiin, jotka vastasivat nykyisiä ministeriöitä. Talousosaston varapuheenjohtajan virka oli lähimpänä myöhempää pääministerin tehtävää. Senaatti ei ollut kuitenkaan toimissaan vastuussa kenellekään muulle kuin keisarille.

Senaatti Suomen hallitukseksi

Suomen liittäminen osaksi Venäjän keisarikuntaa sujui ilman suuria vaikeuksia. Säätyläiset sopeutuivat uuteen asemaansa keisarin alamaisina. Vähitellen keisarin johdolla ryhdyttiin Suomessa kuitenkin tekemään uudistuksia, joilla oli kauaskantoinen vaikutus alueen kehitykseen.

Olennainen muutos Ruotsin aikakauteen verrattuna oli se, että Suomelle ryhdyttiin rakentamaan omaa keskushallintoa. Suomen sisäisten asioiden hoito annettiin 1809 perustetun **senaatin** tehtäväksi.

Senaatin puheenjohtajana toimi **Suomen kenraalikuvernööri**, joka oli myös Venäjän keisarin korkea-arvoisin edustaja Suomessa. Muut jäsenet eli **senaattorit** tulivat aluksi aatelisäädystä kootusta korkeasta virkamiehistöstä. Senaatin tehtävänä oli valmistella ja panna täytäntöön keisarin päätösvaltaan kuuluvia asioita. Tehtäviltään se vastasi myöhemmin Suomen itsenäistyttyä perustettua valtioneuvostoa, eli se toimi käytännössä maan hallituksena.

Senaatin alle muodostui keskushallinto, josta aikaa myöten kehittyi itsenäisen Suomen valtionhallinto. Hallinto laajeni autonomian aikana vähitellen, kun senaatin alaisuuteen perustettiin uusia virastoja.

Osa Suomen asioiden hoitoa ja hallintoa oli sijoitettu Pietariin, lähelle keisarin hovia ja Venäjän omaa keskushallintoa. Pietarissa toimi Suomen **ministerivaltiosihteeri**, joka esitteli keisarille suuriruhtinaskunnan asiat. Merkittävää oli, että ministerivaltiosihteeri oli Suomen kansalainen. Se, että Suomella oli ministerivaltiosihteerin kaltainen oma virkamies Pietarissa,

jolla oli pääsy suoraan keisarin hoviin ja Venäjän hallinnon puheille, korosti Suomen erityisasemaa.

Vaikka monessa muussa mielessä elämä jatkui suuriruhtinaskunnassa ennallaan, uusien hallintoelinten perustamisella oli aikaa myöten hyvin suuri merkitys. Oman hallinnon myötä Suomelle avautui ainutlaatuinen mahdollisuus olojensa parantamiseen. Keskushallinnon rakentaminen auttoi myös korostamaan Suomen erityisasemaa keisarikunnassa ja vahvistamaan Ruotsin vallan ajalta periytyneitä erioikeuksia.

Pääkaupunki siirtyy Helsinkiin

Autonomian ajan alussa kaupunkilaisia oli vain 6 prosenttia suomalaisista. Kaupungit olivat tärkeitä kaupankäynnin kannalta; kauppa maaseudulla oli kiellettyä ja maaseudun väki tuli toreille ja markkinoille kaupittelemaan omia tuotteitaan.

Suurin kaupungeista oli Turku, jossa oli noin 12 000 asukasta. 4 300 asukkaan Helsinki oli pikkukaupunki, jonka edustalla Viaporin linnoituksessa asui enemmän väkeä kuin itse kaupungissa. Oulussa asukkaita oli noin 3 400.

Aleksanteri I antoi vuonna 1812 määräyksen siirtää pääkaupunki Turusta Helsinkiin. Ruotsin vallan aikainen hallintokeskus Turku oli Pietarista katsottuna turhan kaukana ja muistutti vanhasta valtioyhteydestä.

Helsingin valinta pääkaupungiksi merkitsi piristysruisketta kaupungin kasvulle. Saksalainen arkkitehti Carl Ludvig Engel suunnitteli uudelle pääkaupungille keskustan, joka edustaa uusklassista eli **empire-tyyliä.** Antiikin hengessä rakennuksia koristivat päätykolmiot ja pylväät. Senaatintorin laidalle siirtyi Turun palon jälkeen vuonna 1828 myös maan ensimmäinen yliopisto, jota olikin helpompi valvoa Helsingissä kuin Turussa.

Vuonna 1812 ns. **Vanha-Suomi** eli alueet, jotka Ruotsi oli menettänyt Venäjälle 1700-luvun aikana palautettiin muun Suomen yhteyteen. Vanhan-Suomen kaupungeista merkittävin oli Viipuri, josta kasvoi 1800-luvun kuluessa huomattava satama- ja teollisuuskaupunki.

Suomen suuriruhtinaskunta vuonna 1812

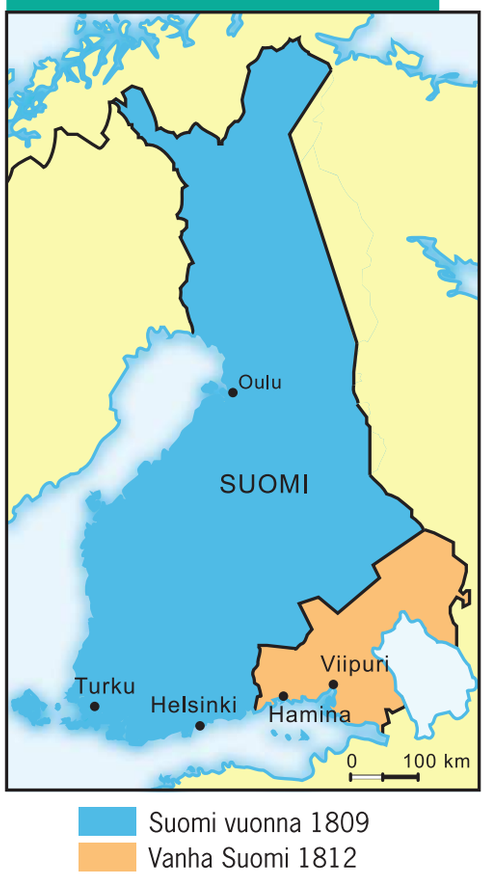

Vanhan-Suomen alueet olivat siirtyneet Venäjän hallintaan vuosien 1721 ja 1743 rauhanteoissa. Venäjällä Vanhan-Suomen palauttaminen herätti arvostelua Aleksanteri I:a kohtaan, mutta Suomessa teko kasvatti hänen suosiotaan entisestään.

Ruotsin valta-asema Itämeren piirissä perustui vahvaan laivastoon. Rannikon merireittejä valvottiin linnoituksista, joista tärkein oli 1700-luvulla Helsingin edustalle rakennettu Suomenlinna (Sveaborg). Suomen talouden kehitykselle kauppamerenkulku oli hyvin tärkeää. 1800-luvun alussa Suomesta vietiin edelleen tervaa läntisille markkinoille. Sen rinnalle vientituotteeksi nousi järeä sahatavara, jota alettiin viedä suuria määriä Britanniaan rakennustarpeiksi. Puutavaran ja tervan vienti näkyi myös siinä, että Suomeen kehittyi mittava kauppalaivasto, josta kehittyi oma, monille suomalaisille merkittäviä tuloja synnyttänyt elinkeino.

Ruotsista Venäjän markkinoille

Taloudellisessa mielessä irtautuminen Ruotsista osoittautui hyödylliseksi. Suomen ulkomaankauppa ja talouselämä oli ollut riippuvainen emämaasta ja Tukholmasta. Esimerkiksi suomalaiset tervanviejät olivat käytännössä kuljettaneet lastinsa Tukholmaan, josta ruotsalaiset kauppiaat olivat vieneet ne eteenpäin varsinaisille ostajille ja käärineet samalla välistä suurimmat voitot. Nyt kyettiin irtautumaan yksipuolisesta riippuvuudesta yhteen talouden keskukseen. Liittyminen Venäjään avasi uusia taloudellisia mahdollisuuksia.

Muutos oli vähittäinen, ja aluksi Suomen talouselämä kiinnittyi vielä vanhaan emämaahan.

Vasta 1840-luvulta alkaen suomalaiset toden teolla irtautuivat Tukholmasta ulkomaankaupan keskuksena ja välittäjänä, ja alkoivat viedä suoraan maataloustuotteita Pietariin ja Baltian kaupunkeihin. Tätäkin merkittävämpää oli se, että Venäjällä viriävä kysyntä ja sen oman teollisuuden kehittymättömyys houkutteli Suomeen ulkomaisia pääomia ja teollisuusyrittäjiä. Suomesta käsin oli hyvä tähytä idässä aukeavia markkinoita.

Venäjän ja Baltian kauppalaivastot olivat varsin vaatimattomat. Sen jälkeen kun suomalaiset laivanvarustamot 1830-luvulla saivat täydet oikeudet Venäjän satamissa, ne valtasivat suuren osan myös emämaan ulkomaankaupan kuljetuksista. Suomen kauppalaivaston avulla syntyneet pääomat osoittautuivat tärkeiksi maan teollistumisen rahoituksessa.

Yksinvallan varjopuoli

Vaikka hallinto ja talous kehittyivät, kaikilta osin siirtyminen Venäjän keisarin vallan alle ei ollut Suomen kannalta edullista.

Suomi jäi syrjään Ruotsissa alkaneesta kehityksestä kohti **perustuslaillista monarkiaa**, modernia puoluepolitiikkaa ja viime kädessä demokratiaa. Sananvapaus, vapaan lehdistön kehitys, yksilöiden oikeuksien ja vapauksien lujittuminen ja kansalaisyhteiskunnan muotoutuminen oli Ruotsissa 1800-luvulla vahvaa.

Venäjän keisarikunta sen sijaan edusti taantumusta, yksinvaltaisuutta ja mielivaltaa, mikä oli vastakohta aikakauden liberaaleille ihanteille. Jotkut suomalaiset kokivatkin venäläisten valvontatoimenpiteet omia vapauksia rajoittavana, ja Ruotsin edustama länsimaalaisuus houkutteli.

Autonomian myötä saatu oma keskushallintokin perustui arvostelijoiden mielestä itsevaltaisen Venäjän valtarakenteisiin. Uusi keskushallinto omaksui sujuvasti venäläisen byrokratian tavat ja suhtautui nihkeästi uudistuksiin. Hallinnon päällekkäisyydet tuottivat tehottomuutta.

Kotimaiset virkamiehet käyttelivät itsevaltaisen keisarin heille siirtämää valtaa. Keisari nimitti avainvirkoihin tavallisesti Venäjällä sotilasuran tehneitä upseereita, käytännössä ruotsin kieltä osaavia venäläisiä. Korkean virkamiehistön asema nousi selvästi yli sen, mistä Ruotsin vallan aikaisen virka-aatelin huipulla koskaan oli päästy nauttimaan. Valtiopäivät eivät kokoontuneet ennen vuotta 1863 ja virkavaltaisuus korostui.

Tehtävät

1. **Mitkä tekijät vaikuttivat siihen, että Suomen alue siirtyi Ruotsilta Venäjän hallintaan?**
2. **Mitä myönnytyksiä keisari Aleksanteri I teki uusille alamaisilleen 1809?**
3. **Miten Suomen hallinto järjestettiin vuoden 1809 jälkeen?**
4. **Mitä vaikutuksia Suomen irtautumisella Ruotsista oli**
   a) Suomelle
   b) Ruotsille
   c) Venäjälle?

Aineistotehtävät

1. **Tutki oheista Ferdinand von Wrightin maalausta Haminalahden puutarhassa (1856–1857).**

a) Millaisen kuvan teos antaa säätyläisten elämäntavasta 1800-luvun Suomessa?

b) Millainen säätyjärjestelmä Suomessa oli 1800-luvun alussa?

2. **Porvoon kokousta 1809 on kutsuttu valtiopäiviksi ja maapäiviksi. Lue sivun 20 teksti. Esitä sen pohjalta perusteita molempien nimitysten puolesta ja niitä vastaan.**

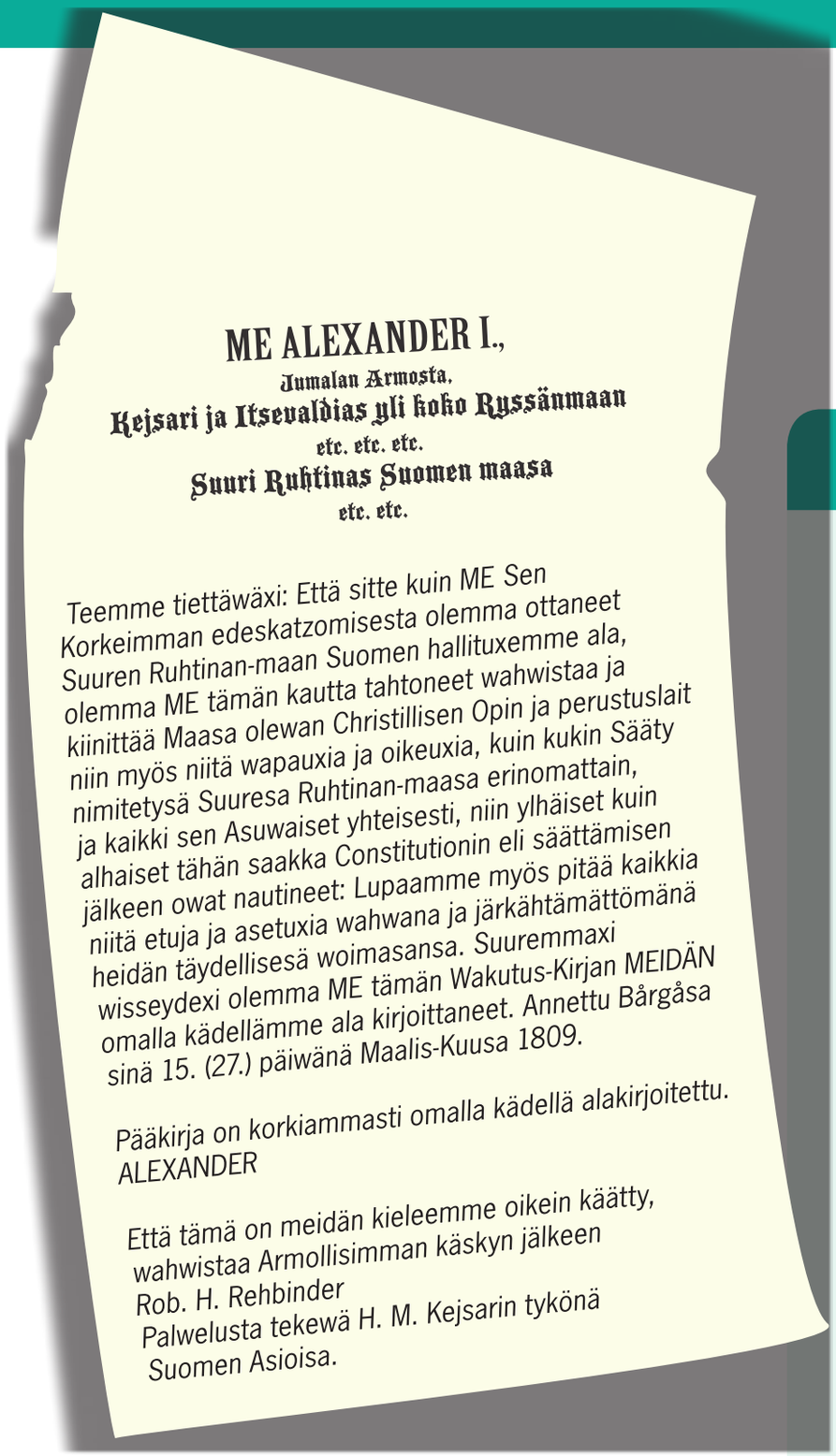

ME ALEXANDER I.,
Jumalan Armosta,
Keisari ja Itsevaldias yli koko Ryssänmaan
etc. etc. etc.
Suuri Ruhtinas Suomen maasa
etc. etc.

Teemme tiettäwäxi: Että sitte kuin ME Sen Korkeimman edeskatzomisesta olemma ottaneet Suuren Ruhtinan-maan Suomen hallituxemme ala, olemma ME tämän kautta tahtoneet wahwistaa ja kiinittää Maasa olewan Christillisen Opin ja perustuslait niin myös niitä wapauxia ja oikeuxia, kuin kukin Sääty nimitetysä Suuresa Ruhtinan-maasa erinomattain, ja kaikki sen Asuwaiset yhteisesti, niin ylhäiset kuin alhaiset tähän saakka Constitutionin eli säättämisen jälkeen owat nautineet: Lupaamme myös pitää kaikkia niitä etuja ja asetuxia wahwana ja järkähtämättömänä heidän täydellisesä woimasansa. Suuremmaxi wisseydexi olemma ME tämän Wakutus-Kirjan MEIDÄN omalla kädellämme ala kirjoittaneet. Annettu Bårgåsa sinä 15. (27.) päiwänä Maalis-Kuusa 1809.

Pääkirja on korkiammasti omalla kädellä alakirjoitettu.
ALEXANDER

Että tämä on meidän kieleemme oikein käätty,
wahwistaa Armollisimman käskyn jälkeen
Rob. H. Rehbinder
Palwelusta tekewä H. M. Kejsarin tykönä
Suomen Asioisa.

3. Lue keisari Aleksanteri I:n hallitsijanvakuutus Porvoon maapäivillä.

a) Mitä Aleksanteri I lupasi suomalaisille Porvoossa vuonna 1809?
b) Pohdi, keitä nuo lupaukset miellyttivät ja miksi.
c) Miksi Aleksanteri I antoi Suomelle autonomian?

Kertaus

- Suomen yli 600 vuotta kestänyt valtiollinen yhteys Ruotsin kanssa katkesi Suomen sotaan ja Haminan rauhaan 1809, jossa Ruotsi pakotettiin luopumaan Suomesta.
- Porvoon maapäivillä 1809 keisari Aleksanteri I antoi suomalaisille laajan autonomian eli sisäisen itsehallinnon.
- Keisari päätti valtiopäivien koollekutsumisesta, uusista laeista sekä sodasta ja rauhasta.
- Vuonna 1812 ns. Vanha-Suomi liitettiin muun Suomen yhteyteen ja Helsingistä tehtiin uusi pääkaupunki.
- Suomessa vallitsi sääty-yhteiskunta: ihmiset jakautuivat aatelistoon, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin. Suuri osa kansasta jäi kuitenkin säätyjen ulkopuolelle.
- Nikolai I:n valtakaudella 1825–55 valtiopäiviä ei kutsuttu koolle kertaakaan, Venäjällä vallitsi taantumus.

Suomi oli 1800-luvun alussa maalaisten maa, joka eli pellon tuotosta. 1800-luvun puolivälistä alkaen teollistuminen vauhdittui ja samalla eri puolille maata syntyi uusia teollisuuskaupunkeja. Eurooppalainen kansallisuusaate eli nationalismi ulottui myös Suomeen ja ilmeni kansallisromantiikkana. Suomen kieli, muinaisrunous ja historia alkoivat muovata suomalalaista identiteettiä kansallisten herättäjien kuten Runebergin ja Snellmanin toimesta. 1800-luvun lopulle tultaessa niin naiset kuin työväkikin alkoivat vaatia oikeuksiaan. Alamaisista alkoi tulla kansalaisia. Perinteinen sääty-yhteiskunta alkoi murentua.

3. Maatalous-Suomi murroksessa

Vanhoillista talouspolitiikkaa

1800-luvun alun Suomessa taloutta valvottiin tarkasti ja byrokraattisin ottein. Senaatti pyrki talouselämän keskittämiseen ja yhdenmukaistamiseen uudistusten sijaan.

Vaatimatonta ruukki- ja kaivosteollisuutta suojeltiin tulleilla ja valtion avustuksilla. Ensimmäiset puuvillatehtaat syntyivät ulkomaisten yrittäjien pääomilla ja koneilla. Uranuurtajiin kuului esimerkiksi skotlantilainen Finlayson, joka saapui Pietarista Tampereelle ja perusti puuvillakehräämön.

Metsien hyödyntämistä rajoitettiin metsävarojen loppumisen pelossa. Sahat olivat valtion valvonnassa ja kullekin sahalle määrättiin tuotantokiintiö, jota ei saanut ylittää**.** Vain vesisahoja sai perustaa vapaasti. Höyrysahoja pidettiin liian tehokkaina ja ne kiellettiin**.**

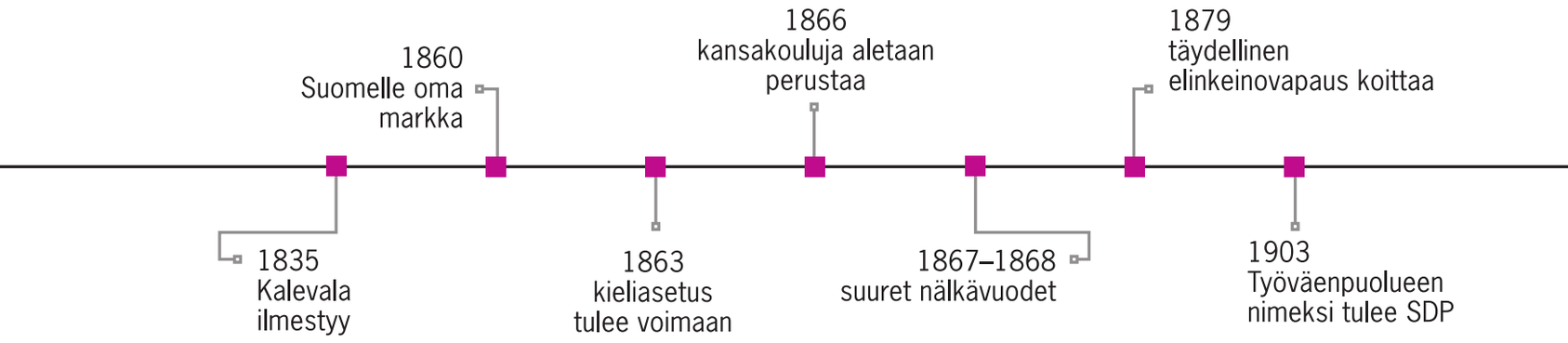

Vilinää Oulun kauppatorilla. Kauppapuodin pito maaseudulla oli autonomian ajan alussa kiellettyä. Maalaiset tulivat vuotuisille kaupungin markkinoille kaupittelemaan tuotteitaan ja tekemään kotiinsa tarvittavia ostoksia, esimerkiksi suolaa. Oulu oli kukoistava tervasatama jo Ruotsin vallan aikana.

Säännöstely ulottui myös kaupankäyntiin. Kaupanpito maaseudulla oli tarkasti säädeltyä vuoteen 1859 saakka. Suomen pienet kaupungit jaettiin maa- ja tapulikaupunkeihin. Vain tapulikaupungeilla, kuten Turulla ja Viipurilla, oli oikeus käydä ulkomaankauppaa.

Porvoon maapäivillä Suomen viralliseksi rahaksi oli tullut Venäjän rupla, mutta Ruotsin rahaa sai käyttää vaihtorahana. Turussa perustettiin vuonna 1811 Waihetus-, Laina ja Depositionikontori eli Suomen Pankki. Sen vastuulla oli Ruotsin rahan vaihtaminen Venäjän rahaksi ja luottolaitoksena toimiminen. Vuonna 1840 Ruotsin raha poistettiin liikenteestä, jonka jälkeen Suomessa sai käyttää vain hopearuplaa.

Maaseudun väestö kasvaa ja muuttoliike vilkastuu

Valtaosa suomalaisista eli autonomian alussa pellon tuotosta ja asui maaseudulla lähes omavaraistaloudessa. Rahan käyttö oli vähäistä. Vaikka lapsikuolleisuus oli yhä runsasta, väestö alkoi kasvaa nopeasti.

Suomen väestö ylitti miljoonan rajan vuonna 1812, jolloin ns. Vanha-Suomi liitettiin muun Suomen yhteyteen. Väestönkasvu oli reipasta nälkävuosista ja korkeasta lapsikuolleisuudesta huolimatta ja kahden miljoonan asukkaan raja rikkoutui vuonna 1879.

Vanhanaikainen ja tehoton maatalous tuotti huonosti. Hyvinäkin satovuosina jouduttiin usein syömään pettuleipää. Kotimaisen viljan myynti oli kannattamatonta ja kehnot liikenneyhteydet vaikeuttivat kuljetuksia. Venäjältä tuotiin halpaa leipäviljaa. Karjaa pidettiin lähinnä teuraskauppaa ja peltojen lannoitusta varten.

1800-luvun loppua kohti tilattoman väestön määrä maaseudulla kasvoi. Tilan peri yleensä vanhin poika, ja nuorimmat menivät torppareiksi tai palkollisiksi. Syntyvyyden kasvu sekä pula maasta ja työstä johti siihen, että kaikki eivät enää löytäneet työtä kotiseuduiltaan. Alkoi muuttoliike, jolla oli kaksi suuntaa; maalta kasvaviin kaupunkeihin ja siirtolaiseksi ulkomaille. Suomesta muutettiin muun muassa Pohjois-Amerikkaan, Australiaan, Argentiinaan ja Pietarin seudulle.

Kaikkiaan yli 300 000 suomalaista muutti siirtolaisena Pohjois-Amerikkaan, lähinnä Yhdysvaltain suurten järvien alueelle. Vilkkaimmillaan siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin oli 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Talonpoikia, torppareita ja palkollisia

Kaikki maaseudulla asuvat eivät omistaneet maata tai metsää. Koska metsillä ei ollut suurta taloudellista merkitystä, maata omistavat **talonpojat** antoivat metsäpalstojaan vuokralle asutettavaksi. Tällaista toiselta vuokraamaansa maata viljelevää henkilöä kutsuttiin **torpparik-si**. Torppari maksoi vuokran esimerkiksi viljana ja tekemällä sovitun määrän työpäiviä isännän hyväksi.

Torpparin asema vaihteli sen mukaan, millaisen vuokrasopimuksen hän oli onnistunut tekemään. Monet joutuivat tyytymään epäseliviin vuokrasopimuksiin, ja jos sopimus sanottiin irti, torppari häädettiin eikä maatilkun hyväksi tehdystä työstä aina saanut korvausta.

Lisäksi maaseudulla tarvittiin aputyövoimaksi **palkollisia,** kuten renkejä ja piikoja. Palkolliset asuivat maatilalla kuin osana perhettä, mutta varsinaista rahapalkkaa heille maksettiin harvoin.

Kaikkein heikoimmassa asemassa maaseudun väestöryhmistä olivat **loiset** tai **itselliset**, jotka olivat niin köyhiä, ettei heillä ollut lainkaan omaisuutta. Loiset kiersivät talosta toiseen tehden tilapäisiä töitä ruokapalkkaa vastaan ja joutuivat asumaan toisten nurkissa.

Suomen torpparialueet

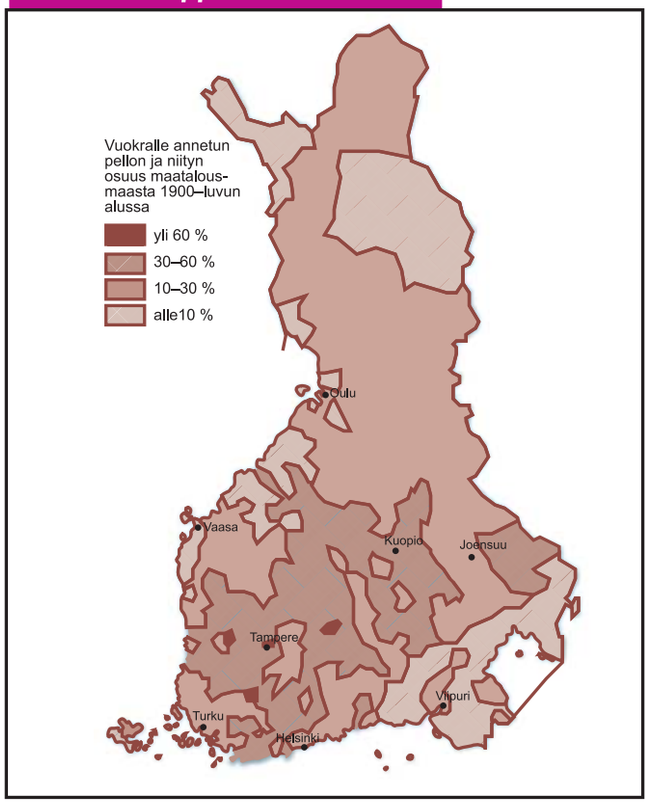

Suomen loisalueet

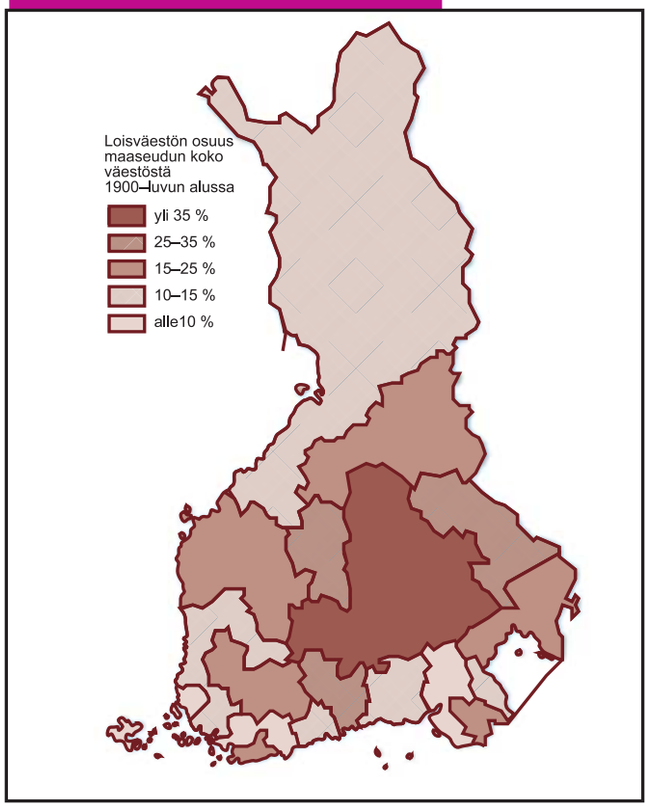

Moni uupui tielle koettaessaan paeta nälkää. Hjalmar Munsterhjelmin maalaus nälkävuosilta on vuodelta 1870. Suomen väestömäärä kohosi nälkävuosia edeltäneelle tasolle vuonna 1873.

Nälkävuodet

Suomen maataloutta olivat pitkään haitanneet sateiset ja koleat kesät; viljan kasvukausi jäi lyhyeksi ja sadot pieniksi. Kuitenkin väestönkasvu jatkui ja joka vuosi oli enemmän suita ruokittavana. Vuosi 1867 oli sääoloiltaan poikkeuksellisen kylmä ja viljasato oli todella huono. 1867–68 koettiin nälkävuosiksi kutsuttu väestökatastrofi, jonka veroista Suomi eikä läntinen Eurooppa ole myöhemmin nähnyt.

Kirjailija Sakari Topelius muisteli nälkävuosia seuraavasti:

”Silloin opin rukoilemaan. - - Ankara talvi 1867 ei näyttänyt koskaan päättyvän. Ajettiin jäitä pitkin vielä toukokuun keskivaiheilla. Sitten tuli kesä niin nopeasti, että pihlaja kukki heinäkuun 24. päivänä Keski-Pohjanmaalla.

Lämpö oli lyhytaikainen, elokuu pilvinen ja kylmähkö pohjoistuulinen, ei mikään kypsynyt. Syyskuun 2. päivänä oli ensimmäinen halla, jota seurasi pian useampi. Kypsymättömät tai puoleksi kypsät viljavainiot vahingoittuivat ja tuhoutuivat melkein kaikkialla maassa.”

Kesän 1867 jälkeen vaatimaton viljasato oli nopeasti syöty. Nälkäiset ihmisjoukot liikkuivat kohti länsirannikkoa ja etelää, jossa viljatilanne oli parempi. Samalla erilaiset kulkutaudit kuten lavantauti levisivät koko maahan.

Nälkävuosina 1866–1868 suomalaisista menehtyi nälkään ja tauteihin noin 15 prosenttia. Nälkäisille ihmisille jaettiin hätäapuleipää ja koetettiin järjestää työtä, josta palkka maksettiin ruokana. Esimerkiksi Riihimäen ja Pietarin välinen rautatie rakennettiin tällaisina hätäaputöinä. Radan varteen perustettiin joukkohautoja, joihin työn, nälän ja sairauksien lopullisesti uuvuttamat pyhäisin siunattiin.

1800-luvun alussa suomalainen lypsylehmä tuotti maitoa noin 700 litraa vuodessa. 1900-luvun alussa lehmän maidontuotanto oli kaksinkertaistunut. Suomeen tuotiin esimerkiksi Britanniasta uusia, tuottoisempia lehmärotuja. Lehmien hoito ja ruokintakin kohenivat. Luonnonheinällä ruokkimisen sijaan lehmiä varten alettiin viljellä pelloilla kylvöheinää.

Karjasta ja metsästä talon turva

Nälkävuodet osoittivat kiistatta, että suomalainen maatalous tarvitsi radikaaleja muutoksia. Erityisesti hallalle aroilla seuduilla kuten Itä-Suomessa karjasta tuli talon turva. Huonoinakin satovuosina karjan tuottama maito ja lihat saattoivat pelastaa talon asukkaat nälkäkuolemalta. Karjan rehuksi alettiin viljellä kylvöheinää, mikä oli suomalaisessa maataloudessa uutta. Peltoja alettiin lehmän lannan ohella lannoittaa myös kemiallisilla lannoitteilla.

Uudistukset levisivät suomalaiselle maaseudulle hitaasti ja myös muutosvastarintaa esiintyi. Peltoa alettiin pikku hiljaa muokata tehokkaammilla koneilla. Erilaiset kyntö- ja puimakoneet, rauta-aurat sekä separaattorit olivat ensimmäisiä nykyaikaisia maatalouskoneita suomalaistiloilla.

Vaikka Suomen maatalous koki eräänlaisen vallankumouksen 1800-luvun lopulla ja viljan tuotantomäärät kasvoivat, Suomi ei silti ollut omavarainen. Leipäviljaa tuotiin edelleen Venäjältä ja muualta Euroopasta.

Alkava teollisuus tarvitsi puuta raaka-aineeksi, ja metsien myynnistä saadut tulot auttoivat monien uudistusten alkuun. Talonpojat alkoivat hankkia karjaa metsän myynnistä saamillaan rahoilla. Hyvin ruokittu ja hoidettu lypsykarja tuotti enemmän maitoa, josta valmistettiin voita ja juustoa. Niitä taas myytiin hyvällä voitolla aina Pietariin saakka. Metsien myynnillä ja voikaupalla saaduilla pääomilla taas hankittiin uusia koneita ja lisää karjaa sekä ostettiin viljaa.

Tämän kehityksen myötä eriarvoisuus maata ja metsää omistavien ja omistamattomien välillä korostui entisestään. Maata omistava väestönosa keräsi suurimman osan maatalouden tuotosta. Koneistuminen ja karjatalouden kehitys johtivat myös siihen, että maatiloilla alettiin tarvita vähemmän työvoimaa, mikä osaltaan ruokki alkanutta muuttoliikettä. Koska työväestöä oli liikaa, palkat pysyivät alhaisina ja elinolot kurjina. Yhteiskunnalliset jännitteet alkoivat kiristyä.

Serlachius rakennutti puuhiomon Mänttään vuonna 1869. Puuhiokkeesta valmistettiin ruskeaa pahvia ja myöhemmin paperia. Akseli Gallen-Kallela ikuisti Serlachiuksen uuden tehtaan koneiden äärellä.

Suomen teollistuminen käynnistyy

Industrialismi eli teollistuminen käynnistyi 1700-luvun lopulla Englannissa. Kuten muuallakin Euroopassa, myös Suomessa teollisuus kehittyi vähitellen ruukkien ja manufaktuurien luomalta pohjalta. Ennen varsinaisen teollistumisen aikaa Suomessa oli vesisahoja sekä rauta- ja lasiruukkeja, joissa valmistettiin työkaluja, rautanauloja sekä ikkunalasia ja muita lasiesineitä pitkälti käsityönä. Sahat sijaitsivat vesistöjen äärellä, koska ne toimivat vesivoimalla. Sahojen omistajia olivat kartanot, kruunu ja yksityiset kauppiaat sekä varakkaat talonpojat.

1850-luvulla valtion tiukasti rajoittamasta talouspolitiikasta alettiin vaiheittain luopua. Nikolai I:n kuoltua 1855 Venäjän keisariksi nousi Aleksanteri II, jonka valtakaudella Venäjällä puhalsivat **liberalismin** tuulet. Talouden kehitystä hidastaneita rajoituksia alettiin vähitellen purkaa Suomenkin alueella. Vuonna 1857 annettiin lupa perustaa höyrysahoja. Niille asetetut sahauskiintiöt poistettiin muutaman vuoden kuluttua kun havaittiin, että pelko metsien loppumisesta oli aiheeton.

Vuonna 1859 kumottiin maakaupan kielto ja myös maaseudulla sai perustaa kauppapuoteja. 1868 ammattikuntalaitos ja tapulikaupunkilaitos lakkautettiin. Kaikki kaupungit saivat käydä ulkomaankauppaa niin halutessaan. Lopulta 1879 maassa toteutettiin täydellinen **elinkeinovapaus**. Jokainen täysi-ikäinen kansalainen sai harjoittaa haluamaansa elinkeinoa.

Suurin osa suomalaisista teollisuusyrittäjistä tuli käsityöläis- ja ammattityöntekijäperheistä. Mukana oli joitakin talonpoikaistaustaisia yrittäjiäkin, kuten Antti Ahlström. Myös liikenteen kehittyminen joudutti maan teollistumista. Vuonna 1856 valmistui Saimaan kanava ja 1860-luvulla ensimmäiset rautatielinjat aloittivat liikennöinnin. Rautateiden rakentaminen herätti ristiriitaisia tunteita; osa poliitikoista vastusti niitä liian kalliina ja halusi ”tuhansien järvien maahan” lisää kanavia sisävesiliikenteen helpottumiseksi. Vastustuksesta huolimatta rautateitä rakennettiin ja varsinkin Helsingin ja Pietarin välisen radan valmistuminen oli taloudellisesti merkittävä edistysaskel vuonna 1870.

Fazerin suklaata mainostettiin 1800-luvulla erityisesti silmiä ja näköä parantavana ja kuuluisan "sinisen" resepti on pidetty visusti salaisuutena tähän päivään asti. Sinebrychoffin limonadit ja olut saavuttivat nopeasti suomalaisten keskuudessa suosiota.

Ulkomaiset yrittäjät vauhdittavat teollistumista

Suomella oli kohtalaiset edellytykset teollistua. Maassa oli runsaat metsävarat, joita taas teollistuva Keski-Eurooppa ja Venäjä halusi suomalaisilta metsänomistajilta ostaa. Puun tarve kaikkialla Euroopassa kasvoi teollistumisen myötä. Sen sijaan rautamalmia oli tuotava ulkomailta Edullista työvoimaa saatiin runsaasti maaseudun tilattomasta väestöstä, niin naisista, miehistä kuin nuoristakin.

Suomesta puuttui pääomaa, jolla teollistuminen saataisiin käyntiin. Niinpä ulkomaiset yrittäjät olivat Suomeen tervetulleita. Pääoman lisäksi he toivat usein mukanaan tarvittavan teknisen osaamisen. Pääomien saamiseksi perustettiin **osakeyhtiöitä**; yrityksen alkupääoma saatiin kokoon yleisessä myynnissä olleista osakkeista. Autonomian ajan lopulla ¾ Suomen yrityksistä oli muodoltaan osakeyhtiöitä.

Myös pankkien perustaminen edesauttoi teollistumista pääomaköyhässä maassa. Vuonna 1823 perustettiin ensimmäinen säästöpankki Turkuun. Se ja 1800-luvulla perustetut liikepankit, kuten Kansallis-Osakepankki rahoittivat alkavia teollisuusyrityksiä.

Suomalaisen teollisuuden synty on osa maan kansainvälistymistä. Norjalainen Hans Gutzeit aloitti 1872 nykyaikaisen sahateollisuuden Kotkassa perustamallaan Norjan sahalla. Vuonna 1874 Kotkan seudulla toimi jo viisi höyrysahaa. Ensimmäiset höyrykoneet oli otettu käyttöön 1840-luvulla muutamissa suomalaistehtaissa.

Monilla muillakin teollisuuden aloilla ensimmäiset yrittäjät olivat ulkomaisia, kuten makeisteollisuudessa sveitsiläinen Karl Fazer ja panimoteollisuudessa venäläinen Nikolai Sinebrychoff.

Monien tehtailijoiden mielestä alle 15-vuotiaat lapset olivat parasta työvoimaa teollisuuteen. Sen jälkeen he saivat siirtyä maaseudulle työvoimaksi. Kuva Tampereen Sateensuoja- ja keppitehtaalta.

Vuosisadan loppua kohden yritysten perustaminen Suomessa kiihtyi. Yrityksiä perustettiin uusille aloille ja alettiin valmistaa tarpeellisia kulutustavaroita. Esimerkiksi Nokian kumitehdas perustettiin vuonna 1898.

Puunjalostuksella oli keskeinen rooli Suomen teollistumisessa. Puusta opittiin valmistamaan selluloosaa ja paperia, joille oli kysyntää Euroopassa. Puunjalostusteollisuus loi myös runsaasti uusia työpaikkoja Suomeen tehtailla, hakkuutyömailla jne. Raaka-aine oli kotimaista ja metsien omistajien lisäksi monet muutkin vaurastuivat sen ansiosta. Puunjalostusteollisuus muodosti pitkään 80–90 prosenttia Suomen viennin kokonaisarvosta. Metalliteollisuus kehittyi merkittävästi vasta itsenäisyyden aikana.

Teollisuus luo uusia työpaikkoja

Teollistuminen ei muuttanut nopeasti suomalaista elinkeinorakennetta. Teollisuuden palveluksessa oli vuonna 1890 vain 8 prosenttia työvoimasta. Maatalous työllisti edelleen suurimman osan väestöstä. Alkuvaiheen teollisuus Suomessa oli varsin työvoimavaltaista, suurimmissa tehtaissa kuten Finlaysonin tehtaalla Tampereella, työskenteli yli tuhat työntekijää. Vasta myöhemmin koneellistuminen alkoi vähentää työvoiman tarvetta.

Ulkomaiset yrittäjät ja pääomat olivat tärkeitä Suomen teollistumisen alkuvaiheissa. Skotlantilainen koneenrakentaja James Finlayson perusti 1820 Tampereelle puuvillakehräämön. 1860-luvulla puolet kaupungin väestöstä työskenteli Finlaysonin tehtailla. Tampere oli merkittävä teollisuuskaupunki, jonka koskista tehtaat saivat vesivoimaa. Maalaus on vuodelta 1837.

Monet teollisuusyrittäjät käyttivät mielellään naisia ja nuoria työvoimana, koska heille ei tarvinnut maksaa samaa palkkaa kuin miehille. Käsitöihin tottuneet naiset olivat hyvää työvoimaa tekstiilitehtaissa. Maaseudun tilaton väestö otti mielellään vastaan työtä teollisuuskaupungeissa, koska uskoi rahapalkan kohentavan elintasoa. Monilla lapsilla ei ollut mahdollisuutta käydä koulua ja vanhemmat laittoivat heidät työhön, koska monilapsisten perheiden elättämiseksi jokainen penni oli tarpeen.

Teollistuminen merkitsi murrosta suomalaisessa yhteiskunnassa. Väestö alkoi liikkua aktiivisesti työn ja paremman elintason perässä. Kaupunkeihin syntyi uusi yhteiskuntaluokka: teollisuustyöväestö. Sen arkea olivat jopa 12–14-tuntiset työpäivät, usein vaaralliset työolot sekä ankea asuminen parakeissa, jotka oli tarkoitettu vain tilapäisiksi asunnoiksi mutta joista tuli monien perheiden pysyvä koti. Teollisuustyöväestöstä kasvoi myös merkittävä poliittinen tekijä työväenliikkeen kehittyessä.

Tehtävät

1. **Arvioi Suomen edellytyksiä teollistua 1800-luvulla: mitkä olivat vahvuuksia, mitkä heikkouksia?**
2. **Millaisia ongelmia ja epäkohtia liittyi torppareiden asemaan maaseudulla?**
3. **Mikä oli ulkomaisten yrittäjien pääomien merkitys Suomen teollistumisessa?**
4. **Miten maaseutu muuttui nälkävuosien jälkeen?**

4. Suomalaisuuden synty

Nationalismi liikuttaa kansoja

Nationalismi eli kansallisuusaate voimistui Napoleonin sotien jälkeen kaikkialla Euroopassa. Nationalismin perusta oli Yhdysvaltain itsenäistymisessä (1776), Ranskan vallankumouksessa (1789) ja Napoleonin sotien jälkeisessä Wienin kongressissa (1814–15), jossa pieniä kansoja yhdisteltiin ja jaettiin suurvaltojen kesken.

Nationalismi perustui näkemykseen, jonka mukaan kullakin kansalla tuli mahdollisuuksien mukaan olla oma kansallinen valtionsa. Eri kieli- ja kansallisuusryhmät kiinnostuivat omasta kulttuuristaan, menneisyydestään ja kielestään. Monikansallisille valtioille kuten Itävallalle ja Venäjälle nationalismi oli myrkkyä, joka uhkasi hajottaa ne moneksi pikkuvaltioksi.

Vuoden 1848 ”hullun vuoden” levottomuudet pakottivat monien maiden hallitukset uudistuksiin ja myös vähemmistökansallisuuksien oikeuksia oli huomioitava. Puola, jonka pääosa oli liitetty Venäjään 1815, ei tyytynyt sille annettuun autonomiseen asemaan vaan puolalaiset valitsivat poliittisen nationalismin ja aseellisen vastarinnan. Puolan kapinat vuosina 1830 ja 1863 kukistettiin voimakeinoin ja lopulta Puola menetti autonomisen asemansa.

Opiskelijoiden keskuudessa 1830-luvulla perustettu vapaamuotoinen keskustelufoorumi, Lauantaiseura, alkoi pohtia suomalaisuutta ja suomen kielen edistämistä. Seuran tunnetuimpia jäseniä olivat J. L. Runeberg, J. V. Snellman ja Elias Lönnrot. Lauantaiseuran toimesta perustettiin 1831 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), joka avusti kansanrunouden keräämistä ja suomenkielisen kirjallisuuden julkaisemista.

Suomen ainoa yliopisto oli tarkan valvonnan alaisena. Suomalaisopiskelijat täydensivät opintojaan ulkomailla ja tutustuivat samalla aikakauden uusiin aatteellisiin virtauksiin, kuten nationalismiin, liberalismiin ja sosialismiin. Siksi opiskelijoita pidettiin myös hieman vaarallisina. Kuvassa Helsingin yliopiston opiskelijoita uusissa univormuissaan 1850-luvulla.

Turun ja Helsingin romantiikka

Autonomisessa Suomessakin alettiin tuntea uudenlaista kiinnostusta suomalaisten menneisyyttä ja suomen kieltä kohtaan. Ajatus siitä, että on olemassa omanlaisensa Suomen kansa, joka asuttaa yhtenäistä Suomen aluetta, alkoi pikku hiljaa vahvistua. Venäjä salli tämän kansallisen heräämisen, kunhan se ei suuntautunut uutta emämaata vastaan, vaan erotti suomalaisia ennestään Ruotsista.

Suomen ainoa yliopisto oli perustettu Turkuun Ruotsin vallan aikana. Nuorten yliopistomiesten keskuudessa siellä syntyi 1810-luvulla **Turun romantiikan** nimellä tunnettu kansallinen liike, jonka johtohahmoksi nousi historian dosentti ja sanomalehtimies Adolf Ivar Arwidsson. Arwidsson yritti julkaisemansa Åbo Morgonblad -lehden välityksellä herättää suomalaisia käsittämään velvollisuutensa Suomen kansalaisina ja vaati suomen nostamista virka- ja koulukieleksi sekä sivistyneistön puhekieleksi ruotsin sijaan.

”Ennen muuta meidän tulee hoitaa ja vaalia kotimaista äidinkieltämme; sillä niin kauan kuin se säilyy, tunnemme itsemme kansaksi. Isien kielen hävitessä häviää ja hukkuu kansakin. Kaikki samaa kieltä puhuvat muodostavat luonnostaan hajoamattoman kokonaisuuden; niitä yhdistää sisäinen sielun ja ajatuksen side, joka on kaikkia ulkonaisia yhdistyksiä mahtavampi ja lujempi.”

Virkamiehiä Turun yliopistomiesten radikaalit ideat eivät miellyttäneet. Kun Arwidsson vielä arvosteli senaatin toimintaa ja vaati radikaaleja yhteiskunnallisia uudistuksia, hänet erotettiin yliopistosta. Lopulta Arwidsson muutti Ruotsiin. Arwidssonin kohtelu oli ennakkotapaus ja varoitus; kansallisia pyrkimyksiä tuli harjoittaa niissä rajoissa, jotka viranomaiset olivat asettaneet.

Venäläiset viranomaiset tarkkailivat suomalaisten toimintaa ja keskustelua yhteiskunnallisista asioista. Sensuuria tiukennettiin entisestään ja vain uskonnollinen ja taloudellinen lehtikirjoittelu oli sallittua.

Suomessa nationalismi saikin **kansallisromanttisen** luonteen. Suomalaisuutta tuettiin kulttuurin toimin ja poliittinen nationalismi jäi taaemmaksi. Puolan kapinoiden kukistuminen vuosina 1830 ja 1863 vakuuttivat suomalaiset siitä, ettei venäläisiä vastaan kannattanut nousta poliittisin tavoittein. Kuten Snellman totesi: ”... Suomi ei voi saada mitään väkivallalla aikaan, sivistyksen voima on sen ainoa pelastus.”

Turun romantiikka jatkui seuraavan opiskelijapolven keskuudessa Helsingissä, jonne yliopisto siirrettiin Turun palon jälkeen vuonna 1828. Helsingissä toimiva **Lauantaiseura** oli ulospäin maltillisempi, suomen kielen ja kulttuurin edistämiseen keskittyvä foorumi.

J. L. Runeberg (vas.) kirjoitti ruotsiksi, mutta oli tutustunut suomenkielisen väestön elämään toimiessaan kotiopettajana Saarijärvellä ja Ruovedellä. Runebergin sanoittama Maamme-laulu esitettiin ensimmäisen kerran keväällä 1848 ylioppilaiden Floran-päivän juhlassa. Kuvassa Runebergin oikealla puolella istuu toinen merkittävä suomalaisuuden rakentaja, Zacharias Topelius, jonka Maamme kirjaa luettiin kansakouluissa vuosikymmeniä. Maamme kirja ilmestyi ruotsin kielellä vuonna 1875. Se oli alempien luokkien lukukirjaksi laadittu teos, jossa kuvattiin Suomen maakuntia, luontoa, kansaa ja historiaa.

Lönnrot ja Runeberg suomalaisen identiteetin rakentajina

Näkyvimmän työn kansanrunouden parissa suoritti Elias Lönnrot, joka oli opiskeluvuosinaan tutustunut Turun romantikkoihin. Lääkärintyönsä ohella Lönnrot keräsi kansanrunoutta Suomen ja Vienan Karjalassa ja loi runojen pohjalta **Kalevalana** tunnetun eepoksen. Kalevalan ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1835 ja huomattavasti laajennettu **Uusi Kalevala** vuonna 1849. Kalevalan lisäksi Lönnrot julkaisi vanhaa kansanrunoutta Kanteletar-teoksessa.

Kalevala herätti innostusta suomalaisten keskuudessa ja sitä kiiteltiin ulkomaita myöten. Innokkaimmat vertasivat Kalevalaa Homeroksen runoihin. Kalevalan katsottiin todistavan, että suomen kielellä voidaan luoda korkeatasoista kulttuuria, toisin kuin ruotsinkielinen yläluokka oli väittänyt.

Samoihin aikoihin monien muiden eurooppalaisten kansojen parissa, esimerkiksi Virossa ja Skotlannissa, koottiin omia kansalliseepoksia.

Lauantaiseuran johtava hahmo oli suomenruotsalainen kirjailija ja kulttuurivaikuttaja Johan Ludvig Runeberg, Kieliasiassa Runeberg oli eri linjoilla Lönnrotin kanssa. Runeberg ei uskonut suomen kielen nousevan maan johtavaksi kulttuuri- ja sivistyskieleksi. Hän kirjoitti itse ruotsiksi.

Runebergin tunnetuin teos, **Vänrikki Stoolin tarinat**, kertoo Suomen sodasta. Vaikka teoksen kieli ja kuvaustapa tuntuvat romanttisilta, aikalaiset kokivat runot todenmukaiseksi kuvaukseksi Suomen sodasta. Teos antoi ymmärtää, että Suomen kansa oli taistellut urheasti venäläisiä vastaan ja tappion häpeä kuului ruotsalaiselle sodanjohdolle.

Kalevala oli suomalaisten kuvataiteilijoiden innoittaja ja ehtymätön aiheiden antaja. Myös säveltäjät, kuten Jean Sibelius, löysivät Kalevalasta aiheita säveltaiteelleen. Kalevalaa kiiteltiin kotimaassa, mutta harva aikalaisistakaan sitä luki. Runomitta oli jo 1800-luvun suomalaisille vaikealukuista. Akseli Gallen-Kallelan maalaus Lemminkäisen äiti on vuodelta 1897.

Parhaiten tunnetaan teoksen avausruno Vårt land, **Maamme**, josta tuli myöhemmin Suomen kansallislaulu saksalaissyntyisen Fredrik Pacius-uksen säveltämänä. Toinen viralliseen käyttöön päässyt runo on ”Vänrikkien” toisessa kokoelmassa ilmestynyt Porilaisten marssi.

Runeberg näki suomalaisessa hiljaisen ja sitkeän sankarin, joka on rehti ja uuttera, kunniantuntoinen ja uskollinen. Runebergiläisen sankarin suurin onni on kuolla isänmaansa puolesta. Sotilaiden lisäksi Runebergin teosten kansanmiehistä, kuten Saarijärven Paavosta, tuli symbolisia henkilöhahmoja, jotka muokkasivat voimakkaasti suomalaista identiteettiä. Ne kertoivat kansalle, millaisia he ovat tai millaisia heidän tulisi olla.

Hallitsijan vaihdos vuonna 1855 mahdollisti Snellmanin nousun yhteiskunnallisen vallan huipulle professoriksi ja senaattoriksi. Tappiollisen Krimin sodan jälkeen Aleksanteri II aloitti laajan uudistusohjelman Venäjällä ja Suomessa. Snellman aloitti uuden sanomalehden, Litteraturbladetin toimittamisen liberaalin tuulahduksen innoittamana. Lehden virallisena päätoimittajana oli Lönnrot, mutta käytännössä lehden kirjoitukset olivat Snellmanin käsialaa. Snellman kuoli vuonna 1881 Kirkkonummella. Snellmanin elämänvaiheisiin liittyvä näytelmä esitettiin suurmiehen syntymän 100-vuotisjuhlassa 1906.

Kapinallinen Snellman

Johan Vilhelm Snellman oli innostunut kansallisesta kulttuurista opiskellessaan muun muassa Ruotsissa ja Saksassa. Saksalaisen Hegelin filosofia vaikutti Snellmanin ajatteluun syvästi. Hegelin mukaan kehitys historiassa on ”hengen ilmenemistä, jonka vaikutuksesta kansakunta tulee tietoiseksi itsestään”.

Toisin kuin Runeberg, Snellman uskoi suomenkieliseen Suomeen. Hän uskoi, että kansallishenkeä ilmensi parhaiten kansalliskieli, jota jokaisella oli velvollisuus käyttää ja kehittää. Snellman toivoi ruotsinkielisen yläluokan opettelevan suomen kielen, luopuvan ruotsin käyttämisestä ja suomalaistuvan. Snellmanin **kieliohjelman** keskeinen tavoite oli nostaa suomi niin opetuksen, kulttuurin kuin virkamiestenkin käyttämäksi viralliseksi kieleksi. Myös kansan elinolosuhteita ja elinkeinoja oli kehitettävä; muutoin sivistykselliset asiat eivät jaksaisi kiinnostaa sitä.

Viranomaisten silmissä Snellman oli vaarallinen kansankiihottaja, joka oli vaiennettava Arwidssonin tapaan. Yliopistovirkaa havitellut Snellman saikin tyytyä yläalkeiskoulun rehtorin paikkaan syrjäisessä Kuopiossa palattuaan Suomeen vuonna 1842. Kuopiossakin pystyi silti

julkaisemaan sanomalehtiä, ja ruotsinkielisen **Saiman** ja suomenkielisen **Maamiehen Ystävän** kautta Snellman uskoi voivansa ”huutaa ajatuksensa kaikkiin tuuliin”.

Saiman kirjoitukset joutuivat pian viranomaisten hampaisiin, ja lopulta sensuuri lopetti lehden julkaisemisen vuonna 1846. Lakkautuspäätös oli Snellmanille paha takaisku; lehdellä oli yli 700 tilaajaa.

Hallitsijanvaihdos muuttaa ilmapiiriä

Nikolai I:n kuoltua 1855 valtaistuimelle nousi liberaali Aleksanteri II. Vallanvaihdon myötä ilmapiiri koko valtakunnassa muuttui. Aleksanteri II aloitti sekä Venäjällä että Suomessa laajan uudistusten aikakauden. Ensimmäistä kertaa autonomian aikana valtiopäivät kutsuttiin koolle Helsinkiin vuonna 1863 ja Suomessa alettiin säätää lakeja.

Valtiopäiviä voidaan pitää palkkiona suomalaisille, jotka olivat hiljaa seuranneet Puolan kapinan veristä kukistamista. Vuonna 1869 annettu **valtiopäiväjärjestys** teki valtiopäivätoiminnasta säännöllistä eikä enää tarvinnut odottaa keisarin koollekutsua. Aluksi valtiopäivät kokoontuivat viiden, myöhemmin kolmen vuoden välein. Keisarilla oli kuitenkin valta vahvistaa tai olla vahvistamatta valtiopäivien laatimat lait.

Hallitsijanvaihdos avasi Snellmanille tien filosofian professorin ja senaattorin virkoihin. Snellmanin uusi asema senaatin valtiovaraintoimituskunnan päällikkönä merkitsi laajaa vastuuta Suomen taloudesta ja kehittämisestä ylipäätään. Rahauudistus saatettiin päätökseen Snellmanin johdolla ja markasta tuli laillinen maksuväline maassa siirtymäajan jälkeen 1865. Snellman saattoi myös toimia nyt paremmin itselleen tärkeän kielikysymyksen edistämiseksi. Keisari Aleksanteri II:n vieraillessa Hämeenlinnassa Snellman teki omien sanojensa mukaan ”harppauksen kieliasian jouduttamiseksi”: hän sai keisarin allekirjoittamaan **kieliasetuksen** vuonna 1863. Suomi julistettiin tasaveroiseksi ruotsin kielen rinnalla ”kaikessa joka välittömästi koskee varsinaista suomalaista väestöä.”

Suomenkielinen henkilö saattoi nyt asioida oikeudessa ja virastoissa ja saada tarvitsemansa asiakirjat ja palvelun omalla äidinkielellään. Asetuksen voimaantuloajaksi säädettiin 20 vuotta, mutta käytännössä suomen kielen tasavertaisuus ei toteutunut ennen 1900-luvun alkua ruotsinkielisten vastustuksen vuoksi.

Snellman vei loppuun valtiovarainpäällikkö Fabian Langenskiöldin aloittaman rahauudistuksen Suomessa. Oman markan saaminen korosti entisestään Suomen erillisasemaa osana Venäjää. Ensimmäiset yhden ja kolmen markan setelit otettiin käyttöön vuonna 1860. Markan tuli korvata rupla viiden vuoden siirtymäaikana.

Tehtävät

1. **Miksi kieli oli tärkeä kysymys suomalaisessa nationalismissa?**
2. **Miten Runebergin ja Snellmanin näkemykset Suomen kielikysymyksestä poikkesivat toisistaan?**
3. **Millaista edistystä suomen kielen asemassa tapahtui 1800-luvun aikana?**
4. **Arvioi Kalevalan merkitystä suomalaisen identiteetin rakentajana.**
5. **Miksi Aleksanteri II suhtautui myötämielisesti Suomen kehittämiseen 1855 alkaen?**

5. Sääty-yhteiskunta alkaa murentua

Kielipuolueiden synty ja kielitaistelu

Suomen ensimmäiset poliittiset puolueet syntyivät 1860-luvulla alkaneen kielitaistelun myötä. Snellmanin vaatima kieliohjelma ja suomen kielen asemaa kohentanut kieliasetus vuodelta 1863 synnyttivät Snellmanin ympärille suomenmielisten eli **fennomaanien** ryhmän. Fennomaanien äänitorvena toimi Suometar-lehti. Varsinkin talonpoikais- ja pappissäädyissä fennomaaneilla oli vahva kannatus.

Snellmanin vaatimukset suomen kielen aseman kohentamisesta herättivät ruotsinkielisen sivistyneistön parissa vastareaktion. Ruotsissa selitettiin jopa, että Suomessa asui kielellisesti ja rodullisesti kaksi toisistaan eroavaa kansaa, suomalaiset ja ruotsalaiset. Ruotsalaiset esitettiin kulttuuria luovana, suomalaiset kulttuuria vastaanottavana kansana. Ruotsista ajatus rotujen eriarvoisuudesta levisi ruotsinkielisten ylioppilaiden pariin Suomessa.

Ruotsinmielisten eli **svekomaanien** mielestä koko ruotsia puhuva sivistyneistö Suomessa oli kansallisuudeltaan ruotsalaista eikä sitä saanut vaatia luopumaan kielestään suomen hyväksi. Svekomaanien mielestä ruotsin kielen valta-asema tuli Suomessa säilyttää.

Eräänlaista välimuotoa fennomaanien ja svekomaanien välillä esittivät **liberaalit**. Liberaalit kannattivat kaksikielistä Suomea, jossa saisi

Kieliasetus vuodelta 1863 ja kansakouluasetus vuodelta 1866 nostivat suomen kielen asemaa opetuksen kielenä. Uusista kansa- ja oppikouluista, joissa tytöillä ja pojilla oli mahdollisuus saada opetusta omalla äidinkielellään, nousisi maahan vielä uusi suomenkielinen sivistyneistö. Aapiskukko kannusti lapsia lukuharjoituksiin näissä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomenkielisissä aapisissa.

Koulut olivat tärkeä osa kielitaistelua. Kaikki fennomaanitkaan eivät tosin olleet keskenään yksimielisiä koulujen opetuskielestä. Snellman myöntyi aluksi kaksikieliseen opetukseen, jotta ruotsinkieliset tottuisivat vähitellen suomen kielen käyttöön. Jyväskylään perustettiin vuonna 1858 yläalkeiskoulu, jossa opetettiin suomeksi ja ruotsiksi. Vähitellen koulu kehittyi puhtaasti suomenkieliseen suuntaan ja oli lajissaan ensimmäinen koko maassa. Kuvassa Jyväskylän lyseon abiturientit ovat matkalla ylioppilastutkinnon suullisiin kuulusteluihin, jotka vielä 1900-luvun alussa järjestettiin Helsingissä.

käyttää joko suomea tai ruotsia. Ajatuksiaan liberaalit levittivät sanomalehtensä, Helsingfors Dagbladetin, kautta. Liberaalien toiminta loppui 1880-luvulla Snellmanin hyytävään kritiikkiin, minkä jälkeen suurin osa liberaaleista liittyi svekomaaneihin.

Myös fennomaanit järjestäytyivät omaksi **suomalaiseksi puolueeksi** 1860-luvulla. Se edisti Snellmanin kieliohjelmaa keulahahmonsa Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen johdolla. Kielitaistelua käytiin kiihkeimmin 1870- ja 1880-luvuilla sanomalehtien sivuilla ja se ilmeni myös koulutuspolitiikassa. Suomenkielisten oppikoulujen perustamisella haluttiin vahvistaa suomenkielisen sivistyneistön luomista. 1880-luvulla suomenkielisissä oppikouluissa oli jo yhtä paljon oppilaita kuin ruotsinkielisissä. Monet näistä oppikouluista perustettiin yksityisin lahjoitusvaroin ja ne olivat aluksi kaksikielisiä.

Työväestö vaatii parannuksia asemaansa

Teollistumisen myötä kaupunkeihin syntyi uusi yhteiskuntaluokka, työväestö, jolla ei ollut lainkaan edustusta säätyvaltiopäivillä. Työväestön asemassa oli monia epäkohtia, jotka vaativat kohennusta. Pitkät työpäivät, huonot palkat ja työnantajien mielivalta alkoivat herättää keskustelua työväestön asemasta. Myös naisten ja lasten asema työvoimana pantiin merkille. Työsuojelua ei juuri 1800-luvun teollisuudessa tunnettu ja erilaiset tapaturmat olivat yleisiä.

Teollisuustyöläisen työpäivä oli usein 12-tuntinen ja lomapäiviä oli harvassa. Työläiset yrittivät kaikkialla saada aikaan muutoksia työajoissaan. Yleismaailmallinen vaatimus oli: ”kahdeksan tuntia työtä, kahdeksan tuntia lepoa, kahdeksan tuntia sivistystä.”

Ensimmäisinä työväen asiaa alkoivat Suomessa edistää sivistyneistö ja työnantajat. Helsinkiläinen tehtailija Viktor Julius von Wright perusti työläisilleen yhdistyksen vuonna 1883. Wright pyrki samalla valvomaan ja ohjaamaan työläisiään yhdistyksen kautta ja sen toiminnassa korostettiin sosialismin sijaan kristillisiä arvoja, siveyttä ja raittiutta. Tämän kaltainen järjestäytyminen ei uhkaisi omistavien luokkien asemaa toisin kuin radikaalin linjan sosialismi, joka vaati tuotantovälineiden ottamista yhteiskunnan omistukseen ja valvontaan. **Wrightiläinen työväenliike** ei kannattanut sosialismia sen paremmin kuin yleistä ja yhtäläistä äänioikeuttakaan. Se halusi laajentaa äänioikeutta vain porvari- ja talonpoikaissäädyn suuntaan.

Helsingin kirjapainotyöläiset perustivat vuonna 1885 oman ammatillisen järjestönsä. Seuraavina järjestäytyivät suutarit, räätälit ja puusepät. Ammattiyhdistysten ajatuksena oli joukkovoimalla painostaa työnantajapuolta myöntymään parempiin työoloihin, esimerkiksi työpäivän lyhentämiseen. Valtakunnallinen kattojärjestö SAJ, Suomen Ammattijärjestö, perustettiin Tampereella vuonna 1907.

Alkuvaiheessa ammattiyhdistystoiminta oli nimenomaan kaupunkityöväestön toimintaa. Maaseudulle se levisi hitaasti eikä työajan säännöstelyä pidetty maataloustyöhön sopivana. Kun työtä oli maalla paljon, sitä myös paiskittiin kelloon katsomatta. Talvisin vastaavasti työtä oli vähemmän tehtävänä.

Työväestön asema nousi 1800-luvulla huomion kohteeksi. Kuvassa on työn päivän juhla Helsingissä.

Eri puolille maaseutua rakennettiin nuorisoseurojen, työväenyhdistysten sekä VPK:n taloja, jotka toimivat paikkakunnan yhteisinä kokoontumispaikkoina. Näillä taloilla järjestettiin poliittisten tilaisuuksien lisäksi myös häitä ja muita juhlia.

Työväenliike järjestäytyy puolueeksi

Eri puolille maata oli perustettu työväenyhdistyksiä ajamaan maaseudun ja kaupunkien työtä tekevien asioita. Turussa perustettiin 1899 **Suomen Työväenpuolue**, joka oli Suomen ensimmäinen valtakunnallinen poliittinen puolue. Työväki alkoi muodostaa puolueen jäsenistön enemmistön ja sivistyneistö ja työnantajat jäivät vähitellen sivuun. Samalla työväenliike alkoi vaatia yhä tiukemmin työväestön aseman kohentamista ja kansainvälisen sosialismin periaatteet alkoivat vaikuttaa puolueen tavoiteohjelmassa.

Työväenpuolue otti Forssan kokouksessa 1903 itselleen uuden nimen, joka samalla ilmensi puolueen linjamuutosta. Sosialidemokraattinen puolue Suomessa eli **SDP** esitti laajan uudistusohjelman, jolla vedottiin moniin kansalaispiireihin. **Forssan ohjelman** esikuvana vaikutti saksalaisen veljespuolueen laatima ns. Erfurtin ohjelma. Forssan ohjelmassa vaadittiin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta, valtion ja kirkon erottamista toisistaan ja yleistä koulupakkoa. Ajan hengen mukaan SDP vaati myös juopottelun lopettavaa kieltolakia.

SDP:n toiminta laajeni koko maahan. Vuonna 1907 eri puolilla Suomea toimi 1 156 työväenyhdistystä, joissa oli yli 80 000 jäsentä. Samana vuonna pidetyissä ensimmäisissä eduskuntavaaleissa SDP saavutti murskavoiton, olihan sillä muihin puolueisiin verrattuna muutaman vuoden etumatka toiminnassaan.

Raittiusliike pyrki valistamaan kansaa ja erityisesti nuorisoa viinan kiroista. Esimerkiksi vuosina 1898–1899 järjestettyyn vuoden mittaiseen juomalakkoon osallistui 70 000 suomalaista. Englannista rantautui Suomeen 1870-luvun jälkipuoliskolla lasten raittiusyhdistystoiminta, josta alettiin käyttää nimitystä Toivonliitto. Raittiuden Ystävien Toivonliittokomitea järjesti koululaisille raittiusaiheisia kirjoituskilpailuja.

Taistelu viinan kiroja vastaan

Ensimmäinen varsinainen kansanliike Suomessa oli **raittiusliike,** jonka juuret olivat ulkomailla kuten työväenliikkeenkin. Raittiusliike keräsi kannattajia varsin monenlaisista piireistä; sitä kannattivat sekä työväenliike että kristilliset piirit. Myös naisasialiike kannatti raittiutta, koska juuri naiset kärsivät miesten juopottelusta. Monet raittiusliikkeen kannattajista olivat yhteiskunnan hyväosaisia, jotka pitivät alkoholia pääsyyllisenä työväen huonoon asemaan ja ongelmiin. Säätyläisten keskuudessa pohdittiin vakavasti, sopiko alkoholi lainkaan suomalaiselle rahvaalle.

Alkoholin haittavaikutuksia oli pyritty vähentämään jo vuoden 1866 asetuksella, jolla viinan kotipoltto kiellettiin. Kieltoa rikottiin kuitenkin laajasti varsinkin maaseudulla, ja kasvavissa teollisuuskaupungeissa juopottelusta alkoi tulla silmiinpistävä ongelma.

Raittiusliike levitti valistusta koululaisten keskuuteen ja järjesti erilaisia kampanjoita raittiuden edistämiseksi. Liikkeen tavoitteisiin kuului alkoholin valmistuksen ja nauttimisen kieltävä laki. Eduskunta hyväksyi kieltolain vuonna 1909, mutta keisarin kieltäydyttyä vahvistamasta lakia se tuli voimaan vasta vuonna 1919.

Naiset vaativat tasa-arvoa

Naisten rooli teollistumiskehityksessä oli ollut keskeinen. Monelle perheelle naisten ansaitsema palkkatulo oli tärkeä lisä elatukseen. Naisilta puuttui kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa yhteiskunnallisesti. Esimerkiksi naiset eivät

missään Euroopan maassa saaneet äänestää 1800-luvulla. Suomessa naiset avioituivat usein jo 15-vuotiaina. Nainen oli holhouksenalainen eikä saanut päättää lapsistaan tai omaisuudestaan – jopa naisen saamasta perinnöstä päättivät miespuoliset sukulaiset.

Naisasialiikkeen vaikutuksesta naisistakin tuli kansalaisia. Suomalaisen naisasialiikkeen esikuvana oli englantilainen **suffragettiliike**, joka ei kaihtanut koviakaan otteita asiansa edistämiseksi. Naisasialiikkeen toiminta keskittyi Suomessa erityisesti koulutus- ja äänioikeuskysymykseen. Naisten piti esimerkiksi hakea erivapautta voidakseen opiskella yliopistossa vuoteen 1901 asti. Ensimmäinen naispuolinen ylioppilas ilmoittautui Helsingin yliopiston opiskelijaksi vuonna 1871, ja vuonna 1910 ylioppilaista jo 20 prosenttia oli tyttöjä.

”Tulevat vuosisadat vasta näyttävät, mikä merkitys naisvoiman vapauttamisella tulee olemaan ihmiskunnan historiassa”, kirjoitti kuopiolainen kirjailija Minna Canth.

Tyttöjen opiskelumahdollisuudet kohenivat 1800-luvun aikana. Kansakouluasetus 1866 mahdollisti ainakin kaupungeissa asuvien tyttöjen alkeellisen koulutuksen. Maaseudulla kansakoulujen perustaminen oli kuitenkin vapaaehtoista ja harvinaisempaa. Oppikoulun päätteeksi suoritettiin ylioppilastutkinto, johon tyttöjen piti hakea erityislupaa ”sukupuolestaan huolimatta” saada suorittaa tutkinto. Ylioppilaita oli vähän ja heitä arvostettiin. Millaisia tavoitteita naisasialiikkeellä on tänä päivänä?

Urheilu ja voimistelu saavuttivat Suomessa suuren suosion ja voimistelu tuli 1840-luvulla oppikoulujen opetusohjelmaan. Näytöksissä esiteltiin voimistelutaitoja. Myös uima- ja hiihtotaitoa pidettiin välttämättöminä kansalaistaitoina. Niillä nähtiin olevan hyötyä myös maanpuolustuksen kannalta. Politiikka heijastui myös urheilutoimintaan, sillä työläistaustaiset ja porvarilliset urheilun harrastajat eivät mahtuneet samoihin urheilujärjestöihin.

Alamaisista kansalaisiksi

1800-luvun lopulla monet epäkohdat synnyttivät kaikkialla Euroopassa samantyyppistä yhteiskunnallista liikehdintää. Epäkohdat saivat kansalaiset perustamaan yhdistyksiä ja kansanliikkeitä, joiden tavoitteena oli vaikuttaa lainsäädäntöön.

Koulutustason paraneminen, teollistuminen ja parannukset yhdistymisvapaudessa saivat sadat tuhannet suomalaiset liittymään erilaisiin kansalaisjärjestöihin. Vastuu epäkohtien korjaamisesta haluttiin ottaa omiin käsiin.

Kansalaisyhteiskunnan synty edellytti lukuja kirjoitustaidon yleistymistä, tiedonvälityksen tehostumista, sanomalehdistön levikin kasvua ja mahdollisuutta käydä julkista keskustelua yhteiskunnallisista asioista.

Erityisesti työväestön aktiivinen vaikutus yhteiskunnalliseen keskusteluun lisääntyi. Samalla sääty-yhteiskunnan aika alkoi olla lopullisesti ohi.

Suurimpien joukkojärjestöjen jäsenmäärä

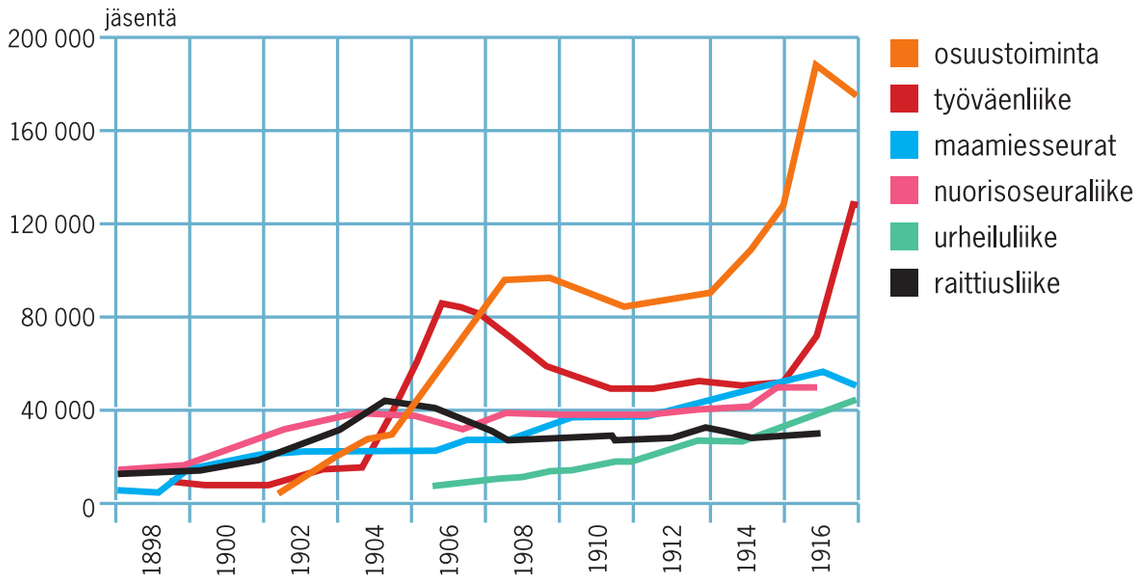

Lähde: Suomen historian kartasto

1800-luvun loppu oli kansalaisaktiivisuuden heräämisen aikaa Suomessa. Sivistystason nousu ja lisääntynyt vapaa-aika innostivat ihmisiä liittymään erilaisiin joukkojärjestöihin, joiden kautta pyrittiin erilaisten epäkohtien korjaamiseen. Monien joukkojärjestöjen juuret olivat ulkomailla, esimerkiksi raittius-, työväen- ja naisasialiike olivat luonteeltaan hyvin kansainvälisiä. Mitkä joukkojärjestöt olivat oheisen graafin mukaan suosituimpia 1900-luvun alussa?

Tehtävät

1. **Millaiset seikat alkoivat murentaa säätyyhteiskuntaa 1800-luvun kuluessa?**
2. **Millaisia puolueita kielikysymys synnytti? Millaisia tavoitteita puolueilla oli?**
3. **Mitä tarkoitetaan ns. wrightiläisellä työväenliikkeellä?**
4. **a) Millaisia tavoitteita naisasialiikkeellä ja raittiusliikkeellä oli Suomessa?**
   b) Millaisia tuloksia niiden toiminnalla oli?
5. **Millaisiin epäkohtiin työväenliike pyrki vaikuttamaan toiminnallaan 1800-luvulla?**

Aineistotehtävät

1. Tutki oheisia tilastoja syntyvyydestä ja kuolleisuudesta sekä väkiluvun kehityksestä Suomessa.

a) Milloin Suomen väkiluku ylitti miljoonan/kahden miljoonan rajan?

b) Milloin kuolleisuus oli Suomessa huipussaan? Miksi?

c) Pohdi, mitkä olivat yleisimpiä kuolinsyitä 1800-luvulla.

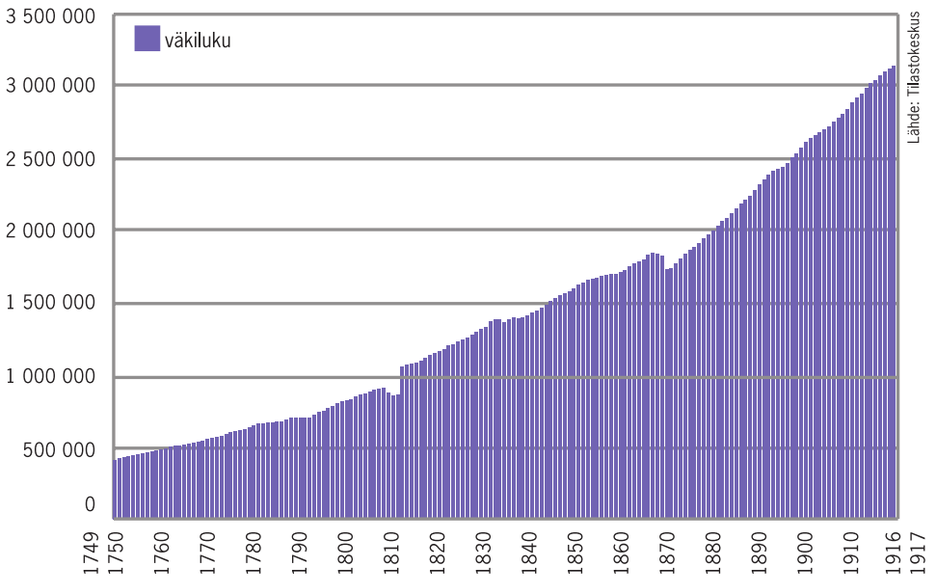

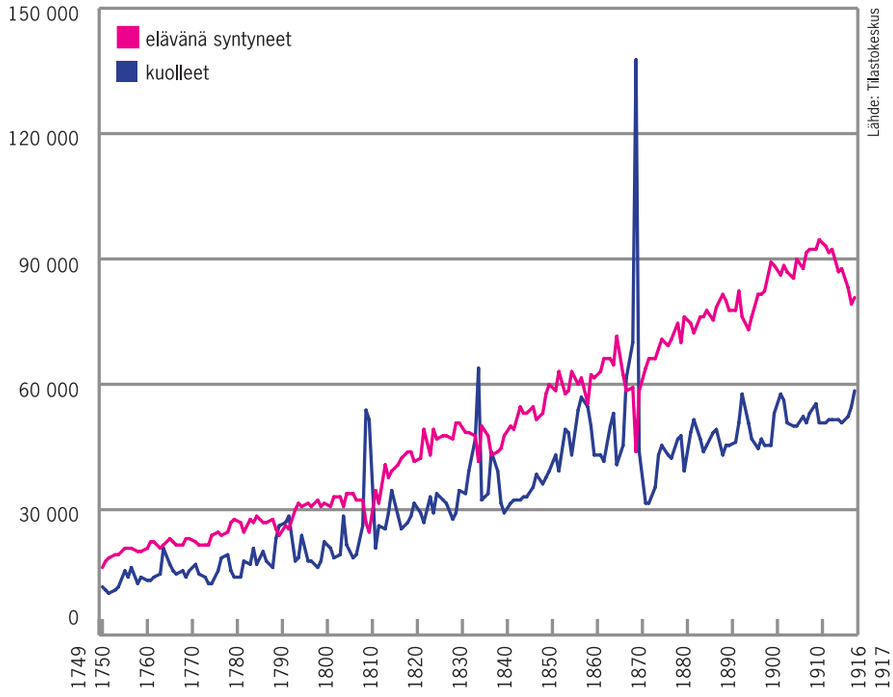

2. Tutki oheista tilastoa elinkeinoista.

a) Ota tilaston perusteella kantaa väitteeseen: ”Suomi oli 1800-luvulla maalaisten maa”.

b) Miten eri elinkeinojen välinen suhde työllistäjänä muuttui autonomian ajan lopulta vuoteen 1960?

c) Millaiset syyt voivat selittää elinkeinorakenteen muutoksen?

	1863	1890	1920	1930	1940	1950	1960
maatalous	78	75	66	61	55	42	32 %
teollisuus	5	8	14	15	22	29	31 %
palveluelinkeinot	4	6	10	12	16	22	26 %
muut elinkeinot	13	11	10	12	7	7	11 %

3. Lue oheinen Forssan ohjelma vuodelta 1903.

a) Laadi luettelo Forssan ohjelman kohdista, jotka ovat myöhemmin toteutuneet täydellisinä tai osittain.
b) Laadi luettelo vaatimuksista, jotka eivät ole toteutuneet.
c) Millaisia ongelmia suomalaisella työväestöllä oli oheisen ohjelman perusteella?
d) Millaisiin yhteiskuntaluokkiin ja ihmisryhmiin arvelet Forssan ohjelman vedonneen?
e) Mikä työväenliikkeen keskeinen tavoite puuttui Forssan ohjelmasta?

1. Yleinen, yhtäläinen ja välitön vaali- ja äänioikeus kaikille 21 vuoden ikäisille Suomen kansalaisille sukupuoleen katsomatta kaikissa vaaleissa ja äänestyksissä sekä kunnallisella että valtiollisella alalla. Suhteellinen edustus ja yksikamari järjestelmä.

2. Välitön lainsäädäntöoikeus kansalle lakien esittämis- ja hylkäämisoikeuden kautta.

3. Täydellinen yhdistymis-, kokoontumis-, lausunto- ja painovapaus.

4. Yleinen koulupakko. Maksuton opetus kaikissa oppilaitoksissa. Kansakouluissa maksuttomat opetusvälinekappaleet sekä ylläpito kaikille oppilaille, ylemmissä oppilaitoksissa niille, jotka osoittavat erityistä kykyä. Kansakoulu on järjestettävä kaikkien ylempäin oppilaitosten pohjakouluksi.

5. Uskonto on julistettava yksityisasiaksi. Kirkko on erotettava valtiosta ja kirkolliset sekä uskonnolliset yhdyskunnat katsottava yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät sisälliset asiansa. Uskonnonopetus on poistettava koulusta.

6. Kaikkien henkilöllisten ja välillisten verojen poistaminen yleisellä asteittain nousevalla tuloverolla, jolloin ansioton arvonnousu ja korkotulot sekä perintö on verotettava ankarammin kuin omasta ansiosta tai työstä johtuvat verot. Verotettavan omaisuuden ilmoittamisvelvollisuus.

7. Maksuton oikeudenkäynti ja oikeusapu. Korvaus viattomasti syytetyille, vangituille ja tuomituille.

8. Terveydenhoito valtion ja kuntain asiaksi. Maksuton lääkärinapu ja lääkkeet sekä synnytysapu. Maksuton hautaus.

9. Sotilastaakkaa on vähennettävä ja kansanpuolustus järjestettävä vakituisen sotaväenoton sijaan. Rauhan aatetta on käytännössä toteutettava.

10. Kaikkien rajoitusten poistaminen, jotka asettavat naisen yleis- tai yksityisoikeudellisessa suhteessa ala-arvoisempaan asemaan kuin miehen.

11. Yleinen kieltolaki väkijuomain valmistamisen ja kaupan suhteen.

Kertaus

- Kansainvälinen nationalismi ja Suomen autonominen asema loivat pohjan suomalaisen identiteetin muotoutumiselle.
- Turun romantiikkana alkanut kansallis-romanttinen liike siirtyi Helsinkiin ja sai kannattajia yliopisto-opiskelijoiden parissa.
- Runeberg kuvasi Suomen sotaa romanttisin sävyin teoksessaan Vänrikki Stoolin tarinat, jonka tunnetuin runo on Maamme.
- Lönnrot keräsi kansanrunoutta ja kokosi suomalaisille kansalliseepoksen Kalevalan.
- Snellman taisteli suomen kielen aseman kohentamiseksi ja joutui vallanpitäjien epäsuosioon.
- Kielitaistelu synnytti ensimmäiset poliittiset puolueet fennomaanit ja svekomaanit.
- Maatalousvaltainen Suomi alkoi teollistua 1800-luvun aikana ja teollisuustyöväestöstä kehittyi uusi yhteiskuntaluokka.
- Aleksanteri II:n kaudella autonomia laajeni: oma raha, kieliasetus, kansakoulut ja armeija
- Valtiopäivätoiminnasta tuli säännönmukaista valtiopäiväjärjestyksen myötä.

1800-luvun loppua kohden Suomen autonomia oli vahvistunut ja suomalaiset vaalivat innolla omaa kulttuuriaan. Maailmantilanne ja Venäjän tapahtumat muuttivat kuitenkin Suomen aseman. Venäjää alettiin voimistaa yhtenäistämällä valtakuntaa; Suomessa se merkitsi autonomian kaventamista. Vallan vaihduttua Venäjällä sekavassa tilanteessa vuonna 1917 Suomi julistautui itsenäiseksi valtioksi. Itsenäisyyden toteutuessa Suomessa oli paljon vakavia yhteiskunnallisia ongelmia eikä yksimielisyyttä niiden ratkaisusta löytynyt. Maa ajautui sisällissotaan.

6. Venäläistämistä vai yhtenäistämistä?

Venäjä alkaa muuttua

Euroopan voimatasapaino muuttui 1800-luvun lopulla: keskelle Eurooppa syntyi uusi voimakas valtio Saksa. Aiemmin paikalla oli ollut lukuisia pikkuvaltioita, mutta kansallisuusaatteen innoittamina ne yhdistyivät yhdeksi valtioksi rautakansleri Otto von Bismarckin johdolla vuonna 1871. Saksa oli nyt suurvalta, jolla oli voimakas armeija.

Saksan voimistuminen huolestutti Venäjää, jonka pääkaupunki Pietari oli Suomenlahden pohjukassa. Lähialueen puolustus oli suomalaisten vastuulla. Venäjällä epäiltiin suomalaisten halua ja kykyä puolustaa valtakunnan pääkaupunkia Pietaria siinä tapauksessa, että Saksa hyökkäisi Itämeren toiselta rannalta Venäjälle.

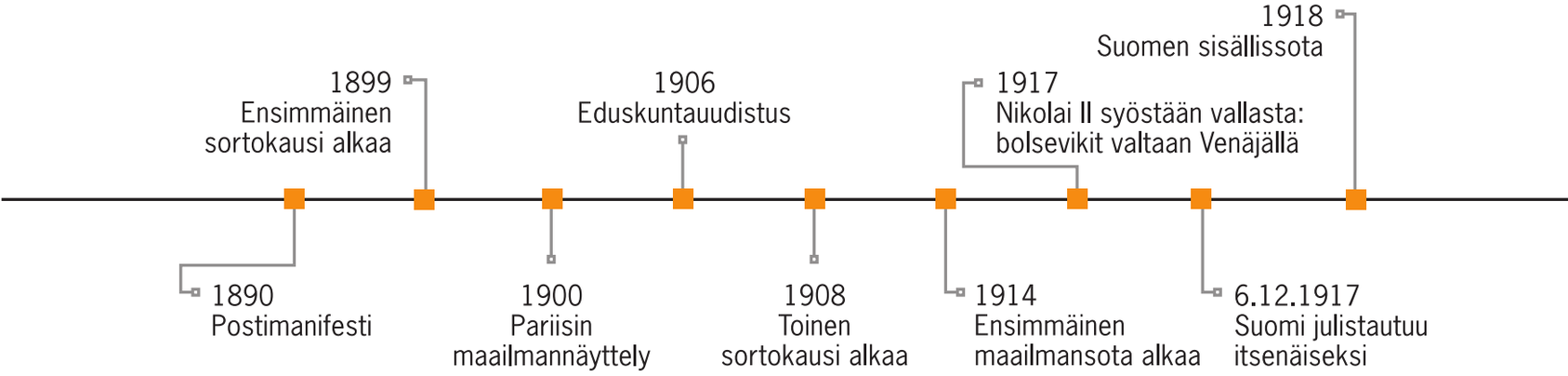

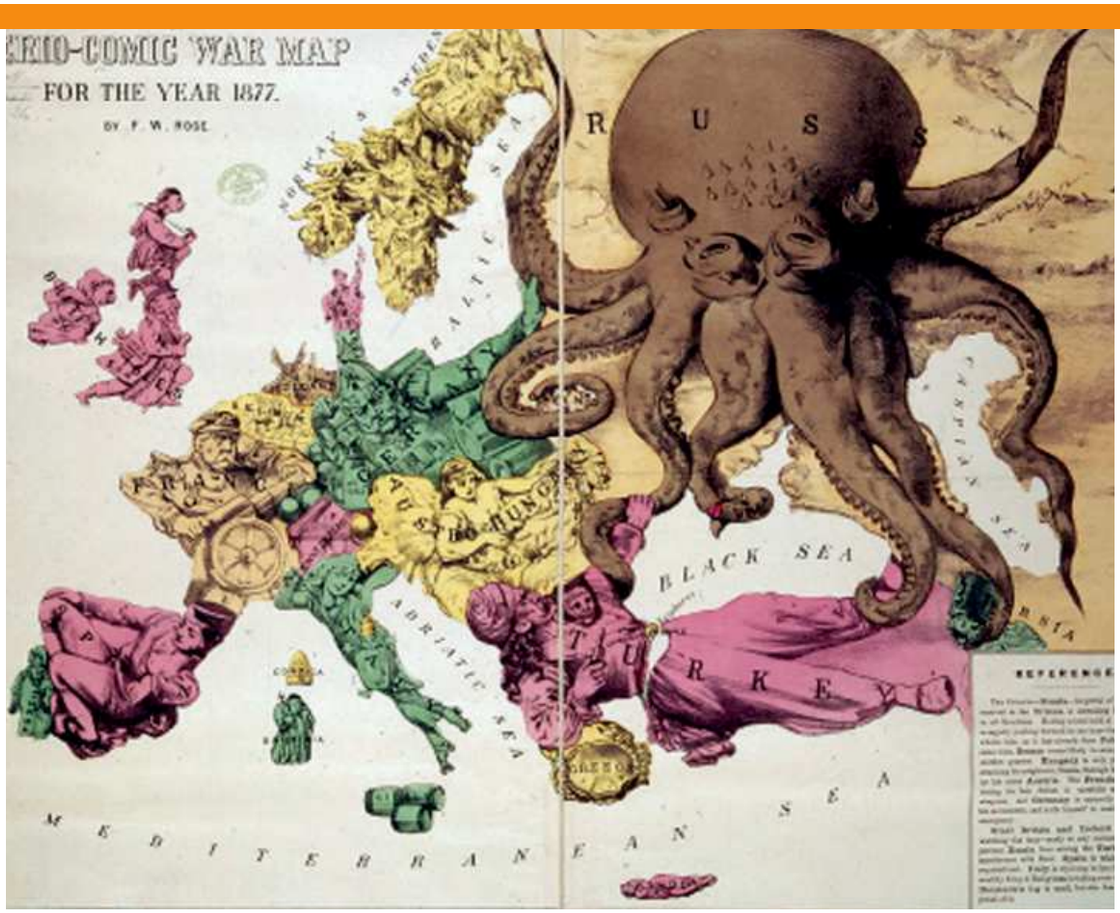

Italiassa piirretty kartta Euroopan poliittisesta tilanteesta vuonna 1878. Venäjä on lisää alueita hamuava mustekala, jonka lonkerot ulottuvat Balkanille saakka.

Venäjä oli laajentunut voimakkaasti 1800-luvulla, mutta se oli heikko suurvalta. Laajentumisen seurauksena Venäjällä asui lukuisia eri kansallisuuksia, jotka eivät halunneet sulautua Venäjään. Ei-venäläisiä asui maassa enemmän kuin venäläisiä. Vähemmistökansojen uskollisuutta Venäjää kohtaa alettiin epäillä. Nationalismi sai Venäjällä kannatusta kuten muuallakin Euroopassa ja heikkoa suurvaltaa haluttiin vahvistaa yhtenäistämällä se kansallisesti. Ajateltiin, että Venäjä vahvistuu, jos valtakunnassa on vain yksi kansa, venäläiset. Syntyi useita kansallismielisiä ryhmiä, joiden tavoitteena oli yhdistää slaavilaiset kansat. Näitä ryhmiä olivat esimerkiksi **panslavistit** ja **slavofiilit**. Niiden tunnuslauseeksi tuli ”Venäjä venäläisille”.

Venäjän hallinto oli vanhanaikainen: maata hallitsi itsevaltainen tsaari. Maatalous oli edelleen pääelinkeino, mutta se tuotti huonosti. Maaorjuus oli lakkautettu vasta 1861 eikä entisten maaorjien asema ollut parantunut, vaan he elivät kylissä suuressa köyhyydessä.

Vaikka Suomi oli osa Venäjää, vain harvat suomalaiset osasivat venäjän kieltä eivätkä venäläiset voineet käytännössä asioida täällä äidinkielellään. Suomeen tullessaan venäläiset joutuivat tullitarkastuksiin. Venäläisiä ärsytti myös se, että he eivät päässeet Suomessa virkoihin ja että Suomella oli omat, Venäjää alhaisemmat tullit. Suomalaisilla sen sijaan oli oikeuksia Venäjällä, kuten pääsy Venäjän armeijaan ja oikeus harjoittaa maassa yritystoimintaa.

Krimin sota 1850-luvulla toi esille Venäjän heikkouden ja vanhanaikaisuuden. Venäjän hallintoa alettiin kehittää ja vähemmistökansoja venäläistää. Suomalaisten lisäksi juutalaisia, puolalaisia ja Baltian kansoja alettiin sulauttaa venäläiseen kansaan. Juutalaisvainojen eli **pogromien** seurauksena kaksi miljoonaa juutalaista muutti pois Venäjän alueelta.

Venäjällä autonomian poistamisessa oli kysymys valtakunnan yhtenäistämisestä ja suurvallan voimistamisesta. Suomalaisten ja mui-

Suomalaiset eivät hyväksyneet postimanifestia ja osoittivat vastustuksensa liimaamalla postilähetyksiin venäläisen postimerkin viereen Akseli Gallen-Kallelan suunnitteleman mustan surumerkin. Surumerkki ilmestyi myyntiin, kun suomalaisten postimerkkien käyttö päättyi vuonna 1900. Surumerkillä haluttiin kertoa lähetyksen alkuperämaa ulkomaille menevässä postissa, koska postimerkistä se ei enää ilmennyt. Surumerkki kiellettiin, mutta suomalaiset kiersivät kieltoa monin tavoin.

den vähemmistökansojen keskuudessa venäläistäminen koettiin sortona.

Suomen asemaa aletaan muuttaa

Suomen venäläistämisen ensimmäinen askel oli vuonna 1890 annettu **postimanifesti**. Suomen itsenäinen postilaitos sulautettiin osaksi Venäjän keisarikunnan postilaitosta. Oma postilaitos ja postimerkki olivat suomalaisille tärkeitä erillisyyden ja erikoisaseman merkkejä.

Kenraali Nikolai Bobrikovin nimittäminen Suomen kenraalikuvernööriksi vuonna 1898 aloitti ensimmäisen sortokauden. Bobrikov oli tunnettu venäläistämispolitiikan kannattaja. Bobrikovin ohjelman tavoitteena oli Suomen armeijan sulauttaminen Venäjän armeijaan, venäjän kielen aseman parantaminen Suomessa ja korkeimpien virkojen avaaminen venäläisille.

Venäläistämistavoitteet julkistettiin ns. **helmikuun manifestissa** vuonna 1899. Manifesti vei suomalaisilta pois perustavanlaatuisen erioikeuden, nimittäin oikeuden säätää Suomessa kaikki omaa maata koskevat lait. Tämän jälkeen lait voitaisiin säätää Venäjällä ja suomalaisilla olisi vain lausunnonanto-oikeus. Keisari itse päätti, mitkä lait koskevat vain Suomea ja mitkä ovat ns. yleisvaltakunnallisia lakeja.

Keskeiset venäläistämistoimet 1890–1903

1890 Postimanifesti: Suomen postilaitos yhdistettiin Venäjän postin alaisuuteen; venäjän kieli käyttöön postissa; Suomen oma postimerkki poistettiin

1898 Ensimmäinen sortokausi alkoi: Nikolai Bobrikov nimitettiin Suomen kenraalikuvernööriksi

1899 Helmikuun manifesti: koko valtakuntaa koskevat lait säädettiin vastedes Venäjän duumassa; Suomen omat valtiopäivät saivat antaa lausuntoja asioista

1900 Venäjän kielen asemaa vahvistettiin: se määrättiin ylempien virastojen kieleksi; venäjän kielen, historian ja maantiedon opetusta kouluissa lisättiin; sanomalehtiä sensuroitiin ja lakkautettiin

1901 Asevelvollisuuslaki: suomalaiset asepalvelukseen mihin tahansa Venäjän alueelle; Suomen oma armeija lakkautettiin

1903 Kenraalikuvernööri Bobrikoville diktaattorin valtuudet Suomen venäläistämisessä; maastakarkotuksia, yhdistysten ja sanomalehtien lakkautuksia

Miksi Venäjän valtakunnan yhtenäistäminen koettiin Suomessa sortona?

Nikolai II:n noustessa valtaan vuonna 1894 suomalaiset osallistuivat kruunajaisiin osoittaen kansan uskollisuutta uudelle suuriruhtinaalle. Keisarikultti oli voimissaan Suomessa.

Vuonna 1899 alkoivat muutokset. Venäjällä alettiin toteuttaa ns. yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä, jossa Suomen lait säädettäisiin Venäjällä ja Suomen valtiopäivillä olisi neuvoa-antava rooli. Suomalaisten vastustus ei estäisi lain voimaantuloa myös Suomessa. Tämä helmikuun manifesti sai Suomessa merkitystään suuremman maineen, se tulkittiin hallitsijanvakuutuksen rikkomiseksi, ”valarikoksi”. Sen nojalla tosin säädettiin vain yksi laki, vuoden 1901 asevelvollisuuslaki.

Suomessa ei helmikuun manifestin laajempia yhteyksiä ehditty eikä haluttu nähdä. Manifestia ei osattu liittää osaksi aikaisempaa historiallista kehitystä. Aikalaiset ja myöhempi historiankirjoituskin on nähnyt manifestin tulleen suomalaisille kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kysymyksessä oli kuitenkin jo 1800-luvun alussa alkaneen pitkän yleisvaltakunnallisen lainsäädännön kehitystyön yksi etappi.

Yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä oli niin Suomessa kuin Venäjällä alkunsa saavat ja molemmissa noudatettavat lait. Suomessa säädettiin vain puhtaasti Suomea koskevat lait. Suomen valtiopäivät saivat antaa lausuntonsa yleisvaltakunnallisiin lakeihin, eihän nimittäin yhdellä maan osalla voinut olla veto-oikeutta koko valtakuntaa koskevissa asioissa. Keisari oli jo aiemminkin saanut päättää, mitkä lait olivat yleisvaltakunnallisia, joten mikään ei ollut siinä suhteessa muuttunut.

Venäjällä kehittyi oppi ”yhtenäisestä ja jakamattomasta” Venäjän valtiosta, johon myös Suomi kuului. Samaan aikaan Suomessa ajateltiin, että Suomi on suvereeni valtio, joka ei kuulu Venäjään, vaan ainoastaan keisarikuntaan. Tästä seurasi yhteentörmäys.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa moni luotti vielä tsaarin lupauksiin. Venäjän lain soveltaminen Suomessa herätti maaseudun tilattomien keskuudessa toiveita olojen parantumisesta. Kuvassa oleva Hautalan torppari Virroilta oli kuullut tsaarin antavan maata ilmaiseksi ja jättänyt taksvärkkinsä tekemättä. Tämä johti riitoihin isännän kanssa ja lopulta häätöön, jonka naapuritaloon tilattu valokuvaaja sai luvan ikuistaa.

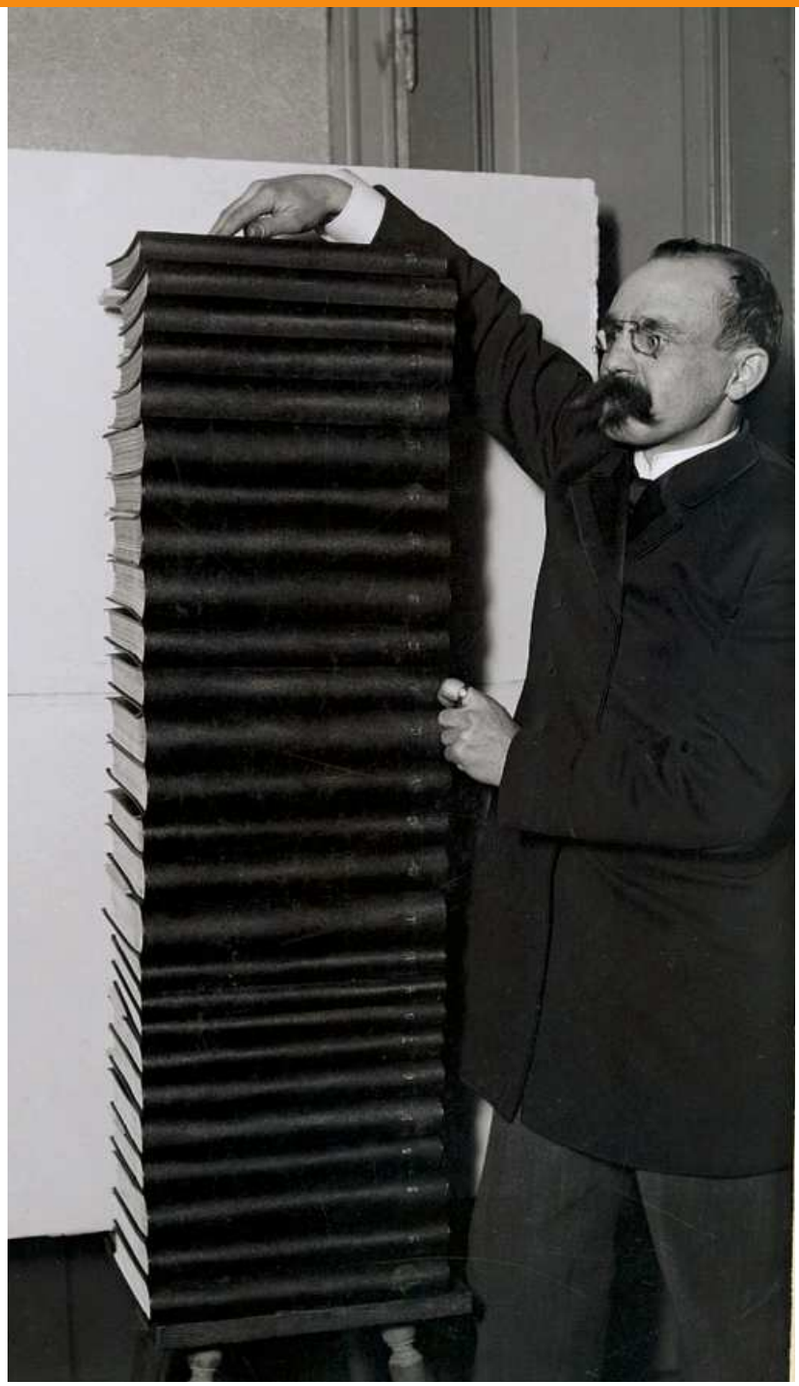

Suomalaisten keräämää suurta adressia lähdettiin viemään Pietariin juhlallisin menoin Helsingin rautatieasemalta. Allekirjoitukset oli koottu 26 erilliseen nahkaselkäiseen kirjaan.

Tsaari ei taivu

Helmikuun manifestin jälkeen Suomessa luotettiin yhä keisarin lupauksiin. Ajateltiin, ettei neuvonantajiensa armoilla oleva keisari tiedä, mitä Suomessa tapahtuu. Suomalaiset päättivät vedota suoraan keisariin ja kertoa, millainen tilanne Suomessa oli. Keisarin hyväntahtoisuuteen Suomea kohtaan uskottiin, koska täällä ei oltu kapinoitu keisaria vastaan kuten esimerkiksi Puolassa.

Parissa viikossa kerättiin keisarille osoitettu vetoomus Suomen autonomisen aseman säilyttämiseksi. **Suureen adressiin** saatiin yli 520 000 allekirjoitusta, mikä oli suuri ponnistus harvaan asutussa maassa. Helmikuun manifesti ja suuren adressin keruu tekivät laajat kansankerrokset tietoisiksi Suomen perustuslaista. Näin Bobrikov toiminnallaan sai suomalaiset kokemaan Venäjän uhkana.

Kansan yhtenäisyys ei ollut täydellinen. Kaikki maalaisköyhälistön jäsenet eivät allekirjoittaneet suurta adressia, koska maassa liikkui huhuja, että Venäjän lain soveltaminen Suomessa toisi heille vapauden ja omaa viljelymaata. Kieltäytymällä allekirjoittamasta he kokivat saavansa ottaa kantaa ajan polttavaan epäkohtaan, maaseudun tilattoman väestön huonoon asemaan.

Pietarissa adressin viejiä odotti pettymys: keisari Nikolai II kieltäytyi vastaanottamasta suomalaisten valtuuskuntaa. Hän ilmoitti kuitenkin, ettei ole vihainen suomalaisille valtuuskunnan jäsenille.

Suomi sai osakseen myötätuntoa Euroopassa. Yli tuhat ajan nimekästä taiteen ja tieteen edustajaa eri maissa allekirjoitti **kulttuuriadressin**, jossa vedottiin Suomen laillisen aseman säilyttämiseksi. Myöskään tätä adressia keisari ei ottanut vastaan.

Tuotteiden nimissä ja mainonnassa vedottiin kansalaisten isänmaallisiin tunteisiin. Kuvassa on polkupyörämainos vuodelta 1899. Polkupyörän tuotemerkki oli Suomi.

Miten venäläistämistä olisi paras vastustaa?

Kukaan Suomessa ei hyväksynyt Suomen aseman muuttamista. Vedottiin siihen, että keisari Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä antamien lupausten jälkeen, kaikki tsaarit olivat luvanneet kunnioittaa Suomen erikoisasemaa. Asioista kirjoiteltiin sanomalehdissä ja väiteltiin keskustelupiireissä. Se, miten tehokkaimmin tuli toimia venäläistämistoimia vastaan, herätti erilaisia mielipiteitä.

Myöntyvyyslinjan kannattajat sanoivat, että uusiin määräyksiin on parasta suostua. Heidän mielestään ei kannattanut suututtaa venäläisiä, koska silloin voitaisiin menettää koko autonomia. Tärkeintä oli suomen kielen ja kansan säilyttäminen. Suomalaisten viranhaltijoiden kannalta katsottuna laittomiin määräyksiin voitaisiin suostua, ettei suomalaisten virkamiesten tilalle nimitettäisi venäläisiä. Fennomaanipuolue jakaantui kahtia: vanhasuomalaisiin ja nuorsuomalaisiin.

Myöntyvyyslinjan kannalla olivat lähinnä vanhasuomalaiset. Tunnetuimpia tämän linjan kannattajia oli J. K. Paasikivi. Hänen mukaansa Suomen autonomian puolustaminen vaati kaikkien yhteiskuntaryhmien yhteisiä ponnistuksia kielellisestä ja sosiaalisesta taustasta riippumatta.

Suomen oma armeija oli perustettu vuonna 1878 Aleksanteri II:n aikana. Asevelvollisuusaika oli 3 vuotta. Armeijan virkakielenä oli ruotsi, opetuskielenä suomi ja komentokielenä venäjä. Kun oma armeija lakkautettiin vuonna 1901 ja suomalaisten olisi pitänyt suorittaa asevelvollisuutensa Venäjällä, alkoivat mielenosoitukset ja kutsuntalakot. Kuvassa kasakat partioivat Helsingin Senaatintorilla asevelvollisuuslakia vastustavan mielenosoituksen aikana vuonna 1902.

Sortovuosina keisari Aleksanteri II:n patsaan kukittamisesta Senaatintorilla muodostui mielenosoitus venäläistämistä vastaan. Olihan vapaamielinen Aleksanteri II antanut monien uudistusten tapahtua Suomen suuriruhtinaskunnassa ja näin vahvistanut autonomiaa ja suomalaisten kansallistunnetta. Kuvassa patsas on kukitettu Aleksanteri II:n kuoleman vuosipäivänä suuren lähetystön tueksi vuonna 1899.

Perustuslailliset taas vetosivat lakiin ja sanoivat, että ”oikeus voittaa lopulta”. Heidän mielestään laittomiin määräyksiin ei tule suostua. Monet virkamiehet kieltäytyivät noudattamasta uusia määräyksiä tai jopa erosivat virastaan mieluummin kuin tottelivat. Tätä **passiivista vastarintaa** kannattivat nuorsuomalaiset ja ruotsinkieliset sekä monet työväestön edustajat.

Monia perustuslaillisia poliitikkoja vangittiin ja karkotettiin Siperiaan, kun he vastustivat venäläisten määräyksiä. Näin kävi muun muassa P. E. Svinhufvudille vuonna 1914, koska hän ei suostunut noudattamaan venäläisen prokuraattorin eli oikeuskanslerin määräyksiä, joita hän piti laittomina. Hän katsoi, että ”henkensä edestä taisteleva Suomi” oli ”oikeutettu käyttämään kaikkia niitä keinoja, joilla valtio puolustaa olemassaoloaan ja kansa kansallisuuttaan”.

Suomessa toimitaan aktiivisesti

Pieni ryhmä **aktivisteja** kannatti suoraa toimintaa venäläistämistä vastaan. Joidenkin mielestä jopa väkivaltaiset keinot olivat sallittuja, kun puolustettiin Suomen laillista asemaa. Aktivisteihin kuului ruotsinkielisiä ja sosiaalidemokraatteja. Aktivistien piirissä tuotiin esille jopa mahdollisuus erottaa Suomi täydellisesti Venäjästä. Väkivaltaisin hyökkäys oli kouluhallituksen virkamies Eugen Schaumanin suorittama murha: Scahauman ampui kenraalikuvernööri Bobrikovin Senaatinlinnan käytävässä kesäkuussa 1904.

Maanalainen järjestö, **kagaali** levitti vastarintaa lietsovia kirjoituksia. Nuoria miehiä yllytettiin kutsuntalakkoihin: monet kieltäytyivät kutsunnoista ja välttyivät näin Venäjän armeijaan menon. Kutsuntalakoille antoivat tukensa myös monet papit, jotka kieltäytyivät kuuluttamasta kirkoissa kutsuntojen toimeenpanosta. Lopulta Suomelle annettiin vapautus asevelvollisten lähettämisestä Venäjän armeijaan, mutta Suomi määrättiin maksamaan ns. **sotilasmiljoonat** korvaukseksi siitä, ettei Suomessa pantu toimeen asevelvollisuutta.

Taiteen keinoin Suomen puolesta

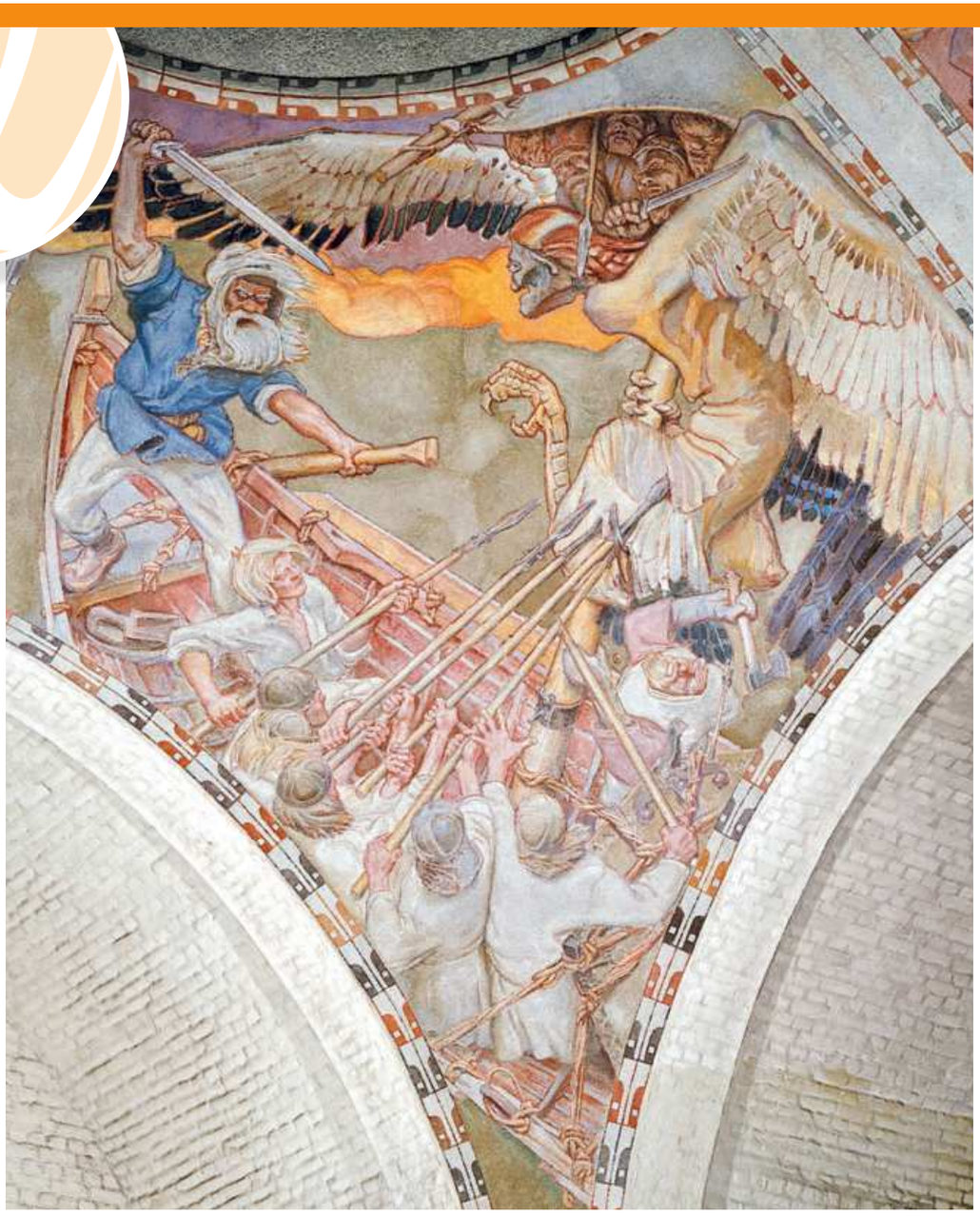

Gallen-Kallela kuvitti Suomen kansalliseepoksen Kalevalan tarinoita. Tässä teoksessa Sammon puolustus Gallen-Kallelan nähtiin ottavan kantaa suomalaisten taisteluun oman asemansa puolesta sortovuosina. Suomalaisia vastaan hyökkää kotkan näköinen olento, joka viittaa Venäjän tsaarin tunnukseen: kaksipäiseen kotkaan.

Sortovuosien aikana lehdistöä valvottiin tarkkaan. Lehdistä poistettiin sensuurivi-ranomaisten käskystä kirjoitukset, joissa viitattiin Suomen asemaan venäläistämisen puristuksessa. Suomalaiset oppivat pian kiertämään suoran arvostelun ja verhoamaan kannanotot harmittomiksi kuvauksiksi vaikkapa luonnonvoimien taistelusta keväisessä luonnossa.

Monet taideteokset oli tehty jo ennen sortovuosia, mutta nyt ne otettiin käyttöön venäläistämisen vastustamisessa. Taide sai poliittista merkitystä; sitä alettiin käyttää poliittisiin tarkoituksiin. **Kultakauden taiteella** ymmärretään suomalaista taidetta 1880-luvulta 1910-luvulle. Taiteelle luotiin oma suomalainen tyyli, johon kuuluivat Suomen historiasta haetut aiheet, kansanihmisten ja suomalaisen luonnon kuvaus.

Taiteilijat ottivat kantaa Suomen asemaan kukin omalla tavallaan. Jean Sibeliuksen vuonna 1899 säveltämästä Finlandiasta tuli suomalais-

ten mielissä kannanotto Suomen kansan historiaan ja asemaan venäläistämiskaudella. Siitä tuli hyvin suosittu paitsi Suomessa myös ulkomailla, jossa sitä esitettiin varovaisuussyihin vedoten nimellä La Patriae, Isänmaa.

Kansallisromanttinen taide sai vaikutteita kansanomaisesta arkkitehtuurista ja perinteistä. Karjala oli monen taiteilijan innoituksen lähde, sillä sitä pidettiin alkuperäisenä ja aitona suomalaisuuden kotina. **Karelianismia** olivat niin Sibeliuksen sävellykset, Eino Leinon runot kuin kansallismaisemaa kuvaavien Järnefeltin ja Edelfeltin maalauksetkin.

Pariisin maailmannäyttelyyn vuonna 1900 suomalaiset rakensivat oman paviljonkinsa ”Kansakuntien kadun” varrelle. Rakennuksen suunnittelivat arkkitehdit Gezellius, Lindgren ja Saarinen. Siellä esittäytyivät tunnetuimmat suomalaiset taiteilijat. Mukana oli symbolisti Hugo Simberg, joka kuvitti suomalaisten kansantarinoita. Realistiset kansankuvaajat, kuten Juho Rissanen tai Pekka Halonen, kuvasivat teoksissaan tavallista kansanelämää ja suomalaista maisemaa. Suomen osastosta tuli yleisömenestys.

Hugo Simberg oli suomalaisen symbolismin tärkeimpiä edustajia. Simbergin maalaus Haavoittunut enkeli on vuodelta 1903. Tampereen tuomiokirkkoon Simberg teki samasta aiheesta freskon. Taiteilija itse ei halunnut selittää teostaan millään tavalla eikä antanut sille alun perin edes nimeä. Suomalaisia Simbergin rakastetuin työ puhuttelee edelleen. Ateneumin taidemuseon järjestämässä Maamme taulu -äänestyksessä vuonna 2006 teos sai eniten ääniä.

Tampereen suurlakkokomitea vuonna 1905.

Venäjän tapahtumat vaikuttavat Suomeen

Venäjän ja Japanin edut törmäsivät idässä, kun Venäjä oli laajentanut alueitaan halki Siperian Tyynenmeren rannikolle asti. Tyytymättömyys tsaarin yksinvaltaista hallintoa kohtaan lisääntyi Venäjällä Japania vastaan käydyn sodan tappion jälkeen vuonna 1905. Kansalaiset eivät enää luottaneet keisarin kykyyn johtaa suurvaltaa. Rauhallisten vaatimusten ja vetoomusten tie oli kuljettu loppuun.

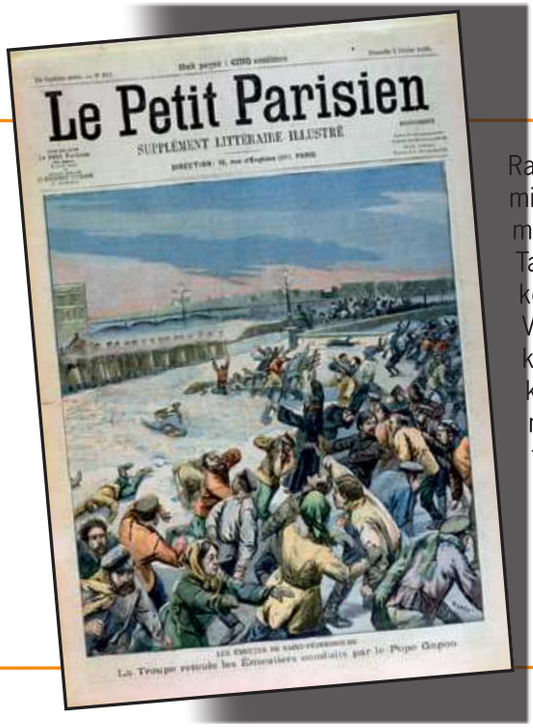

Rauhallinen mielenosoittajajoukko marssi tsaarin Talvipalatsin edustalle kertomaan epäkohdista Venäjällä. Tsaari kuitenkin komensi kasakat ampumaan mielenosoittajia ja tuhannet kuolivat aukiolle. Tämä ”tammikuun verinen sunnuntai” vei uskoa rauhallisten uudistusten tiestä Venäjällä.

Venäjällä levisi lakkojen ja levottomuuksien aalto. Syksyllä 1905 aloitettiin **suurlakko** eli kaikki yhtyivät lakkoon vaatimaan uudistuksia yhteiskuntaan. Lakkoilu pakotti keisarin suostumaan uudistuksiin; kansalaisille luvattiin perustuslaillisia oikeuksia ja kansanedustuslaitoksen eli **duuman** koollekutsumista. Koko valtakunnan ongelmat olivat nyt niin suuria, että tsaarin oli taivuttava.

Suurlakko levisi Venäjältä Suomeen: täälläkin vaadittiin uudistuksia yhteiskuntaan. Tampereella pidetyssä kansalaiskokouksessa työväki esitti vaatimuksen, että lainsäädäntövalta pitäisi siirtää eduskunnalle. Se valittaisiin vaaleilla, joissa olisi käytössä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Lisäksi vaadittiin senaatin erottamista ja väliaikaisen hallituksen nimittämistä. Työläisten ns. **punaisessa julistuksessa** mentiin jopa niin pitkälle,

Äänioikeutettujen määrä kymmenkertaistui uudistuksen myötä. Äänioikeuden ulkopuolelle jäi kuitenkin vielä jopa 200 000 ihmistä. Esimerkiksi köyhäinavun varassa elävät eivät saaneet äänestää. Samoin äänioikeus evättiin muutamilta vähemmistöryhmiltä, kuten juutalaisilta ja tataareilta.

että vaadittiin Suomen valtiollista itsenäisyyttä Venäjän yhteydessä. Suurlakko osoitti, että kansa ei ole yhtenäinen, vaan eri osapuolilla on omia valtapyrkimyksiä.

Suomen venäläistäminen lopetettiin toistaiseksi. Keisari antoi vuoden 1905 lopulla **marraskuun manifestin**, jolla kaikki sortotoimenpiteet Suomea kohtaan peruttiin. Venäläistäminen loppui sillä kertaa siihen. Suurlakko lopetettiin, sillä kansalaiset tunsivat, että tärkein tavoite eli sorron lopettaminen, oli saavutettu.

Eduskunta säätyvaltiopäivien tilalle

Suomessa toteutettiin myös eduskuntauudistus: vanhanaikaisista säätyvaltiopäivistä siirryttiin **yksikamariseen eduskuntaan** ja **yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen**. Neljä säätyä oli kokoontunut kukin eri tilassa ja vain näillä säätyjen edustajilla oli ollut oikeus päättää yhteisistä asioista. Säätyvaltiopäivät olivat hyvin vanhanaikaiset, ne edustivat 1700-luvulle tyypillistä yhteiskuntaa. Äänioikeuden ulkopuolella oli vuosisadan vaihteessa yli 70 prosenttia kansasta. Työväki vaati eduskuntauudistusta. Porvarillisella puolella suostuttiin eduskuntauudistukseen, koska katsottiin, että tässä vaikeassa tilanteessa tarvitaan yhtenäisyyttä Venäjää vastaan. Työväen tuki itsenäisyyspyrkimyksille oli tärkeä.

Yksikamarisen eduskunnan 200 kansanedustajaa valittiin nyt puolueiden asettamista ehdokkaista. Vaaleissa olivat äänioikeutettuja ja vaalikelpoisia kaikki 24 vuotta täyttäneet miehet ja naiset. Äänioikeutettujen määrä kymmenkertaistui: työväestö, maaseudun tilattomat, palvelusväki ja palkansaajat saivat nyt ensi kertaa äänestää.

Uudistus oli ainutlaatuinen koko maailmassa. Eräissä maissa naisille oli annettu Suomea aikaisemmin äänioikeus, muttei vaalikelpoisuutta. Edellytykset näin uudenaikaiseen käytäntöön juonsivat juurensa historiasta. Suomeen oli luotu kansakoululaitos, jossa annettiin opetusta kaikille, niin tytöille kuin pojillekin. 1800-luvun kuluessa perustetut kansanliikkeet korostivat kaikkien osallistumista yhteisten asioiden hoitoon. Aktiivisuus yhteiskunnassa oli uusi kansalaishyve.

Vaaleissa oli ehdolla kaikkiaan 62 naista, joista 19 tuli valituksi. Naiskansanedustajien joukossa oli kansankoulunopettajia, palvelijattaria, ompelijoita, kutojia ja perheenäitejä. Nämä ensimmäiset naiskansaedustajat herättivät kiinnostusta ulkomaita myöten. Kuvan Miina Sillanpää oli eduskunnan tunnetuimpia naisia.

Äänioikeusuudistus ei koskenut kunnallisvaaleja; niissä edelleen rikkailla oli suurempi valta äänestää kuin köyhillä, sillä äänien määrä oli sidottu maksetun kunnallisen tuloveron määrään.

Ensimmäiset eduskuntavaalit 1907

Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin osallistuttiin innolla: äänestysaktiivisuus nousi yli 70 prosenttiin. Vaalitulos oli monien mielestä yllättävä. Voittajaksi selviytyivät sosiaalidemokraatit 80 edustajalla. Porvarilliset puolueet säilyttivät kuitenkin eduskunnassa enemmistön, mutta vaalien tulos oli suuri pettymys nuorsuomalaisille ja ruotsinkielisille säätyläisille.

Sosiaalidemokraattien kannatus oli suurta etenkin maaseudulla. Puolueella oli kattava organisaatio puolueosastoineen ja virkailijoineen ympäri maata. Maaseudun tilaton väestö otti SDP:n ohjelman omakseen, lupasivathan sosialistit tarttua maaseudun köyhän väestön ongelmiin ja torpparikysymykseen. Poliittisesta keskustelusta tuli nyt yhä enemmän kädenvääntöä sosiaalidemokraattisten ja porvarillisten kansanedustajien kesken.

Vanhasuomalaiset menestyivät vaaleissa melko hyvin, koska heidän puolueohjelmassaan oli myös maaseudun väestön ja työväen aseman parantaminen. Keskeisenä heidän ohjelmaansa kuului vaatimus suomen kielen aseman vahvistamiseksi. Maalaisliitto saavutti kannatusta maaseudun tilallisten keskuudessa. Puolue piti

Ensimmäisiä eduskuntavaaleja edelsi vilkas vaalikamppailu. Suomen Sosialidemokraattisen puolueen vaalijuliste.

Kaikki äänioikeuden saaneet äänestäjät eivät välttämättä osanneet kirjoittaa, joten valittiin sellainen vaalitapa, jossa riitti että osasi vetää "punaisen viivan". Tähän viittaa myös Ilmari Kiannon romaanin ja siitä tehdyn elokuvan nimi.

tärkeänä maaseudun itsenäisen talonpoikais- ja pienviljelijäväestön aseman parantamista.

Vaalien jälkeen eduskunnan puhemieheksi valittiin venäläistämisen vastustaja P. E. Svinhufvud. Eduskunnan työskentelyä seurattiin toiveikkaina, mutta tulokset jäivät vähäisiksi keskinäisten erimielisyyksien vuoksi. Oltiin tottumattomia toimimaan yhdessä neuvotellen. Hallitsija ei katsonut hyvällä suomalaisten protesteja venäläisiä vastaan. Seuraavina vuosina keisari hajotti riitaisan ja niskoittelevan eduskunnan kerta toisensa jälkeen. Eduskunta ei myöskään toiminut vuosina 1914–1915 alkaneen maailmansodan vuoksi. Keisari ei vahvistanut eduskunnan säätämiä lakeja. Toiveet eduskunnan tuomasta nopeasta muutoksesta ja korjauksista polttaviin yhteiskunnan ongelmiin alkoivat hiipua.

Eduskuntavaalien tulos 1907:

Suomen Sosialidemokraattinen puolue	80
Vanhasuomalainen puolue	59
Nuorsuomalainen puolue	26
Ruotsalainen Kansanpuolue	24
Maalaisliitto	9
Kristillinen työväenpuolue	2

Tehtävät

1. **Selitä seuraavien käsitteiden merkitys: helmikuun manifesti, suuri adressi ja suurlakko.**
2. **Miksi Venäjän suhtautuminen Suomen autonomiaan muuttui?**
3. **Mitä sortotoimia Venäjä otti käyttöön Suomen suhteen?**
4. **Laadi taulukko keinoista, joilla suomalaiset vastustivat venäläistämistä. Ketkä näitä eri tapoja kannattivat?**
5. **Mikä merkitys ns. suurella adressilla oli?**
6. **a) Miksi Suomessa toteutettiin eduskuntauudistus vuonna 1906?**
   b) Mikä uudistuksessa oli radikaalia?

7. Suomen itsenäistyminen

Toinen sortokausi

Suurlakko ja sitä seurannut uudistusten kausi olivat katkaisseet Suomen venäläistämisen. Asiaa ei kuitenkaan ollut haudattu Venäjällä.

Venäjällä valmisteltiin lopullinen venäläistämisohjelma vuonna 1912, johon kuului ns. **yhdenvertaisuuslaki**, joka antoi Venäjän kansalaisille Suomessa täydet kansalaisoikeudet ja pääsyn korkeisiin virkoihin. Tämä ohjelma olisi ollut Suomen autonomian loppu, ”Finis Finlandie”, kuten eräs duuman edustaja huudahti. Venäjän armeijan sotilaiden määrää Suomessa lisättiin.

Vuonna 1914 astui voimaan jo aiemmin päätetty yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö. Sen mukaan kaikki Suomea koskevat lait valmisteltiin Venäjällä ministerineuvostossa ja säädettiin Venäjän duumassa. Suomi määrättiin lähettämään duumaan edustajansa, mutta kertaakaan heitä ei lähetetty Pietariin.

Suomalaiset vastustivat venäläistämistä yksimielisempinä kuin koskaan. Myöntyvyyslinjan kannatus laski ja halu irtautua Venäjästä kokonaan nousi keskusteluun. Jotkut toivoivat Venäjällä nousevan työväenliikkeen vielä voivan pelastaa Suomen aseman.

Venäläisiä sota-aluksia Helsingin satamassa ensimmäisen maailmansodan aikana.

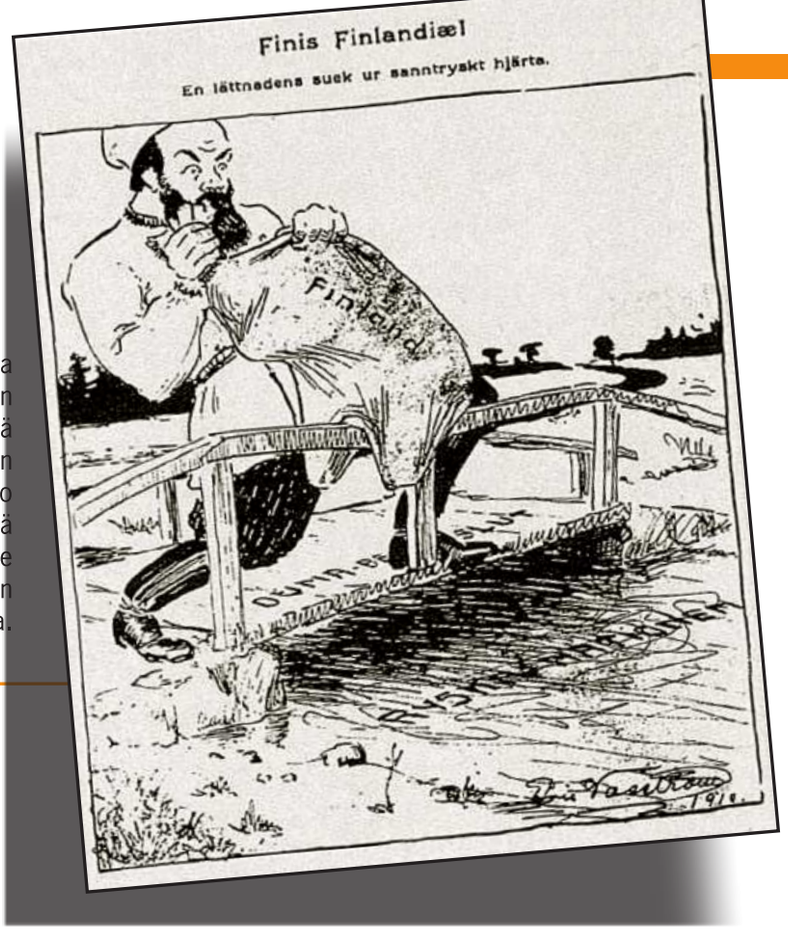

Fyren-lehden pilapiirroksessa 1910-luvulta venäläinen aikoo duuman päätöksellä upottaa suomalaisen Venäjän virtaan. Piirroksen otsikko ”Suomen loppu” kertoo, mitä suomalaiset ajattelivat Suomelle käyvän venäläistämistoimien seurauksena.

Ensimmäinen maailmansota syttyy 1914

Maailmansota alkoi elokuussa 1914 Sarajevon laukausten jälkeen. Sodassa olivat vastakkain keskusvallat eli Saksa ja Itävalta-Unkari ja ympärysvallat eli Ranska, Iso-Britannia ja Venäjä.

Suomi julistettiin sotatilaan 1.8.1914. Sen nojalla tiukennettiin sensuuria ja rajoitettiin matkustusoikeuksia. Pidätykset ja kotitarkastukset lisääntyivät. Lehdistö ei saanut sensuroimatta julkaista uutisia sodasta ja julkisten kokousten pitäminen maassa kiellettiin.

Suomen talous oli täysin riippuvainen ulkomaankaupasta ja etenkin Venäjän armeijan tilauksista. Sodan pitkittyminen merkitsi taloudellisia vaikeuksia Suomelle. Venäjän armeijan tilaukset vähenivät, koska sen voimavarat alkoivat hiipua.

Satamissa nähtiin venäläisiä sota-aluksia, mutta varsinaiset sotatoimet eivät koskettaneet Suomea. Noin 500 suomalaista tosin lähti vapaaehtoisena sotaan Venäjälle taistelemaan itärintamalla Saksaa vastaan.

Keskeiset venäläistämistoimet 1908–1914

1908
Toinen sortokausi alkoi: Venäjän hallitukselle valtuudet tarkistaa kaikki Suomea koskevat asiat ennen kuin ministerivaltiosihteeri esitteli ne keisarille.

1910
Yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö; valtakunnalliset lait säädettiin Venäjän duumassa; Suomen eduskunnalla mahdollisuus antaa lausuntoja ja lähettää edustajansa duumaan.

1912
Yhdenvertaisuuslaki: venäläiset saivat täydet kansalaisoikeudet Suomessa ja pääsyn korkeimpiin virkoihin.

1914
Täydellinen venäläistämisohjelma, joka sisälsi muun muassa virastojen venäläistämisen; sitä ei kuitenkaan sodan takia ehditty toteuttaa.

Jääkärit lähtivät Suomesta salaa, mutta venäläiset onnistuivat vangitsemaan osan lähtijöistä. Kuulusteluissa heiltä pyrittiin saamaan tietoja värväreistä ja reiteistä, joita pitkin kuljettiin Saksaan. Kuulustelujen jälkeen pidätetyt passitettiin Pietariin Spalernajan vankilaan. Heitä kutsuttiin kalterijääkäreiksi. Jääkärit olivat nuoria, heidän keski-ikänsä oli 23,5 vuotta.

Aktivistit ja jääkärit

Aktivistit olivat ottaneet jo Bobrikovin aikoihin päämääräkseen Suomen irrottamisen Venäjästä. He toteuttivat poliittisia murhia, hankkivat aseita mahdollista kapinaa varten ja julkaisivat maanalaisia propagandalehtisiä. Aktivistit tekivät yhteistyötä ulkovaltojen ja Venäjän vallankumouksellisten kanssa.

Suomalaiset alkoivat valmistautua sen varalle, että Venäjän huono sotamenestys ensimmäisessä maailmansodassa Saksaa vastaan tarjoaisi tilaisuuden Venäjästä irtautumiseen. Suomen oma sotaväki oli lakkautettu sortotoimenpiteenä vuonna 1901. Aktivistit alkoivat ottaa yhteyksiä Ruotsiin ja Saksaan tuen ja avun saamiseksi sieltä Suomen itsenäisyyspyrkimyksille. Ruotsi oli ensimmäisessä maailmansodassa puolueeton, eikä se siksi voinut antaa sotilasapua sodassa olevalle maalle, Suomelle. Se olisi ollut kansainvälisen oikeuden vastaista. Saksa oli heti sodan alussa ilmaissut tahtonsa auttaa Venäjään tyytymättömiä kansoja kääntymään emämaataan vastaan.

Aktivistien toimintapiiri laajeni ylioppilasnuorisoon. Vuoden 1914 lopulla ylioppilasosakunnat pyysivät Saksalta aseita ja sotilaskoulutusta suomalaisille. He lupasivat vastapalvelukseksi Saksalle järjestää aseellisen kansannousun Venäjää vastaan.

Saksaan lähti vuosien 1915–1916 aikana noin 2 000 nuorta miestä sotilaallista koulutusta saamaan. Näin syntyi jääkäriliike. Heistä yli 40 prosenttia oli kotoisin Pohjanmaalta. Suurin osa oli lähtöisin talonpoikaistaloista tai työläiskodeista. Sosiaalinen tausta vastasi koko suomalaista yhteiskuntaa.

Suomalaisia koulutettiin omana joukko-osastonaan: heistä tuli Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona n:o 27. Se sai sotakokemusta taistellessaan Saksan itärintamalla Libaussa venäläisiä vastaan.

Jääkärien tavoite oli Suomen itsenäistäminen. Lähtiessään Saksasta helmikuussa 1918 kohti Suomea he tiesivät Suomen jo itsenäistyneen, ja että he joutuvat sisällissotaan taistelemaan oman maansa kansalaisia vastaan. Siksi osa jääkäreistä jätettiin tai jäi Saksaan.

Kansalaisten tyytymättömyys ja sotaväsymys johtivat Venäjällä kahteen vallankumoukseen vuonna 1917. Aloitteen tekivät tehtaiden työläiset. Kuvassa vallankumoukselliset ovat lähdössä kohti valtakunnanduumaa Pietarissa vuonna 1917.

Maailmansota johtaa vallankumoukseen Venäjällä

Venäjän armeija kärsi huomattavia tappioita maailmansodassa. Se taisteli yksin pitkällä itärintamalla Saksaa vastaan. Kotirintamalla kansalaiset kärsivät puutetta ja nälkää. Yhä enemmän alettiin arvostella itse keisari Nikolai II:ta, sillä hän oli sotavoimien ylipäällikkö ja vastuussa sotamenestyksestä.

Helmikuussa 1917 levottomuudet muuttuivat vallankumoukseksi. Keisari pakotettiin luopumaan kruunusta; monisatavuotinen Romanov-sukuisten hallitsijoiden aika päättyi Venäjällä. Maa julistettiin tasavallaksi ja valtaan nousi maltillinen **väliaikainen hallitus** Aleksandr Kerenskin johdolla. Hän otti tavoitteekseen voittaa sota Saksaa vastaan. Sotaponnistelut jatkuivat ja kansalaiset kärsivät.

Venäjän vallankumous tuo Suomeen uuden tilanteen

Kerenskin väliaikaisen hallituksen asema Venäjällä oli epävarma; maa oli sekasorron vallassa eikä uudella hallituksella ollut voimavaroja tilanteen korjaamiseen. Rauhoittaakseen tilanteen Suomessa Kerenskin hallitus ilmoitti **ns. maaliskuun manifestilla**, että se peruu kaikki Suomea koskevat venäläistämistoimet. Suomen asema palautui sellaiseksi kuin se oli ollut ennen sortovuosia. Keisarivallan kukistuminen ja sorron päättyminen otettiin Suomessa riemuiten vastaan. Väliaikainen hallitus nimitti Suomelle uuden hallituksen.

Pian vallankumoushuuman haihduttua oltiin Suomessa kuitenkin hämmentyneitä: Mikä on Suomen asema tässä uudessa tilanteessa? Kuka käyttää nyt ennen keisarille kuulunutta

Venäjän tsaarin valta väheni 1900-luvun alkupuolen sisäpoliittisten levottomuuksien ja epäonnistuneiden sotien vuoksi. Lokakuun 1917 vallankumouksen jälkeen bolševikit määräsivät tsaari Nikolai II:n perheineen kotiarestiin. Bolševikit kuljettivat perheen Siperian Jekaterinburgiin, missä heidät surmattiin Venäjän sisällissodan aikana valkoisen armeijan lähestyessä kaupunkia kesällä 1918.

valtaa? Kenellä on vastuu järjestysvallan ylläpitämisestä Suomessa? Osa suomalaisista kannatti yhteistyötä Venäjän uuden hallituksen kanssa, osa oli omatoimisuuden kannalla. Varsinkin porvarilliset itsenäisyysmiehet ja sosiaalidemokraatit alkoivat vaatia Suomen täydellistä eroa Venäjästä.

Suomen eduskunnan sosialistienemmistö halusi järjestää Suomen tulevan aseman omatoimisesti ilman Venäjän myötävaikutusta. Heinäkuussa 1917 eduskunta hyväksyi sosiaalidemokraattien voimakkaimmin ajaman **valtalain**, jonka nojalla korkein valta Suomen asioissa oli eduskunnalla. Ulkopolitiikka ja sotilasasiat jäivät vielä Venäjän väliaikaisen hallituksen hoitoon.

Väliaikainen hallitus hajotti Suomen eduskunnan valtalakia vastustavien porvarien ehdotuksesta. Korkein valta oli siis edelleen Kerenskin väliaikaisella hallituksella. Suomessa alettiin valmistautua uusiin eduskuntavaaleihin syksyllä 1917.

Suomen tilanne kärjistyy syksyllä 1917

Suomen työväestö oli asettanut suuret toiveet eduskunnan uudistustyölle. Epäkohtia ei kuitenkaan ollut saatu korjattua. Usko kansanvaltaan ja eduskunnan voimaan alkoi hiipua. Vaikka maahan oli saatu yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, uudistus ei koskenut kunnallishallintoa. Kuntapäättäjien valinnassa varakkailla talollisilla oli päätösvalta, kaikkein köyhimmät eivät saaneet äänestää.

Torpparikysymys oli ratkaisematta. Torpparien häädöt kiristivät mielialoja. Työväestön tilanne paheni maailmansodan jatkuessa. Venäjän jouduttua ahtaalle sodassa Saksaa vastaan ja sen voimavarojen vähentyessä, olivat sen tilauk-

Ajanlaskun erot Venäjällä ja Suomessa

Suomessa ja Venäjällä noudatettiin erilaista kalenteria. Suomessa oli käytössä **gregoriaaninen kalenteri** ja Venäjällä helmikuuhun 1918 asti **juliaaninen kalenteri**. Ero näiden välillä oli 13 päivää. Tästä syystä vuoden 1917 tapahtumat ilmoitetaan joskus eri tavalla:

Venäjän juliaaninen ajanlasku
Helmikuun vallankumous 26.2.1917
Lokakuun vallankumous 25.10.1917

Suomen gregoriaaninen ajanlasku
Maaliskuun vallankumous 11.3.1917
Marraskuun vallankumous 7.11.1917

set Suomen teollisuudelta loppuneet kokonaan. Kun kävi selväksi, ettei Saksa hyökkääkään Suomen kautta Venäjälle ja Pietariin, lopetettiin linnoitustyöt Helsingin ympärillä. Kymmenettuhannet jäivät työttömiksi.

Vallankumouksen jälkeen viljan tuonti Venäjältä Suomeen loppui. Vuosi 1917 oli katovuosi ja elintarvikkeiden hinnat nousivat huimasti. Elintarviketilanne maassa huononi, tavallinen kansa näki nälkää. Monet muistivat vielä 1860-luvun lopun nälkävuodet. Huhuttiin siitä, että jotkut tilalliset piilottelisivat elintarvikkeita eikä niitä siksi saatu kauppoihin. Toiset keinottelivat **mustan pörssin** kaupalla eli salakaupalla. Tilanne elintarvikkeiden suhteen paheni tästä entisestään.

Suomessa ei ollut järjestysvaltaa eikä omaa sotaväkeä. Levottomuudet levisivät laajalle ja jotkut ottivat oikeuden omiin käsiinsä. Työväestö otti mallia lakkoilusta Venäjällä. Suomessa lakkoiltiin, jotta saataisiin 40 tunnin viikoittainen työaika.

Kansalaisille jaettiin kortit, joilla he saivat ostaa kaupasta tietyn annoksen verran ruokaa. Kuvassa on Helsingin kaupungin asukkaille tarkoitettu lihakortti.

Maito- ja leipäjono Helsingissä vuonna 1917. Vaikea elintarviketilanne koetteli erityisesti köyhimpiä ihmisiä kaupungeissa. Leipäkorttiannos oli 200 grammaa leipää päivässä. Köyhillä ei ollut varaa täydentää ruokavarastojaan mustan pörssin kaupasta. Viljatilanne vaikeutui entisestään syksyllä 1917, kun sitä ei sodan takia saatu ostettua ulkomailta.

Tsaarin luovuttua vallasta maaliskuussa 1917 alkoivat Suomessa olevat venäläiset sotilaat toimia aktiivisesti vallankumouksen puolesta. Kuvassa tamperelaiset ovat kokoontuneet seuraamaan Keskustorilla pidettyä sotilaiden kokousta.

Poliittinen tilanne muuttuu taas

Lokakuussa Suomessa pidettiin eduskuntavaalit. Venäjän tapahtumat olivat suomalaisten mielestä varoittava esimerkki eikä yhteiskuntaa haluttu lähteä muuttamaan vallankumouksen tiellä. Sosiaalidemokraatit kärsivät vaalitappion ja porvarilliset puolueet voittivat. Työväen usko poliittisiin vaikutuskeinoihin alkoi hiipua.

Venäjällä tilanne ei rauhoittunut keisarin erottua ja väliaikaisen hallituksen otettua vallan. Kansalaisten tilanne pysyi epätoivoisena: sota jatkui, pula ja nälkä sekä sotaväsymys jatkuivat. Näissä oloissa kommunistien eli **bolsevikkien** suosio Venäjällä kasvoi, he kun lupasivat kansalaisille ”rauhan, leipää ja maata”. Marraskuussa V. I. Leninin johtamat bolsevikit syöksivät Kerenskin väliaikaisen hallituksen vallasta. Maata alkoi nyt johtaa **kansankomissaarien neuvosto**, jonka johdossa oli Lenin. Vaikka itse vallankumous oli veretön, alkoi maassa pian julma ja pitkä sisällissota.

Vuonna 1917 painetun postikortin kuvassa venäläiset vallankumouksel-liset tervehtivät leijonalippua kantavia suomalaisia ja kertovat näin Suomen kuuluvan edelleen Venäjään. He kutsuvat suomalaiset mukaan vallankumoukseen, jonka tunnuksena heidän lipussaan lukee ”Vapaus, veljeys ja tasa-arvoisuus”. Taustalla pääministeri Kerenskin ja kenraalikuvernööri Stahovitšin kuvat.

Suomen tilanne muuttui. Sosiaalidemokraatit, jotka olivat olleet haluttomia yhteistyöhön porvarillisen Kerenskin väliaikaisen hallituksen kanssa, olisivat nyt olleet halukkaita yhteistyöhön bolsevikkien kanssa. Suomen porvarillisten puolueiden edustajat taas eivät halunneet olla missään tekemisissä vallankumouksellisten bolsevikkien kanssa.

Marraskuussa työväestö julisti **yleislakon** koko maahan. Viiden päivän lakon avulla haluttiin vauhdittaa sosiaalidemokraattien ”Me vaadimme” -julistuksen hyväksymistä. Siinä esitettiin laajoja yhteiskunnallisia uudistuksia, kuten 8 tunnin työaikaa, ja heinäkuussa säädetyn valtalain tunnustamista eli korkeimman vallan siirtämistä eduskunnalle. Poliittinen tilanne kiristyi. Levottomassa ilmapiirissä alettiin jälleen perustaa omia järjestyskaarteja, koska maassa ei ollut minkäänlaista omaa virallista järjestysvaltaa. Maassa oli nyt kaksi aseistautunutta ryhmää: työväestön punakaartit ja porvarilliset suojeluskunnat eli valkokaartit.

Suomen eduskunnassa oli porvaripuolueilla enemmistö ja he olivat omatoimisuuslinjalla. Eduskunta julistautui 15. marraskuuta korkeimman vallan haltijaksi maassa. Mitään eroa ulkopolitiikan tai sotilasasioiden suhteen ei tehty. Marraskuun lopussa eduskunta nimitti maahan uuden hallituksen, jonka jäsenet olivat porvaripuolueiden edustajia; puheenjohtajaksi nimettiin P. E. Svinhufvud.

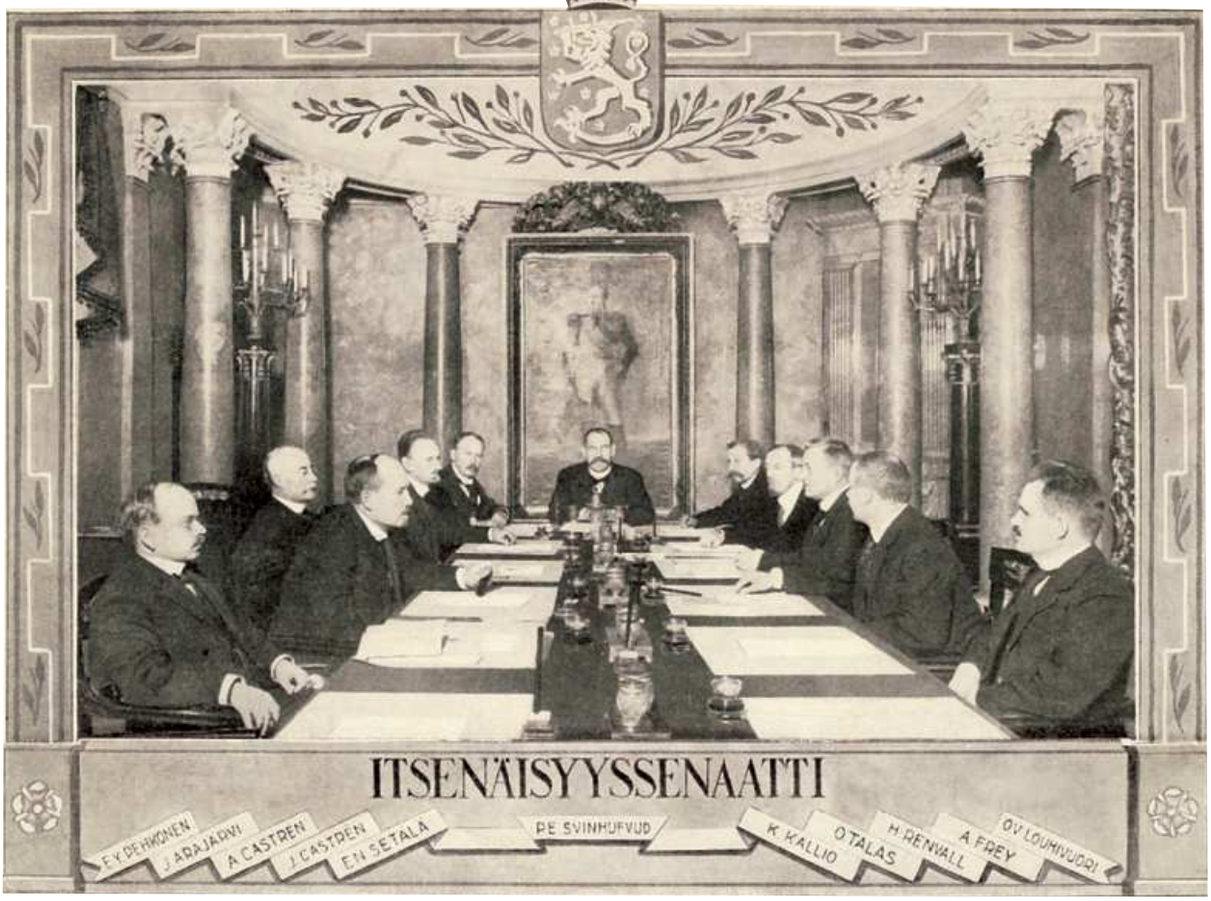

Eduskunta nimitti Suomelle senaatin 27.11.1917. Puheenjohtajana toimi nuorsuomalainen P. E. Svinhufvud. Myöhemmin tätä Svinhufvudin hallitusta alettiin kutsua itsenäisyyssenaatiksi.

Itsenäisyys toteutuu

Joulukuun 4. päivänä 1917 Svinhufvudin hallitus antoi eduskunnalle esityksen itsenäisyysjulistukseksi. Sosiaalidemokraatit laativat oman ehdotuksensa. Molemmissa julistuksissa itsenäisen Suomen todettiin olevan riippumaton tasavalta. Sosiaalidemokraatit olisivat vielä halunneet neuvotella Neuvosto-Venäjän kanssa. Senaatin ehdotus voitti äänin 100–88.

Äänestyspäivää 6.12. alettiin myöhemmin viettää Suomen itsenäisyyspäivänä, vaikka tuona päivänä pidetty äänestys eduskunnassa tapahtui koruttomasti. Seuraavana päivänä lehdet kertoivat kansalaisille itsenäistymisestä ja senaatin talon katolle nostettiin puna-keltainen leijonalippu. Saavutetusta itsenäisyydestä huolimatta mielialat olivat ankeat; köyhyys ja työttömyys olivat monin paikoin vaikeita, kansa oli pahasti jakautumassa kahtia ja ihmiset pelkäsivät tulevaisuutensa puolesta.

Kansalaiset myös ymmärsivät, ettei itsenäisyys ollut todellista, elleivät muut valtiot tunnusta Suomen itsenäisyyttä. Neuvosto-Venäjän puoleen ei haluttu kääntyä, koska arveltiin, ettei se kuitenkaan tunnusta Suomea. Sitä paitsi bolsevikkien hallintoa ei pidetty pitkäaikaisena. Ensin tunnustusta haettiin muilta Pohjoismailta ja länsivalloilta. Ne kaikki asettivat ehdoksi sen, että Neuvosto-Venäjä tunnustaa Suomen.

Senaatti lähetti valtuuskunnan Pietariin pyytämään kansankomissaarien neuvostolta tunnustusta Suomen itsenäisyydelle. Vuoden 1917 viimeisillä minuuteilla Lenin ilmoitti kansankomissaarien neuvoston tunnustaneen Suomen itsenäisyyden. Pian tämän jälkeen muut Pohjoismaat, Ranska ja Saksa tunnustivat uuden valtion itsenäisyyden. Mutta merkittävimpien ympärysvaltojen – Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen – tunnustusta jouduttiin odottamaan vielä toista vuotta.

Miksi Neuvosto-Venäjä tunnusti Suomen itsenäisyyden?

Suomalais-neuvostoliittolainen elokuva "Luottamus" (1976) kertoi suomalaisen valtuuskunnan matkasta hakemaan tunnustusta Suomen itsenäisyydelle joulukuussa 1917. Elokuvan matkasta Neuvosto-Venäjälle ohjasi Edvin Laine.

Bolsevikkien sosialistiseen ideologiaan kuului kansojen itsemääräämisoikeus eivätkä he voineet Suomen kohdalla tehdä poikkeusta. Lisäksi bolsevikit uskoivat vallankumouksen leviävän Venäjältä naapurimaihin ja lopulta muuttuvan maailmanvallankumoukseksi. Siinä tilanteessa sosialistinen Suomi liittyisi takaisin Venäjän yhteyteen eikä maiden välisillä rajoilla olisi muutenkaan enää merkitystä.

Kylmän sodan aikaan korostettiin Leninin henkilökohtaisia suhteita Suomeen. Hän oli ollut tsaarinvallan aikaan Suomessa useaan otteeseen maanpaossa ja saanut täällä tukea suomalaisilta. Presidentti Kekkonen toi mielellään puheissaan 1970-luvulla esille, että itsenäisyys olisi ollut Leninin lahja Suomelle. Näin synnytettiin myytti Leninistä Suomen itsenäisyyden "isänä". Siitä ei kuitenkaan ollut kysymys.

Tärkein syy siihen, miksi bolsevikit tunnustivat Suomen itsenäisyyden, oli hyvin käytännöllinen. Kun Suomen hallitus pyysi tunnustusta itsenäisyydelleen kansankomissaarien neuvostolta, se samalla tunnusti bolsevikit Venäjän uusiksi, laillisiksi vallanpitäjiksi. Vallankumouksen jälkeen bolsevikkien tärkein tavoite oli vakiinnuttaa valtansa Venäjällä ja saada muut maat tunnustamaan heidät lailliseksi hallitukseksi maassa. Suhteet rajan takana olevaan naapuriin, Suomeen haluttiin rauhoittaa mahdollisimman pian, sillä edessä oli valtataistelu maan sisällä ja sisällissota.

Tehtävät

1. **Laadi käsitekartta siitä, miten ensimmäinen maailmansota vaikutti Suomeen.**
2. **Mitä seurauksia Suomessa oli**
   a) helmikuun vallankumouksella
   b) bolsevikkien vallankaappauksella?
3. **Miksi eduskunta sai 4.12. kaksi ehdotusta itsenäisyysjulistukseksi?**
4. **Pohdi syitä siihen, miksi Neuvosto-Venäjä antoi tunnustuksen Suomen itsenäisyydelle.**
5. **Perustele väite: Ensimmäinen maailmansota ja Venäjän vallankumous mahdollistivat Suomen itsenäistymisen.**

8. Sisällissota

Vastakkaisuudet kärjistyvät

Vaikka Suomi oli saanut valtiollisen itsenäisyyden vuoden 1917 lopulla, maassa oli monia pikaista ratkaisua vaativia ongelmia. Elintarviketilanne paheni edelleen. Työttömyys paheni ja hinnat nousivat vauhdilla. Erityisen heikko oli maaseudun tilattoman väestön ja kaupunkien teollisuustyöväen asema. Ilmapiiri oli saavutetusta itsenäisyydestä huolimatta jännittynyt.

Venäjän vallankumous oli herättänyt toiveita yhteiskunnan uudistamisesta. Marraskuussa 1917 työväki lakkoili kahdeksan tunnin työajan ja kunnallisvaalien äänioikeuden laajentamisen puolesta. Suomessa odotettiin parannusta torpparien epävarmaan asemaan ja demokratian ulottamista koko yhteiskuntaan. Maassa oli jatkuvia levottomuuksia ja ihmisiä kuoli satunnaisissa väkivaltaisuuksissa. Kansalaiset valtasi yleinen turvattomuuden tunne varsinkin, kun maasta puuttui järjestysvalta.

Kansa jakautuu kahteen leiriin

Jo vuoden 1905 suurlakon aikana oli syntynyt aseellisia joukkoja, jotka myöhemmin oli lak-

Molemmin puolin sisällissotaan mukaan lähteneet kuvauttivat itsensä valokuvaamossa. Sotilasasua tai univormua ei kummallakaan puolella ollut. Kuvaan otettiin useimmiten mukaan myös ase ja patruunat, kuten tällä naispunakaartilaisella on.

kautettu. Nyt kiristyneessä tilanteessa niitä alettiin muodostaa uudelleen ja joukkoja aseistettiin. Poliittinen kenttä jakautui kahtia. Joukot kahinoivat keskenään.

Porvarillisella puolella nähtiin, että lopullinen itsenäistyminen vaatii venäläisten sotajoukkojen ja Venäjän laivaston poistumista maasta. Oikeisto oli pelästyneenä seurannut tapahtumia Venäjällä eikä halunnut, että vastaavaa tapahtuisi Suomessa. Maaseudun työväen lakkoillessa syntyi paikoin tappeluita ja vihanpitoa. Talojen isännät tekivät tilansa työt itse ja perustivat aseellisia **suojeluskuntia** turvaamaan omaisuutensa ja henkensä.

Työväenliikkeen piirissä valmistauduttiin kohtaamaan kiristyvä tilanne. Työväenliike jakautui kahtia: toiset olivat lainsäädännöllisten uudistusten kannalla, mutta toiset kannattivat yhteiskunnan muuttamista vallankumouksen tietä, kuten oli tehty Venäjällä. Eduskunta ei ollut saanut uudistuksia aikaan, koska porvarilliset puolueet vastustivat niitä. Lisäksi eduskunnan jatkuvat hajottamiset tekivät tyhjäksi työväen toiveet yhteiskunnan uudistamisesta. Moni SDP:n kannattaja oli pettynyt eduskunnan hitauteen ja tehottomuuteen. Lopulta vallankumouksselliset voimat kaappasivat vallan sosialidemokraattisessa puolueessa. Puolue päätti valita vallankumouksellisen toiminnan linjan. Valta oli nyt **punakaarteilla.** Venäläiset bolsevikit yllyttivät punakaarteja vallankumoukseen ja lupasivat heille aseita.

Vöyrin sotakoulu koulutti tammikuusta 1918 alkaen aliupseereita suojeluskunta-armeijaa varten. Opettajina toimivat Suomeen vasta palanneet jääkärit. Oppilaat Pohjanmaalle tulivat eri puolilta Suomea.

Suojeluskuntalaisia Vaasan läänistä tammikuun 28. päivä, kun sisällissota oli puhjennut.

Sisällissota alkaa

Hallitus pyrki rauhoittamaan tilanteen maassa ja lopettamaan levottomuudet. Se määräsi suojeluskunnat maan virallisiksi joukoiksi ja antoi näille 25. tammikuuta valtuudet palauttaa järjestys maahan. Heidän tavoitteensa oli ajaa venäläiset sotajoukot pois varuskunnistaan Suomessa ja riisua punakaartit aseista. Suojeluskuntien johtoon nimitettiin Venäjän armeijassa merkittävän sotilasuran tehnyt ja nyt Suomeen palannut Gustaf Mannerheim. Hän perusti päämajansa Vaasaan Pohjanmaalle, jossa suojeluskuntien kannatus oli vahvinta.

Venäläisiä sotajoukkoja oli maan eri varuskunnissa, varsinkin Pohjanmaalla, noin 42 000 sotamiestä. He eivät tehneet merkittävää vastarintaa, vaan luovuttivat aseensa valkoisille.

Punakaartilaiset kimpaantuivat siitä, että suojeluskunnat oli nimetty hallituksen virallisiksi joukoiksi. Ne aloittivat vallankumouksen ottamalla haltuunsa Helsingin ja muut Etelä-Suomen teollisuuskaupungit 28. tammikuuta. Punaiset saivat aseita Venäjältä, Pietarista. Päätökseen vallankumouksen aloittamisesta vaikuttivat punakaartien saama malli Venäjältä, pettymys eduskuntatyöhön ja tilanteen kärjistyminen suojeluskuntien saamien valtuuksien jälkeen.

Kaupunkien työväki johti punaisten toimintaa. Punaiset perustivat maahan oman hallituksensa eli **kansanvaltuuskunnan**. Sen johtoon nousi

Panssarijuna oli tavallinen juna, joka oli suojattu aseiden tulitukselta panssaroimalla sen kuorta. Punaisilla oli kolme panssarijunaa ja ne olivat mukana useissa taisteluissa sodan mittaan. Vantaalla punaiset puolustautuivat Saksan Itämeren divisioonaa vastaan panssarijunan suojissa huhtikuussa 1918.

Paikkakunnalta toiselle matkustamiseen vaadittiin sodan aikana lupa poliisilaitokselta. Kuvassa matkustuslupalappu, joka on päivätty 29.4.1918.

SDP:n puheenjohtaja, kansanedustaja ja entinen eduskunnan puhemies Kullervo Manner.

Sisällissota oli syttynyt. Kansakunta jakaantui kahteen leiriin: punaisiin ja valkoisiin. Kummallakin puolella oli omasta mielestään perusteltu syy lähteä sotaan. Porvarillisella puolella sota sai vapaussodan luonteen. Valkoiset halusivat varmistaa itsenäisyyden ja ajaa venäläissotilaat lopullisesti pois Suomesta. Valkoiset halusivat myös estää työväestöä nousemasta valtaan. Näin ajateltiin turvattavan yhteiskuntarauha vastaitsenäistyneessä maassa.

Punaisella puolella osa työväestöstä lähti vallankumoukseen, jolla he halusivat tehdä Suomesta työläisille oikeudenmukaisemman ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan. Työväestön joukossa oli paljon myös sellaisia työttömiksi joutuneita, jotka liittyivät kaartiin vain saadakseen siellä yhden lämpimän aterian päivässä. Kaikilla ei ollut poliittisia päämääriä toiminnalleen.

Punaiset ja valkoiset – osapuolten voimasuhteet ja taustat

Punaisella puolella taisteli noin 80 000 suomalaista ja noin 4 000 venäläistä. Ydinjoukon muodostivat kaupunkien työväki ja maaseudun tilaton väestö. Nämä olivat köyhiä, joilla ei ollut mitään menetettävää. Sotilaskoulutus oli kaikilla heikko eikä punaisilla ollut juurikaan upseeritasoista johtoa. Venäläisten merkitys punaisten joukoissa jäi vähäiseksi.

Valkoisella puolella taisteli 80 000–90 000 miestä. He olivat maanomistajia, maatyöväkeä ja kaupunkien virkamiehiä sekä sivistyneistöä. Mannerheim määräsi yleisen asevelvollisuuden, jonka avulla saatiin lisää miehiä suojeluskuntiin. Lisäksi he saivat sodan kuluessa puolelleen Saksasta saapuneet, hyvin koulutetut jääkärit. Ruotsista sotaan valkoisten puolella osallistui pieni joukko vapaaehtoisia. Kevään lopulla valkoiset saivat tuekseen 12 000 saksalaista sotilasta.

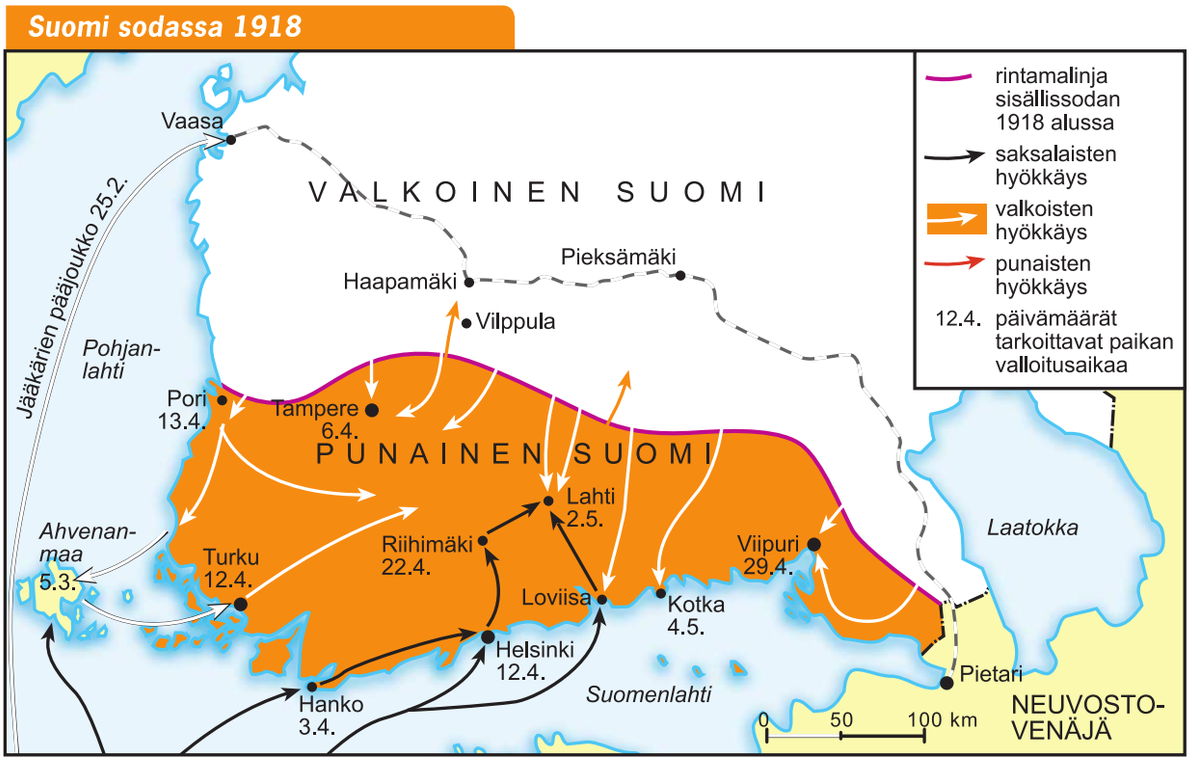

Sisällissodan taistelut

Aseiden hankkimisen ja joukkojen värväämisen jälkeen oli pyrittävä antamaan joukoille lyhyt koulutus. Samalla puhdistettiin omaa aluetta vihollisista. Ensimmäiseksi taisteluita puhkesi Karjalassa.

Sodan ratkaisevin yksittäinen taistelu käytiin Tampereella. Se oli rautatieliikenteen solmukohta ja tärkeä teollisuuspaikkakunta varsinkin punaisille. Valkoiset saarrostivat punaisten hallitseman kaupungin. Ankaria taisteluja käytiin kaupungissa katu kadulta ja kortteli korttelilta. Kaupungin saarrostaminen kesti maaliskuun puolestavälistä huhtikuun alkuun. Taisteluissa kuoli noin 2 000 punaista. Lopulta kaupunkia puolustaneet punaiset antautuivat ja 11 000 ihmistä kuljetettiin vankileirille.

Valkoiset pyysivät apua Saksalta. Kenraali Mannerheim vastusti saksalaisten mukaantuloa ja edellytti, että saksalaiset nousevat maihin vasta, kun Tampereen taistelut olivat ohi. Mannerheim ei ollut saksalaismielinen kuten pääministeri Svinhufvud, ja hän epäili, etteivät Saksan joukot ehkä lähde maasta tänne kerran tultuaan.

Huhtikuussa nousi Saksan lähettämä Itämeren divisioona maihin Hangossa ja Loviisassa. Saksa tuki valkoisia Suomen sisällissodassa, koska se pyrki saamaan Suomesta ja Baltian maista puskurin Neuvosto-Venäjää vastaan. Saksalaiset valtasivat Helsingin punaisilta. Lahdessa he katkaisivat punaisten vetäytymisen itään. Suuri osa punaisista, joukossa naisia ja lapsia, suljettiin Hennalan vankileireille.

Viimeiset taistelut käytiin Kymenlaaksossa ja viimeinen kaupunki, joka vallattiin punaisilta, oli Viipuri. Taistelujen päätyttyä valkoisten johtaja Mannerheim ratsasti voitonmarssin kärjessä Helsingin Senaatintorille 16.5.1918.

Tampereen taistelut jättivät kaupunkiin lohduttoman näyn. Teollisuuskaupunki oli paikoin tuhottu, talot olivat palaneet niin, että jäljellä oli vain uunien hormit. Taistelujen jälkeen vainajat lojuivat kaduilla useita päiviä. Ihmisten lisäksi kaduilla oli kuolleita hevosia. Punaiset haudattiin joukkohautaan Kalevankankaalle.

Valkoisten voitonparaatin järjestämisellä Mannerheim halusi korostaa, että voitto oli saavutettu omin voimin. Saksalaiset eivät osallistuneet itse paraatiin, vaikka olivatkin mukana Senaatintorin juhlassa.

Teloituksia toimeenpantiin sodan loppuvaiheissa ja sodan jälkeen. Punaisia teloitettuja ei saanut haudata kirkkomaahan ja monet jäivätkin nimettöminä joukkohautoihin. Sodan aikana molemmilla puolilla vaiettiin laittomista teoista, niistä ei saanut kirjoittaa lehdissä eikä tekoja saanut arvostella. Huhuja liikkui sitäkin enemmän. Valkoisten voiton jälkeen porvarillinen lehdistö ryhtyi rakentamaan kuvaa punaisesta terrorista. Yksityiskohtaiset kuvaukset veriteoista levisivät nopeasti. Hävinneen puolen muistojulkaisut puolestaan muokkasivat yhtä värittynyttä ja tunteisiin vetoavaa kuvaa valkoisesta terrorista.

Sisällissodan uhriluvut

	Punaiset	Valkoiset	Muut	Yhteensä
Taistelussa kaatuneet	5 199	3 414	790	9 403
Terrorin uhrit	7 370	1 424	926	9 720
Vankileireillä kuolleet	11 652	4	1 790	13 446
Vapauduttuaan kuolleet	607	-	6	613
Kadonneet	1767	46	380	2 193
Muu kuolinsyy	443	291	531	1 265
Yhteensä	27 038	5179	4 423	36 640

Lähde: Suomen sotasurmat 1914–1922 -projekti; 12.5.2010

Punainen ja valkoinen terrori

Molemmin puolin sisällissodassa syyllistyttiin terroriin ja julmuuksiin. Terrori on yksilön tai ryhmän harjoittamaa väkivaltaa, jolla pyritään vaikuttamaan viranomaisiin tai vastapuoleen pelon ja uhkaamisen avulla. Itse sodan aikana näistä surmateoista ei saanut oikeaa kuvaa, sillä lehdistön toimintaa rajoitettiin molemmin puolin. Mielikuvat tapahtuneista rakentuivat huhujen ja oletusten varaan. Siviiliväestöstä tuli yksi sodan osapuoli. Terroria oli kahdenlaista: sotajoukkojen sodankäyntiin liittyvää ja yksittäisten henkilöiden harjoittamia tappamisia. Vastustajia otettiin myös panttivangeiksi.

Sodan alkuvaiheissa **punaisen terrorin** uhreiksi joutui noin 1 400 valkoisen puolen ihmistä. Tarkistaessaan paikkakuntansa kartanoiden ja tilallisten ruoka- ja asevarastoja punaiset ampuivat valkoisia ja suojeluskuntalaisia. Syyksi saattoi riittää valkoisten avustaminen. Kun punaiset jäivät häviölle, he surmasivat joskus paikkakunnan valkoisia kostoksi. Surmatöihin syyllistyneet punaiset tulivat lähes poikkeuksetta myöhemmin ammutuiksi.

Valkoisen terrorin uhreiksi taas joutui sodan loppuvaiheessa ja sen jälkeen noin 7 400 punaista. Valkoisella armeijalla oli järjestäytyneitä, mutta laittomia kenttäoikeuksia ja vallattu-

Kesäkuussa 1918 avattiin Suomenlinnassa vankileiri, jonne kuljetettiin kaikkiaan yli 13 000 vankia. Yli 1 500 ihmistä kuoli leirillä nälkään ja tauteihin tai teloitettiin. Muita suuria leirejä oli Tammisaaressa, Hämeenlinnassa, Lahdessa ja Viipurissa, joissa kaikissa oli yli 10 000 vankia. Kuvassa perhe iloitsee, kun isä on vapautunut Suomenlinnan vankileiriltä.

jen alueiden väkivaltaiseen rauhoittamiseen käytettyjä joukko-osastoja. Valkoiset ampuivat järjestyksen palauttamisen nimissä paikkakunnan punaisia. Jotkut halusivat kostaa kapinaan nousseille punaisille ja ampuivat heitä sotatilaan vedoten. Huhut toisen osapuolen tekemistä julmuuksista saivat aikaan perättömiäkin ilmiantoja ja nopeita ratkaisuja. Vankileireillä ammuttiin satoja punaisia.

Sodan jälkiselvittelyt

Sota oli lyhyt, mutta verinen. Sodassa ja sen jälkiselvittelyissä menehtyi lähes 40 000 ihmistä. Sodan kuluessa molemmat osapuolet syyllistyivät julmuuksiin, silmittömään väkivaltaan ja tappamiseen, joka kohdistui myös siviileihin.

Valkoiset kuljettivat noin 80 000 punaista eri puolille Etelä-Suomea vankileireille. Suurin vankileiri perustettiin Suomenlinnaan, Helsingin edustalle. Olot vankileireillä olivat surkeat: nälkään, kulkutauteihin ja teloituksiin kuoli noin 13 000 ihmistä.

Noin 20 000 lasta jäi sodan seurauksena orvoiksi. Punaorpoja vieroksuttiin ja heitä sijoitettiin laitoksiin ja sijaiskoteihin kasvatettaviksi.

Kaikkien punaisten asiaa ei ehditty tai haluttu käsitellä oikeudessa. Valtiorikosoikeudet eivät selvinneet valtavasta työstään. Monilla paikkakunnilla järjestettiin kenttäoikeuksien istuntoja, joissa asioita tutkimatta jaettiin tuomioita. Teloitustuomiot eivät perustuneet lakiin, silti satoja punaisia tapettiin esimerkiksi naapurien ilmiannon perusteella.

Sodan päättymisen jälkeen oikeudenkäynneissä langetettiin valtio- ja maanpetoksesta tai avunannoista niihin 550 kuolemantuomiota ja 900 elinkautista kuritushuonerangaistusta. Rangaistuksiin liittyi kansalaisluottamuksen menetys, joka merkitsi mm. äänioikeuden menettämistä. Seuraavina vuosina säädetyt armahduslait tyhjensivät vankileirit 1920-luvun alussa. Rivimiehet vapautettiin leireiltä.

Kuilu kahden väestöryhmän välillä näytti pohjattomalta. Viha ja katkeruus sekä koston henki saivat vallan vuosiksi eteenpäin molemmilla puolilla. Julmuudet jättivät ihmisten mieliin syvät haavat.

Paluu normaaliin yritettiin kuitenkin järjestää nopeasti. Työväenyhdistykset saivat luvan toimia ja työväenlehdet ilmestyä jo vuoden 1918 lopulla. Kunnallisvaalit järjestettiin vuoden 1918 lopulla ja eduskuntavaalit jo seuraavana vuonna. Molemmissa vaaleissa oli ehdokkaana myös punaisella puolella taistelleita.

Miksi sodalla on monta eri nimitystä?

Sisällissodat ovat yleensä julmuudessaan käsittämättömiä. Suomen sisällissota ei ollut tästä poikkeus. Kysymys oli taistelusta yhteiskunnallisesta ja poliittisesta vallasta vasta itsenäistyneessä maassa. Samanlaisia sotia on käyty ja käydään tällä hetkellä maailmassa monia.

Suomen sisällissotaa on käsitelty tutkimuksissa ja kirjallisuudessa runsaasti. Aihetta on selvitetty dokumenteissa, elokuvissa, näyttelyissä ja seminaareissa. Aluksi kirjoitettiin voittajien vapaussodan historiaa. Myöhemmin alettiin valottaa myös hävinneiden näkökulmaa. Nykyisin pyritään ymmärtämään molempien osapuolten lähtökohdat ja motiivit – onhan sodasta kulunut kohta sata vuotta.

Uuteen lähestymistapaan kuuluu myös yksilön näkökulman esiin tuominen. Vuosikymmeniä piilossa olleet kirjeet, valokuvat ja esineet tuovat nyt uutta tietoa sisällissodan historiaan. Paikallishistoriat tekevät nykyisin laajalti selkoa oman paikkakunnan vaietuista tapahtumista.

Suomalaisilla ei ole koskaan ollut yhdenmukaista käsitystä siitä, mitä vuonna 1918 tapahtui. Jokaisella tapahtumat eläneellä oli oma motiivinsa osallistua sotaan ja erilaiset kokemukset tapahtumista. Vuonna 1918 Suomessa oli monta todellisuutta ja sen seurauksena monta totuutta. Nämä eri näkemykset ovat periytyneet seuraaville sukupolville.

Voittajien, valkoisten nimitys sodalle oli **vapaussota**, sillä he lähtivät sotaan turvaamaan lopullisesti Suomen itsenäisyyden ja yhteiskuntajärjestyksen. Tämä oli virallinen nimitys sodasta 1960-luvulle asti. Valkoiset halusivat pelastaa Suomen Venäjän sortovallalta. Valkoisten voittajien näkökulmasta punaiset olivat kapinallisia maanpettureita. Vapaussota-nimitystä voidaan arvostella siitä, että juuri sen maan hallitus, josta haluttiin vapautua, oli tunnustanut Suomen itsenäisyyden ensimmäisenä. Venäläisiä vastaan oli lisäksi vaikea käydä vapaussotaa, koska he eivät tehneet sanottavasti vastarintaa. Venäläisten merkitys sodassa jäi sitä paitsi pienemmäksi kuin valkoisia auttamaan tulleen toisen vieraan sotajoukon, saksalaisten.

Monet valkoiset, mutta myös punakaartien jäsenet, nimittivät sotaa **kapinaksi** tai **punakapinaksi**, jossa noustiin maan laillista hallitusta vastaan, olihan maassa Svinhufvudin hallitus.

Punaisille sota oli **vallankumous** tai **luokkasota**, jossa vastakkain olivat eri yhteiskuntaluokat: työväenluokka ja porvaristo tai ”köyhä kansa” ja ”herrat”. Punainen osapuoli olikin kiistatta koostumukseltaan enimmäkseen köyhälistöä. Osa punaisista oli innostunut Venäjän vallankumouksen tarjoamasta mallista korjata yhteiskunnallisia epäkohtia ja muuttaa yhteiskunta joukkovoiman avulla. Monet punaiset lähtivät sotaan luomaan tasa-arvoisempaa tulevaisuutta itselleen ja lapsilleen.

Väinö Linna on monen mielestä sisällissodan merkittävin kuvaaja. Edvin Laineen ohjaama elokuva Täällä Pohjantähden alla (1968) kuvitti Väinö Linnan romaanitrilogian kertoman tarinan laajemmin kuin mikään muu elokuva. Kansalaisten historiakuvaa muokkaavat merkittävästi juuri kirjallisuus, elokuva ja muu taide, ei eri aikojen historiatutkimus.

Vuoden 1918 sodassa kansalaiset taistelivat toisiaan vastaan, minkä vuoksi **kansalaissota** on perusteltu nimitys. Tätä nimeä myös aikalaiset usein käyttivät. Kansalaissota-nimitys vakiintui käyttöön 1960-luvulla. **Veljessota** on tunteenomainen nimitys, joka tuo esiin sen tosiasian, että jopa perheet ja suvut saattoivat olla toisiaan vastaan tässä sodassa.

Sisällissota-nimitys on nykyaikainen ja osuva nimitys sodasta, jossa oman maan kansalaisten lisäksi oli myös ulkovaltojen – Saksan ja Venäjän – sotilaita. Valtaosa molemmilla puolilla sotineista oli kuitenkin suomalaisia. Nimitys ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että sota liittyi Suomen irtautumiseen Venäjästä ja tästä syystä useat ulkovaltiot sekaantuivat siihen.

Lapset sisällissodassa

Lasten koulunkäynnin keskeytyminen oli ensimmäisiä merkkejä sodasta ja toi lasten elämään turvattomuuden tunteen. Koska sodan aikana lehdet eivät ilmestyneet ja puhelimia oli harvassa, huhuille ja juoruille jäi tilaa. Paikkakunnilla, missä ihmiset tunsivat toisensa, sota jakoi perheet kahteen leiriin, joiden välillä oli kyräilyä ja epäluuloja.

Eri puolilla maata sota tunkeutui lasten elämään eri tavoin. Tampereella taisteluja käytiin siviiliväestön keskellä. Kaupunkilaiset hakeutuivat turvaan kellareihin ja pesutupiin. Hiljaisuuden laskeuduttua taistelujen jälkeen kaupungissa oli ihmisten ja hevosten ruumiita ja palavia rauniota. Lapset ovat kirjoittaneet kokemuksistaan päiväkirjoihin ja kouluaineisiin. Keskeisiä kokemuksia ovat epävarmuus, turvattomuus, pelko ja hämmennys.

Sisällissodan taisteluihin osallistui satoja alle 17-vuotiaita. Sodassa arvioidaan kuolleen noin 1 900 alle 17-vuotiasta lasta. Lapsia kaatui taisteluissa sotilaina, mutta myös harhaluoteihin. Nuorimmat kaatuneet olivat 14-vuotiaita. Lisäksi lapsia kuoli kranaattien ja muiden ammusten aiheuttamissa onnettomuuksissa.

Pienimmät kuolivat tartuntatauteihin kurjissa olosuhteissa. Viitisenkymmentä tyttöä ja poikaa katosi sodan melskeissä kokonaan. Useimmat kadonneet olivat 13–14-vuotiaita, mut-

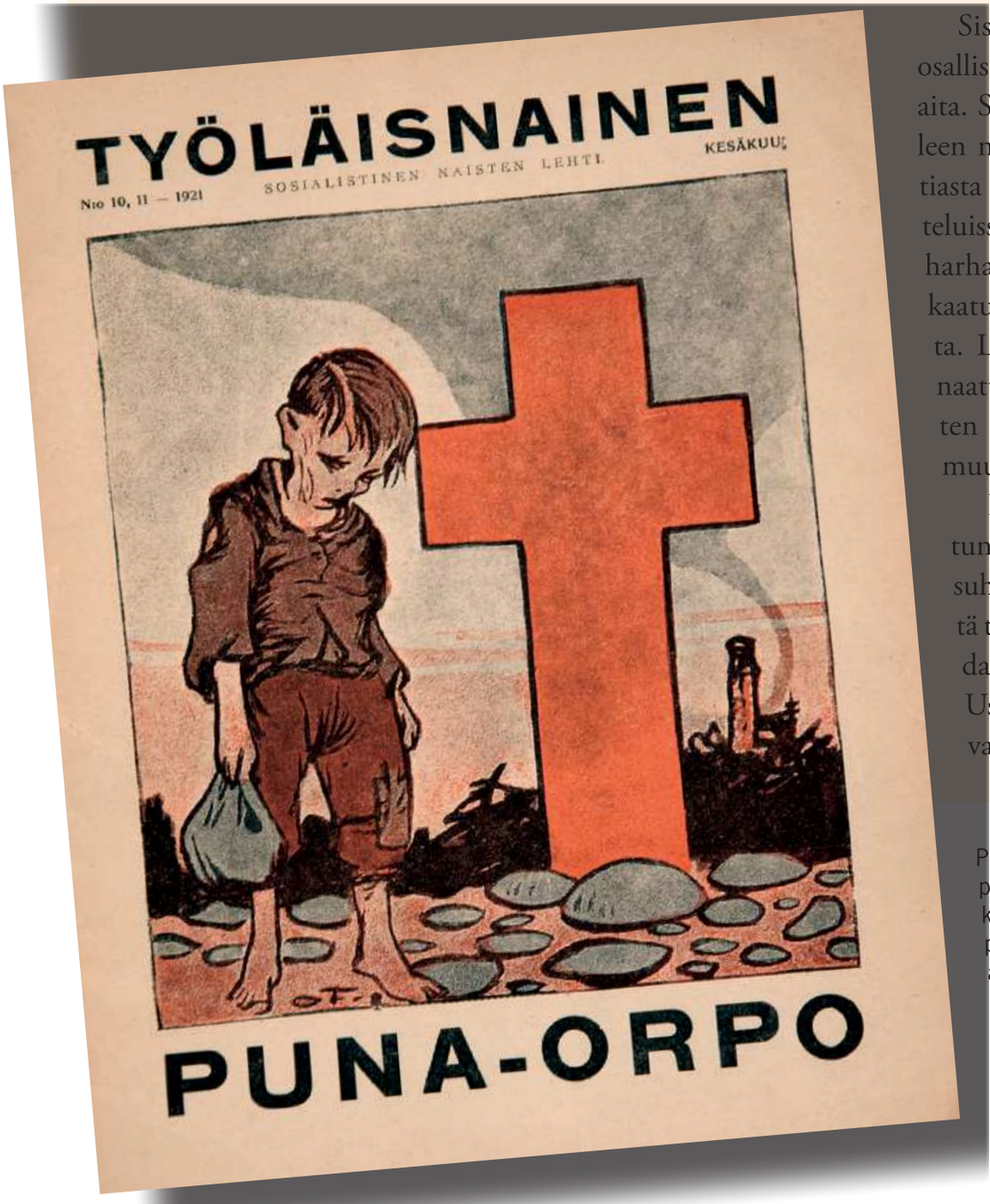

Punaorpoja varten alettiin perustaa orpokoteja, kun valtio lupasi maksaa puolet orpojen huollosta aiheutuneista kuluista. Kasvatus orpokodeissa oli isänmaallista ja uskonnollista.

Tampereen Papinkadullla Tapiolan talon huhtikuussa 1918 vallanneita valkoisia sotilaita, jotka tunnistaa valkoisesta käsivarsinauhasta. Lapset seurasivat usein tapahtumia ja taisteluita kotikulmillaan sotilaiden keskellä.

ta joukossa on myös leikkiikäisiä. Nuorimmat vankileireille joutuneet olivat vanhempiensa mukana vangittuja sylilapsia. Satoja lapsia ja nuoria kuoli vankileireillä tai pian sieltä pois päästyään.

Moni perhe menetti sodassa isän tai molemmat vanhemmat. Sodan jälkeen tuhannet lapset olivat jääneet orvoiksi. Varsinkin punaisten perheiden äitien ja lasten oli turvauduttava kerjuuseen, sillä halua heidän auttamisekseen välittömästi sodan jälkeen ei kunnissa ollut. Vähitellen hyväntekeväisyysjärjestöt aloittivat varojen keruun, jaettiin ruoka-avustuksia ja perustettiin lastenkoteja.

Tehtävät

1. **Tee käsitekartta tilanteesta Suomessa vuoden 1917 lopussa.**
2. **Mitkä olivat suojeluskuntien tavoitteet? Mitkä olivat punakaartien tavoitteet?**
3. **Tee taulukko sisällissodan osapuolista: voimasuhteet, aseistus ja koulutus sekä tukijoukot.**
4. **Mitä tarkoittaa punainen ja valkoinen terrori?**
5. **Miksi vankileireillä kuoli noin 13 000 ihmistä?**

Aineistotehtävät

1. Lue katkelma Eugen Schaumanin kirjeestä ja vastaa kysymyksiin:

a) Missä sävyssä Schauman puhuttelee keisaria?

b) Mistä Schauman syyttää Suomen asioiden hoitajia?

c) Miksi hän kääntyy keisarin puoleen?

d) Miksi Schauman vakuuttaa toimineensa yksin?

e) Oliko Schauman sankari vai terroriteon tekijä?

Teidän Majesteettinne!

Lain ja oikeuden vaatimuksista piittaamatta sokeasti kenraali Bobrikovin käskyjä tottelevan prokuraattorin ja Teidän Majesteettiinne Suomen Senaatin avulla kenraali Bobrikovin on onnistunut saada aikaan täydellinen sekasorto ja oikeudeton tila tähän maahan. Lait syrjäytetään ja niitä loukataan avoimesti. Valheiden ja vääristelyjen avulla kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri v. Plehwe ovat onnistuneet taivuttamaan Teidän Majesteettiinne antamaan asetuksia ja ryhtymään toimenpiteisiin, jotka loukkaavat niitä lakeja, jotka Teidän Majesteettinne on valtaistuimella noustessaan luvannut pysyttää vakaasti ja horjumattomasti täydessä voimassaan. ---

Uhraan samalla oman henkeni oman käden kautta osoittaakseni sitä vakuuttavammin Teidän Majesteetillenne, että suuret epäkohdat vallitsevat Suomen Suuriruhtinaskunnassa samoin kuin Puolassa, Itämerenmaakunnissa ja koko Venäjän valtakunnassakin.

Päätökseni olen yksin tehnyt kypsän harkinnan jälkeen. Kuolema silmieni edessä vannon, ettei tekoni takana ole salaliittoa. Yksin olen tehnyt päätökseni ja yksin ryhdyn sitä toteuttamaan. ---

Syvintä alamaisinta kunnioitustani vakuuttaen, Suurivaltaisin, Kaikkeinarmollisin Keisari ja Suuriruhtinas, jään Teidän Keisarillisen Majesteettinne kaikkeinalamaisimmaksi ja uskollisimmaksi alamaiseksi

Eugen Schauman

2. Tutki jääkäriliikkeen historiaa oppikirjan avulla ja lue seuraavat katkelmat jääkärien muistelmista. Vastaa kysymyksiin:

a) Millaiset seikat saivat suomalaiset nuoret miehet lähtemään sotilaskoulutukseen Saksaan?

b) Mistä nuoret miehet saivat tietoa jääkäriliikkeestä?

c) Miksi jääkärit piilottelivat venäläisiltä santarmeilta?

d) Mitä tapahtui, jos santarmit saivat kiinni jääkäriksi aikovan miehen?

Muistan elävästi, että eräänä aamuna suunnilleen vuonna 1912 saimme koulussa tietää, että venäläiset aikovat liittää Uudenkirkon pitäjän Karjalan Kannaksella suoraan Venäjään. Meidän maantieteen opettaja piti silloin liikuttuneena puheen siitä, miten tällaista voi tehdä Suomelle. Erityisesti suomalaisia huolestutti niin sanottu yhdenvertaisuuslaki. Keisari oli hyväksynyt lain kysymättä ollenkaan suomalaisten viranomaisten mielipidettä. Laki merkitsi sitä, että venäläisillä liikemiehillä ja kauppiailla olisi oikeus aloittaa toimintansa Suomessa kysymättä lupaa suomalaisilta viranomaisilta.

Muistan hyvin, kun vuonna 1912 oli Tukholmassa olympialaiset. Siellä meidän Hannes Kolehmaisemme sai kuuluisan voittonsa 5 000 metrillä---. Tämä herätti suurta innostusta nuorten keskuudessa Suomessa. pahoittelimme vain, kun tankoon kohosi Venäjän lippu, ja Suomen lippu oli vasta sen alapuolella.

(Ilmari A-E Martola)

Toimintahalu ylioppilaiden keskuudessa kehittyi yhä pidemmälle ja purkautui lopulta siten, että otimme yhteyden saksalaisiin.
Aikaisemmin oli ajateltu, että apua olisi tullut Ruotsista tai miksei myös Norjasta ja Tanskasta, mutta tämä osoittautui mahdottomaksi.
Alussa ensimmäiset ajattelivat lähtevänsä vapaaehtoisina Saksan armeijaan, mutta me toiset olimme toista mieltä: mitä hyötyä Suomelle olisi siitä, että he lähtevät sinne tappelemaan. Meidän piti saada jotakin hyötyä miehistämme myös itsellemme. Tästä syntyi ajatus, että miehiä koulutettaisiin Saksassa ja myöhemmin heidät tuotaisiin Suomeen sopivassa tilanteessa tehtävää kapinaa varten.

(Per Zilliacus)

Syksyllä 1915 sain vihiä jääkäriliikkeestä. Olin heti mukana. Uudenvuodenpäivänä tulin Nastolasta erään toverin luota, jota olin ollut värväämässä. Olin kotona aamiaisella, kun isäni meni puhelimeen ja sanoi, että sinua Taito kysytään. Minä en vielä tänä päivänä tiedä kuka soittaja oli, mutta viesti kuului: nyt ala painua, santarmit ovat jäljessä. Lähtö tuli ja heti. Soitin eräälle luokkatoverilleni ja kahdestaan lähdimme. Onnistuimme pääsemään läpi Tornion kautta.

(Taito J. Nurminen)

Lähde: Markku Onttonen: Jääkärikirja, Ajatus 2002

Kun minä lähdin Saksaan, oli 1. maailmansotaa käyty puolitoista vuotta. Suomi oli julistettu sotatilaan. Maassa oli venäläistä sotaväkeä noin 100 000 miestä. Uudenvuodenaattopäivänä vuonna 1915 tuli kotiini Joutsassa yllättäen värväri. Tuttu mies, naapuritalon poikia. --- Värväri kertoi, että nyt tarvittaisiin nuoria reippaita, rohkeita miehiä, sillä isänmaa oli vaarassa. Hän kertoi jääkäriliikkeestä kaiken minkä tiesi, ja paljon hän tiesikin siitä. Hän muun muassa mainitsi, että siihen mennessä oli Suomesta mennyt salateitse Saksaan noin tuhat miestä saamaan sotilaskoulutusta. Päämääränä oli saada aikaan kansannousu Suomessa ja ajaa maasta pois vieras sotaväki. Tarkoituksena oli irrottaa Suomi kokonaan Venäjästä ja muodostaa siitä itsenäinen valtakunta.
Kerrottuaan kaiken hän kysyi, olisinko valmis lähtemään mukaan. ---

(Iivari Kauranen)

Kertaus

- Nationalismi levisi Euroopassa ja Saksan pikkuvaltiot yhdistyivät yhdeksi voimakkaaksi Saksaksi vuonna 1871. Euroopan voimatasapaino muuttui
- Suomen ja muiden Venäjän reuna-alueiden venäläistäminen eli valtakunnan yhtenäistäminen alkoi 1890-luvulla. Suomen kenraalikuvernööriksi Nikolai Bobrikov vuonna 1898.
- Suomalaiset vastustivat venäläistämistä keräämällä suuren adressin vuonna 1899, Euroopassa kerättiin kulttuuriadressi.
- Sortokausien välillä vuonna 1906 Suomessa tehtiin eduskuntauudistus ja otettiin käyttöön yleinen ja yhtäläinen äänioikeus.
- Ensimmäinen maailmansota sai Venäjällä aikaan vallankumouksen vuonna 1917. Nikolai II syöstiin vallasta, myöhemmin samana vuonna bolševikit kaappasivat vallan.
- Suomen eduskunta antoi itsenäisyysjulistuksen 6.12.1917. Tilanne maassa oli levoton työttömyyden, elintarvikepulan ja suurten yhteiskunnallisten erojen vuoksi.
- Suomessa käytiin sisällissota tammikuusta toukokuuhun 1918. Yli 36 000 ihmistä sai surmansa, kansa jakautui kahtia.

Sisällissodan jälkeen maassa käytiin uusi kamppailu maan hallitusmuodosta: tulisiko Suomesta tasavalta vai monarkia. Lopulta tasavaltalaiset voittivat ja maalle säädettiin hallitusmuoto, joka teki presidentistä vahvan vaikuttajan maassa. Sisällissodan aiheuttama kansan kahtiajako vaikutti edelleen 1920–1930-lukujen Suomessa. Poliittiset ääriliikkeet saivat kannattajia kuten muuallakin Euroopassa. Punamultayhteistyön alkaminen oikeiston ja vasemmiston välillä 1930-luvun puolivälissä mahdollisti kansakunnan eheyttämisen ja laajat uudistukset eduskunnan lainsäädäntötyön kautta. Samaan aikaan koettu taloudellinen nousukausi nosti suomalaisten elintasoa ja vahvisti luottamusta kansanvaltaan. Vaikka monin paikoin Euroopassa diktaattorit nousivatkin valtaan, Suomi pysyi demokratiana.

9. Demokratian haasteet ja tasavallan vakiintuminen

Tasavalta vai monarkia?

Itsenäistymisen jälkeen Suomeen oli säädettävä perustuslaki ja vahvistettava maan hallitusmuoto. Sisällissota oli kasvattanut **monarkian** eli kuningaskunnan kannatusta Suomessa. Monien monarkistien mielestä heikko tasavalta oli ainakin osasyyllinen sisällissodan syttymiseen. Maahan toivottiin vahvaa hallitsijaa, joka pitäisi poliittiset ääriainekset ja puolueiden välisen kinastelun kurissa.

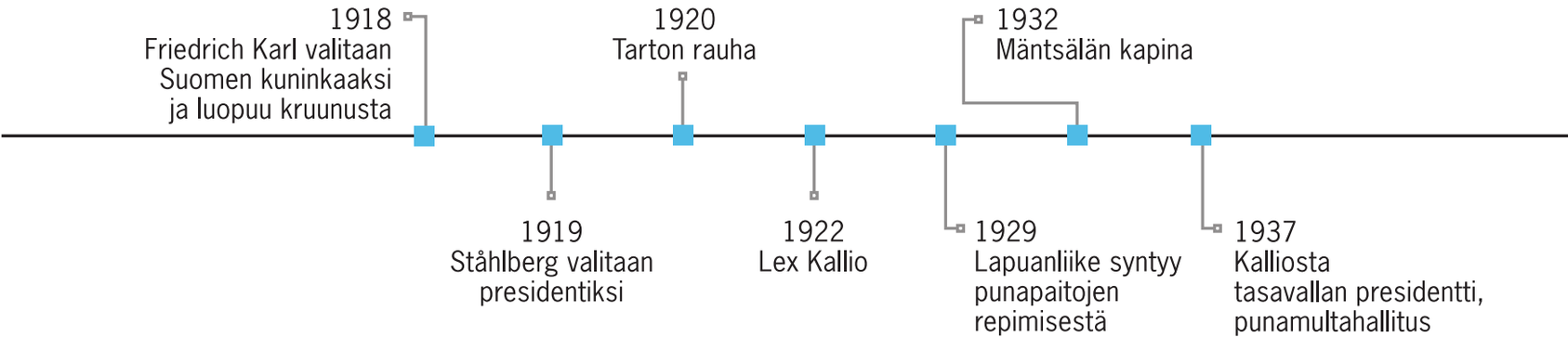

Kuninkuuden kannattajia oli eniten vanhasuomalaisissa ja RKP:n kannattajissa. Nuorsuomalainen ryhmä jakautui asian takia kahtia; monarkistit perustivat vuonna 1918 Kansallisen Kokoomuspuolueen. Tasavaltalaisten puolueeksi tuli Edistyspuolue. Monarkistien eturivissä seisoivat myöhemmät tasavallan presidentit P. E. Svinhufvud ja J. K. Paasikivi. Myös monet johtavat kulttuurihahmot kuten Sibelius ja Gallen-Kallela kannattivat kuninkuutta. Tasavallan kannatus oli vahvinta SDP:n ja Maalaisliiton piirissä. Tasavaltalaisten mielestä monarkia olisi ”maallemme sopimaton ja vastenmielinen järjestelmä, joka saattaisi pahimmillaan aiheuttaa uusia kapinoita”.

Itsenäistymisen jälkeen ylintä valtaa maassa olivat käyttäneet **valtionhoitajat**, ensin Svinhufvud ja sitten Mannerheim. Svinhufvudin johdolla maalle alettiin etsiä sopivaa kuningasta Saksasta, koska omasta maasta ei löytynyt sopivaa ehdokasta. Saksasta toivottiin saatavan tukea Neuvosto-Venäjää vastaan erilaisissa kiistakysymyksissä.

Kesällä 1918 Paasikiven johtama hallitus antoi eduskunnalle ehdotuksen perustuslaista, jonka mukaan Suomesta tulisi monarkia. Kun monarkian taakse ei saatu perustuslain vaatimaa viiden kuudesosan enemmistöä, asia näytti kääntyvän tasavaltalaisten eduksi. Hallitus vetosi kuitenkin vuoden 1772 hallitusmuotoon, joka muodollisesti sitoi Suomea edelleen. Sen mukaan eduskunta voisi nimetä kuninkaan yksinkertaisella enemmistöllä, jos kuningassuku sammuisi. Näin eduskunta saattoi valita maalle kuninkaan lokakuussa 1918.

Hessenin prinssi Friedrich Karl oli vaimonsa kautta läheistä sukua Saksan keisarille. Hän suostui monarkistien pyyntöön ottaa vastaan

Hessenin prinssi Friedrich Karl (kolmas vas.) olisi Suomen kuninkaana käyttänyt nimeä Väinö I. Friedrich Karlin puoliso Margarethe oli Saksan keisarin sisar, mitä Suomessa pidettiin myönteisenä seikkana. Perheeseen kuului kaikkiaan kuusi poikaa. Suomen kuninkaan kruunun suunnitteli taiteilija Akseli Gallen-Kallela. Mitä symboliikkaa löydät kruunusta?

Suomen hallitusmuoto 1919 oli pitkälti Ståhlbergin käsialaa. Suomesta tuli vahvan presidentin maa. Presidentin toimikaudeksi määrättiin kuusi vuotta. Ståhlberg ei asettunut ehdolle vuoden 1925 vaaleissa.

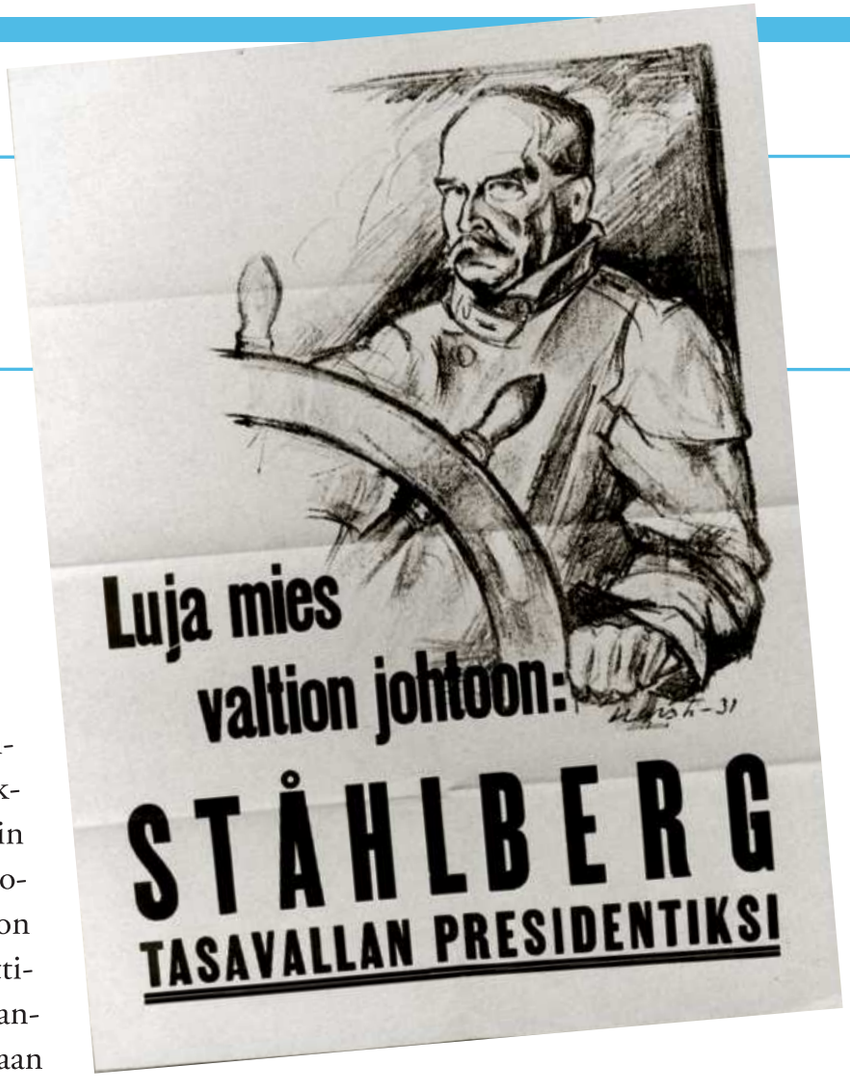

Suomen kuninkuus ja Suomessa alettiin valmistautua kuninkaan saapumiseen maahan.

Kuningashanke raukeaa maailmansodan ratkettua

Vuoden 1918 lopulla maailmansota kääntyi lopullisesti ympärysvaltojen voitoksi ja Saksa antautui. Aselepo solmittiin 11.11.1918 ja ensimmäinen maailmansota päättyi. Saksan keisari lähti maanpakoon ja maasta tuli tasavalta. Maailmanpoliittinen tilanne saattoi Suomen hankalaan tilanteeseen; kuinka Suomi voisi ottaa kuninkaan maasta, joka juuri oli kärsinyt tappion maailmansodassa?

Iso-Britannia ja USA ilmoittivat tunnustavansa Suomen itsenäisyyden vasta kun saksalaissuuntauksesta oli päästy Suomessa eroon ja hallitus ja eduskunta vaihdettu. Myös Friedrich Karl ymmärsi tilanteen hankaluuden Suomen kannalta ja ilmoitti luopuvansa Suomen kruunusta ennen kuin oli ehtinyt ottaa sitä virallisesti vastaan.

Ilmoitus oli suomalaisille helpotus, ja tasavallan kannatus eduskunnassa lisääntyi entisestään. Presidentinvaaleja ei epävakaassa tilanteessa järjestetty, joten eduskunta suoritti ensimmäisen tasavallan presidentin valinnan. Porvarilliset ehdokkaat Mannerheim ja pienen edistyspuolueen tasavaltalaisena tunnettu Kaarlo Juho Ståhlberg asettuivat ehdolle. Mannerheim muistettiin sisällissodan ajalta valkoisen armeijan johtajana, joten SDP ei kannattanut hänen valintaansa. Lopulta K. J. Ståhlberg voitti äänestyksen selvästi luvuin 143–50.

Vuoden 1919 hallitusmuoto

Eräänlaisena kompromissina monarkistien ja tasavaltalaisten tavoitteiden välillä voidaan pitää vuonna 1919 säädettyä Suomen **hallitusmuotoa**. Presidentille annettiin laajat valtaoikeudet kuten ulkopolitiikan johtaminen ja hallituksen nimittäminen. Vahva presidentti saattoi siten päättää eduskuntavaalin tuloksesta riippumatta, kenestä tulisi uuden hallituksen pääministeri. Jatkossa presidentti valittiin 300 valitsijamiehen toimesta, vaikka SDP kannattikin eduskuntaa presidentin valitsijana.

Ensimmäisen presidentin asema ei ollut ongelmaton. Monarkistien oli vaikea niellä tappiotaan valtiomuotokiistassa, eivätkä he aina kunnioittaneet tasavallan ensimmäistä presidenttiä.

Ei julkaisuoikeutta alkuperäiskuvaan.

Sekä äärivasemmisto että äärioikeisto saivat kannatusta maailmansotien välillä. Vaikka kommunistien julkinen toiminta kiellettiin Suomessa, se jatkui maanalaisena ja osittain Neuvostoliitosta johdettuna. SKP perustettiin vuonna 1918. Sisällissota oli ohi, mutta sen jakolinjat näkyivät kansalaisjärjestöissä. Vapaaehtoiseen maanpuolustukseen perustuvien suojeluskuntien toiminta jatkui. Vuonna 1918 perustettiin valtakunnallinen Suojeluskuntajärjestö. Vuonna 1921 perustettiin porvarillisten, valkoista aatetta kannattavien naisten Lotta Svärd -järjestö. 1930-luvun lopulla lottatoiminnassa oli mukana jo 170 000 naista.

Kommunistien ja sosiaalidemokraattien pesäero

Sisällissodan jälkeen pidetyt eduskuntavaalit 1919 olivat paluu arkeen; tosin osa työväenpuolueiden kannattajista oli vailla kansalaisluottamusta eikä saanut äänestää. SDP saavutti vaalivoiton ja peräti 80 kansanedustajapaikkaa.

Työväenliikkeen riveissä vallitsi sisällissodan jäljiltä hajaannus. Sodan loppuvaiheissa tuhannet punaiset pakenivat Neuvosto-Venäjän puolelle ja jatkoivat sieltä käsin toimintaa uuden vallankumouksen aloittamiseksi Suomessa. Suomalaiset kommunistit perustivat Moskovassa vuonna 1918 **Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP**), mikä koettiin porvarillisissa piireissä uhkana valkoiselle Suomelle.

Kommunistien toiminta organisoitiin salaisesti erilaisten peitejärjestöjen kautta, mikä vain lisäsi entisestään kommunisteja kohtaan tunnettua epäluuloa. Vuoden 1922 vaaleissa kommunistit saivat 27 kansanedustajaa Suomen sosialistisen työväenpuolueen nimellä. Myöhemmin puolue lakkautettiin ja sen kansanedustajat asetettiin syytteeseen maanpetoksesta.

Sosiaalidemokraatit tekivät selvän pesäeron kommunisteihin puheenjohtaja Väinö Tannerin johdolla. SDP ilmoitti puolueen hylkäävän vallankumouksen ja pyrkivän sosialismiin maltillisilla, parlamentaarisilla keinoilla kuten työskentelemällä eduskunnassa ja ammattiyhdistystoiminnalla. SDP:n johto pyrki näin lisäämään porvariston luottamusta työväenliikettä kohtaan. Porvariston parissa ei aina osattu nähdä eroa vallankumouksellisten ja maltillisten työväenliikkeen edustajien välillä.

Myös työväenliikkeen sisällä oli kitkaa; kommunistit pitivät sosiaalidemokraattien maltillista linjaa ”luokkapetturuutena” ja periksi antamisena porvareiden painostukselle. Katkera kilpailu suomalaisten työläisten kannatuksesta jatkui työväenpuolueiden välillä vuosikymmeniä.

Poliittisia ääriliikkeitä ja heimoaatetta

Maailmansotien välisenä aikana demokratia oli Euroopassa vastatuulessa. Monissa valtioissa kehitys kulki kohti keskitettyä valtaa ja eriasteisia diktatuureja. Maailmansodan aiheuttama katkeruus, työttömyys ja lama loivat kasvupohjaa sekä äärioikeistolaisille että -vasemmistolaisille puolueille ja liikkeille. Italiassa fasistit nousivat valtaan Mussolinin johdolla 1922. Neuvostoliitto oli 1920-luvun lopulla Stalinin tiukasti johtama sosialistinen diktatuuri. Hitlerin johtama

Akateemisen Karjala-Seuran kannattajia marssilla Helsingissä vuonna 1936. AKS tähtäsi sotilaallisesti vahvan Suomen luomiseen ja lietsoi Neuvostoliiton vastaista ajattelua, "ryssävihaa", varsinkin akateemisen nuorison keskuuteen.

NSDAP voitti Saksassa vaalit 1933 ja Hitleristä tuli Saksan diktaattori.

Samanlainen kehitys tuntui myös Suomessa, joka sisällissodan jäljiltä oli yhä kahtiajakautunut kansakunta. Sisällissodan voittaneiden valkoisten parissa alkoi 1920-luvulla vahvistua ajatus, että sisällissota oli jäänyt tavallaan kesken, koska vasemmisto sai edelleen osallistua avoimesti politiikkaan.

Oikeistossa porvariston parissa syntyi isänmaallisia ja heimoaatetta kannattavia liikkeitä. **Akateeminen Karjala-Seura (AKS)** perustettiin vuonna 1922 ja se keräsi kannatusta varsinkin akateemisesti koulutetun nuorison keskuudessa. AKS:n toiminnan keskeisiä ajatuksia oli **heimoaate**, jonka mukaan kaikki Suomen sukuiset kansat myös Neuvosto-Venäjän puolelta tulisi liittää yhteen suomalaisten kanssa. Suomi tavoittelikin aktiivisesti 1920-luvulla alueita Itä-Karjalasta itselleen. AKS korosti myös suomen kielen ja suomenkielisen kulttuurin merkitystä, ja radikaaleimmat halusivat tehdä Suomesta yksikielisen maan. **Aitosuomalaisuus** sai vastakaikua varsinkin Maalaisliiton ja äärioikeiston piireissä.

Porvarillisten naisten keskuudessa syntyi vuonna 1921 **Lotta Svärd** -järjestö. Se kokosi isänmaallis-kristillisiä arvoja kannattavia naisia maaseudulta ja kaupungeista yhteiseen toimintaan, joka oli luonteeltaan vapaaehtoista maanpuolustustyötä. Lottiin tuli vähitellen mukaan myös työläistaustaisia naisia sekä nuoria tyttöjä, joille oli oma järjestönsä.

Euroopan diktatuurit ja demokratiat

Demokratia oli vastatuulessa 1930-luvun Euroopassa. Monesta demokraattisesta valtiosta tuli jonkinasteinen diktatuuri. Millaiset taloudelliset ja poliittiset seikat saivat eurooppalaiset kannattamaan diktatuureja demokratian sijaan 1930-luvulla?

Lapuanliikkeen syntytausta

Puolueiden väliset suhteet kärjistyivät 1920-luvun lopulle tultaessa. Työnantajat eivät suostuneet neuvottelemaan ammattiyhdistysliikkeen kanssa. Työntekijöiden lakkoja murrettiin erityisen lakonmurtajakaartin avulla. Äärilaitojen poliittinen aktiivisuus innosti entistä jyrkempiin vastatoimiin toisella puolella.

Työttömyys kasvoi Suomessa 1920-luvun lopussa yleismaailmallinen laman takia. Puun ja maataloustuotteiden hintojen lasku ajoi suomalaisia maatiloja pakkohuutokauppoihin. Lama nostatti maaseudulla protestiliikkeitä, joita kutsutaan pulaliikkeiksi.

Oikeistolainen kansalaisaktivismi huipentui lapuanliikkeen toiminnassa. Liikkeen kannatusaluetta oli Pohjanmaa, jossa kommunisminvastaisuus oli voimakkainta. Talonpoika Vihtori Kosolan johtama lapuanliike ei ollut poliittinen puolue, vaan suoraa toimintaa käyttävä liike, joka halusi viedä päätökseen kesken jääneen ”vapaussodan”, kuten sisällissotaa Pohjanmaalla yleisesti kutsuttiin.

Lapuanliikkeen alkuna voidaan pitää vuonna 1929 sattunutta ”punapaitojen repimistä”eli kommunistinuorten kokouksen väkivaltaista keskeyttämistä Lapualla. Kommunistinuorten kokouksessa oli väitteiden mukaan pilkattu vapaussotaa ja Mannerheimiä, mistä vihastuneet

Työn Äänen kirjapainon rikkojia vastaan käyty oikeuskäsittely johti kahakointiin. Tapauksesta epäiltiin lapuanliikkeen kannattajia, joita vastaan Työn Äänen faktori Eino Nieminen todisti Vaasan raastuvanoikeudessa kesäkuussa 1930. Tämän takia lapualaiset riisuivat Niemisen alushoususilleen ja mukiloivat hänet pahanpäiväisesti. Poliittinen terrori oli osa lapuanliikkeen toimintaa.

lapualaiset talonpojat hyökkäsivät nuorten kimppuun ja repivät heidän yltään punaiset paidat, mukiloivat heitä ja lopettivat kokouksen.

Lapuanliikkeen johtaja Vihtori Kosola selitti tapahtumia Lapualla marraskuussa 1929 seuraavasti: ”Kun me Etelä-Pohjanmaan miehet viime marraskuussa riisuimme punaiset riekaleet Lapualle saapuneilta isänmaan pettureilta, astuimme me tielle, johon tämä sydämemme suru oli meidät ajanut. Punaisten paitojen repeillessä tunsimme me, että nyt on lähdettävä ja kuljettava tie loppuun.”

Lapualaiset katsoivat, että Suomen lain yläpuolella oli voimakeinot salliva ”Lapuan laki”. Toiminta oli esimerkiksi kommunistilehtien kirjapainojen hävittämistä sekä vasemmistolaisten pakkokyydityksiä eli muilutuksia itärajalle, josta heidät pakotettiin kävelemään ”ihannevaltakuntaansa” Neuvostoliiton puolelle.

Lapualaisten varsinaisena tavoitteena oli painostaa eduskuntaa säätämään lakeja, joilla vasemmistolaisten poliittinen toiminta saataisiin Suomessa kokonaan lopetettua.

Lapuanliikkeen toiminnassa voi nähdä vaikutteita Italian fasistien toiminnasta sekä toimintatapojen että kädennostotervehdysten muodossa. Monet suojeluskuntalaiset ja muut porvarilliset piirit tukivat avoimesti tai hiljaisesti lapuanliikkeen toimintaa.

Kesällä 1930 lapuanliike järjesti talonpoikaismarssin Helsinkiin. Esikuvana lienee ollut Mussolinin mustapaitojen marssi Roomaan 1922. Noin 12 000 lapuanliikkeen kannattajaa matkusti eri puolilta maata Helsinkiin vaatimaan kommunistien toiminnan lopettamista Suomessa. Lapuanliikettä ei voinut enää sivuuttaa ohimenevänä ääri-ilmiönä ja marssijoita oli vastaanottamassa Helsingin Senaatintorilla maan korkein poliittinen johto aina presidentti Relanderia myöten.

Kosola oli pohjalainen talonpoika, joka oli ollut mukana jo jääkäriliikkeen syntyvaiheessa venäläisvastaisessa toiminnassa. Kosolaa verrattiin usein Mussoliniin: karisma, puhujanlahjat ja ulkonäkö toivat monille mieleen Italian diktaattorin. Kuvassa Kosola puhumassa Helsingin Senaatintorilla talonpoikaismarssin aikana 1930.

Presidentti Relander ja Svinhufvudin johtama porvarillinen hallitus suhtautuivat myönteisesti lapuanliikkeen tavoitteisiin. Hajottamalla eduskunta ja määräämällä uudet vaalit saatiin lopulta aikaan eduskunta, jonne ei valittu yhtään kommunistista kansanedustajaa. Eduskunta sääti vuonna 1930 lait, joilla ääriryhmien poliittinen toiminta voitiin maassa lakkauttaa. Lakeja alettiin kutsua kommunistilaeiksi, koska ne oli selvästi suunnattu äärivasemmistoa vastaan. Näin kommunistinen toiminta Suomessa kiellettiin kokonaan, mutta se jatkui maanalaisena toimintana osittain Neuvostoliiton puolelta johdettuna.

Mäntsälän kapina ja lapuanliikkeen lopettaminen

Lapuanliikkeen parissa oli alusta alkaen nähtävissä jakautuminen kahteen leiriin; laillisten vaikutuskeinojen ja suoran toiminnan kannattajiin. Radikaalimpien ainesten nouseminen la-

IKL toimi vaaleissa liitossa Kokoomuksen kanssa, mutta vähitellen Kokoomus teki pesäeron IKL:een. IKL:n ilmestyminen poliittiselle kartalle söi kuitenkin selvästi Kokoomuksen kannatusta vaaleissa. Vuonna 1933 ja 1936 IKL sai eduskuntaan 14 kansanedustajaa. Vuoden 1933 vaaleissa Kokoomuksen kannatus romahti 42:sta 18 kansanedustajaan eli osa kokoomuslaisista oli siirtynyt kannattamaan IKL:tä.

puanliikkeen johtoon merkitsi laittomuuksien lisääntymistä.

Terrorin ilmapiirin luominen alkoi kääntää lapuanliikkeen kannatusta laskuun. Erityisesti entisen presidentin Ståhlbergin kyyditys Joensuuhun syksyllä 1930 sai kansalaisilta ankaran tuomion. Lapualaisten keskuudessa Ståhlbergiä pidettiin petturina, koska hän oli armahtanut runsaasti punavankeja vankileireiltä. Myöskään lapuanliikkeen tukema uusi presidentti Svinhufvud ei hyväksynyt laittomuuksia.

Tämä kävi selvästi ilmi **Mäntsälän kapinan** yhteydessä alkuvuodesta 1932. Satoja aseistautuneita lapuanliikkeen kannattajia kerääntyi Mäntsälään ja keskeytti sosiaalidemokraattien puhetilaisuuden. Lapualaiset lähettivät presidentti Svinhufvudille vaatimuksen uuden hallituksen muodostamiseksi. Kokoomuslainen Svinhufvud, jota lapualaiset pitivät ”omana miehenään”, tuomitsi kuitenkin aseellisen uhkailun jyrkästi. Kuuluisassa radiopuheessaan Svinhufvud muistutti Mäntsälään kokoontuneita kapinallisia:

”Minä olen läpi pitkän elämäni taistellut lain ja oikeuden ylläpitämiseksi ja minä en voi sallia, että laki nyt tallataan jalkojen alle ja kansalaiset johdetaan aseelliseen taisteluun toisiaan vastaan...”

Svinhufvud käski Mäntsälän miehiä palaamaan koteihinsa ja lupasi, ettei heitä uhkaisi mikään rangaistus, elleivät he ole olleet kapinaan yllyttäjiä. Svinhufvudin radiopuhe tehosi ja kapina kuivui kokoon. Mäntsälän kapinan jälkeen lapuanliikkeen toiminta lopetettiin samojen kommunistilakien perusteella, joita he olivat itse olleet ajamassa.

Äärioikeiston toiminta jatkuu puolueena

Mäntsälän kapinan johtajat tuomittiin lyhyisiin vankeusrangaistuksiin. Vaikka itse lapuanliike oli kokenut kuoliniskun, ei äärioikeistolainen toiminta maassa loppunut. Lapualaisten hengessä sen toimintaa jatkoi **Isänmaallinen Kansanliike IKL**. Se toimi poliittisena puolueena ja pyrki hyödyntämään propagandassaan isänmaallisia arvoja, kommunisminvastaisuutta ja neuvostovastaisuutta eli ”ryssävihaa”, jota puolue lietsoi avoimesti. IKL:n toimintaohjelmassa puhuttiin myös heimoaatteesta ja Suur-Suomen luomisesta.

Äänestäjien valtaosa ei kuitenkaan koskaan lämmennyt IKL:n ajatuksille, vaan kannatti vaaleissa perinteisiä puolueita kuten Maalaisliittoa ja SDP:tä. Vaisu vaalimenestys oli paha pettymys IKL:n johdolle. Sodan alla 1939 pidetyissä vaaleissa IKL:n kannatus alkoi jo laskea, mutta sotavuosien yhteishallituksissa se oli kuitenkin mukana.

Punamultayhteistyö lieventää vastakohtaisuuksia

Sosialidemokraattinen puolue menestyi hyvin 1930-luvun eduskuntavaaleissa ja oli eduskunnan suurin puolue. Vuoden 1933 vaaleissa SDP saavutti 78 kansanedustajan paikkaa ja seuraavissa vaaleissa 1936 peräti 83 paikkaa. Puolue pysyi kuitenkin hallitusten ulkopuolella eli oppositiossa presidentti Svinhufvudin valtakaudella 1931–1937. Presidentti Svinhufvud, joka presidenttinä nimitti hallituksen ja myönsi eron entiselle, ei suostunut virkakaudellaan ottamaan vasemmistolaisia kertaakaan mukaan hallitukseen.

Vuoden 1937 presidentinvaaleja voidaan pitää eräänlaisena käännekohtana Suomen sisäpolitiikassa. Estääkseen Svinhufvudin uudelleenvalinnan presidentiksi SDP asettui vaalissa Maalaisliiton ehdokkaan, Kyösti Kallion, taakse. Kallio valittiin Suomen neljänneksi presidentiksi Maalaisliiton ja SDP:n tuella. Presidenttinä Kallio nimitti ensimmäisen ns. **punamultahallituksen**, jossa pääpuolueina olivat Maalais-

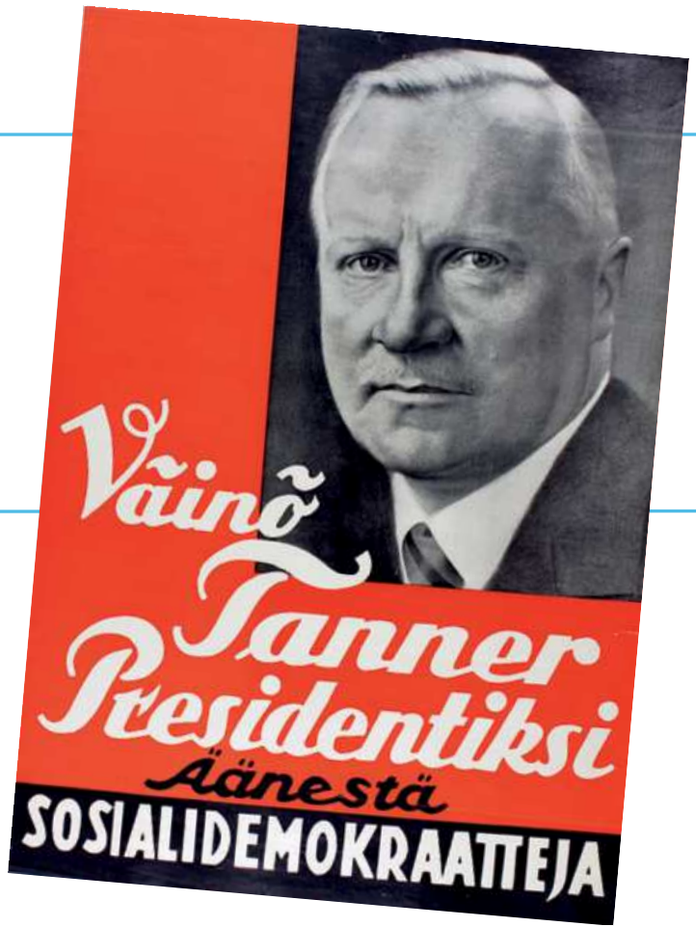

Vuoden 1937 presidentinvaaleja voidaan pitää merkittävänä käännekohtana. Maalaisliiton ehdokas Kyösti Kallio voitti, kun SDP:n valitsijamiehet asettuivat kannattamaan Kalliota. SDP:n oma ehdokas oli Väinö Tanner, jolla ei ollut kuitenkaan mahdollisuuksia tulla valituksi. SDP varmisti sen, ettei kokoomuslainen "Ukko-Pekka" Svinhufvud tullut valituksi toistamiseen presidentiksi vuoden 1937 vaalissa.

liitto ja SDP. Pääministeriksi tuli pienen porvarillisen Edistyspuolueen A. K. Cajander. Alkoi sosiaalidemokraattien ja maalaisliittolaisten ns. punamultayhteistyön aika.

Punamultayhteistyön esimerkkinä voidaan pitää Ruotsissa aloitettua vastaavaa hallitusyhteistyötä, joka tähtäsi hyvinvoinnin lisäämiseen ja ruotsalaisen kansankodin rakentamiseen. Punamultayhteistyö Suomessa lisäsi vasemmistopuolueiden sisäisiä ristiriitoja; kommunistit eivät hyväksyneet sosiaalidemokraattien yhteistyötä porvarillisten puolueiden kanssa. Juopa vasemmistopuolueiden kesken syveni ennestään.

Punamultahallituksen syntyä voidaan pitää merkkinä yhteiskunnallisesta eheytymisestä. Hallituksella oli takanaan laaja enemmistö eduskunnassa, mikä mahdollisti monien merkittävien lakien ja uudistusten läpiviemisen. Punamultahallitus asettui selkeästi vastustamaan poliittisia ääriliikkeitä, kuten IKL:ää, ja jopa koululaisten osallistuminen poliittisiin järjestöihin ja poliittisten tunnusten kantaminen kiellettiin lailla. Kun samaan aikaan talouden noususuhdanne nosti suomalaisten elintasoa, kansalaisten luottamus demokratiaan lujittui ja sisäiset jännitteet alkoivat lieventyä.

Tehtävät

1. **Miksi monarkistit halusivat tehdä Suomesta kuningaskunnan sisällissodan jälkeen?**
2. **Missä asioissa voidaan havaita lapuanliikkeen ja IKL:n esikuvien olleen eurooppalaisia?**
3. **Lue ote Kosolan puheesta sivulla 99. Miten Kosola puolusti ns. punapaitojen repimistä?**
4. **Pohdi, miksi Suomesta ei tullut diktatuuria esimerkiksi Saksan tapaan 1930-luvulla.**
5. **Miksi punamultayhteistyöllä oli kansakuntaa eheyttävä merkitys?**

10. Pulan ja vaurauden 1920–1930-luvut

Suurten uudistusten aikakausi

1920- ja 1930-lukujen kuluessa sisällissodan aiheuttamia haavoja pyrittiin parantamaan laajoilla yhteiskunnallisilla uudistuksilla. Puututtiin sellaisiin ongelmiin, jotka olivat aiheuttaneet eriarvoisuutta ja lisänneet poliittisia jännitteitä kansalaisten välille. Työläisten kannalta oli tärkeää, että esimerkiksi laki kahdeksan tunnin työajasta säädettiin eduskunnassa ja myös vuosilomista päästiin sopuun.

Torppareiden ja tilattomien asemaa kohennettiin lainsäädännöllä. Ns. lunastuslain nojalla vuosina 1917–1918 tuhannet torpparit lunastivat rahalla torpan omakseen. Lakia täydensi vuonna 1922 hyväksytty **Lex Kallio,** mikä mahdollisti tilattomienkin perustaa oman tilan. Suo-

Helsinkiläisäitejä neuvotaan vastasyntyneiden hoidossa vuonna 1932. Neuvolatoiminta levisi vähitellen koko maahan. Sen ansiosta lapsikuolleisuus aleni ja lapsia myös hankittiin suunnitelmallisemmin kuin aikaisempina vuosikymmeninä varsinkin kaupungeissa.

Opetustaulu 1930-luvulta valistaa raikkaan sisäilman ja hyvän yönen merkityksestä. Aikakaudelle tyypillisestä tilanahtaudesta ei näy kuvassa merkkiäkään. Varsin harva kaupunkilaislapsikaan sai nukkua omassa huoneessaan 1930-luvun Suomessa.

meen syntyi noin 150 000 uutta pientilaa. Monesta torpparista ja tilattomasta tuli näin itsenäinen pienviljelijä. Ongelmana oli kuitenkin pieni tilakoko, joten tilojen mahdollisuudet elättää omistajansa ja tuottavuus olivat heikkoja. Merkittävää oli kuitenkin se, että yhä useampi Suomessa omisti viljelemänsä maan. Toisaalta valtion oli tuettava maataloutta erilaisilla rahallisilla tukiaisilla.

Suomessa otettiin ensimmäiset askeleet kohti hyvinvointivaltion luomista. Kunnat velvoitettiin hankkimaan ”hoitoa ja elatusta” jokaiselle, joka ei voinut sitä muualta saada vuoden 1922 **köyhäinhoitolain** perusteella. Uskonnonvapauslaki säädettiin vuonna 1922; se mahdollisti eroamisen kirkosta ja avioliitot eri uskontokuntiin kuuluvien välillä.

Naisten mahdollisuuksia tasavertaiseen työskentelyyn kohensi laki vuodelta 1926; sen mukaan naiset pääsivät kaikkiin valtion virkoihin, kirkollisia virkoja lukuun ottamatta. Vuonna 1937 säädettiin lait, joilla kiellettiin naisten työskentely kaivoksissa sekä lait **äitiysavustuksesta** ja kaikille tarkoitetusta vanhuudenturvasta eli **kansaneläkkeestä**.

Kansakouluasetus vuodelta 1866 oli luonut pohjan kansanopetukselle Suomessa. Kansakoulujen perustaminen oli kuitenkin maaseudulla vapaaehtoista, joten usein koulu jäi perustamatta taloudellisiin seikkoihin vedoten. Kansakoulun pelättiin kasvattavan työtä vieroksuvia ”herroja”.

Kansa koulun penkille

Suomen itsenäistyessä vuonna 1917 arviolta 29 prosenttia yli 15-vuotiaista suomalaisista oli edelleen kirjoitustaidottomia. Kansakouluja ei ollut kaikkialla varsinkaan maaseudulla ja kansakoulun keskeyttäminen oli yleistä. Koulua käyvien lasten osuus oli pienempi kuin useimmissa muissa Euroopan maissa. Muualla Euroopassa oppivelvollisuudesta oli säädetty lailla jo 1800-luvulla. Eduskunta oli säätänyt asiaa koskevan lain vuonna 1910, mutta keisari Nikolai II ei vahvistanut sitä, koska piti oppivelvollisuuden toteuttamista liian kalliina valtiolle.

Sivistyselämän ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta oli merkittävää, että vuonna 1921 Suomeen tuli lailla säädetty **yleinen oppivelvollisuus.** Kaikkien 7–13-vuotiaiden poikien ja tyttöjen tuli suorittaa kansakoulun oppimäärä. Maaseudulle annettiin aikaa 16 vuotta ja kaupungeille 5 vuotta lain toteuttamiseksi.

Oppivelvollisuus oli suuri ja kallis uudistus, jonka merkitystä ei aina ymmärretty. Kunnanisät vastustivat sitä liian kalliina toteuttaa, sillä vastuu kansakoulujen rakentamisesta ja muista kustannuksista oli kunnilla. Eri puolille maata kohosi satoja uusia kansakoulurakennuksia. Esimerkiksi vuosina 1922–1923 aloitti toimintansa 220 uutta kansakoulua. Heikoimmassa asemassa olivat hyvin harvaanasuttujen syrjäseutujen lapset, jotka eivät aina vieläkään päässeet kansakouluun. Jos matkaa kouluun oli yli viisi kilometriä, lapsi voitiin vapauttaa koulunkäynnistä.

Huolimatta alkuvuosien vaikeuksista, kuten rahapulasta ja tilanahtaudesta, oppivelvollisuuslaki paransi huomattavasti suomalaisten koulutusmahdollisuuksia. Varallisuuteen tai sukupuoleen katsomatta jokaiselle turvattiin maksuton kansakouluopetus. Suomalaisten sivistystaso koheni. Kun kansakoulun käyminen tuli pakolliseksi, moni huomasi koulutuksen tarjoavan mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun, parempaan ammattiin ja elintasoon.

Kieltolaki kumotaan kansanäänestyksellä

Raittiusliikkeen keskeinen tavoite, **kieltolaki**, oli hyväksytty jo autonomian kauden lopulla, mutta keisari kieltäytyi vahvistamasta sitä. Kieltolaki säädettiin uudelleen eduskunnassa itsenäisyyden ajan alussa vuonna 1919. Lailla oli laaja kannatus; esimerkiksi SDP, naisasialiike ja kristilliset piirit kannattivat kieltolakia. Käytännössä kieltolaki kielsi alkoholin valmistamisen, tuonnin ja kaupittelun. Muutamaa vuotta myöhemmin lakia tiukennettiin, ja jopa humaltuneena esiintymisestä julkisella paikalla seurasi rangaistus.

Kieltolaki osoittautui hankalaksi valvoa ja se synnytti pian rikollista toimintaa, kuten viinan salakuljetusta maahan ja salakapakoiden pitoa. Esimerkiksi vuonna 1920 tulli takavarikoi 110 000 litraa spriitä ja muuta alkoholia. Alkoholia haluavat kansalaiset tiesivät, mistä kahviloista sai alkoholilla vahvistettua ”kovaa kahvia”. Maaseudulla viinan salapoltto oli yleistä, vaikka se oli kielletty jo vuonna 1866. Kieltolain rikkominen oli niin yleistä, että se uhkasi yleistä lainkuuliaisuutta maassa.

Kieltolaista järjestettiin Suomen historian ensimmäinen valtiollinen **neuvoa-antava kansanäänestys.** Kieltolain kumoamista kannatti yli 70 prosenttia äänestäjistä. Kieltolaki kumottiin vuonna 1932, mutta vapaata alkoholikauppaa ei katsottu maassa voitavan aloittaa. Valtion monopolina toimiva Oy Alko Ab avasi liikkeidensä ovet vielä samana vuonna. Alkoholikauppaa leimasi tiukka verotus ja valvonta. Käyttöön otettiin myöhemmin jopa viinakortit, joiden avulla voitiin seurata kansalaisten alkoholin ostoa ja kulutusta.

Opetustaulu, jolla vedotaan järkisyihin alkoholin käytön lopettamiseksi. Taulun mukaan ruotsalainen luutnantti teetti sotilaillaan testin, joka osoittaa kiistattomasti, kuinka osumatarkkuus heikkenee alkoholin juomisen seurauksena.

Pula-aika merkitsi elintarvikkeiden säännöstelyä. Kaupunkilaisperheet hankkivat ruoan jatketta muun muassa viljelemällä hyötykasveja. Kuvan ihmiset keräävät juureksia Tampereen Litukan siirtolapuutarhalla 1930-luvun alussa.

Pula koskettaa maatalousvaltaista Suomea

Yhdysvalloissa 1920-luvun lopulla alkanut taloudellinen lama levisi Eurooppaan ja myös Suomeen. Talouden kokonaistuotanto alkoi laskea. Taustalla vaikuttivat kiristyneet rahamarkkinat, ylikuumentunut rakennustoiminta ja maatalouden huono tuottavuus.

Suomi kävi vilkasta ulkomaankauppaa esimerkiksi brittien ja saksalaisten kanssa. Viennin keskeisen osan muodostivat metsäteollisuuden tuotteet kuten puu, sahatavara, sanomalehtipaperi ja selluloosa. Kuitenkin suurin osa työvoimasta sai elantonsa maatalouden parista. Suomi oli edelleen vahvasti maatalouteen nojaava, agraarinen valtio.

Laman vaikutuksesta suomalaisen puutavaran kysyntä maailmalla väheni tuntuvasti. Kansainvälinen lama koetteli lopulta Suomea ja muita Pohjoismaita hieman kevyemmin kuin muuta maailmaa. Pahimpien pulavuosien 1929–1933 jälkeen suomalaisten bruttokansantuote (BKT) kasvoi ennätysvauhtia vuoteen 1938 asti, keskimäärin 6,6 prosenttia vuodessa. Työttömiä kortistoitiin eniten vuonna 1932, jolloin maassa oli virallisesti noin 90 000 työtöntä eli 6–7 prosenttia työvoimasta. Kansainvälisesti vertailtuna Suomen työttömyys pysyi kohtuullisena, olihan esimerkiksi Saksassa enimmillään 6 miljoonaa työtöntä ja USA:ssa joka kolmas työikäinen oli vailla työtä.

Työttömille pyrittiin järjestämään kuntien toimesta erilaisia **hätäaputöitä**. Rakennettiin uusia kansakouluja, siltoja, teitä ja muita paljon työvoimaa vaatineita kohteita. Aluksi vastuu hätäaputöiden järjestämisestä ja kustannuksista oli kunnilla, mutta vähitellen valtio alkoi maksaa kunnille niiden taloudellisen tilanteen mukaan valtionapua.

Saksalaisen kauppiassuvun Stockmannin perustama tavaratalo Helsingissä oli maan komein. Erityisesti lasikatto, rullaportaat ja hissiä kuljettavat tytöt ja pojat herättivät asiakkaiden ihastuksen. Tuotevalikoima Stockmannin tavaratalossa oli vertaansa vailla.

Suomi nousee lamasta

Laman myötä moni kaupungissa työskennellyt oli palannut takaisin maaseudulle, kun kaupunkien tehtaat eivät tarvinneet kaikkia työläisiään. Alkutuotannon osuus työllistäjänä nousi ennestään. Tilanne maaseudulla oli ankea ja pankit pitivät viljelijöitä ahtaalla. Velkojensa kuittaamiseksi moni maaseudun asukas joutui myymään kaiken omaisuutensa. Talon ja muun omaisuuden pakkohuutokaupoista tuli surullisen yleinen näky suomalaisella maaseudulla.

Suomi nousi kuitenkin lamasta suhteellisen nopeasti 1930-luvun aikana. Vientiä ulkomaille vauhditettiin alentamalla markan arvoa muihin valuuttoihin nähden eli **devalvoimalla** markka. Itse asiassa Suomi maksoi lamavuosinakin velkojaan takaisin esim. USA:lle. Kun vienti alkoi vetää 1930-luvun aikana, työttömyys hävisi Suomesta lähes kokonaan.

Teollisuus kasvoi ja otti käyttöön uutta tekniikkaa. Varkaudessa aloitti toimintansa 1920-luvun alussa Euroopan suurin paperikone. Myös kaivostoiminta vilkastui, mikä vahvisti metalliteollisuuden toimintamahdollisuuksia. Vuonna 1920 teollisuuden parissa työskenteli 120 000 suomalaista ja vuonna 1938 jo 220 000. Samaan aikaan maatalouden piirissä työskenteli noin miljoona ihmistä.

Myönteinen taloudellinen kehitys vahvisti suomalaisten luottamusta omaan yhteiskuntajärjestelmään ja demokratiaan. Muualla Euroopassa suurtyöttömyys ja kansalaisten välinen räikeä eriarvoisuus kasvattivat poliittisten ääriliikkeiden kannatusta.

Asumisessa oli vielä paljon toivomisen varaa 1930-luvulla. Sataa huonetta kohti oli Helsingissä 149 asukasta. Korkeavuorenkadulla asuttiin paikoitellen näin ahtaasti ja kurjasti. Toisaalta Helsingissä oli myös ajanmukaisin mukavuuksin varustettuja koteja. Erot asumismukavuudessa olivat silmiinpistävät.

Elämää maalla ja kasvavissa kaupungeissa

Pulavuodet heijastuivat maaseudulle, jossa valtaosa suomalaisista edelleen eli. Maan sisäinen muuttoliike tosin kasvatti kaupunkien väkilukua, mutta yleensä suomalaiset kaupungit olivat pieniä. Vain Helsinki ylitti 1920-luvulla 100 000 asukkaan rajan. Keskisuuria kaupunkeja olivat Viipuri, Turku ja Tampere, joiden väkimäärä vaihteli 48 000–58 000 asukkaan välillä. Vuoteen 1939 tultaessa joka neljäs suomalainen eli 900 000 henkeä asui jo kaupungeissa.

Maaseudun perheet olivat varsinkin Itä-Suomessa monilapsisia. Sen sijaan kaupungeissa lapsiluku alkoi laskea. Yhä useammat naiset kävivät ansiotyössä kodin ulkopuolella ja halusivat tietoisesti rajoittaa syntyvien lasten määrää. Ehkäisyvälineitä oli kaupungeissa helpommin saatavilla kuin maaseudulla. Perhe ei enää ollut kaupungeissa tuotantoyksikkö kuten maaseudulla,

vaan kulutus- ja koulutusyksikkö. Myös naimattomien naisten määrä kasvoi kaupungeissa 1920- ja 30-luvuilla.

Erot asumisväljyydessä ja -mukavuuksissa poikkesivat huomattavasti toisistaan maalla ja kaupungissa. Varakas keskiluokka asui kaupunkiasunnoissa, joissa oli jo mukavuuksia kuten erillinen keittiö, sähkövalo, kaasuhella ja vesi-WC. Ensimmäiset jääkaapit tulivat Suomeen vuonna 1928, mutta ne alkoivat yleistyä vasta 1940-luvulla. Vain Helsingissä erillinen kylpyhuone oli varsin yleinen; vuonna 1930 se löytyi joka kolmannesta asunnosta. Keskiluokkaisilla perheillä oli apunaan kotiapulaisia tai maalta muuttaneita ”kaupunkipiikoja”, jotka pienellä palkalla auttoivat taloustöissä ja lastenhoidossa.

Kaupunkien työväki asui omilla asuntoalueillaan. 1920-luvulla alettiin rakentaa työväestölle pientaloalueita. Työväestön asunnoissa asuttiin ahtaasti ja monesta taloudesta puuttui juokseva vesi ja valaistus. Pahinta asumisen ahtaus oli Kotkan ja Kuopion kaltaisissa kasvavissa teollisuuskaupungeissa, joissa sataa huonetta kohti asui yli 190 asukasta.

Maaseudulla asuttiin yleensä väljemmin, mutta toisaalta monesta maalaistalosta puuttuivat kaupungeissa yleistyneet mukavuudet kuten sähkövalo. Vesi kannettiin edelleen kaivosta ja pihan perällä käytiin ulkohuussissa. Heikko hygienia oli omiaan lisäämään tarttuvia tauteja, joista varsinkin keuhkotauti eli tuberkuloosi oli Suomessa yleinen 1920–1930-luvuilla. Riisitaudin yleisyys lapsilla taas kertoo yksipuolisesta ravinnosta. Varsinaista nälänhätää ei maaseudullakaan enää itsenäisyyden aikana koettu vuoden 1919 jälkeen.

Ensimmäinen radiolähetys lähetettiin vuonna 1926 ja muutaman vuoden kuluttua radio-ohjelmia saattoi kuunnella ympäri maata. Ylen toiminta siirtyi valtion hallintaan vuonna 1934. Radiomessujen juliste.

Kulutustottumukset alkavat muuttua

1920-luvun alussa Suomessa oli vaivaiset tuhat henkilöautoa. Tieyhteydet paranivat vähitellen ja autoliikenne lähensi maaseutua ja kaupunkeja toisiinsa. 1930-luvun lopussa maassa oli jo 30 000 henkilöautoa. Myös radio ja puhelin yleistyivät. Maaseudulla 40 prosentilla kotitalouksista oli sähkö ja oma radio 1930-luvulla. Yleisradio aloitti säännöllisen radiotoiminnan. Radion kautta tietämys oman maan ja muun maailman asioista parani. Kuunnelmat, urheiluselostukset ja jumalanpalvelukset keräsivät suomalaiset radioiden ääreen.

Puhelin pysyi 1920-luvulla harvinaisuutena, jota maaseudulla tultiin ihmettelemään pitkienkin matkojen päästä taloon, johon se oli hankittu. Ompelukone oli maaseudulla useimmassa talossa; mahdollisuuksien mukaan pyrittiin edelleen omavaraisuuteen ja vaatteet valmistettiin itse toisin kuin kaupungeissa, joissa ostosmahdollisuudet monipuolistuivat.

Olavi Paavolainen oli aikansa kulttihahmo; boheemi ja rajoja rikkova kansainvälinen vaikuttaja, jonka sopivasti ”paheellinen” elämäntapa ja kirjoitukset eivät jättäneet ketään kylmiksi.

Tulenkantajat ja lentävät suomalaiset

Kaupunkimainen elämäntapa ja lisääntyvä vapaa-aika synnyttivät uudenlaisia ajanvietteitä ja harrastuksia. 1920-luku oli elokuvan nousukautta. Elokuvien suosioon vaikuttivat kaupungeissa lippujen edulliset hinnat, joten myös työväestö saattoi rentoutua elokuvien parissa. Ensimmäinen suomalainen pitkä elokuva valmistui 1920 ja äänielokuva 1931. Suurin osa elokuvista oli amerikkalaista alkuperää. 1930-luvun lopulla eri puolilla maata toimi lähes 400 elokuvateatteria.

Korkeakulttuurin uuden suuntauksen Suomessa aloittivat vuonna 1924 ”tulenkantajiksi” itseään kutsuneet kirjailijat, jotka olivat tiiviissä vuorovaikutuksessa eurooppalaisiin kulttuurivirtauksiin. **Tulenkantajat** janosivat uusia kokemuksia ja ilmiöitä. He halusivat omien sanojensa mukaan ”avata ikkunat Eurooppaan”. Tunkkainen ja nurkkakuntainen suomalaiskulttuuri kaipasi tulenkantajien mielestä kunnon tuuletusta.

Ryhmän johtavia hahmoja oli pitkään kirjailija Olavi Paavolainen, joka kirjoissaan ja sanomalehtiartikkeleissaan kuvasi värikkäällä tavallaan elämänmenoa Euroopan metropoleissa kuten Pariisissa ja Berliinissä.

Paavolaisen tarkat ja vaikuttavat kuvaukset Saksan ja Neuvostoliiton diktatuureista muovasivat lukijoiden mielikuvia ja käsityksiä. Paavolainen uskoi löytäneensä Euroopasta maailman, josta suomalaisella ”neitseellisellä Ainolla” ei ollut aavistustakaan.

Muita merkittäviä Tulenkantajia olivat esimerkiksi Mika Waltari ja Katri Vala. Waltari kuvaili vuonna 1939 Berliiniä Suomen Kuvalehdelle, ja piti Saksaa ”ehkä ainoana maana, jossa nuoret ihmiset uskaltavat mennä naimisiin ja saada lapsia tulevaisuutta pelkäämättä.” Myös Olavi Paavolainen ennakoi kirjoituksissaan Saksan olevan maa, joka tulee radikaalisti muuttamaan Euroopan tulevaisuutta.

Kun tulenkantajat keskittyivät kaupunkielämän kuvaukseen, suomalaisessa kirjallisuudessa vaikutti edelleen vahvana perinteinen maaseutukuvaus. Ilmari Kianto ja F. E. Sillanpää kuvasivat suomalaista kansaa ja luontoa karun realistisella tavalla. Kiannon ”Ryysyrannan Joosepista” tuli maaseudun kurjuuden ruumiillistuma.

Nobelin kirjallisuuspalkinnolla 1939 palkittu Sillanpää kosketteli sisällissodan repimän kansan tuntoja teoksessaan ”Hurskas kurjuus”. Maaseudun ja sen asukkaiden kuvaus oli osuvimmillaan Sillanpään teoksissa ”Nuorena nukkunut” ja ”Ihmisiä suviyössä”.

1920- ja 30-luvuilla Suomi lukeutui kilpaurheilun mahtimaihin. Kilpaurheilun harrastus oli maassa laajaa ja maaseudulla hiihtäminen oli luonteva liikkumistapa talvisaikaan. Oli tavallista, että koululaiset hiihtivät koulumatkat, koska koulukyydityksiä ei järjestetty.

Suomen urheilukenttä oli aatteellisesti kahtia jakautunut; porvarillisiin ja työväen omiin urheiluseuroihin. Sosialistinen urheiluinternationaali järjesti jopa omia työläisolympialaisia 1920- ja 30-luvuilla. Myös Työväen Urheiluliiton TUL:in urheilijoita otti niihin osaa hyvällä menestyksellä. Monille suomalaisnuorille menestys urheilussa tarjosi väylän sosiaaliselle nousulle. Useat Suomen olympiavoittajista olivat lähtöisin maaseudulta varsin vaatimattomista oloista.

Vuodesta 1924 lähtien alettiin järjestää säännöllisesti myös talviolympialaisia, joissa suomalaiset hiihtäjät menestyivät mainiosti. Erityisen merkittävänä Suomen kansainvälisen näkyvyyden kannalta on pidetty kuitenkin kesäolympialaisissa saavutettua menestystä. Hieman liioitellen on väitetty Paavo Nurmen, Hannes Kolehmaisen, Ville Ritolan ja muiden suurjuoksijoiden ”juosseen Suomea maailman kartalle”.

”Lentäväksi suomalaiseksi” kutsuttu Paavo Nurmi saavutti olympialaisissa 9 kultamitalia ja kilpaili lähinnä itseään ja kelloa vastaan. Nurmen kilpailu-ura loppui kuitenkin nololla tavalla, kun hänet ruotsalaisten aloitteesta julistettiin ammattilaiseksi ja suljettiin olympiakisoista vuonna 1932. Nurmi oli ottanut vastaan pieniä rahapalkintoja.

Tehtävät

1. **Millaiset lait edistivät suomalaisten välistä tasa-arvoa 1920–1930-luvuilla?**
2. **Miksi kieltolakia voidaan pitää epäonnistuneena lakina?**
3. **Millaisia vaikutuksia kansainvälisellä lamalla oli Suomessa?**
4. **Miksi syntyvyys maaseudulla ja kaupungeissa poikkesivat toisistaan?**
5. **Pohdi, miten suomalaiset käyttivät lisääntyvää vapaa-aikaansa 1930-luvulla.**

Aineistotehtävät

1. Lue oheiset dokumentit ja pohdi:
a) Millaisiin tavoitteisiin lapuanliike pyrki?
b) Millaisiin kansalaisryhmiin arvelet lapuanliikkeiden arvojen ja tavoitteiden vedonneen?
c) Miten Aktivisti perustelee Ståhlbergin sopimattomuutta presidentiksi?
d) Pohdi, miksi lapuanliike arvosteli voimakkaasti juuri presidentti Ståhlbergia.

Dokumentti 1

”Me olemme marssineet tänne pääkaupunkiin Suomen kerran kalliisti ostetun ja saavutetun itsenäisyyden ja vapauden puolesta kaatuneitten sankarivainajien nimessä, samoin kuin koko Suomen talonpoikaisen, vakavamielisen ja Jumalaa pelkääväisen kansamme puolesta lausumaan julki niille kaikille, jotka isänmaan onnen ja vapauden hautaa kaivavat, sen vakavan varoituksen… että kommunismi on Suomessa tuhottava ja että me emme tule luopumaan taistelustamme ennen kuin tämä sanamme on viimeistä kirjainta myöten toteutettu.”

Ote Vihtori Kosolan puheesta talonpoikaismarssin yhteydessä

Dokumentti 2

”Ståhlbergin valitseminen olisi vastoin kansan suuren enemmistön tahtoa, niin kuin valitsijamiesvaalin tuloksesta selviää…Olemme sitä paitsi kuulleet, että Ståhlbergin asuntoa jo nyt, vaikka hän on vasta presidenttiehdokas, on vartioinut kuusi poliisia poliisikoirineen, mitä vartiota on nyttemmin lisätty, kun hän ei muuten uskalla olla asunnossaan jossa hänen rauhaansa ei kukaan yritä häiritä. Hänen pelkonsa johtuukin vain pahasta omastatunnosta, sillä itse hän sydämessään tietää, kuinka paljon hän on tuottanut vahinkoa tälle kansalle, ja siis pelkää seurauksia…

Mielestämme on täysin luonnotonta, että sellainen henkilö, joka pelkää väkivallantekoja oman kansansa taholta, valittaisiin kansan ensimmäiseksi mieheksi. Se kävisi ennen pitkää ikäväksi sekä Ståhlbergille itselleen että hänen harvoille kannattajilleen ja kuinka suuri poliisivartio tässä tapauksessa olisikaan tarpeen hänen suojelemisekseen. Jos presidentiksi valitaan henkilö, jota kansa ei halua, ja sitten pidetään vallassa poliisivartion avulla, niin ei se ainakaan ole kansanvaltaista menettelyä. Suomen kansaa ei enää hallita poliisivoimin, se hallitsee itse itseään…”

Lapuanliikkeen sanomalehti Aktivisti 14.2.1931, päätoimittajana Vihtori Kosola

2. Tutki oheisia vaalitilastoja.

a) Mitkä puolueet kuuluivat oikeistoon, mitkä vasemmistoon?
b) Mitkä puolueet menettivät ja kasvattivat suosiotaan eduskuntavaaleissa 1920- ja 1930-luvuilla?
c) Pohdi, millaiset Suomen sisäpoliittiset tapahtuvat voivat selittää puolueiden suosion vaihteluita.

1920-luvun eduskuntavaalit

Vuosi	1919	1922	1924	1927	1929
SDP	80	53	60	60	59
ML	42	45	44	52	60
KOK	28	35	38	34	28
RKP	22	25	23	24	23
ED	26	15	17	10	7
kommunistit	-	27	18	20	23
muut	2				

1930-luvun eduskuntavaalit

Vuosi	1930	1933	1936	1939
SDP	66	78	83	85
ML	59	53	53	56
KOK	42	18	20	25
RKP	20	21	21	18
IKL	-	14	14	8
ED	11	11	7	6
muut	2	5	2	2

Kertaus

- Suomi oli kahtiajakautunut kansakunta sisällissodan jälkeen.
- Monarkistien ja tasavaltalaisten kiista hallitusmuodosta päättyi ja Suomesta tuli tasavalta vuonna 1919.
- Vallassa olivat maltilliset ja kansanvaltaiset poliittiset voimat.
- Myös poliittiset ääriliikkeet saivat kannatusta.
- Lapuanliikkeen toiminta huipentui Mäntsälän kapinaan 1932.
- Sosiaalidemokraattien ja Maalaisliiton välinen punamultayhteistyö sai aikaan merkittäviä uudistuksia ja eheytti kansaa.
- Kansainvälinen lama kosketti myös Suomea 1930-luvun molemmin puolin, mutta maa toipui siitä nopeasti ja elintaso alkoi nousta.
- Valtiovalta alkoi suunnata entistä enemmän varoja köyhyyden lievittämiseen ja koulutukseen 1920–1930-luvuilla.
- ”Suomea juostiin maailmankartalle” – Suomi menestyi 1920–1930-luvun olympialaisissa.

Maailmansotien välillä Suomi etsi ulkopoliittista suuntaansa. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Eurooppaan oli syntynyt uusia itsenäisiä valtioita vastasyntyneen Neuvostoliiton rajanaapuriin. Saksan vahvistuminen muutti Neuvostoliiton suhdetta Suomea ja muita uusia valtioita kohtaan 1920- ja 1930-lukujen aikana. Suomi joutui lopulta Neuvostoliiton hyökkäyksen kohteeksi talvisodassa 1939. Jatkosodassa 1941–1944 Suomi lähti hyvittämään talvisodassa kokemiaan vääryyksiä taistellen Saksan rinnalla yhteistä vihollista Neuvostoliittoa vastaan. Suomi irrottautui sodasta tekemällä erillisrauhan Neuvostoliiton kanssa.

11. Suomen vaikea asema Neuvostoliiton rajanaapurina

Suomen ulkopolitiikan varhaisvuodet

Suomella ei heti itsenäistymisen jälkeen ollut vakiintunutta ulkopolitiikan tekemisen tapaa eikä koneistoa sitä varten. Venäjän vallan aikana ulkopolitiikan hoito oli kuulunut Venäjälle, eikä Suomen diplomaateilla siksi ollut siitä kokemusta. Toisekseen sisällissodan jälkeen maa oli pahasti kahtiajakautunut ja poliitikkojen huomio meni siksi pääasiassa sisäpolitiikkaan. Hallitukset vaihtuivat usein, jolloin yhtenäistä, kestävää linjaa Suomen ulkopolitiikassa oli vaikea toteuttaa.

Maa oli juuri itsenäistynyt ja kansainvälinen tilanne Suomen ympärillä oli sekava. Sisällissodan aikaan 1918 Suomi suuntautui Saksaan, mutta tästä oli luovuttava, kun Saksa antautui ensimmäisessä maailmansodassa syksyllä 1918. Länsivaltiot Iso-Britannia ja Yhdysvallat painostivat Suomea irrottautumaan Saksasta ja asettivat sen ehdoksi maan itsenäisyyden tunnustamiselle.

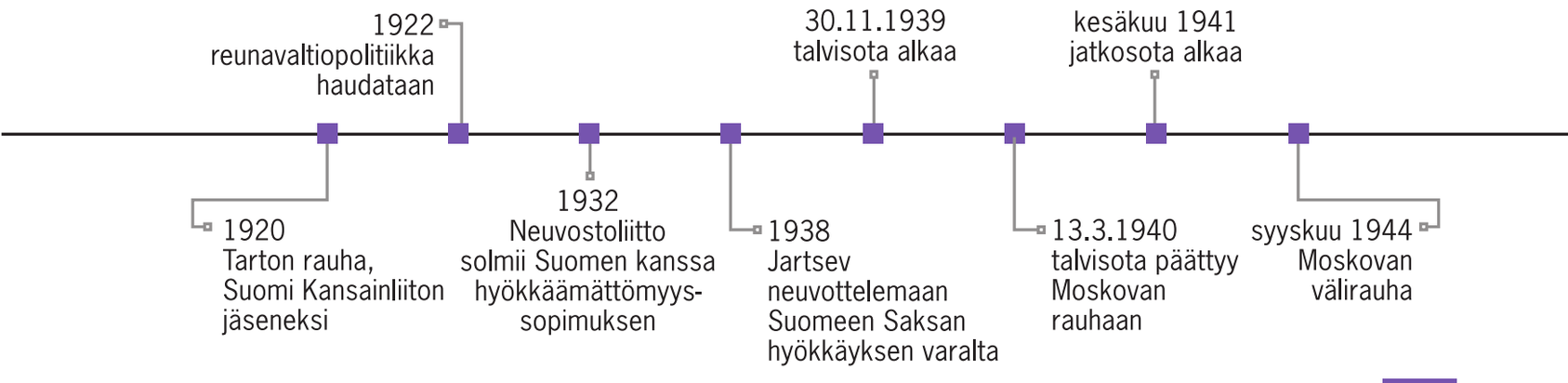

Vuonna 1918 ylioppilaskuvassaan esiintyvä Bobi Sivén oli itsenäisyysaktivisti ja heimoaatteen kannattaja henkeen ja vereen. Hän ampui itsensä protestina sille, että Suomi luopui Repolasta ja Porajärvestä eikä enää tukenut karjalaisia heimoveljiä aseellisesti. Sivénistä tuli AKS:n sankari ja legendan mukaan hänen itsemurhaluotinsa kätkettiin AKS:n lipun nauhoihin.

Valkoisen Suomen johtoa huoletti ennen kaikkea itänaapurin tilanne. Neuvosto-Venäjällä oli käynnissä sisällissota. Suomi yritti käyttää Neuvosto-Venäjän sekaannusta hyväkseen ja vahvistaa asemaansa suomensukuisten kansojen asuttamassa rajantakaisessa Karjalassa. Suomi lähetti sinne 1918–1920 heimoaatteen nimissä valtion tukemia yksityisiä, vapaaehtoisista koostuneita aseellisia retkikuntia. Hanketta perusteltiin talouden lisäksi ennen kaikkea Suomen turvallisuudella. Suomen oikeiston äärilaidalla haaveiltiin pitkälle Karjalaan ulottuvasta suur-Suomesta. Retket kuitenkin epäonnistuivat paikallisen väestön vastahakoisuuden, Iso-Britannian vastustuksen ja Venäjän bolshevikkien vastarinnan vuoksi.

Noin 3 000 suomalaista vapaaehtoista lähti myös auttamaan Viroa taistelussa Neuvosto-Venäjää vastaan. Suomi harkitsi jopa hyökkäystä Pietariin tukemaan Venäjän valkoisia kenraaleja sodassa bolshevikkeja vastaan. Tästä hankkeesta kuitenkin luovuttiin sen riskialttiuden vuoksi.

Tarton rauha 1920

Vuoteen 1920 mennessä oli käynyt selväksi, että valkoisen Suomen kammoksumat bolshevikit tulisivat voittamaan sisällissodan. Vaikka Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä ei vuosina 1918–1920 vallinnutkaan varsinaista sotatilaa, kummankin maan hallitukset katsoivat, että maiden suhteet olisi vakiinnutettava sopimuksella. **Tarton rauhassa** 1920 Neuvosto-Ve-

Suomen presidentti teki ensimmäisen valtiovierailunsa vasta vuonna 1925 – Relander matkusti Ruotsiin ja sai matkastaan kansan suussa liikanimen Reissu-Lasse. Ensimmäinen presidentti Ståhlberg ei tehnyt valtiovierailuja.

näjä tunnusti uudelleen Suomen itsenäisyyden ja luovutti Suomelle Petsamon. Sitä kautta Suomella oli pääsy Jäämerelle. Sen sijaan edellisenä vuonna valloitetuista Repolan ja Porajärven alueista Itä-Karjalassa Suomi joutui luopumaan. Suur-Suomi- ja heimoaatteen kyllästämät äärioikeistolaiset piirit pitivät tästä syystä Tarton rauhaa jopa ”häpeärauhana”.

Suomi etsii ulkopoliittista suuntaansa

Vaikka rajakiistat saatiinkin Tarton rauhassa sovittua, Suomi suhtautui bolshevikkien johtaman Neuvosto-Venäjän aikeisiin epäluuloisesti. Mikäli Suomen ulkopolitiikasta halutaan hakea yhteistä tekijää sotien välillä, se on turvan hakeminen bolshevikkien hallitsemaa itänaapuria vastaan. Sitä pidettiin 1920- ja 1930-luvuilla Suomen itsenäisyyden uhkana ja perivihollisena.

Itäiseen Eurooppaan oli syntynyt ensimmäisen maailmansodan jälkeen useita uusia itsenäisiä valtioita, kuten Baltian maat ja Puola. Neuvosto-Venäjän pelko yhdisti Suomea ja näitä Venäjän keisarikunnasta irronneita **reunavaltioita**. Suomi lähtikin suunnittelemaan näiden maiden kanssa sotilaallista ja poliittista yhteistyötä. Suomen ulkoministeri allekirjoitti Puolan Varsovassa vuonna 1922 yhdessä Viron, Latvian ja Puolan kanssa sopimuksen, jossa kukin maa sitoutui neuvottelemaan yhteisistä toimista, mikäli jokin maista joutuisi hyökkäyksen kohteeksi. Eduskunta jätti kuitenkin sopimuksen vahvistamatta, sillä se pelkäsi Suomen tulevan vedetyksi mukaan Saksan ja Puolan kiistoihin. Puolustusliittoa ei myöskään pidetty tarpeeksi vahvana Neuvostoliittoa vastaan.

Ruotsi kannatti ahvenanmaalaisten ajamaa liitosta historiallisin ja kielellisin perustein ja vetosi siihen, että alue on lähempänä Ruotsia kuin Suomea. Suomalaiset kumosivat tämän sillä, että Turun saariston kautta Ahvenanmaa kytkeytyy maantieteellisesti enemmän Suomeen. Suomalainen pilapiirros "Ruotsin rukkaset Kansainliitolta" vuodelta 1920. Tulkitse pilakuvan sanoma.

Kun puolustusliittohanke kariutui, Suomen vaihtoehdoksi jäi liittoutumattomana pysyminen ja omaan armeijaan turvaaminen. Suomi alkoi tukeutua **Kansainliittoon**, jonka jäseneksi se oli päässyt vuonna 1920. Euroopassa uskottiin laajasti Kansainliiton kykyyn turvata rauha ja jäsenvaltioiden itsenäisyys, vaikka sillä ei ollut aseellisia joukkoja.

Suomessa luottamus Kansainliittoon vahvistui, kun Kansainliitto otti Ahvenanmaan kiistan ratkaistavakseen. Ahvenanmaalaiset halusivat liittyä osaksi Ruotsia, joka oli miehittänyt aluetta vuonna 1918. Vuonna 1921 Kansainliitto päätti Ahvenanmaan kuuluvan maantieteellisesti Suomeen. Samassa yhteydessä vahvistettiin jo Krimin sodan ajoilta peräisin ollut käytäntö Ahvenanmaasta **demilitarisoituna** eli aseistamattomana alueena. Suomi ehti jo ennen päätöstä vahvistaa alueelle myös itsehallinnon.

Ahvenanmaan kiista viilensi Suomen suhteita Ruotsiin. Muita naapurivaltioiden välejä kiristäneitä asioita olivat Suomessa 1920-luvulla jatkunut kielitaistelu sekä ruotsalaisten epäluuloinen suhtautuminen suomalaiseen äärioikeistolaisuuteen.

1930-luvulla Kansainliiton arvovalta heikentyi, koska sen voimattomuus esimerkiksi Japanin ja Italian aggressiivisen ulkopolitiikan edessä oli käynyt selväksi. Suomi alkoi siksi tarkistaa suhdettaan muihin Pohjoismaihin ja pyrki puolustusyhteistyöhön Ruotsin ja Norjan kanssa. Yhteistyö ei edennyt neuvotteluja pidemmälle, sillä Ruotsin näkökulmasta Suomen geopoliittinen sijainti Neuvostoliiton rajanaapurina oli epäedullinen. Kun pohjoismainen yhteistyökään ei tuottanut tulosta, Suomen ulkopolitiikan kulmakiveksi jäi puolueettomuuden korostaminen.

Kaiken kaikkiaan Suomen ulkopolitiikasta sotien välillä on löydettävissä seuraavia linjauksia: liittolaisten etsiminen Neuvostoliiton varalta, Kansainliittoon tukeutuminen ja liittoutumattomuus sekä lopulta puolueettomuus. Suomella oli pienenä valtiona rajoitettu liikkumavara, jota se pyrki hyödyntämään miten parhaiten pystyi.

Suomi joutuu Neuvostoliiton etupiiriin

Neuvostoliitto oli solminut reunavaltioidensa kanssa hyökkäämättömyyssopimuksia 1920-luvulta alkaen. Sellaisen se solmi lopulta myös Suomen kanssa vuonna 1932.

Hitlerin kansallissosialistien valtaannousu Saksassa vuonna 1933 muutti Euroopan poliittista tilannetta merkittävästi. Hitler irrotti Saksan välittömästi Kansainliiton jäsenyydestä. Sak-

Kesä 1939 jäi aikalaisten mieliin poikkeuksellisen lämpimänä ja kauniina. Sittemmin kesästä alettiin puhua myyttisenä ”viimeisenä kesänä”, jolloin aurinko hohkasi ja oli vielä rauhallista ja onnellista. Aikalaisen Leila Pennasen sanoin: ”tuoksui suvelta niin, että huimasi”. Hans Wagnerin kuva Oulun torilta kesällä 1939.

sa aloitti mittavan sotilaallisen varustautumisen ja rikkoi Versaillesin rauhan ehtoja.

Saksan voimistuminen huolestutti Neuvostoliittoa, joka puolestaan liittyi Kansainliiton jäseneksi vuonna 1934. Neuvostoliitto alkoi varmistaa omaa turvallisuuttaan Saksan varalta. Kun Saksa liitti Itävallan itseensä keväällä 1938, Neuvostoliitto aloitti keskustelut Suomen kanssa Leningradin alueen turvaamiseksi.

Stalinilta saamansa käskyn mukaan lähetystösihteeri Boris Jartsev ilmoitti Suomen hallitukselle, että mikäli Saksa käyttäisi Suomen aluetta hyökkäyksessään Neuvostoliittoa vastaan, se tulisi sotimaan Suomen alueelle saksalaisia vastaan. Jos taas Suomi lupautuisi taistelemaan Saksaa vastaan, Neuvostoliitto auttaisi suomalaisia ja vetäytyisi pois Suomen alueelta sodan jälkeen. Näin Suomi säilyttäisi itsenäisyytensä. Suomen hallitus vastasi, ettei se voinut tehdä tällaista sopimusta. Suomi oli puolueeton maa, joka torjuisi ilman sopimuksiakin kaikki maaperälleen suuntautuvat hyökkäykset. Tosiasiassa Suomi ei luottanut Neuvostoliittoon ja sen lupaukseen vetäytymisestä sodan jälkeen.

David Low, Evening Standard, 20 Sep 1939, British Cartoon Archive, University of Kent

Brittiläinen David Low kiteytti syyskuussa 1939 Saksan ja Neuvostoliiton reunavaltioiden kustannuksella tapahtuneen yhteistyön pilakuvassaan. Kuvassa Stalin sanoo: "Työläisten verinen murhaaja, otaksun." ja Hitler: "Maailman pohjasakkaa, uskoakseni." Pohdi, mikä on pilakuvan sanoma ja miten se liittyy mutkan kautta Suomen tilanteen kehittymiseen.

Syksyllä 1938 Saksa, Italia, Iso-Britannia ja Ranska päättivät **Münchenin kokouksessa**, että Tsekkoslovakian Sudeettialueet liitettäisiin Saksaan. Neuvostoliittoa ei ollut kutsuttu mukaan. Stalin epäili länsivaltojen ja Saksan vehkeilleen kokouksessa Neuvostoliiton selän takana ja länsivaltojen suuntaavan Saksaa tarkoituksella itään, Neuvostoliittoa vastaan.

Neuvostoliitto lähetti Münchenin kokouksen jälkeen neuvottelijansa Suomen hallituksen puheille tarjoamaan uudelleen avunantosopimusta. Suomi torjui sen taas. Keväällä 1939 Neuvostoliitto yritti vaihtaa Suomen kanssa alueita: Suomi saisi Tarton rauhassa havittelemansa Repolan ja Porajärven alueet ja Neuvostoliitto saisi siirrettyä rajaa Kannaksella kauemmaksi Leningradista sekä Suomenlahden saaret Leningradin edustalla. Suomi ei suostunut tähän.

Kun Saksa miehitti Tsekkoslovakian keväällä 1939, Iso-Britannia ja Ranska ymmärsivät, etteivät ne voisi luottaa Hitlerin Saksan lupauksiin. Ne takasivat Puolan turvallisuuden ja aloittivat kesällä 1939 tiiviit neuvottelut Neuvostoliiton kanssa tavoitteenaan yhteistyö Saksan varalta. Neuvostoliitto vaati neuvotteluissa oikeutta perustaa tukikohtia reunavaltioiden alueelle, mihin länsivallat eivät olleet valmiita suostumaan.

Kaikkien yllätykseksi 23.8.1939 toisilleen vihamieliset diktatuurivaltiot Saksa ja Neuvostoliitto ilmoittivat solmineensa hyökkäämättömyyssopimuksen, joka tunnetaan **Molotov-Ribbentropin sopimuksen** nimellä. Tähän sopimukseen sisältyi **salainen lisäpöytäkirja**, jolla Saksa ja Neuvostoliitto jakoivat reunavaltiot etupiireihin. Suomi päätyi tässä jaossa Neuvostoliiton etupiiriin.

Neuvostoliitto vaatii tukikohtia ja alueita

Toinen maailmansota alkoi Saksan hyökkäyksellä Puolaan 1.9.1939. Saksa mursi Puolan puolustuksen salamasotataktiikallaan. Iso-Britannia ja Ranska julistivat sodan Saksalle, mutteivät auttaneet Puolaa sotilaallisesti. Saksa ja Neuvostoliitto alkoivat toteuttaa etupiirijakoaan ja Neuvostoliitto miehitti Puolan itäosat. Neuvostoliitto jatkoi etupiirijaon soveltamista kutsumalla Baltian maiden hallitusten edustajat vuoron perään Moskovaan. Neuvostoliitto vaati Baltian mailta tukikohtia Suomenlahden turvaamiseksi. Baltian maat myöntyivät vaatimuksiin, koska niillä ei ollut riittävästi voimavaroja vastustaa suurvaltaa.

Baltian maiden jälkeen tuli Suomen vuoro. Paasikiven johtama valtuuskunta matkusti lokakuun alussa Suomen hallituksen edustajana neuvottelemaan Moskovaan. Stalin oli neuvotteluissa läsnä, mikä kertoi Suomen alueiden painoarvosta Neuvostoliiton turvallisuuspolitiikassa. Suomessa reserviläisiä kutsuttiin ylimääräisiin kertausharjoituksiin, eli Suomen armeija aloitti laajamittaisen liikekannallepanon sodan varalta. Väkeä evakuoitiin suurista kaupungeista maaseudulle ja koulut suljettiin.

Neuvostoliiton aluevaatimukset ja etupiirit Euroopassa

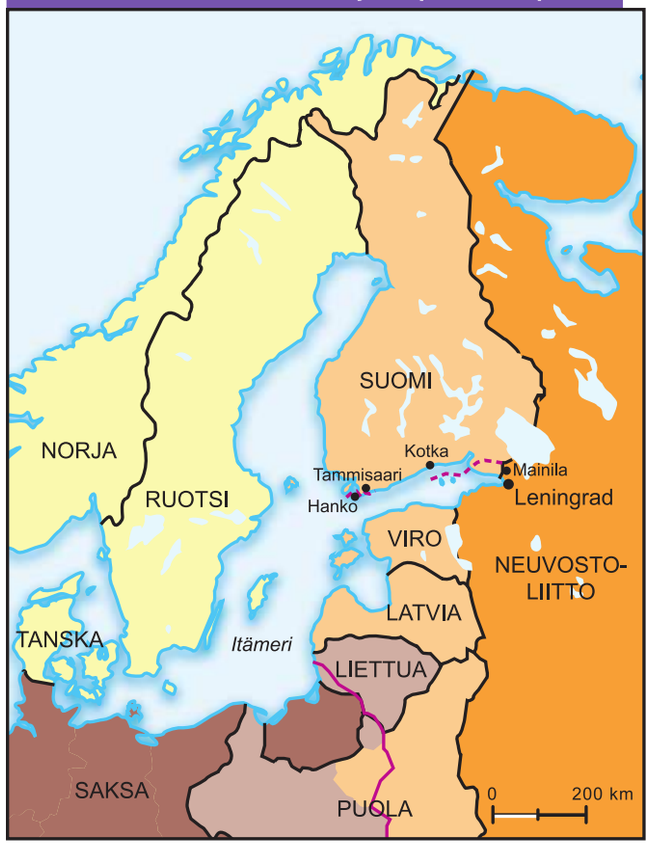

Neuvostoliiton etupiirissä

Saksan etupiirissä

Tarkistettu etupiirijako

Neuvostoliiton Suomelta vaatimat alueet

Moskovassa Neuvostoliitto vaati Suomelta Hankoa tukikohdakseen, rajan siirtoa kauemmaksi Leningradista Karjalan kannaksella, linnoituslaitteiden tuhoamista Kannaksella sekä Suomenlahden saaria. Vastineeksi Neuvostoliitto tarjosi jälleen kerran alueita Itä-Karjalasta. Paasikiven kanta oli, että Suomen kannattaisi myöntyä vaatimuksiin. Marsalkka Mannerheimin mielestä Suomen armeija oli niin heikosti varustettu, ettei sillä olisi mahdollisuuksia puolustautua Neuvostoliittoa vastaan.

Karjalan kannaksella aloitettiin linnoitustyöt kesäkuussa 1939 vapaaehtoisvoimin. Käytännön työn organisoi Suojeluskunta, työmiehiä oli muonittamassa sen sisarjärjestö Lotta Svärd. Linnoitustöihin lähti nuoria miehiä eri puolilta Suomea. Linnoitustöitä ja panssariesteiden rakentamista kiihdytettiin elokuussa sodan uhan kasvettua.

Suomen hallitus oli kuitenkin sitä mieltä, että myöntyminen johtaisi lopulta vain uusiin vaatimuksiin. Puolueettomuuteen uskottiin, sillä ensimmäisen maailmansodan aikana Skandinavian maat olivat olleet puolueettomia ja sitä oli kunnioitettu.

Hallituksen ohjeiden mukaan Paasikivi kieltäytyi Neuvostoliiton ehdotuksesta. Suomen neuvottelijat kävivät kaksi kertaa hakemassa lisäohjeita kotimaasta. Kynnyskysymykseksi muodostui Hanko, josta Suomi ei halunnut luopua ja jota Neuvostoliitto ehdottomasti vaati. Hallitus oli valmis vain pieniin rajatarkistuksiin Kannaksella ja Suomenlahden saarilla.

Mainilan laukaukset

Suomessa uskottiin marraskuussa neuvottelujen jatkuvan ja osa maaseudulla evakossa olleista ihmisistä palasi kaupunkeihin. 26.11.1939 Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatseslav Molotov antoi Suomen hallitukselle tyytymättömyyt-

Miksi sopua ei saavutettu ja talvisota syttyi?

Suomi ei luottanut Neuvostoliittoon. Sitä pidettiin bolshevikkien maailmanvallankumouksen keskuksena. Tsekkoslovakia oli muutamaa vuotta aiemmin painostettu myöntymään aluemenetykseen, minkä jälkeen Saksa oli miehittänyt koko maan. Suomi pelkäsi Neuvostoliiton toteuttavan samaa taktiikkaa, varsinkin, jos Mannerheim-linjan linnoituslaitteista osa jäisi Neuvostoliiton puolelle tai ne pitäisi tuhota. Toisaalta suomalaiset elättelivät vielä toiveita siitä, että Ruotsi tulisi sotilaineen tueksi, jolloin Neuvostoliitto joutuisi harkitsemaan hyökkäystään uudelleen.

Suomalaiset eivät taipuneet neuvotteluissa siksikään, että Suomessa arveltiin Neuvostoliiton esittävän erillisen uhkavaatimuksen ennen sodan aloittamista. Suomalaiset ajattelivat, että uhkavaatimuksen jälkeen voitaisiin tehdä myönnytyksiä ja saada aikaan parempi neuvottelutulos.

Neuvostoliitto ei luottanut Suomeen ja sen hallitukseen. Olihan maassa edelleen suur-Suomesta haaveilevia, heimoaatetta ylläpitäviä, Itä-Karjalassa taistelleita Akateemisen Karjala -seuran jäseniä merkittävissä asemissa Suomen armeijaa myöten. Suomen kommunistipuolue oli kielletty lailla ja oikeistolainen lapuanliike oli ollut voimissaan 1930-luvun alussa. Neuvostoliitolta ei jäänyt huomaamatta myöskään Suomen hallituksen neuvostovastaisuus. Siellä ei uskottu, että Suomi tosissaan taistelisi vastaan, jos saksalaiset joukot käyttäisivät Suomea astinlautanaan matkalla Neuvostoliittoon.

Kun Neuvostoliitto avasi pelin ja julkaisi maailmalle vaatimuksensa, Suomen kieltäytymisestä tuli Neuvostoliitolle uskottavuus- ja arvovaltakysymys, eikä paluuta enää ollut. Neuvostoliitto oli suurvalta ja sen näkökulmasta oli kyse maan länsirajan ja Leningradin turvaamisesta. Suomenlahti tulisi voida sulkea vihamielisiltä joukoilta. Suomen hallituksen pienet myönnytykset Kannaksella tai Suomenlahden saarien osalta eivät enää riittäneet mihinkään. Neuvottelut ajautuivat umpikujaan.

Koska Suomi ei suostunut Neuvostoliiton vaatimuksiin, se hyökkäsi Suomeen tarkoituksenaan miehittää Suomi. Neuvostoliitto katsoi voivansa tehdä näin, koska se oli turvannut selustansa. Molotov-Ribbentrop-sopimuksella, jonka lisäpöytäkirjalla Saksa oli antanut Neuvostoliitolle vapaat kädet toimia Suomen suhteen.

tä ilmaisseen kirjeen eli **nootin**, jossa todettiin, että Suomen armeija on ampunut tykistöllään Mainilan kylää Neuvostoliiton puolella ja että useita neuvostoliittolaisia sotilaita on kuollut. Räjähdykset Mainilassa havaittiin myös Suomen puolella. Suomi korosti omassa vastauksessaan, ettei Suomen tykistöä ollut raja-alueella tykinkantaman päässä Mainilasta. Tosiasiassa **Mainilan laukausten** takana oli Neuvostoliitto, ja niiden tavoitteena oli lavastaa Suomi sodan aloittajaksi.

Mainilan laukauksiin vedoten Neuvostoliitto irtisanoi hyökkäämättömyyssopimuksen ja diplomaattisuhteet Suomen kanssa. 30.11.1939 Neuvostoliiton joukot aloittivat hyökkäyksen rajan yli Suomeen. Samana päivänä sen pommikoneet pommittivat Helsinkiä ja muita suuria kaupunkeja. Talvisota oli alkanut.

Talvisodan voimasuhteet

	Suomi	Neuvostoliitto	
		joulukuu 1939	helmikuu 1940
Jalkaväki	300 000	500 000	1 000 000
Panssarivaunut	10	2 000	4 000
Lentokoneet	114	1 000	3 900
Tykistö	420	7 000	15 000

Talvisodan tapahtumat kiinnostavat yhä suomalaisia. Suomeen hyökänneet puna-armeijan sotilaat kuvittelivat tulevansa vapauttamaan Suomea. Olosuhteet Suomessa poikkesivat kuitenkin neuvostopropagandasta: maa osoittautui kuviteltua vauraammaksi eikä "vapauttajia" otettu halukkaasti vastaan. Puna-armeijan strategia oli vanhanaikainen ja joukkojen motivaatio heikko.

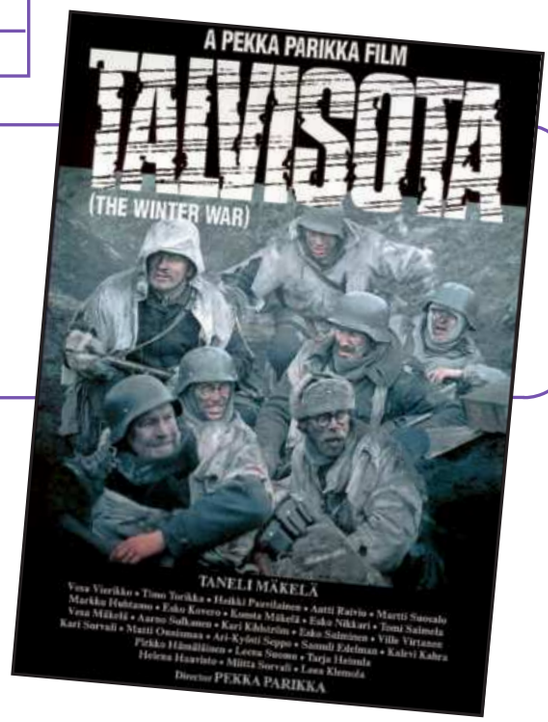

Sataviisi päivää talvisotaa

Monille suomalaisille talvisota tuli yllätyksenä. Kun Neuvostoliitto hyökkäsi, puna-armeijan suurin voima oli keskitetty Karjalan Kannakselle, jonka kautta olisi lyhin reitti kohti Helsinkiä. Samanaikaisesti Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen lähes kaikkia idästä länteen suuntautuvia teitä pitkin. Laatokan poispuolella etenevien neuvostojoukkojen tavoite oli kiertää suomalaisten joukkojen selustaan Kannaksella. Suomussalmella hyökkäävien divisioonien tehtävänä puolestaan oli katkaista Suomi sen kapeimmalta kohdalta kahtia, jotta Suomen yhteydet Jäämeren kautta länteen saataisiin poikki.

Neuvostoliitto perusti joulukuun alussa miehitettävää Suomea varten oman hallituksen. Neuvostoliitto ilmoitti perustamansa **Terijoen hallituksen** edustavan virallisesti Suomea ja kielsi Rytin hallituksen. Nukkehallitusta johti kommunisti Otto Ville Kuusinen, joka oli paennut sisällissodan jälkeen Neuvostoliittoon. Myös muut ministerit olivat Suomesta paenneita kommunisteja.

Stalinin tavoitteena oli lyödä kiilaa Suomen kansan keskuuteen. Neuvostoliitto kuvitteli suomalaisen työväestön kannattavan heitä "vapauttamaan" tullutta Neuvostoliittoa ja Terijoen hallitusta, jolloin Suomen sotaponnistukset vaikeutuisivat. Suomalaisia Terijoen hallituksen perustaminen pääasiassa vain suututti. Se osoitti Neuvostoliiton sodanpäämäärän: nyt oli kyse olemassaolosta. Myös vasemmisto halusi taistella Suomen itsenäisyyden puolesta.

Suomen joukot vetäytyivät heti sodan ensimmäisellä viikolla kymmeniä kilometrejä kohti puolustusasemia. Kannaksen pääpuolustusasemaa betonibunkkereineen kutsuttiin **Mannerheim-linjaksi**. Vetäytyessään suomalaiset joukot tuhosivat sillat ja polttivat talot vaikeuttaakseen vihollisen etenemistä.

Nopean vetäytymisen vuoksi tunnelmat sodan ensimmäisillä viikoilla olivat apeat ja osittain pelonsekaiset. Neuvostoliitolla oli massiivinen ylivoima sotilaiden, lentokoneiden, tykis-

Talvisodan alettua 30.11.1939 Neuvostoliitto pommitti heti suomalaisten järkytykseksi siviilikohteita. Pommeja putosi Helsingin linja-autoasemalle, samoin kuvassa oleva kiinteistö Lönnrotinkadulla sai pommituksessa täysosuman. Ilmatorjunta oli vaikeaa, sillä neuvostokoneet tulivat Suomenlahdelta kaupungin ylle eikä tutkaa ollut. Kuolonuhreilta ei vältytty.

tön, patruunoiden ja panssarivaunujen osalta, vaikka talvivarusteissa olikin puutteita. Suomen armeijassa oli pulaa lähes kaikesta. Moni sotilas lähti sotimaan lämpimissä siviilivaatteissaan eikä kaikille riittänyt ensi alkuun edes kivääriä.

Puna-armeija yritti murtaa suomalaisten Mannerheim-linjaa Kannaksella siinä onnistumatta. Ilmeisesti Kannaksen linnoituslaitteiden vahvuus oli jäänyt Neuvostoliiton tiedustelulta huomaamatta ja esimerkiksi Summan ”miljoonabunkkerin” kohdalla venäläisiä kaatui pahimmillaan viisi tuhatta miestä päivässä. Sota Kannaksella muuttui ensimmäisen parin viikon jälkeen asemasodaksi.

Myös Laatokan pohjoispuolella Neuvostoliiton hyökkäys onnistuttiin pysäyttämään. Ensimmäiset taisteluvoitot nostattivat suomalaisten joukkojen ja kotirintaman mielialaa. Suomessa oli voimassa sotasensuuri ja propagandan keinoin näistä voitoista otettiin kaikki irti. Myös Neuvostoliitto heitätti lentokoneistaan lentolehtisiä suomalaisten sotilaiden luettavaksi ilman mainittavaa menestystä.

Suomessa kävi talvisodan aikana 300 ulkomaalaista toimittajaa; muilla rintamilla ei talvisodan aikana sodittu. Länsimaiden lehtimiehet loivat maailmalle kuvan **talvisodan ihmeestä**: pieni Suomi kävi urheaa taistelua ylivoimaista Neuvostoliittoa vastaan. Menestyminen suurta ylivoimaa vastaan oli myyttinen ja yli-inhimillinen suoritus, suoranainen ihme. Neuvostoliitto ei päästänyt ulkomaisia toimittajia rintamalle.

Raatteen tiellä, lähellä Suomussalmea, suomalaiset onnistuivat alkuvuodesta 1940 tuhoamaan kaksi neuvostoarmeijan divisioonaa lähes 40 asteen pakkasessa. Suomalaiset pysäyttivät kapealla tiellä lumivallien välissä kulkevan motorisoidun viholliskolonnan. Suksilla nopeasti liikkuvat suomalaiset joukot hyökkäsivät lumihankien läpi kolonnan sivustaan ja katkoivat sen

Suomalaiset hallitsivat modernin liikkuvan taistelutaktiikan. Tutussa maastossa hiihtävät sotilaat eivät olleet sidottuja tiestön käyttöön. Maastoutumista helpottivat lumipuvut, joita saatiin käyttöön pian sodan alkamisen jälkeen. Sotaa edeltäneen eheytyspolitiikan ja talouskasvun ansiosta Suomen kansa oli yhtenäisempi, ja työväestö osallistui suurimmalta osin aktiivisesti sotaponnisteluihin. Talvisodan henki yhdisti suomalaisia.

osiin. Osat eristettiin toisistaan eli motitettiin ja motit tuhottiin. Jopa 16 000 puna-armeijan sotilasta menetti henkensä muutamassa päivässä.

Tätä liikkuvaa sodankäyntiä ja motitusta hyödynnettiin myös muualla teitä pitkin eteneviä neuvostojoukkoja vastaan. Motteja pyrittiin tuhoamaan yksi kerrallaan, jotta saataisiin paikallinen ylivoima. Suurimpia motteja suomalaiset eivät kyenneet purkamaan, sillä Neuvostoliitto huolsi niitä ilmasta eikä Suomella ollut niiden tuhoamiseen tarvittavia pommikoneita.

Todennäköistä on, että jatkamalla sotaa Neuvostoliitto olisi onnistunut miehittämään Suomen, sillä suomalaisten ammukset alkoivat olla lopussa. Suomen armeija oli luhistumassa paineen alle.

Suomalaiset osasivat toimia kylmässä ilmastossa ja hyödyntää heikompia resurssejaan tehokkaasti. Tankkien pysäyttämiseen käytettiin molotovincocktaileja ja jopa halkoja. Mottitaktiikka toimi. Raatteen tiellä suomalaiset tuhosivat motittamalla lähes 16 000 neuvostosotilaan kolonnan.

Vuoden 1940 Moskovan rauhan rajat

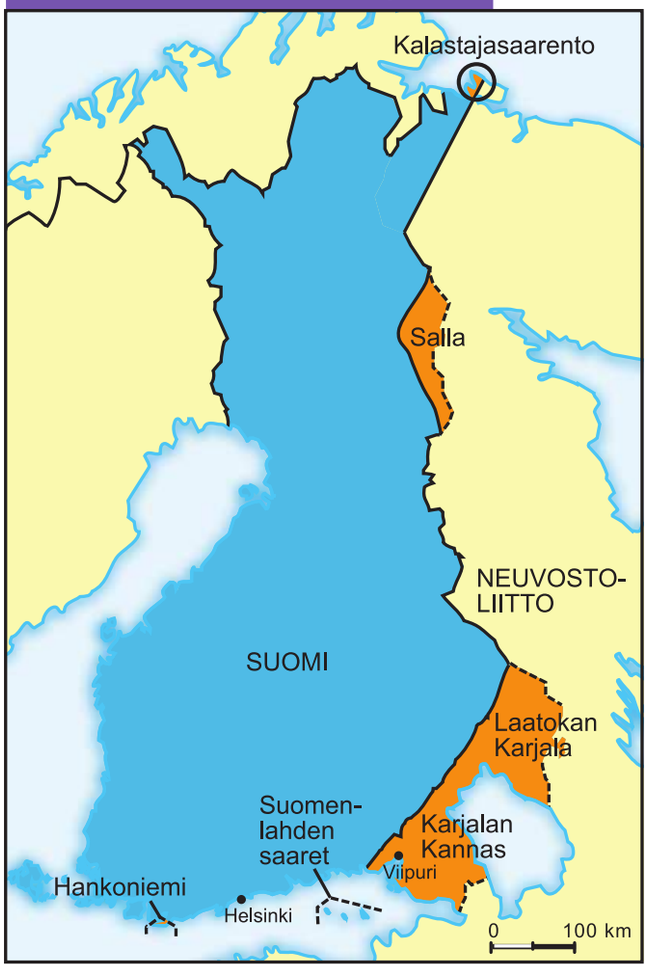

Talvisota päättyy Moskovan rauhaan

Suomi yritti saada neuvottelukosketusta Moskovaan alkuvuodesta 1940, mutta Neuvostoliitto ei arvovaltasyistä voinut alkaa neuvotella Suomen kanssa ennen kuin se oli osoittanut voimansa rintamalla.

Kun neuvostojoukkojen nopea paraatimarssi Helsinkiin ei onnistunutkaan, Neuvostoliitto kaksinkertaisti Suomea vastassa olevien joukkojensa ja kalustonsa määrän. Lisäksi Stalin hankkiutui tammikuussa eroon Terijoen hallituksesta. Helmikuussa Neuvostoliitto aloitti ankaran hyökkäyksen Kannaksella ja sai aikaiseksi läpimurron.

Iso-Britannia ja Ranska tarjosivat Suomelle apuaan. Niiden joukkojen olisi kuitenkin kuljettava Norjan ja Ruotsin kautta, sillä Saksa kielsi alueidensa käyttämisen läpikulkuun. Avuntarjouksen motiivina oli varmistaa Norjan rannikoiden puolustus Saksan varalta sekä saada Ruotsin rautamalmivarat valvontaan. Ruotsi, joka myi malmiaan Saksalle, kielsi joukkojen kauttakulun.

Helmikuun lopulla Suomi sai avuntarjouksen säikäyttämien ruotsalaisten kautta haluamansa neuvottelukosketuksen Neuvostoliittoon. Neuvostoliitto ei halunnut rikkoa välejään apua tarjonneiden länsivaltojen kanssa, ja siksi sekin oli voimansa näytettyään halukas solmimaan rauhan. Se oli saavuttanut tavoitteensa ja saisi sopivien rauhanehtojen avulla turvattua Suomenlahden ilman miehitystäkin.

Rauhanehdot olivat kovat: Neuvostoliitto halusi itselleen koko Karjalan kannaksen ja sen mukana Suomen toiseksi suurimman kaupungin Viipurin sekä Laatokan pohjoisrannan eli Laatokan Karjalan. Lisäksi se halusi vuokrata Hangon tukikohdakseen 30 vuodeksi.

Suomi ei olisi halunnut suostua näin koviin ehtoihin. Koska armeija oli lähes romahduspisteessä eikä länsivaltojen apu ehtisi Suomeen ajoissa, Suomi ei esittänyt avunpyyntöä länsivalloille vaan taipui rauhaan.

Talvisodan rauha, jota kutsutaan **Moskovan rauhaksi**, solmittiin 13.3.1940. Rauhanehdot olivat suomalaisille järkytys. Liput laskettiin puolitankoon ja ihmiset itkivät kaduilla. Suomalaisten vahvaa reaktiota selittää paitsi ehtojen ankaruus, myös se, ettei kotirintamalla ollut sensuurin ja propagandan vuoksi tietoa rintamalla vallinneesta todellisesta tilanteesta.

KÄKISALMEN SANOMAT

Rauha on tehty raskain ehdoin.

M. m. Kannas, Viipuri, Käkisalmi, Sortavala, Karjalaa Uudenkaupungin rauhan rajaan saakka, Kalastajasaarento ja Hanko luovutettu.

Taistelut päättyivät eilen kello 11. Joukkomme vetäytyvät uudelle rajalle.

Talvisodan rauha allekirjoitettiin illalla 12.3.1940. Taistelut rintamalla lakkasivat kello 11 seuraavana päivänä. Ulkoministeri Tanner piti radiossa kello 12 vaikuttavan puheen, jossa hän kertoi kansalle Suomen aluemenetykset. Pian rauhanehdot julkaistiin lehdissä mustin surureunuksin. Kansalaiset tutustuivat jännittyneinä ja järkyttyneinä koviin rauhanehtoihin.

Suomi menetti rauhassa 10 prosenttia alueistaan. Koko Karjalan kannas menetettiin, samoin Laatokan Karjala, Sallan alue, Suomenlahden saaret ja osa Kalastajasaarennosta. Hanko piti vuokrata Neuvostoliitolle tukikohdaksi 30 vuodeksi. Luovutetuilta alueita joutui lähtemään 450 000 ihmistä evakkoon. Neuvostoliitto menetti sodassa jopa 270 000 sotilasta, joista kaatuneita oli noin 126 000. Maan itse ilmoittamat luvut olivat huomattavasti pienempiä. Suomalaisia kaatui talvisodassa noin 26 000 ja haavoittui noin 43 000.

Tehtävät

1. **Etsi tekstistä Suomen ulkopolitiikan päälinjaukset 1920- ja 1930-luvuilla ja tiivistä ne viiteen lauseeseen.**

2. **Laadi käsitekartta Suomen ulkopoliittisesta ympäristöstä sotien välillä.**
   a) Merkitse Suomen kannalta merkitykselliset valtiot ja tahot karttaan laatikoina.
   b) Piirrä karttaan Suomen ja muiden valtioiden välille niiden tekemät sopimukset.
   c) Merkitse karttaan hyvät välit suoralla viivalla, vaihtelevat välit aaltoviivalla ja vihamieliset välit salamalla.

3. **Mitä merkittävää tapahtui seuraavina aikoina muualla Euroopassa ja miten se vaikutti Suomen tilanteeseen?**
   - 1933
   - kevät 1938
   - syksy 1938
   - 23.8.1939
   - 1.9.1939

4. **Listaa syitä siihen, mikseivät Suomi ja Neuvostoliitto luottaneet toisiinsa ennen talvisotaa.**

5. **Määrittele seuraavat käsitteet**
   a) Mainilan laukaukset
   b) Terijoen hallitus
   c) Mottitaktiikka
   d) Talvisodan henki

6. **Pohdi, miksi Neuvostoliitto ei onnistunut miehittämään Suomea talvisodassa.**

12. Välirauhan ajasta jatkosotaan

Suomen vaikea tilanne

Talvisodan päättymisen jälkeen Suomen tilanne oli vaikea. Suomalaiset olivat katkeria sodan lopputuloksesta ja rauhanehdoista. Erityisesti Viipurin menettäminen koettiin epäreiluna: Neuvostoliitto ei ollut onnistunut valloittamaan sitä sodassa ja Suomi antoi sen ilman taisteluita. Yli 400 000 evakon tilanne piti ratkaista. Eduskunta sääti vuonna 1940 pika-asutuslain, jonka perusteella evakoille päätettiin perustaa 40 000 uutta tilaa.

Kansan yhtenäistämistä jatkettiin. Jo talvisodan aikana työnantajat ja työntekijät pääsivät sopuun ”**tammikuun kihlauksessa**”, jolloin työnantajat tunnustivat työntekijät tasavertaiseksi sopimuskumppaniksi. Vapaussodan voitonpäivän juhlimisesta 16.5. luovuttiin, ja se korvattiin kaatuneiden muistopäivällä.

Talvisodan aikana taloutta piti alkaa säännöstellä ja tätä jatkettiin sodan päättymisen jälkeen. Kansa sai ostaa elintarvikkeita ja muita tavaroita vain korttia vastaan. Puolustusvoimien menoissa ei sen sijaan säästelty. Niihin kului melkein puolet valtion kaikista menoista. Kaikkia joukkoja ei kotiutettu, vaan armeijan koko säilytettiin paljon rauhanajan vahvuutta suurempana. Suomessa pelättiin uutta Neuvostoliiton hyökkäystä.

Vaikka sota oli päättynyt, Neuvostoliitto painosti Suomea edelleen. Suomi oli kuljettanut evakuoitavilta alueiltaan koneita ja laitteita. Lisäksi siirtoväki oli polttanut rakennuksia, jotteivät ne jäisi neuvostoliittolaisten käsiin. Neuvostoliitto katsoi Suomen rikkovan rauhansopimuksen ehtoja ja vaati osuutta Petsamon nikkelikaivoksen tuotoista. Se vaati joukoilleen myös kauttakulkuoikeutta Hangon tukikohtaan, mihin Suomen oli lopulta taivuttava.

Toukokuussa 1940 suomalaiset kommunistit perustivat Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran, johon liittyi jopa 40 000 jäsentä. Suomessa pelättiin, että Neuvostoliitto organisoisi kotikommunistien avulla Suomeen vallankaappauksen. Hallitus päätti vangituttaa seuran poliittisen johdon ja lakkauttaa seuran.

Kesäkuussa 1940 neuvostohävittäjät ampuivat matkustajalentokone Kalevan alas päästäk-

Suomen toiseksi suurin kaupunki Viipuri kärsi talvisodassa pommituksista ja jäi rajan taakse. Tämä koettiin Suomessa suurena vääryytenä, sillä Viipuri oli ollut suomalaisten käsissä vielä sodan päättyessä. Viipurilaiset olivat joutuneet jättämään kotinsa taakseen yhdessä muiden Karjalan evakoiden kanssa.

Välirauhan aikana Suomi lähentyi Saksaa. Hitlerin päätettyä hyökkäyksestä Neuvostoliittoon maiden välinen yhteistyö tiivistyi entisestään. Sodan kynnyksellä kesäkuussa 1941 Saksa toi joukkojaan Pohjois-Suomeen ja paikalliset asukkaat asustivat heidän kanssaan rinta rinnan jatkosodan ajan.

seen käsiksi sen lastina olleeseen diplomaattipostiin. Suomalaiset eivät uskaltaneet edes protestoida. Vain muutama päivä koneen pudottamisen jälkeen Neuvostoliitto miehitti Viron, ja heinäkuussa Virosta tehtiin virallisesti Neuvostoliiton osa. Suomalaisten pelko Neuvostoliiton aikeiden suhteen kasvoi ja Suomi alkoi hakea turvaa lähes epätoivoisesti.

Neuvostoliitto puuttui myös Suomen tulevien presidentinvaalien ehdokasasetteluun ilmoittamalla, ketkä ehdokkaat tulisi jättää pois listoilta. Sosialidemokraattien Väinö Tanner ja sotamarsalkka Mannerheim olivat ei-toivottujen listalla. Sairastuneen presidentti Kallion tilalle valittiin pääministeri Risto Ryti.

Suomi menee Saksan rinnalle

Huhtikuussa 1940 Saksa miehitti Tanskan ja Norjan ja hyökkäsi toukokuussa Ranskaan. Suomi oli lähes eristyksissä Saksan ja Neuvostoliiton välissä, ja sotatarvikkeiden ja elintarvikkeiden saaminen Suomeen oli vaikeaa. Ruotsi ei pystynyt toimittamaan kaikkia Suomen tarvitsemia tarvikkeita. Neuvostoliittoon kauppakumppanina ei luotettu: sillä oli edelleen voimassa Molotovin-Ribbentropin sopimus Saksan kanssa. Iso-Britannian kanssa voitiin asioida vain Jäämeren kautta. Talvisota oli osoittanut, ettei Suomi voisi loputtomiin puolustautua yksin Neuvostoliittoa vastaan.

Saksan ilmavoimien komentaja Hermann Göring oli talvisodan loppuvaiheissa kehottanut Suomea säästämään voimiaan mahdollista revanssia varten ja pyrkimään rauhaan. Suomalaisten historiantutkijoiden enemmistön mielestä Suomi teki kuitenkin ratkaisunsa ensisijaisesti talvisodan loppuvaiheiden vaikean rintamatilanteen vuoksi. Göringin kehotuksen merkitys oli toissijainen. Tosiasiassa Saksa ei ollut valmis auttamaan Suomea välittömästi ja kieltäytyi myymästä Suomeen aseita heti talvisodan päättymisen jälkeen.

Kun Saksa oli valloittanut Ranskan ja Iso-Britannia oli jäänyt eristyksiin saarelleen, Saksan politiikan painopiste siirtyi vähitellen itään, kohti sen ideologista vihollista Neuvostoliittoa. Jo kesällä 1940 Saksa solmi Suomen kanssa **kauppasopimuksen**. Suomi vei saksalaisille nikkeliä ja metsäteollisuuden tuotteita, Saksasta saatiin tänne esimerkiksi viljaa.

Saksa oli solminut Ruotsin kanssa **kauttakulkusopimuksen** ja Ruotsi myi sille rautamalmiaan. Saksa halusi solmia myös Suomen kanssa vastaavan kauttakulkusopimuksen joukkojensa kuljettamiseksi Suomen läpi miehittämäänsä Norjaan ja takaisin. Sopimuksen vastineeksi Suomi sai ostaa Saksalta aseita. Suomi kävi elokuussa 1940 Saksan kanssa salaisia neuvotteluja. Edes presidentti Kallio ei tiennyt neuvotteluista. Koko kansalle ja eduskunnalle tilanne valkeni vasta, kun saksalaiset joukot saapuivat Vaasaan syyskuussa. Suurin osa kansasta ei pistänyt sopimusta pahakseen. Ajateltiin, että Suomi oli nyt saanut vahvan tukijan Neuvostoliiton uhkaa vastaan.

Hitler ulotti ”suojaavan sateenvarjonsa” Suomen ylle viimeistään loppusyksyllä 1940, kun Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov vaati Saksalta Neuvostoliitolle etupiirijaon mukaista oikeutta miehittää Suomi. Hitler viestitti Neuvostoliitolle, ettei tämä tule kysymykseen. Näin etupiirijako ei enää ollut voimassa Suomen osalta. Suomen johto sai tästä tiedon Berliinin kautta.

Hyökkäyksen suunnittelusta jatkosotaan

Joulukuussa 1940 Adolf Hitler teki lopullisen päätöksen hyökkäyksestä Neuvostoliittoon ja käynnisti **Operaatio Barbarossan** hyökkäysvalmistelut. Ensimmäiset tiedot Saksan tulevasta suunnasta tihkuivat Suomeen, kun saksalaiset upseerit tiedustelivat suomalaisilta Suomen armeijan taistelukykyä. Tarkkoja yksityiskohtia saksalaiset eivät vielä paljastaneet. Toukokuussa Saksan armeijan upseerit selostivat hyökkäyssuunnitelmia suomalaisille upseereille. Viimeistään tällöin Suomi teki oman päätöksensä. Suomi tulisi osallistumaan sotaan.

Suunnitelmien mukaan Pohjois-Suomen suomalaiset joukot alistettaisiin saksalaisten joukkojen komentoon. Suomi vastaisi itse sotimisesta Etelä-Suomen rintamalohkolla. Kesäkuussa Saksa alkoi tuoda joukkojaan Pohjois-Suomeen. Suomalaiset alkoivat miinoittaa Suomenlahtea, käynnistivät liikekannallepanon ja alkoivat siirtää joukkoja rajalle Etelä-Suomessa.

Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon 22.6.1941. Hitler ilmoitti radiopuheessaan samana päivänä, että suomalaiset ovat liitossa (im Bunde) Saksan kanssa. Suomi ilmoitti heti olevansa puolueeton ja ettei Suomi ole sodassa. Pohjois-Suomessa suomalaisjoukot hyökkäsivät kuitenkin jo saksalaisten mukana Neuvostoliittoon, Suomen omat kaukopartiot matkasivat kohti Muurmannin rataa ja Suomenlahdella Suomen aluevesillä liikkui saksalaisia sotalaivoja. Saksa myös pom-

mitti kohteita Neuvostoliitossa Pohjois-Suomesta käsin.

Etelä-Suomessa suomalaisjoukot odottivat Neuvostoliiton hyökkäystä, jottei Suomi näyttäisi hyökkääjältä. Kolme päivää Saksan hyökkäyksen alkamisesta, 25.6.1941, Neuvostoliitto pommitti suomalaisia kaupunkeja. Vasta tällöin eduskunta ilmoitti Suomen olevan puolustussodassa. Suomessa ajateltiin, että sota hyvittäisi talvisodan vääryydet, mistä syystä Moskovan rauhansopimuksesta alkanutta aikaa alettiin kutsua **välirauhan ajaksi**. Uusi sota oli suomalaisten mielestä jatkoa talvisodalle, ja siksi sitä alettiin kutsua jatkosodaksi.

Helmikuussa 1944 pommitukset kohdistuivat kaupunkien asuinkortteleihin. Niiden tarkoituksena oli nujertaa suomalaisten taistelutahto ja pehmittää hallitus hyväksymään kovat rauhanehdot. Moni suomalainen perhe lähti tavaroineen kaupungeista maaseudulle turvaan, jos sukulaisia maakunnasta löytyi.

Oliko Suomi jatkosodassa ajopuu vai koskivene?

Suomi halusi heti jatkosodan puhjettua antaa kuvan, että se ei ollut jatkosodassa Saksan liittolainen, vaan aseveli tai kanssasotija. Heti sodan jälkeen suomalaisessa historiantutkimuksessa tuli vallitsevaksi näkemys, jossa verrattiin maailmansodan tapahtumia vuolaasti virtaavaan koskeen. Suomi oli kuin virran mukana ajelehtiva puu: se tuli temmatuksi ilman omaa syytään sotaan. Päätös sotaan lähtemisestä ei siis ollut Suomen oma, vaan suurvaltojen tekojen seurausta. Oman roolin vähättely oli toisen maailmansodan jälkeisessä poliittisessa tilanteessa edullista, koska Saksa oli sodan häviäjä ja Neuvostoliitto voittaja. **Ajopuuteoria** oli Suomessa käytössä 1960-luvulle asti.

1960-luvulta lähtien myös ulkomaiset tutkijat alkoivat tutkia Suomen osuutta tapahtumiin. He kiistivät ajopuuteorian ja osoittivat, että suomalaiset poliitikot tekivät tietoisia valintoja sotaan mukaan menemisestä. Suomi joutui ilman omaa syytään mukaan suurvaltojen taisteluun, mutta teki itse päätöksen sotimisesta jatkosodassa Saksan rinnalla. Suomi oli siis kuin vene, jonka Suomi itse ohjasi koskessa Saksan rantaan. **Koskiveneteoria** vakiintui Suomessa käyttöön 1970-luvulla.

Oli tulkinta mikä hyvänsä, se ei poista tosiasiaa, että Suomella oli vain vähän vaihtoehtoja. Suomi pelkäsi Neuvostoliiton hyökkäystä ja itsenäisyytensä menetystä. Yhteistyö Neuvostoliiton kanssa oli lähes mahdotonta, eikä kansan enemmistö olisi sitä hyväksynyt. Suomen maaperällä oli ennen sotaa sekä Saksan että Neuvostoliiton joukkoja. Ruotsi pysytteli puolueettomana eikä halunnut tulla vedetyksi mukaan sotaan.

Suomen vaihtoehdot olivat käytännössä pysyminen puolueettomana tai tuen hakeminen Saksasta. Suomi oli jo taloudellisesti riippuvainen Saksasta, mutta kauttakulkusopimus ja päätös lähteä mukaan sotaan sitoivat maan Saksaan myös poliittisesti. Suomi uskoi saavansa hyvitettyä edellisen sodan vääryydet saksalaisten avulla ja valitsi itse puolensa.

Jatkosodan alussa Suomen tehokas hyökkäys eteni kannaksen rintamalla vauhdilla. Tässä kuvassa suomalaissotilaat ovat menossa valtaamaan Viipuria syyskuussa 1941.

Suomen hyökkäyksestä asemasotaan

Suomi käynnisti heinäkuussa 1941 hyökkäyksensä tavoitteenaan vallata takaisin talvisodassa menetetyt alueet. Ennen liikkeelle lähtöä ylipäällikkö Mannerheim antoi päiväkäskyn, jossa hän totesi: ”Jo vapaussodassa vuonna 1918 vannoin, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat. -- Karjala nousee, riveissänne marssivat sen omat pataljoonat. Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikkyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien mahtavassa vyöryssä --”. Moni uskoikin, että Saksan tuella Suomi voisi vallata myös Karjalasta moninkertaisen alueen.

Poliitikoille Mannerheimin ”miekantuppipäiväkäsky” oli järkytys, sillä he halusivat nostaa sodan julkiseksi päämääräksi Suomen turvallisuuden, ei suinkaan suur-Suomen valtaamista. Jälkimmäisen motiivin nostaminen esiin romutti Suomen pyrkimystä rakentaa itsestään kuvaa uhrina eikä hyökkääjänä.

Jatkosodan alkuvaiheessa Saksan hyökkäys itäisessä Keski-Euroopassa sitoi suuren osan puna-armeijan joukoista. Kun Saksa hoiti myös Pohjois-Suomen rintaman, Suomen oli mahdollista keskittää hyökkäysvoimansa paremmin etelässä. Suomen sotilaallinen tilanne oli muutoinkin jatkosodan alkaessa talvisotaa parempi: Suomen armeija oli vahvempi ja paremmin koulutettu ja monilla miehillä oli jo taistelukokemusta. Saksasta oli saatu myös aseita armeijan käyttöön, jolloin armeijan varustelutaso oli parempi. Hyökkäysvaiheessa Suomen armeijan koko oli nostettu 500 000 mieheen ja armeijan tukitoimissa lääkinnässä, ilmavalvonnassa ja muonitustehtävissä oli 100 000 naista.

Suomen hyökkäysvoima näkyi rintamalla. Vanha raja ylitettiin jo heinäkuun lopussa Laatokan pohjoispuolella. Karjalan kannaksella Viipuri vallattiin ennen syyskuun loppua. Vuoden 1939 rajan ylitys aiheutti osassa miehistöä purnausta, sillä se osoitti, ettei Suomelle riittänyt vain talvisodassa menetettyjen alueiden valtaaminen. Karjalan kannaksella hyökkäys kohti Leningradia pysäytettiin Mannerheimin käskystä heti vanhan rajan ylittämisen jälkeen syyskuussa. Saksa piiritti kaupunkia etelästä. Suomi osallistui kaupungin piiritykseen, mutta kieltäytyi pommittamasta sitä.

Jatkosodan hyökkäysvaiheen jo päätyttyä aseveljeys Saksan kanssa jatkui edelleen. Adolf Hitler tuli 4.6.1942 yllätysvierailulle Suomeen onnittelemaan marsalkka Mannerheimia tämän 75-vuotissyntymäpäivänä.

Suomi luotti tässä vaiheessa Saksan vahvaan sotamenestykseen ja halusi liittää suuria alueita Itä-Karjalasta itseensä pysyvästi. Laatokan pohjoispuolella Suomi eteni pitkälle Itä-Karjalaan, valtasi Petroskoin kaupungin ja nimesi sen Äänislinnaksi. Menestyksellä oli kova hinta: jatkosodan hyökkäysvaiheessa kuoli lähes yhtä paljon suomalaisia sotilaita kuin talvisodassa.

Saksa painosti Suomea ottamaan tiukemmin osaa Leningradin piiritykseen ja halusi suomalaisten joukkojen katkaisevan Muurmannin radan pohjoisessa. Samaan aikaan Iso-Britannia painosti Suomea Neuvostoliiton vaatimuksesta lopettamaan hyökkäyksensä ja päätti julistaa Suomelle sodan joulukuussa. Iso-Britannia tulkitsi Suomen olevan Saksan liittolainen. Yhdysvallat ei koskaan julistanut sotaa Suomelle.

Joulukuussa Neuvostoliitto veti joukkonsa pois Hangon tukikohdasta. Sota muuttui **asemasodaksi**, kun Suomen hyökkäys pysähtyi kaikilla rintamilla joulukuun alussa.

Miehistö koki asemasodan ja elämän korsuissa pitkäveteiseksi ja koetti kuluttaa aikaansa esimerkiksi tekemällä puhdetöitä, eli rakennellen saatavilla olevista aineksista tarve-esineitä. Osa miehistä päästettiin takaisin kotirintamalle peltotöihin. Vaikkei rintamalinja vuosina 1942–1943 enää liikkunutkaan, Suomi menetti kaatuneina noin 11 000 miestä ja yli 30 000 haavoittui. Pitkä asemasotavaihe kesti aina kesäkuun 1944 alkuun, jolloin Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen Suomeen.

Suomen miehittämät alueet laajimmillaan 1942

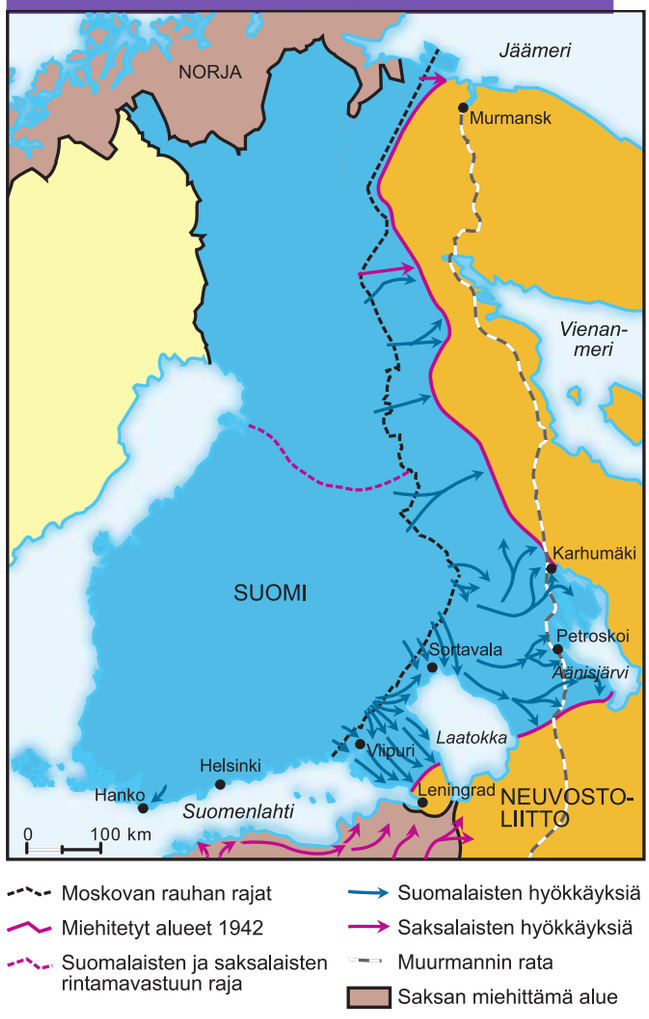

Lotat hoitivat ilmavalvontaa kiikareilla kaupungeissa ja rintamien läheisyydessä, tutkaa ei ollut. Muonituslotat pitivät pystyssä kenttäkeittiöitä rintaman läheisyydessä ja lääkintälotat hoitivat haavoittuneita joukkosidontapaikoilla ja kotirintaman sairaaloissa.

Elintarvikkeista joutui ensimmäisenä säännöstelyyn kahvi. Lopulta siellä olivat myös muun muassa liha, maito, voi, sokeri, leipä, jauhot ja tupakka. Kuvassa jonotetaan perunoita Helsingin kauppatorilla.

Kotirintama sodassa

Koko yhteiskunta valjastettiin sotaponnistuksien tueksi. Kaikilla 16–60-vuotiailla siviileillä oli työvelvollisuus eli heidät voitiin määrätä uusiin tehtäviin. Yritykset valmistivat sitä, mitä valtio käski ja sillä hinnalla, minkä valtio määräsi. Valtion omistukseen yrityksiä ei kuitenkaan Suomessa otettu.

Naisten, nuorten ja vanhusten tehtäviksi tuli hoitaa ne työt, joita aiemmin olivat hoitaneet rintamalla nyt sotivat miehet. Sotatarvikkeiden tuotantoa kasvatettiin, ja 55 prosenttia kaikista sotateollisuuden palveluksessa toimineista oli nyt naisia.

Naiset toimivat muutenkin sotaponnistelun tukena. Tätä tukea organisoi naisten vapaaehtoinen ja aseeton maanpuolustusjärjestö Lotta Svärd. Vuonna 1944 järjestöön kuului jo 190 000 naista ja 50 000 tyttöä eli pikkulottaa.

Suomella oli tapana haudata sodassa kuolleet kotiseudulleen, jos se vain oli mahdollista. Lotat huolehtivat rintaman takana ruumiiden sulattamisesta, pesemisestä, pukemisesta ja laittamisesta arkkuun. Pahasti silpoutuneiden miesten arkkuun kirjoitettiin kotirintaman hautajaisia varten ”ei saa avata”.

Toisen maailmansodan jatkuessa ja ulkomaankaupan kuihtuessa kaikesta alkoi olla pulaa. Jo talvisodan aikana aloitettu säännöstely jatkui. Syntyi korttitalous, jossa säännöstelyyn joutunutta tavaraa sai ostaa vain pahvisesta kortista leikattua lappua vastaan. Alkuun riitti yksi kortti, mutta lopulta käytössä oli 51 korttia eri tuotteita varten. Säännöstelyn käytännöntoimista vastasi Kansanhuoltoministeriö.

Elintarvikekortit oli mitoitettu työn raskauden mukaan. Ihmisiltä vaadittiin pulan keskellä kekseliäisyyttä, sillä pahimman pulan aikana vuonna 1942 annos vastasi keskimäärin vain noin puolta kaloritarpeesta.

Korvikkeita kehiteltiin puuttuvien elintarvikkeiden ja raaka-aineiden tilalle. Kahvin korvikkeessa oli pieni osa kahvia, mutta vuodesta 1942 lähtien juotiin vastiketta, jossa ei ollut enää lainkaan kahvia, vaan esimerkiksi paahdettua voikukan juurta. Myös vaatteisiin oli vaikea saada raaka-aineita. Tilalle kehitettiin puupohjaisia paperikenkiä ja käsilaukkuja tehtiin kalannahasta. Samoin polttoaineet joutuivat säännöstelyyn. Bensiiniä ei riittänyt enää siviiliautoihin, jolloin otettiin käyttöön häkäpönttöautot, jotka kävivät poltettavalla puupilkkeellä. Hevosia otettiin rintamakäyttöön. Säännöstely innosti mustan pörssin kauppaan, jossa tuotteiden hinnat nousivat korkeiksi. Sodan aikana jaettiin salakaupasta tukuittain tuomioita.

Suomesta lähettiin sotien aikana nimilappu kaulassa noin 70 000 lasta turvaan Ruotsiin ja Tanskaan, joissa pommituksia ei tarvinnut pelätä eikä elintarvikepulaakaan ollut. Nämä sotalapset olivat yleensä 3–7-vuotiaita. Sodan aikana noin 9 000 vaikeasti sairasta lasta oli myös hoidettavana ruotsalaisissa sairaaloissa, kun Suomessa ei ollut mahdollisuuksia hoitoon. Heistä noin 2 000 kuoli hoidosta huolimatta.

Vastaanottavat perheet eivät saaneet valita lapsia, vaan heidät jaettiin numerojärjestyksessä kaulassa roikkuvan lapun perusteella. Sotalapsien lähettämisen oli tarkoitus olla alun perin tilapäinen ratkaisu, sillä ruotsalaisten kasvattivanhempien sallittiin adoptoida lapsi vain poikkeustapauksissa. Lapsien lähettäminen herätti Suomessa myös arvostelua, mutta se tukahdutettiin sensuurin voimin. Sotalapsista jäi lopullisesti uuteen kotimaahan noin 15 000.

Lähdön jälkeen lapsia vaivasi koti-ikävä, mutta paluukaan ei ollut helppo. Sopeutuminen Ruotsin vauraista oloista köyhään Suomeen tuntui hankalalta. Moni oli unohtanut äidinkielensä kokonaan. Hyvin pieninä lähetetyistä lapsista omat vanhemmat saattoivat tuntua vierailta ja kasvattivanhempia oli vaikea hyvästellä.

Noin miljoona suomalaista eli lapsuutensa sodan varjossa. Pelko ei voinut olla vaikuttamatta lasten mieleen. Elämästä tuli sota-aikana arvaamatonta ja lapsilla oli suuri hätä läheisistä ihmisistä. Sotalapsiksi lähetetyt ovat kertoneet kipeistä kokemuksista, joista pahimpia on ollut hylätyksi joutumisen tunne.

Tehtävät

1. **Millaisia ongelmia Suomella oli talvisodan jälkeen?**
2. **Perustele väite: Suomi meni ennen jatkosotaa itse Saksan rinnalle.**
3. **Pohdi, miksi Suomi halusi antaa itsestään puolueettoman kuvan jatkosodan syttyessä.**
4. **Miten Suomen puolustusvoimien tila jatkosodan alkaessa erosi talvisodan vastaavasta?**
5. **Määrittele seuraavat käsitteet omin sanoin:**
   a) kauttakulkusopimus b) ajopuuteoria
   c) koskiveneteoria d) miekantuppipäiväkäsky
6. **Laadi käsitekartta aiheesta kotirintama sodan aikana.**

13. Jatkosodasta irtautuminen ja katkera rauha

Suomi alkaa pyrkiä kohti rauhaa

Yhdysvallat oli tullut mukaan maailmansotaan joulukuussa 1941. Vuoteen 1943 asti suomalaiset uskoivat silti Saksan voittoon, vaikka etukäteen oletettu lyhyt ”kesäsota” olikin pitkittynyt. Saksan tappio Stalingradissa helmikuussa 1943 avasi suomalaisten silmät. Suomen sotapoliittisen johdon päätelmä oli, ettei Saksa tulisi voittamaan sotaa. Suomen olisi päästävä irti sodasta ja pyrittävä rauhaan.

Suomi aloitti keväällä 1943 **erillisrauhan** tunnustelut Neuvostoliiton kanssa Yhdysvaltojen välityksellä. Neuvostoliitto asetti Suomelle niin kovat ehdot, ettei maan johto katsonut voivansa suostua niihin. Saksa sai vihiä Suomen aikomuksista ja leikkasi elintarvike- ja sotatarviketoimituksiaan Suomeen. Saksa tarvitsi Suomen armeijaa edelleen sitomaan Neuvostoliiton joukkoja.

Uudestaan rauhaa haettiin Ruotsin avulla syksyllä 1943. Ruotsi lupasi antaa Suomelle elintarvikeapua, jos Saksa jälleen vähentäisi omia tarviketoimituksiaan rauhantunnustelujen vuoksi. Neuvostoliiton ehtoja pidettiin edelleen liian kovina. Suomi ei katsonut voivansa luopua uudelleen talvisodassa menettämistä alueistaan.

Suomi pyrki silti pitämään neuvottelukosketuksia yllä. Kevään 1944 neuvotteluissa rauhanehdot säilyivät ennallaan ja Neuvostoliitto vaati, että Suomen tulisi katkaista välinsä Saksaan heti. Suomi ei voinut suostua tähän, sillä maan pelättiin joutuvan Saksan miehittämäksi ja suurvaltojen sotatantereeksi. Näin oli käynyt Italialle, joka yritti irrottautua sodasta 1943. Saksa vastasi typistämällä elintarvike- ja sotatarviketoimituksensa Suomeen olemattomiin.

Neuvostoliiton suurhyökkäys mursi Suomen rintamalinjat niin nopeasti, ettei vetäydyttäessä ehditty evakuoida kaikkia siviilejä sotatoimialueelta pois. Osa evakoista joutui lähtemään niin kiireessä, että maallisesta omaisuudesta ei saatu kuin murto-osa mukaan – kotieläimet ja se mitä hevosten vetämiin kärryihin mahtui. Evakot joutuivat taivaltamaan jalan pitkiä matkoja maantiellä vaarallisissa olosuhteissa, pommikoneiden ahdistamina.

Lento-osasto Kuhlmey saapui Suomeen 17.6.1944 antamaan ilmatukea ahdingossa oleville Suomen maavoimille. Osastoon kuului noin 70 konetta, mikä kaksinkertaisti kesän 1944 torjuntataisteluissa Suomen käytössä olleiden hävittäjien määrän. Kuvassa on syöksypommittaja Stuka.

Neuvostoliitto hyökkää miehittääkseen Suomen

Vuodesta 1943 Neuvostoliiton joukot olivat edenneet voittoisasti idässä ja Leningradin piiritys päättyi alkuvuodesta 1944. Kesäkuun 6. päivänä vuonna 1944 länsiliittoutuneet aloittivat Normandian maihinnousun ja avasivat näin toisen rintaman Eurooppaan. Neuvostoliitto oli luvannut tukea maihinnousua kiihdyttämällä sotatoimiaan idässä.

Normandian maihinnousun toteutuminen toi Neuvostoliitolle kiireen Saksan valtaukseen, jolloin se päätti suurta hyökkäysvoimaa käyttäen musertaa ja miehittää Suomen. Suomalaiset olivat havainneet Neuvostoliiton joukkojen siirrot jo etukäteen, mutta silti näin voimakasta hyökkäystä ei osattu odottaa. Osa miehistä oli vielä peltotöissä ja suuri osa joukoista oli edelleen Laatokan pohjoispuolella.

Kolmen päivän päästä Normandian maihinnoususta (9.6.1944) Neuvostoliitto käynnisti suurhyökkäyksen Suomeen. Neuvostoliitto oli tuonut Karjalan kannakselle yli 250 000 sotilasta. Hyökkäys alkoi aamukuudelta tykistön tulivalmisteluin. 5 000 tykkiä tulitti kuusi tuntia lähes tauotta suomalaisten asemia Kannaksella tuhannen pommikoneen tukemana. Suomalaisten korsut sortuivat ja puhelinlinjat katkeilivat. Perässä tulivat panssarit, joita oli 600. Suomen rintamalinjat murtuivat ja joukot joutuivat vetäytymään sekasortoisessa tilassa.

Suurhyökkäys pysäytetään Saksan tuella

Suomi alkoi siirtää joukkojaan pikavauhtia Kannakselle siellä taistelevien joukkojen tueksi. Pahimmillaan näytti siltä, etteivät joukot ehtisi avuksi ajoissa. Suomelle oli elintärkeää pysäyttää Neuvostoliiton hyökkäys, jotta maa säästyisi miehittämiseltä ja **ehdottomalta antautumiselta** pakon edessä. Siksi Mannerheim otti heti yhteyttä Saksaan ja pyysi apua. Saksa lähetti Suomeen panssarinyrkkejä panssarien torjuntaan ja **lento-osasto Kuhlmeyn** ilmatueksi. Tästä huolimatta Viipuri menetettiin jo juhannuksena, jolloin tie Helsinkiin näytti lähes avoimelta.

Saksa halusi Suomen pysyvän sodassa mukana. Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentrop tuli Suomeen 22.6.1944 tavoitteenaan solmia Suomen kanssa liittosopimus, jossa Suomi sitoutuu olemaan tekemättä erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa. Vastineeksi Suomi saisi lisää aseita Saksasta. Suomen hallitus kieltäytyi solmimasta liittosopimusta, mutta presidentti Ryti antoi omissa nimissään lupauksen siitä, ettei Suomi solmisi erillisrauhaa. Suomi sai lisää aseita.

4.9.1944 aselepo on solmittu. Suomalainen ja venäläinen upseeri tarkistavat kellojaan.

tykistöstään sekä panssarintorjunta-aseistaan. Koko Suomen määrällisesti vähäisempi, mutta tulikomennoin hyvin organisoitu tykistö ampui samaan maaliin jopa 12 000 laukausta päivässä. Ilmasta tukea antoi saksalainen lentoosasto. Neuvostoliiton panssareiden tukemien joukkojen hyökkäysvoima alkoi ehtyä ja hyökkäys pysähtyi. Myös Viipurinlahdella onnistuttiin estämään neuvostojoukkojen koukkaus Suomen joukkojen selustaan. Näitä taisteluita kutsutaan jatkosodan **torjuntavoitoiksi**.

Kun Suomen nopea valtaus ei onnistunut, Stalin luopui Suomen miehittämisestä. Kilpajuoksu Berliiniin oli tärkeämpi kuin Suomen valtaus. Suomen irrottaminen sodasta riitti Neuvostoliitolle, jolloin se ei enää vaatinut Suomelta ehdotonta antautumista. Neuvostoliitto alkoi siirtää joukkojaan Saksan vastaiselle rintamalle.

Viipurin valtauksen jälkeen neuvostojoukkojen eteneminen hidastui. Suomen kannalta käännekohdaksi muodostui **Talin-Ihantalan taistelu** heinäkuun alussa, joka on edelleen suurin Pohjoismaissa koskaan käyty yksittäinen taistelu. Suomi ehti siirtää alueelle joukkojaan Laatokan takaa ja keskitti sinne suurimman osan

Jatkosodan katkera rauha

Tie erillisrauhaan aukesi, kun presidentti Ryti erosi tehtävästään. Eduskunta valitsi uudeksi presidentiksi Mannerheimin, jonka tehtäväksi tuli viedä Suomi rauhaan. Ensi töikseen Mannerheim ilmoitti, ettei Rytin tekemä sopimus Saksan kanssa sido häntä. Neuvostoliitto ilmoit-

Pariisin rauhan rajat 1947

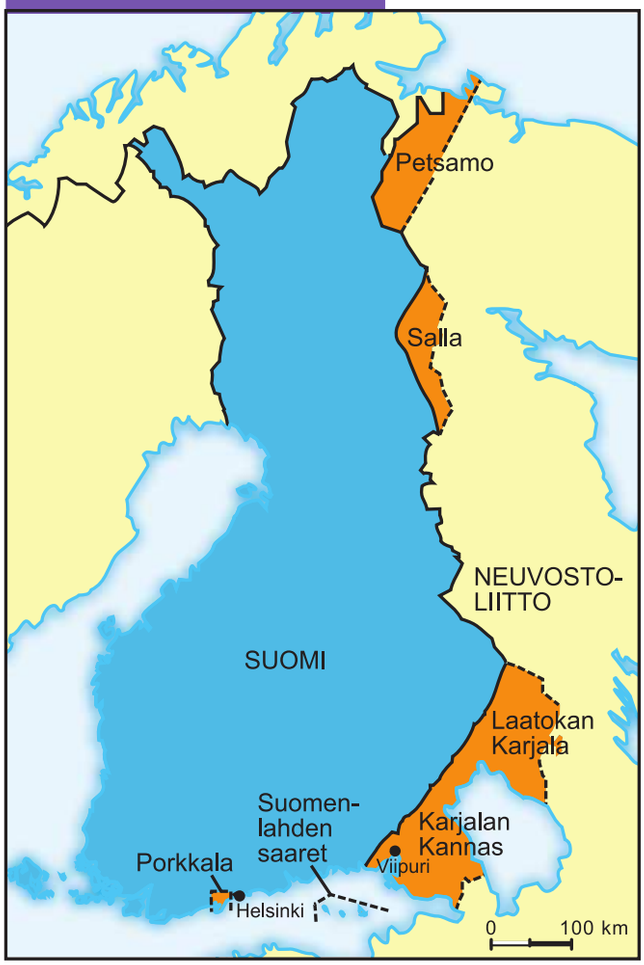

ti nyt käynnistyneissä rauhanneuvotteluissa aselevon ehdoksi sen, että Suomi katkaisee välinsä Saksaan. Näin tehtiin. Aselepo astui voimaan 4.9.1944, joskin jotkut puna-armeijan yksiköt jatkoivat sotaa vielä päivän.

Suomen neuvotteluasema rauhanneuvotteluissa ei silti ollut vahva. Neuvostoliitto tulevana toisen maailmansodan voittajavaltiona pääsi sanelemaan ehdot, joihin Suomen oli suostuttava. Väliaikainen rauha solmittiin 19.9.1944 Moskovassa ja sen ehtoja tuli alkaa panna täytäntöön heti. Lopullinen rauhansopimus solmittiin vasta vuonna 1947 Pariisin rauhankonferenssissa, jossa liittoutuneet solmivat rauhat muidenkin Saksan rinnalla sotineiden valtioiden kanssa.

Suomen uusiksi rajoiksi määrättiin talvisodan päättäneen, vuoden 1940 Moskovan rauhan rajat. Tämä ei kuitenkaan vielä riittänyt, vaan nyt Neuvostoliitto halusi itselleen myös Petsamon. Hangon tukikohta vaihtui Porkkalaan, joka oli vuokrattava 50 vuodeksi. Porkkala sijaitsi tykinkantaman päässä, vain noin 30 kilometriä Helsingistä. Rauhanehdot luettiin radiossa 19. syyskuuta ja uutta rajaa käytiin läpi paikkakunta paikkakunnalta. Monen radion ääressä itkettiin, kun koti jäi rajan taakse, tällä kertaa todennäköisesti pysyvästi.

Suomen tuli rauhanehtojen mukaan lakkauttaa kaikki ”fasistiset” ja neuvostovastaiset järjestöt. Näitä olivat Neuvostoliiton mielestä muun muassa AKS, IKL, suojeluskunnat ja Lotta Svärd. Kommunistien toiminta tuli sallia. Sotaan syylliset piti tuomita sotarikollisina. Suomen tuli myös maksaa 300 miljoonan dollarin arvosta **sotakorvauksia**. Neuvostoliitto määritteli, millaisina tuotteina maksu olisi suoritettava. Saksalaisten Suomessa ollut omaisuus luovutettiin Neuvostoliitolle. Suomen armeija tuli palauttaa rauhan ajan vahvuuteen ja siviiliin lähtevät miehet riisua aseista.

Suomi hävisi talvisodan ja jatkosodan ja menetti sodassa paljon. Katkerat rauhanehdot, aluemenetykset ja sotakorvaukset jättivät katkeruuden tunteen monien suomalaisten sydämiin. Suomea ei kuitenkaan miehitetty, ja maa säilytti itsenäisyytensä sekä säästyi kommunistiselta diktatuurilta ja sosialistiselta suunnitelmataloudelta. Toista maailmansotaa Euroopassa käyneiden valtioiden pääkaupungeista välttyivät miehitykseltä vain Lontoo, Moskova ja Helsinki.

Oliko jatkosota erillissota?

Talvisotaa ja jatkosotaa on Suomessa käsitelty eri tavoin. Talvisodassa Suomi joutui ylivoimaisen suurvallan hyökkäyksen kohteeksi ilman omaa syytään. Siksi sota on ollut mahdollista esittää sankarillisessa valossa ilman tunnontuskia. Sodasta on käytetty nimitystä ”105 kunnian päivää”. Jatkosodan käsittely on sen sijaan ollut vaikeampaa ja ongelmallisempaa.

Jatkosodassa Suomi soti Saksan rinnalla. Suomi kuitenkin korosti alusta alkaen poliittisista syistä sotivansa aivan omaa, erillistä sotaansa Neuvostoliittoa vastaan ja liittolaisuussuhde Saksaan kiistettiin. Sodan jälkeen tätä linjaa vahvisti Hitlerin Saksassa tehtyjen hirmutekojen paljastuminen.

Suomi on pitänyt pitkään kiinni tulkinnasta, jonka mukaan jatkosota oli nimenomaan **erillissota**. Erillissotatulkintaa tukevat monet argumentit.

Suomella ei missään sodan vaiheessa ollut allekirjoitettua liittosopimusta Saksan kanssa. Suomi ei liittynyt Saksan, Italian ja Japanin kolmen vallan sopimukseen, johon muut Saksan kanssasotijat liittyivät. Liittolaisuussuhteessa valtioilla on yhteinen tavoite, mutta Suomen ja Saksan sodan päämäärät eivät olleet kaikissa asioissa yhteneväiset. Suomi pyrki omista lähtökohdistaan talvisodan vääryyksien oikaisuun ja vanhojen alueiden takaisin saamiseen. Suomi piti jatkosodan päämäärät tarkoituksella pimennossa.

Suomalaissotilaat ohittavat panssarinyrkit olallaan tuhotun T-34 tankin Tali-Ihantalassa 30.6.1944.

Suomessa ei ollut vallalla samanlaista ideologiaa, joka toimi sodan pontimena Hitlerin Saksassa. Rotuopit eivät olleet Suomessa keskeisiä, kun taas Saksa pyrki tuhoamaan juutalaiset Euroopasta. Suomen rintamilla ei myöskään nähty vastaavaa kiduttamisen, teloitusten ja etnisten puhdistusten aaltoa kuin Saksan ja Neuvostoliiton välisissä taisteluissa.

Suomi ei jatkosodan aikana ollut avoimessa sotilaallisessa yhteenotossa länsivaltojen kanssa, vaikka Iso-Britannia julistikin sodan Suomelle. Joku voisi väittää, että Neuvostoliitto itse tunnusti erillissodan luonteen tekemällä Suomen kanssa erillisrauhan.

Jatkosodan erillissotaluonteen kiistämiseksi ja liittolaisuussuhteen puolesta löytyy yhtä lailla perusteluja. Saksalla ja Suomella oli yhteisenä tavoitteena Neuvostoliiton tap-

David Low, Evening Standard, 06 Nov 1941, British Cartoon Archive, University of Kent

David Lowin pilakuvassa marraskuulta 1941 Mannerheim sanoo: "Minun sotani on tietysti erillissota." Mitä Low kuvassaan brittinäkökulmasta viestittää?

pio ja Suomen puolustaminen. Vaikka Suomi ei osallistunutkaan täydellä voimalla Leningradin piiritykseen, Suomi oli sotavoimineen sidoksissa Saksaan ja sotatoimista sovittiin etukäteen yhdessä. Suomi sai Saksasta aseita ja elintarvikkeita, ja saksalaiset vastasivat sotimisesta Pohjois-Suomen alueella. Ilman tätä tukea Suomi olisi ollut jatkosodassa vailla mahdollisuuksia.

Liittosopimuksen puute ei sinällään kumoa liittolaisuuden olemassaoloa, sillä Saksa ei solminut sellaista muidenkaan liittolaistensa kanssa. Suomella kuitenkin oli kesältä 1944 **Rytin–Ribbentropin sopimus**, jonka vuoksi Yhdysvallat katkaisi diplomaattisuhteensa Suomeen.

Tietyissä piireissä Suomessa haaveiltiin Saksan ollessa valtansa huipulla 1941–1942 Suur-Suomesta ja Itä-Karjalan liittämisestä siihen. Nämä ajatukset ”unohdettiin” nopeasti sodan jälkeen.

Suomessa on pyritty pitämään yllä myyttiä, ettei Suomi osallistunut Saksan sotahankkeisiin. Esimerkiksi on yleensä nostettu Muurmannin rata: väitettiin, ettei Suomi katkaissut sitä saksalaisten pyynnöstä huolimatta. Tosiasiassa rata kyllä katkaistiin, mutta Neuvostoliitto siirsi rataa kauemmas itään kiertämään katkaistun kohdan.

Kun selvisi, että Saksa tulee häviämään sodan, Suomi alkoi selittää sotivansa ennen kaikkea Suomen itsenäisyyden turvaamiseksi. Sodan ei siis enää kerrottu olevan talvisodan hyvityssota. Jatkosota siis sekä oli että ei ollut erillissota.

Jatkosodan vaikeat muistot

Suomen jatkosotaan sisältyy kipeitä asioita, joista vaiettiin pitkään. Uudempi historiantutkimus on 1990-luvulta lähtien nostanut näitä hankalia asioita esiin. Vielä 1990-luvulla koulujen oppikirjoissa opetettiin, että Suomi luovutti sodan aikana natsi-Saksaan vain kahdeksan juutalaista. Todellisuudessa Gestapon käsiin luovutettiin noin 3 000 henkilöä.

Lisäksi Suomen valtiollinen turvallisuuspoliisi (Valpo) seuloi neuvostosotavankien joukosta erikseen henkilöitä, jotka luovutettiin poliittisina upseereina, kommunisteina tai juutalaisina Pohjois-Suomen saksalaiselle erikoisjoukolle. Tämä Einsatzkommando Finnland teloitti luovutetut ihmiset. Joissakin teloituksissa oli paikalla myös Valpon henkilöstöä.

Jatkosodan kipupisteisiin kuuluu Itä-Karjalan siviilien kohtelu suomalaisen miehityshallinnon alaisuudessa. Kuvassa on leireille suljettua venäjänkielistä väestöä heille järjestetyssä jumalanpalveluksessa.

Jatkosodassa Suomi miehitti isot alueet Itä-Karjalasta strategisista syistä ja pyrki myös suomalaistamaan aluetta heimoaatteen nimissä. Itä-Karjalan suomensukuisia lapsia varten perustettiin kansakouluja, joissa opetettiin suomen kieltä, maantietoa ja historiaa. Venäjänkielistä väestöä pakeni pois suomalaisten tieltä. Paikoilleen jääneet ei-suomensukuiset siviilit otettiin kiinni ja kuljetettiin keskitysleireihin. Virallisissa lähteissä niitä kutsuttiin siirtoleireiksi. Naisia, lapsia ja vanhuksia koottiin leireihin piikkilankojen taakse ja heillä teetettiin raskasta työtä. Elintarvikepulan iskiessä Suomeen kovana vuodesta 1942 lähtien leireille joutuneiden ruoka-annok-

Jatkosodan arkaluontoiset ”kielletyt kuvat” kenttäoikeuden tuomareista, silvotuista ja tunnistettavista ruumiista ja pikateloituksista julkaistiin vasta 60 vuotta sodan päättymisen jälkeen.

set kutistuivat olemattomiin. 24 000:sta leireille suljetusta ihmisestä 4 600–8 000 menehtyi, pääasiassa nälkään ja nälän aiheuttamiin sairauksiin. Myös venäläisiä sotavankeja varten perustettujen sotavankileirien kuolleisuus nousi suureksi. Leireistä ei juuri sodan jälkeen puhuttu.

Hävettävältä on tuntunut myös suomea puhuvien inkeriläisten kohtalo. Heidät oli tuotu sodalta turvaan Suomeen Suomenlahden pohjukasta ja eteläpuolelta. Moni inkeriläinen soti myös Suomen armeijassa Neuvostoliittoa vastaan. Sodan jälkeen Suomi karkotti inkeriläiset takaisin Neuvostoliittoon, jossa heidät passitettiin suoraan vankileirien saaristoon pakkotyöhön tai siirrettiin asumaan Siperiaan. Samoin kävi Suomen puolella sotineille virolaisille. Kaiken kaikkiaan näitä Suomesta Neuvostoliitolle luovutettuja ihmisiä oli yli 60 000.

Sota oli raakaa myös suomalaisille rajan läheisyydessä asuneille siviileille. Partisaanit eli neuvostosissit tekivät iskuja varsinkin Pohjois-Suomessa harvaanasutuilla seuduilla. Sotamoraalin heikkenemisen pelossa raa’at lapsiin ja naisiin kohdistuneet väkivallanteot raiskauksineen pidettiin Suomessa salassa. Neuvostoliitossa partisaaneja juhlittiin sankareina.

Suomessa oltiin pitkään siinä käsityksessä, että kesän 1944 Rytin-Ribbentropin sopimuksella saadut saksalaiset aseet mahdollistivat Neuvostoliiton pysäyttämisen. Ryti siis vanhan tulkinnan mukaan ”uhrasi” itsensä Suomen puolesta kirjoittamalla nimensä paperiin. Siksi sotasyyllisenä tuomittu Ryti on jälkipolvien silmissä näyttäytynyt sankarina. Nykyään tiedetään, että nuo aseet ehtivät Suomeen vasta kovimpien taisteluiden jo tauottua. Toisaalta Rytin toimien vähättely on jälkiviisastelua, sillä Ryti ei voinut päätöstä tehdessään tietää, kauanko aseita tarvitaan. Sopimuksella vahvistettiin Saksan tuki niin kauan kuin sitä tarvittaisiin.

Tehtävät

1. **Missä määrin jatkosota oli valloitussotaa/puolustussotaa?**
2. **Maailmansodassa tapahtui kaksi suurta käännettä (Stalingrad ja Normandia) 1943–1944. Mikä vaikutus käännekohdilla oli jatkosotaa käyvään Suomeen?**
3. **Perustele ja kritisoi väitettä: Rytin-Ribbentropin sopimus ja saksalaiset aseet pelastivat Suomen miehitykseltä.**
4. **Tee lista Suomen sodasta irtautumisen vaiheista kesäkuun 1944 alusta kevääseen 1945.**
5. **Välirauha solmittiin syyskuussa 1944. Millaiset olivat rauhanehdot?**
6. **Millä argumenteilla voidaan**
   a) puolustaa sitä, että jatkosota oli erillissota
   b) puolustaa sitä, että Suomi oli jatkosodassa Saksan liittolainen

Aineistotehtävät

1. Lue Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salainen lisäpöytäkirja ja vastaa

a) Mistä Saksa ja Neuvostoliitto salaisessa lisäpöytäkirjassa sopivat?
b) Selvitä, miten Molotov-Ribbentrop-sopimus ja sen salainen lisäpöytäkirja liittyvät Suomen talvisodan syttymiseen?
c) Miksi talvisota syttyi eikä sopua saavutettu?

Saksan valtakunnan ja Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton välisen hyökkäämättömyyssopimuksen allekirjoittamisen johdosta ovat kummankin osapuolen allekirjoittaneet täysivaltaiset edustajat käyneet äärimmäisen luottamuksellisia keskusteluja kummankin osapuolen etupiireistä Itä-Euroopassa. Nämä keskustelut ovat johtaneet seuraaviin tuloksiin:

1. Alueellis-poliittisen uudelleenjärjestelyn sattuessa Baltian maihin (Suomi, Viro, Latvia, Liettua) kuuluvilla alueilla muodostaa Liettuan pohjoisraja silloin Saksan ja SNTL:n etupiirien rajan. Samalla tunnustetaan molemmin puolin Liettuan intressi Vilnan alueeseen.

2. Alueellis-poliittisen uudelleenjärjestelyn sattuessa Puolan valtioon kuuluvilla alueilla rajoitetaan Saksan ja SNTL:n etupiirit kulkemaan suunnilleen jokien Narew, Veikseli ja San linjaa. Kysymys siitä, pitävätkö molemminpuoliset intressit itsenäisen Puolan valtion säilyttämistä toivottavana ja miten tämä valtio tulisi rajata, voidaan lopullisesti selvittää vasta myöhemmän poliittisen kehityksen kuluessa.
Joka tapauksessa molemmat hallitukset ratkaisevat tämän kysymyksen ystävällisessä yhteisymmärryksessä.

3. Kaakkois-Eurooppaa koskien neuvosto-osapuoli korostaa kiinnostustaan Bessarabiaan. Saksan puolelta ilmoitetaan, että sillä ei ole mitään poliittista kiinnostusta näihin alueisiin.

4. Molemmat osapuolet käsittelevät tätä pöytäkirjaa äärimmäisen salaisesti.

Moskova ./. 23. elokuuta 1939.
Saksan Valtakunnanhallituksen puolesta
V. Ribbentrop

SNTL:n hallituksen valtuuttamana
V. Molotov

2. Oheisena on ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäsky (a) sekä ote Suomen presidentin Risto Rytin päiväkirjasta (b).

a) Selvitä perustellen kummankin dokumentin osalta mihin historialliseen tapahtumayhteyteen ne kuuluvat.
b) Miten ja miksi Suomen ulkopoliittinen asema muuttui dokumenttien välisenä aikana?

a) PÄÄMAJA. 14.3.1940
Ylipäällikön päiväkäsky
Suomen kunniakkaan armeijan sotilaat!
Rauha on solmittu maamme ja Neuvosto-Venäjän välillä, ankara rauha, joka on Neuvosto-Venäjälle luovuttanut melkeinpä jokaisen taistelukentän, millä Te olette vuodattaneet vertanne kaiken sen puolesta, mitä me pidämme kalliina ja pyhänä.
Te ette tahtoneet sotaa, Te rakastitte rauhaa, työtä ja kehitystä, mutta teidät pakotettiin taisteluun, jossa olette tehneet suurtöitä, tekoja, jotka vuosisatoja tulevat loistamaan historian lehdillä.
Huolimatta kaikesta rohkeudesta ja uhrimielestä on hallitus ollut pakotettu tekemään rauhan kovilla ehdoilla, mikä kuitenkin on selitettävissä.
- - Teidän sankaritekonne ovat herättäneet ihailua yli maiden, mutta kolme ja puoli kuukautta kestäneen sodan jälkeen olemme edelleen melkein yksin.

b) "Käsitämme sotamme erilliseksi puolustussodaksi, emmekä halua sekaantua suurvaltojen välisiin suuriin välien selvittelyihin, joihin varamme ja voimamme eivät riittäisikään, eivätkä ne meitä kiinnosta. Meidän kohdallamme on kysymyksessä vain oma elämämme ja turvallisuutemme vapaana itsenäisenä kansana."
(Presidentti Risto Rytin päiväkirja 4.7.1941)

Dokumentti 1: englantilainen pilapiirros helmikuun lopulta 1940. Kuvan nimi: Suomi – ensimmäinen uhri.

Dokumentti 2: englantilainen pilapiirros maaliskuulta 1944. Kuvan nimi: Mitä, ei punaista mattoa? Lisäksi kuvassa lukee oven yllä: Hitlerin nuoleskelijoiden tie ulos sodasta.

3. Oheiset dokumentit kuvaavat Suomen asemaa toisessa maailmansodassa.

a) Tarkastele oheisia dokumentteja. Millaisen kuvan ne antavat Suomesta toisessa maailmansodassa?

b) Miten dokumenteissa ilmeneviä näkemyksiä voidaan selittää?

c) Talvi- ja jatkosodassa Suomi soti Neuvostoliittoa vastaan. Silti nämä kaksi sotaa eroavat monilta osin toisistaan. Vertaa näitä kahta sotaa keskenään ja Suomen asemaa niissä.

Kertaus

- Saksan kukistuttua I maailmansodassa Suomi hylkäsi saksalaissuuntauksen ja solmi Neuvostoliiton kanssa Tarton rauhan 1920.
- 1920- ja 1930-luvulla Suomi pyrki etsimään turvaa Neuvostoliiton varalta.
- Hitlerin Saksan voimistuminen sai Neuvostoliiton neuvottelemaan Suomen kanssa Saksan hyökkäykseen varautumisesta 1938.
- Neuvostoliitto ja Saksa solmivat hyökkäämättömyyssopimuksen, jossa Suomi siirrettiin Neuvostoliiton etupiiriin. Neuvostoliitto hyökkäsi Suomeen 1939.
- Talvisodan jälkeen 1940–1941 Suomi koki olonsa turvattomaksi ja meni Saksan rinnalle.
- Jatkosodassa Suomen joukot etenivät pitkälle Karjalaan. Saksan sotavoiman ehtyessä Suomi alkoi pyrkiä kohti rauhaa.
- Suomi pysäytti Neuvostoliiton miehitysyritykset kesäkuun 1944 torjuntataisteluissa osin Saksalta saatujen aseiden turvin.
- Suomi aloitti Mannerheimin johdolla aseleponeuvottelut. Aselepo astui voimaan syyskuun alussa 1944 ja Suomi säilytti itsenäisyytensä.

Suomi oli kylmän sodan erityistapaus. Toisen maailmansodan lopputulos jätti maan Neuvostoliiton strategiseen etupiiriin. Vaikka ulkomailla pelättiin Suomen päätyvän kokonaan Neuvostoliiton hallintaan, se pysyi demokratiana ja säilytti läntiseen markkinatalouteen perustuneen yhteiskuntajärjestelmänsä. 1960-luvulta alkaen Suomeen luotiin pohjoismaisten esikuvien mukainen hyvinvointivaltio. Talous kasvoi ja elinolot kohenivat länsieurooppalaiselle tasolle.

14. Tasavallan uusi suunta

Valvontakomissio saapuu Helsinkiin

Syksyllä 1944 Suomessa alkoi sopeutuminen rauhaan. Kun aselepo oli astunut voimaan, maahan saapui liittoutuneiden, käytännössä Neuvostoliiton **valvontakomissio**. Sen tehtävänä oli valvoa aselepoehtojen toimeenpanoa.

Ennen sotaa kielletty kommunistinen puolue sai jälleen aloittaa toimintansa, mutta ”Neuvostoliiton vastaiset” ja fasistisiksi leimatut järjestöt kuten suojeluskunnat lakkautettiin. Suomen oli myös tuomittava sotarikoksiin syyllistyneet henkilöt.

Valvontakomissio asettui Helsinkiin. Sillä oli laajat oikeudet valvoa hallituksen ja viranomaisten toimintaa. Niin kauan kuin lopullinen rauhansopimus ei ollut voimassa, valvontakomissio rajoitti Suomen suvereniteettia. Hallituksella ei ollut esimerkiksi oikeutta hoitaa yksin Suomen ulkopolitiikkaa ja tehdä kansainvälisiä sopimuksia. Valvontakomissio poistui maasta vasta Pariisin rauhansopimuksen astuttua voimaan 1947.

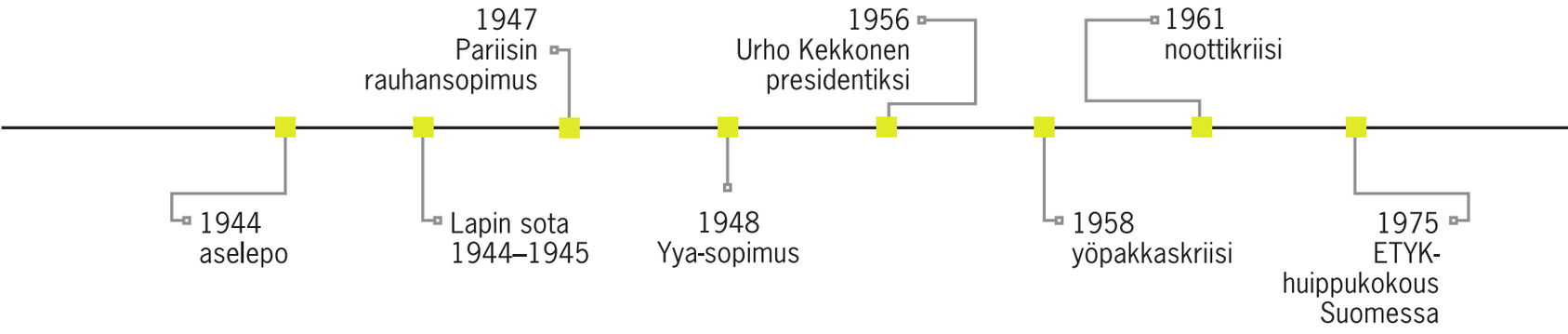

Lapin sota 1944–1945 oli katkera sodan jälkinäytös. Siviilit evakuoitiin sotatoimialueelta etelään ja Ruotsiin. Paluu kotiseudulle oli vaikeaa, koska saksalaiset noudattivat vetäytyessään poltetun maan taktiikkaa. Kylät ja kaupungit tuhottiin. Suomalaisjoukot saapuivat lokakuussa 1944 maan tasalle poltetulle Rovaniemelle.

Asekätkentä ja pelon ilmapiiri

Vuosia 1944–1948 on kutsuttu **vaaran vuosiksi**. Porvarillisella puolella pelättiin Neuvostoliiton miehitystä. Myös se huolestutti, pysyttelisivätkö maan alta normaaliin poliittiseen elämään palanneet kommunistit demokratian ja parlamentaarisen vaikuttamisen linjalla vai yrittäisivätkö he uudelleen vuonna 1918 epäonnistunutta aseellista vallankumousta.

Enemmän kuin kommunisteja suomalaiset kuitenkin pelkäsivät sodan voittajavaltiota Neuvostoliittoa. Neuvostoliiton miehityksen varalta armeijassa toteutettiin operaatio, jossa kätkettiin suuri määrä aseita eri puolille maata. Tarkoituksena oli, että armeijalla olisi aseita, joilla voitaisiin käydä sissisotaa miehittäjää vastaan tai tehdä tyhjäksi mahdollinen kommunistien vallankaappaus.

Asekätkentä paljastui kuitenkin jo keväällä 1945 ja sitä johtaneet upseerit tuomittiin laajassa oikeudenkäynnissä vankeuteen. Suomen hallitukselle asekätkentä oli kiusallinen, koska se rikkoi räikeästi aselepoehtoja. Lisäksi se kasvatti Neuvostoliiton epäluuloja siitä, kuinka ai-

Lapin sota

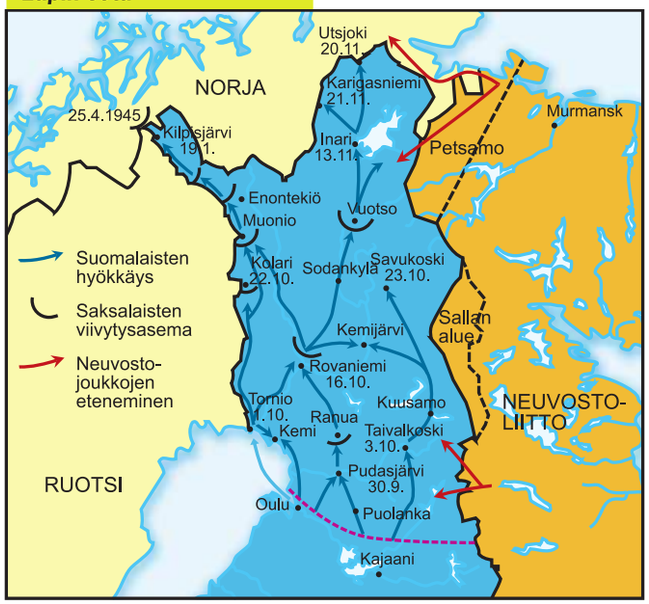

toa suomalaisten omaksuma uusi ulkopoliittinen asennoituminen oikein oli. Pääministeri Juho Kusti Paasikivi pelkäsi myös valvontakomission vastatoimia. Asekätkentä oli Neuvostoliitolle kuitenkin osoitus siitä, että jos se yrittäisi saada Suomen väkivalloin hallintaansa, se kohtaisi aseellista vastarintaa.

Sota jatkuu Lapissa

Aselepoehdoissa määrättiin, että Suomen oli **demobilisoitava** armeijansa rauhan ajan kannalle. Puolustusvoimien vahvuudeksi määrättiin 42 000 miestä. Rintamamiehet palasivat koteihinsa. Samaan aikaan suomalaiset velvoitettiin huolehtimaan siitä, että Pohjois-Suomessa vielä olleet saksalaiset joukot poistuisivat maasta. Saksalaiset vetäytyivät kuitenkin hitaasti ja lokakuussa 1944 entisten aseveljien välille puhkesi **Lapin sota**.

Suomalaiset joukot ajoivat takaa vetäytyviä saksalaisia, jotka puolestaan turvautuivat poltetun maan taktiikkaan. Saksalaiset tuhosivat teitä, siltoja ja polttivat asuinrakennukset. Rovaniemen kaupunki tuhoutui pahoin juuri talven kynnyksellä.

Lapin sota oli suomalaisille raskas. Monet sotilaat eivät halunneet taistella entisiä liittolaisia vastaan ja lisäksi maailmansodan tiedettiin kohta päättyvän Saksan tappioon. Neuvostoliitto kuitenkin edellytti, että suomalaiset osallistuivat omalla panoksellaan natsi-Saksan sotilasmahdin nujertamiseen.

Suomalaiset menettivät Lapin sodassa lähes 1 000 sotilasta kaatuneina tai kadonneina, ja saksalaisten tappiot olivat samaa luokkaa. Sodan runteleman Lapin jälleenrakennus nieli voimavaroja ja siviiliväestö joutui kärsimään sodasta, jota monet pitivät turhana verenvuodatuksena.

Ulkopolitiikka Paasikiven linjalle

Suomen hallituksen oli hyväksyttävä, että maa oli Neuvostoliiton sotilaallisessa etupiirissä. Neuvostoliitto katsoi oikeudekseen varmistaa, että Suomi noudatti sen hyväksymää ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Neuvostoliitto ei myöskään suvainnut sitä, että Suomen poliittisessa johdossa, presidenttinä tai hallituksessa, oli henkilöitä, joiden se tulkitsi uhkaavan omia etujaan.

Suhteet Neuvostoliittoon olivat Suomen ulkopolitiikan tärkein kysymys koko kylmän sodan ajan. Suomessa omaksuttiin J. K. Paasikiven mukaan nimetty uusi ulkopoliittinen linja. Sen lähtökohtana Paasikivi piti ”tosiasioiden tunnustamista”. Näitä olivat muun muassa Paasikiven lausahdus, että ”maantieteelle emme mahda mitään”.

Paasikiven linjan mukaisesti oli tunnustettava maan joutuminen Neuvostoliiton strategiseen ja poliittiseen etupiiriin. Ulkopolitiikan johtotähdeksi tuli Neuvostoliiton vakuuttaminen Suomen rauhanomaisista aikomuksista sekä siitä, etteivät Neuvostoliiton viholliset enää kykenisi hyödyntämään Suomen aluetta sitä vastaan.

”Suomen ulkopolitiikassa on kaikkea hallitsevana maamme suhde suureen itäiseen naapurimme, Neuvostoliittoon. Se on meidän varsinainen ulkopoliittinen ongelmamme, jolle meidän on ratkaisu löydettävä ja josta kansamme tulevaisuus riippuu”, pääministeri Paasikivi linjasi ulkopolitiikkansa perusteita itsenäisyyspäivänä 1944 pitämässä puheessaan.

Samalla kuitenkin toivottiin, että Suomen omaksuma uusi ulkopolitiikka riittäisi neuvostojohdolle, ja että maan sisäinen poliittinen ja yhteiskunnallinen kehitys säilyisi suomalaisten omissa käsissä. Jotta näin tapahtuisi, oli paasikiveläisen olemassa olevat tosiseikat tunnustavan ulkopolitiikan annettava nousta kaiken muun, etenkin maan sisäisten valtakamppailujen yläpuolelle. Vain siten vältettäisiin ristiriidat itänaapurin kanssa ja suomalainen yhteiskunta saattaisi kehittyä rauhassa omaa tietään.

Kommunistit hallitukseen

Eduskuntavaalit pidettiin alkuvuodesta 1945, maailmansodan vielä riehuessa täydellä voimallaan muualla. Vaalien tulosta odotettiin jännityksellä, sillä sodan aikana ei ollut järjestetty vaaleja ja puoluekenttä oli muuttunut. Ennätyspitkän kauden istunutta sota-ajan eduskuntaa kutsuttiin nimellä ”**pitkä parlamentti**”.

Pääministeri Paasikivi toivoi vaaleista uusien poliittisten voimien esiinmarssia ja halusi eduskuntaan ”uusia kasvoja” – poliitikkoja, jotka eivät olleet osallisia sota-ajan tapahtumiin. Näin tapahtuikin. Eduskuntaan tuli uusi ja voimakas vasemmistoryhmä, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto SKDL. Se voitti 49 paikkaa. Merkittävin ryhmä SKDL:n sisällä oli Suomen Kommunistinen Puolue SKP, joka käytännössä hallitsi SKDL:aa.

Kommunistien vaalivoitto mahdollisti heille pääsyn hallitukseen. Paasikivi ja muut puolueet eivät kuitenkaan halunneet, että kommunistit saisivat liikaa valtaa käsiinsä. Heidän lisäkseen hallitukseen tuli kaksi muuta suurta puoluetta, maalaisliitto ja SDP. Kommunistit eivät kyenneet sanelemaan hallituksen toimintaa, vaan joutuivat tyytymään vähemmistöasemaan. Sosiaalidemokraatit ja maalaisliitto yhdistivät voimansa eristääkseen kommunistit.

Tärkeimmistä ministerinsalkuista käytiin ankara vääntö. Sisäministeriö vastasi maan sisäisestä turvallisuudesta ja valvoi poliisia. Saatuaan tärkeän sisäministerin paikan itselleen kommu-

Sosiaalidemokraatit ja kommunistit kamppailivat 1940-luvun vaaleissa ankarasti suurimman vasemmistopuolueen asemasta. SDP syytti kommunisteja epäjärjestyksen lietsonnasta vuonna 1947 käynnistyneessä "Jo riittää" -kampanjassa.

nistit ottivat muutamaksi vuodeksi hallintaansa valtion sisäisestä turvallisuutta valvoneen valtiollisen poliisin eli Valpon. "Punainen Valpo" herätti pelkoa eritoten oikeistolaisissa piireissä, mutta sen vaikutus jäi lyhytaikaiseksi. Muualla hallinnossa pelätyt ja kommunistien vaatimat puhdistukset jäivät nekin pitkälti toteuttamatta.

Sota-ajan johtajat tuomiolla

Liittoutuneiden keskenään tekemän sopimuksen mukaan sodassa häviäjän puolella olleissa maissa toimeenpantiin oikeudenkäyntejä sota-ajan johtajia vastaan. Esimerkiksi Tanskassa ja Norjassa oikeudenkäynneissä vankilaan tuomittiin tuhansia ihmisiä ja kymmeniä tuomittiin kuolemaan. Ranskassa kuolemantuomioita määrättiin tuhansia.

Sodanaikainen presidentti Risto Ryti (oikealla) tuomittiin kymmenen vuoden vankeuteen sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä. Kuvassa vasemmalla oleva SDP:n Väinö Tanner tuomittiin viiden ja puolen vuoden vankeuteen.

Myös Suomessa järjestettiin 1946 **sotasyyllisyysoikeudenkäynti**. Syytteeseen asetettiin henkilöitä, jotka olivat vaikuttaneet Suomen osallistumiseen sotaan Saksan rinnalla tai estäneet rauhanteon liittoutuneiden kanssa. Oikeudenkäynnin käytännön toteutuksesta huolehti oikeusministeri Urho Kekkonen, josta oli tullut yksi maan merkittävimmistä poliitikoista.

Tuomiot jaettiin erikseen säädetyn lain perusteella, joka ei kuitenkaan ollut voimassa silloin, kun tuomittavien teot olivat tapahtuneet. Suomalaiset kokivat tällaisen taannehtivan lain perusteella käydyn oikeudenkäynnin oikeudentajunsa vastaisena. Lisäksi monet pitivät sodan ajan ratkaisuja oikeina, eivätkä kokeneet tuomittujen syyllistyneen mihinkään. Vankilassa sodan aikana viruneet kommunistit halusivat puolestaan hyvitystä.

Useimmat tuomiot olivat lieviä. Toisin kuin muualla, yhtään sodanaikaista johtajaa ei Suomessa tuomittu kuolemaan. Presidentti Mannerheim, jonka rooli sodanaikaisissa ratkaisuissa oli ollut keskeinen, jätettiin kokonaan sotasyyllisyysoikeudenkäynnin ulkopuolelle. Neuvostoliitto ei vaatinut hänen tuomitsemistaan. Mannerheimin vangitseminen olisi voinut saada aikaan levottomuutta Suomessa, ja neuvostoliittolaisille hän joka tapauksessa oli hyödyllisempi uuden poliittisen linjan takuumiehenä presidentin linnassa kuin kaltereiden takana.

Ankarimman rangaistuksen sai presidentti Risto Ryti, joka tuomittiin 10 vuodeksi vankilaan. Presidentti Paasikivi kuitenkin armahti Rytin 1949 hänen suoritettuaan puolet tuomiostaan. Muut saivat 2–6 vuoden vankeustuomioita.

Maailmansodan voittajat päättivät, miten voitetuissa maissa toimittiin, eikä sotasyyllisyysoikeudenkäyntiä ollut mahdollista välttää. Monien mielestä vankilaan passitetut johtajat olivat kansakunnan sijaiskärsijöitä, jotka lunastivat vankeudellaan muille mahdollisuuden pysyä vapaina. Jotkut katsovat, että oikeusministeri Urho Kekkonen hyödynsi oikeudenkäyntiä omassa vallantavoittelussaan ja pyrki sillä tavoin nujertamaan ja pelottelemaan vastustajiaan.

Toisten mielestä Suomi ei ollut vieläkään tehnyt riittävästi tiliä sotavuosien tapahtumien kanssa. Kriitikoiden silmissä sodan ajan johtajat olivat toiminnallaan vaarantaneet Suomen itsenäisyyden ja turhaan vuodattaneet sotilaiden verta.

Pula-aika ja sotakorvaukset

Sota oli ankara koettelemus Suomen kansantaloudelle. Sen aiheuttamat taloudelliset tappiot vastasivat kahden ja puolen vuoden bruttokansantuotetta. Suurimmat menetykset aiheutuivat alueluovutuksista ja 400 000 evakon asuttamisesta. Raskain sodan jälkeen kannettava taakka olivat Suomelle määrätyt sotakorvaukset.

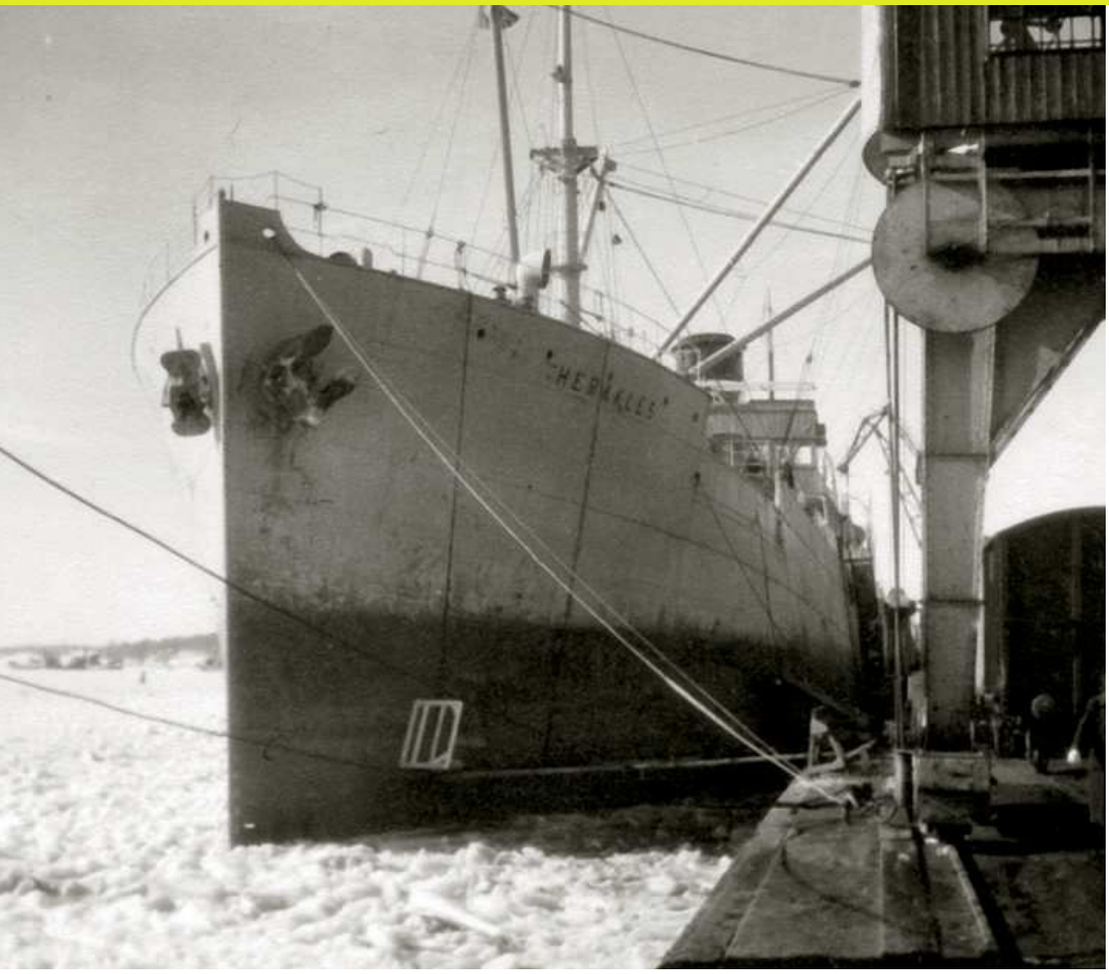

Ulkomaankauppa oli sotavuosina hankalaa, eikä monia tuttuja kulutustavaroita saatu maahan. Pulaa oli erityisesti kahvista, jonka sijasta juotiin kahvinvastiketta eli korviketta. Rahtilaiva Herakleen saapuminen kahvilastissa Turun satamaan helmikuussa 1946 oli juhlan paikka. Vaikka kulutustavaroiden saatavuus parani, säännöstely jatkui vuoteen 1954 asti.

Aselepoehtojen mukaisesti Suomelle määrättiin 300 miljoonan dollarin sotakorvaukset. Valuuttakurssien muutokset kuitenkin aiheuttivat sen, että lopulta Neuvostoliittoon toimitettiin arvoltaan lähes kaksinkertainen määrä tavaraa. Korvaukset suoritettiin Neuvostoliitolle 1944–1952 lähinnä teollisuustuotteina ja puolivalmisteina. Neuvostoliittoon vietiin laivoja, erilaisia koneita ja laitteita sekä jopa kokonaisia tuotantolinjoja.

Neuvostoliitto piti tarkkaan huolen siitä, että Suomi toimitti vaaditut tavarat tiukasti aikataulussa. Pian sotakorvaustoimitusten alettua maksuaikaa kuitenkin jatkettiin kahdella vuodella. 1948 Neuvostoliitto ilmoitti eräänlaisena hyvän tahdon eleenä – sopivasti eduskuntavaalien alla – keventävänsä suomalaisten taakkaa ja puolitti tuolloin vielä jäljellä olleen korvaussumman.

Sotakorvausten myötä metalliteollisuutta laajennettiin ja tuotantoa tehostettiin, mutta olennaisilta osin korvauksissa hyödynnettiin olemassa olevia tuotantolaitoksia ja teknistä tietoa ja taitoa. Metalliteollisuus oli ollut Suomen nopeimmin kasvanut teollisuudenala jo 1930-luvulla. Sotakorvausten vaikutukset Suomen teollisuuteen olivat vähäisempiä kuin mitä on usein esitetty, mutta ne loivat pohjaa Suomen ja Neuvostoliiton väliselle normaalille kauppavaihdolle, joka virisi 1950-luvun vaihteessa. Neuvostoliitto oli koko kylmän sodan ajan merkittävä kauppakumppani Suomelle. Ulkomaankaupasta keskimäärin 16 prosenttia oli Neuvostoliiton kanssa.

Suomi ei myöskään olisi selvinnyt velvoitteistaan ilman apua lännestä. Heti sodan jälkeen Suomi sai Ruotsista hätäapua ja lainoja, joiden avulla päästiin pahimman ahdingon yli. Tämän jälkeen amerikkalaiset rahoituslaitokset antoivat Suomelle edullisia luottoja, joiden avulla saatiin ostettua maailmalta sotakorvausteollisuuden tarvitsemia raaka-aineita sekä jälleenrakennuksessa tarvittavia koneita.

Sotakorvausmyytti

Sodanjälkeisessä tilanteessa ja myöhemminkin oli edullista painottaa sotakorvausten – ja samaan hengenvetoon Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan – myönteistä vaikutusta Suomen teolliseen uudistumiseen ja elintason kohentumiseen.

Sotakorvausten siunauksellisuutta korostamalla luotiin poliittisesti tarkoituksenmukainen myytti, jota erityisesti myöhempi presidentti Urho Kekkonen toi esille puheissaan. Myytti metalliteollisuudesta Stalinin lahjana Suomelle oli rinnakkainen Kekkosen samalla tavoin ulkopoliittisia tarpeita palvelleelle tulkinnalle Suomen itsenäisyydestä Leninin antamana lahjana. Molemmat perustelivat Suomen erityisen ja erillisen aseman Neuvostoliiton kupeessa, itsenäisenä, mutta myös taloudellisesti siihen monin eri hyödyllisin tavoin kiinnittyneenä markkinatalousmaana.

Sotakorvaukset olivat valtava voimanponnistus. Yrityksille ne olivat tuottoisaa liiketoimintaa, sillä valtio maksoi tuotteista käyvän hinnan. Lasku jäi veronmaksajien maksettavaksi. Valtion edustajat pyrkivätkin korostamaan urakan hyviä puolia. Kansalaiset oli saatava ymmärtämään korvaustoimitusten välttämättömyys ja tekemään lujasti töitä niiden eteen. Tampellan tehtaat Tampereella oli tärkeä tavaroiden toimittaja.

Vasemmiston sisäinen kamppailu

Kommunistien kannatuksen kasvu oli toisen maailmansodan jälkeen yleiseurooppalainen ilmiö. Heidän laaja kannatuksensa huolestutti monia ihmisiä, jotka pelkäsivät yhteiskuntajärjestelmän muuttumista sosialistiseksi. Kommunistien tukena oli Neuvostoliitto, maailmanvallankumouksen keskus, jonka nähtiin pyrkivän vaikutusvaltansa lisäämiseen ideologiaansa levittämällä.

Vasemmisto oli sisäisesti hajanainen. Entinen mahtiryhmä sosiaalidemokraatit menetti kannatustaan kommunisteille, mutta säilyi suurempana puolueena. Sosiaalidemokraatit ja kommunistit kamppailivat kiivaasti keskenään. Molemmat kilpailivat työväen ja yhteiskunnan heikko-osaisten äänistä. Myös ammattiyhdistyksissä ne kilpailivat keskenään.

Sosiaalidemokraattien kampanja kommunisteja vastaan tiivistyi 1947, jolloin käynnistettiin ”Taisteleva Sosialidemokratia” -kampanja. Ihmisten mieliin jäi kampanjan iskulause ”Jo riittää”. Kommunistit turvautuivat suuriin joukkokokouksiin, joita alettiin kutsua ”katuparlamentiksi”.

Kommunistien vastustajien mielissä kummittelivat tammikuun 1918 tapahtumat, jolloin radikalisoitunut SDP oli ottanut vallan omiin käsiinsä ja aloittanut vallankumouksen. Talvella ja keväällä 1948 levisi huhuja kommunistien suunnittelemasta vallankaappauksesta. Presidentti Paasikivi suhtautui niihin vakavasti ja lisäsi poliisin ja puolustusvoimien valmiutta. Pian kävi kuitenkin ilmi, etteivät kommunistien voimat ja into riittäneet samankaltaiseen suoraviivaiseen vallanottoon, kuin mitä Tshekkoslo-

Kommunistien etuna oli laaja kannatus kansan syvien rivien keskuudessa ja Neuvostoliiton tuki. Kommunistit korostivat vaatimuksiaan "katuparlamentin" avulla. Sosiaalidemokraatit kuitenkin liittoutuivat Suomessa muiden puolueiden kanssa. Yhdessä ne muodostivat rintaman, jolla estettiin kommunistien vaikutusvallan leviäminen.

vakiassa helmikuussa samana vuonna oli tapahtunut. Neuvostoliitto halusi, että kommunistit nousisivat valtaan omin voimin eikä luvannut tukea näitä voimakeinoin. Sosiaalidemokraatit ottivat huhuista kaiken hyödyn irti ja leimasivat kommunistit maanpettureiksi.

Kommunistien jouduttua oppositioon vuonna 1948 monilla paikkakunnilla oli levotonta. Muun muassa Kemissä lakkoiltiin. Elokuun 1949 "veritorstaina" poliisi ja lakkolaiset ottivat yhteen ja kaksi lakkolaista kuoli. Kommunistit saivat Moskovasta määräyksen lopettaa liikehdintä ja tilanne rauhoittui. Uhreista tuli äärivasemmiston marttyyreita, joita muistettiin lauluissa ja runoissa.

Radio oli merkittävä poliittisen keskustelun ja väittelyn väline. Pääjohtaja Hella Wuolijoki (takana oikealla) perusti keskusteluohjelman Pienoisparlamentti, jossa käsiteltiin ajankohtaisia aiheita. SKP:n johtaja Hertta Kuusinen (edessä oikealla) kuului ohjelman vakiovieraisiin.

Vuoden 1948 eduskuntavaaleissa kommunistit kärsivät tappion ja puolue joutui oppositioon. Kommunistien liikehdintä ja vasemmiston sisäinen kädenvääntö jatkui tämänkin jälkeen ankarana. Sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen istuessa 1948–1950 työmarkkinoilla oli levotonta ja eri puolilla maata oli lakkoja. Neuvostoliitto kritisoi kovasanaisesti maan hallituksen toimia. Kemissä levottomuudet ylttyivät mellakoinniksi, joissa kaksi mielenosoittajaa kuoli. Kommunistit joutuivat kuitenkin eristyksiin, ja kesti vuoteen 1966 asti, ennen kuin puolueen edustajat pääsivät takaisin maan hallitukseen.

Neuvostoliitto varmistaa otteensa

Lopullinen rauha astui voimaan kesällä 1947, kun Pariisissa allekirjoitettu rauhansopimus ratifioitiin Moskovassa. Kylmä sota oli kuitenkin kiristymässä, ja se näkyi myös Neuvostoliiton suhtautumisessa Suomeen. Kesällä 1947 Suomi sai kutsun osallistua Yhdysvaltojen rahoittamaan Euroopan jälleenrakennusohjelmaan eli **Marshallin suunnitelmaan**. Suomessa apua olisi tarvittu ja hallitus olisi halunnut lähteä ohjelmaan mukaan, mutta Neuvostoliitto kielsi Suomea osallistumasta siihen.

Neuvostoliiton näkökulmasta kyse oli reviiritaistelusta Euroopassa sen ja Yhdysvaltojen välillä. Marshallin suunnitelma tulkittiin Yhdysvaltojen ja sitä lähellä olevien valtioiden yritykseksi jakaa Eurooppa kahtia. Molemmat supervallat päätyivät vuosien 1947–1948 aikana lujittamaan omia valtapiirejään Euroopassa. Suomi jäi tässä jaossa rajalinjan itäpuolelle, josta se saattoi vain toivoa pääsevänsä vielä joskus leirien väliselle puolueettomalle vyöhykkeelle.

Jättäytyminen vuonna 1948 käynnistyneen Euroopan jälleenrakennusohjelman ulkopuolelle merkitsi mahdollisesti jopa 200–250 miljoonan dollarin menemistä sivu suun amerikkalaisten Länsi-Euroopalle osoittamasta avusta. Samaan aikaan Suomi ponnisteli sotakorvaustensa parissa. Avustusdollareilla Suomi olisi sel-

Yya-sopimus allekirjoitettiin Moskovassa 6.4.1948. Aluksi Neuvostoliitto olisi halunnut samanlaisen liittosopimuksen kuin minkä se oli solminut kommunistijohtoisten kansandemokratioiden kanssa. Neuvotteluissa suomalaiset saivat kuitenkin oman versionsa hyväksytyksi, eikä sopimus ollut varsinainen liittosopimus. Suomen armeijan oli kuitenkin valmistauduttava siihen, että mahdollisessa uudessa sodassa Suomi joutuisi taistelemaan Neuvostoliiton puolella. Länsivaltojen hyökkäysreitit olisivat kulkeneet Suomen alueen yli ja kaikki alueloukkaukset olisi sopimuksen mukaan torjuttava.

viytynyt yli kolmanneksesta sotakorvauksistaan. Presidentti Paasikivi purki katkeruuttaan päiväkirjaansa: ”Tämä on hirmuista! Mitä tästä meidän elämästämme tulee? Mitä aikomuksia venäläisillä on?”

Lisätakeet Moskovalle: yya-sopimus

Pariisin rauhansopimus merkitsi Suomelle sitä, että sen suvereniteetti oli lopullisesti palautettu ja kaikki rauhan ehdot olivat vahvistettu. Vuoden 1948 alussa kävi kuitenkin ilmi, ettei Neuvostoliitto tyytynyt rauhansopimuksessa saamiinsa vakuuksiin, vaan että se halusi varmemmat takeet Suomen pysyttelemisestä oikealla linjalla.

Valtioiden välille solmittiin huhtikuussa 1948 Ystävyys-, yhteistyö- ja avunanto- eli **yya-sopimus**.

Sopimuksessa määrättiin sotilaallisista neuvotteluista tilanteessa, jossa molemmat maat näkivät Neuvostoliittoa uhattavan sotilaallisesti Suomen alueen kautta. Tämä yya-sopimuksen piirre sitoi Suomen tiiviisti Neuvostoliiton sotilaalliseen turvallisuusjärjestelmään.

Sopimuksen 1. artiklassa todettiin, että siinä tapauksessa jos ”Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta, Suomi uskollisena velvollisuuksilleen itsenäisenä valtiona tulee taistelemaan hyökkäyksen torjumiseksi. Suomi kohdistaa tällöin kaikki käytettävissään olevat voimat puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa ja tekee sen Suomen rajojen sisäpuolella tämän sopimuksen määrittelemien velvoitustensa mukaisesti tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa.”

Talvisodassa kuoli 26 500, jatkosodassa 67 000 ja Lapin sodassa 1 000 sotilasta. Pommituksissa kuoli 2 000 siviiliä. Moninkertainen määrä haavoittui ja vammautui. Neuvostoliittoon joutuneista sotavangeista ainakin 1 300 menehtyi vankileireillä. Eloon jääneet joutuivat elämään sotamuistojensa kanssa elämänsä loppuun asti. Kuvassa Hietaniemen sankarihaudat Helsingissä.

Tällaisessa tilanteessa ”Neuvostoliitto antaa Suomelle tarpeen vaatimaa apua, jonka antamisesta Sopimuspuolet sopivat keskenään.” Sopimuksen toisessa artiklassa maat sitoutuivat ”neuvottelemaan keskenään siinä tapauksessa, että 1 artiklassa tarkoitetun sotilaallisen hyökkäyksen uhka on todettu.”

Yya-sopimus oli suomalaisille eräänlainen torjuntavoitto, koska se ei kuitenkaan ollut varsinainen sotilaallinen liittosopimus. Suomen yya-sopimus erosi Neuvostoliiton muiden sosialistimaiden kanssa tekemistä sopimuksista, joiden tavoitteena oli kiinteämpi sotilaallinen ja poliittinen yhteistyö. Presidentti Paasikivi piti tiukasti kiinni siitä, ettei Suomi joutuisi kokonaan vedetyksi Neuvostoliiton liittolaiseksi. Yya-sopimuksessa huomioitiin myös Suomen ”pyrkimys” pysytellä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella, mitä myöhemmin tulkittiin Suomessa niin, että Suomi saattoi ulkopolitiikassaan noudattaa **puolueettomuutta**. Neuvostoliitto painotti sopimusta suhteiden perustana ja halusi kehittää sitä sotilasliiton suuntaan.

Yya-sopimuksen solmimisen jälkeenkin Neuvostoliitto valvoi edelleen herkeämättä Suomen ulkopoliittisia liikkeitä ja sisäpoliittista kehitystä. Sen vaikutusvalta ei kuitenkaan ulottunut kaikkialle Suomen sisäpolitiikkaan. Kommunis-

tit olivat Suomessa alakynnessä muihin puolueisiin nähden. Neuvostoliitto pyrkikin suosimaan sellaisia suomalaisia poliitikoita ja puolueita, jotka olivat uuden ulkopoliittisen peruslinjan takana ja jotka suostuivat yhteistyöhön sen kanssa.

Sota oli koko kansakunnalle traumaattinen kokemus. Sitä edeltäneet vuodet tuntuivat onnen tyyssijalta, jolloin kaikki oli ollut paremmin. Erityisesti muisteltiin menetettyjä kotiseutuja ja sodassa kuolleita ystäviä ja omaisia. Taiteilija Venny Soldan-Brofeldt kuvasi rantaelämää Hangossa 1944 tavalla, joka toi mieleen sotaa edeltäneet ajat ja kesän 1939 auringon ja helteet.

Tehtävät

1. **Mikä oli valvontakomissio ja mitkä olivat sen tehtävät?**
2. **Sotakorvaukset synnyttivät Suomen metalliteollisuuden. Arvioi väitettä.**
3. **Arvioi eri tekijöitä, jotka vaikuttivat siihen, että Suomesta ei tullut kansandemokratiaa.**
4. **Missä mielessä on oikeutettua puhua vuosista 1944–1949 ”vaaran vuosina”?**
5. **Mitä yya-sopimus merkitsi Suomelle?**

15. Kylmän sodan Suomi

Kekkosen valinta presidentiksi

Urho Kekkonen toimi pääministerinä useaan otteeseen vuosina 1950–1956 ja sitä ennen pitkään maalaisliiton riveistä valittuna kansanedustajana ja ministerinä. Hän oli alusta alkaen vahva vallankäyttäjä ja kiistelty henkilö.

Kekkosen valinta presidentiksi 1956 vaaleissa oli tiukka. Vastaehdokkaana ratkaisevassa **valitsijamiesten** suorittamassa äänestyksessä oli sosiaalidemokraattien K. A. Fagerholm, jonka Kekkonen voitti äänin 151–149. Myöhemmin Kekkosen asema vahvistui ja hän toimi presidenttinä sairastumiseensa asti 1981.

Neuvostoliiton suosikki Suomen presidentiksi oli jo iäkäs J. K. Paasikivi, mutta he luottivat myös Kekkoseen Suomen Neuvostoliiton edut huomioon ottavan ulkopolitiikan jatkajana. Kekkonen oli voittanut Neuvostoliiton luottamuksen puolelleen heti sodan jälkeen oikeusministerinä toimiessaan.

Neuvostoliiton tiedustelupalvelu KGB sekaantui presidentinvaaleihin siten, että sen edustajat painostivat kommunistien valitsijamiehet jakamaan äänensä ehdokkaiden kesken tavalla, joka varmisti Kekkosen valinnan.

Vaalikampanjassaan Kekkonen painotti jatkavansa Paasikiven ulkopoliittista linjaa, jota ryhdyttiin kutsumaan **Paasikiven-Kekkosen linjaksi**. Kekkonen piti kuitenkin tärkeänä säilyttää Suomen itsenäisyys, jota hän pyrki varjelemaan hankkimalla Neuvostoliiton johdon luottamus taakseen. Tärkeä keino Suomen aseman vahvistamiseksi oli ulkopolitiikan johtoajatukseksi omaksuttu puolueettomuus.

Vahvistuva puolueettomuus

Kylmän sodan jännitteillä ja kriiseillä oli suora vaikutus Suomen asemaan Neuvostoliiton naapurimaana. Mitä huonommat supervaltojen suhteet olivat, sitä tiukemmin Neuvosto-

David Low, Picture Post, 24 May 1952, British Cartoon Archive, University of Kent

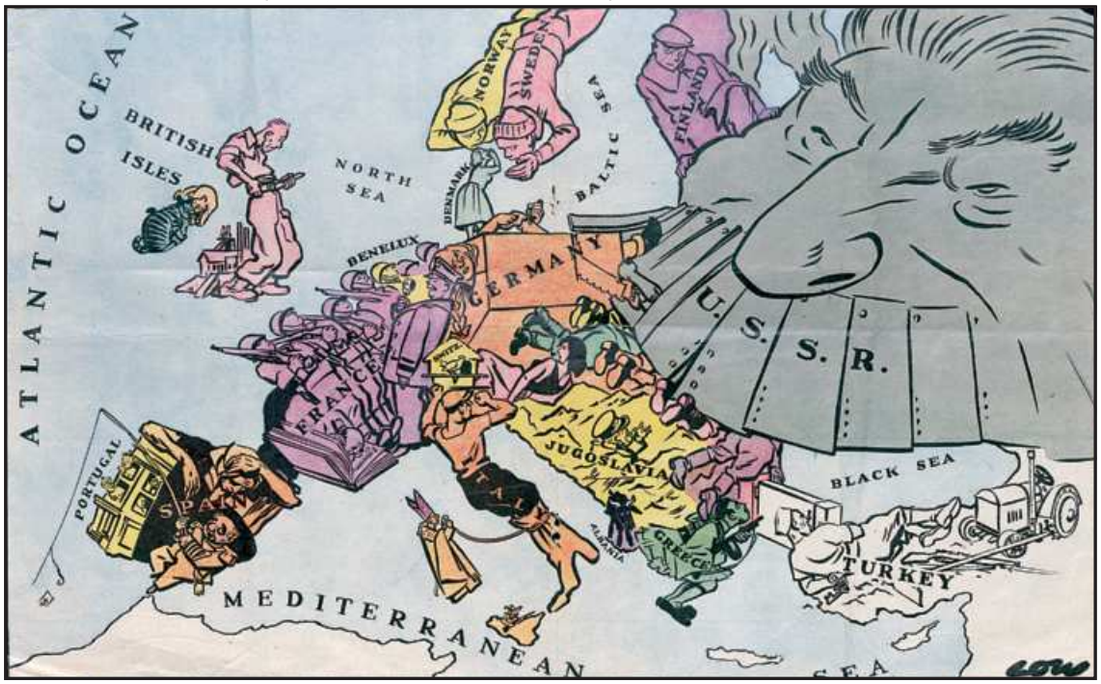

Neuvostoliiton rautaesirippu työntyi keskelle Eurooppaa. Länsi-Euroopan valtiot vaikuttivat voimattomilta kommunistisen supervallan edessä. Pilapiirros on vuodelta 1952.

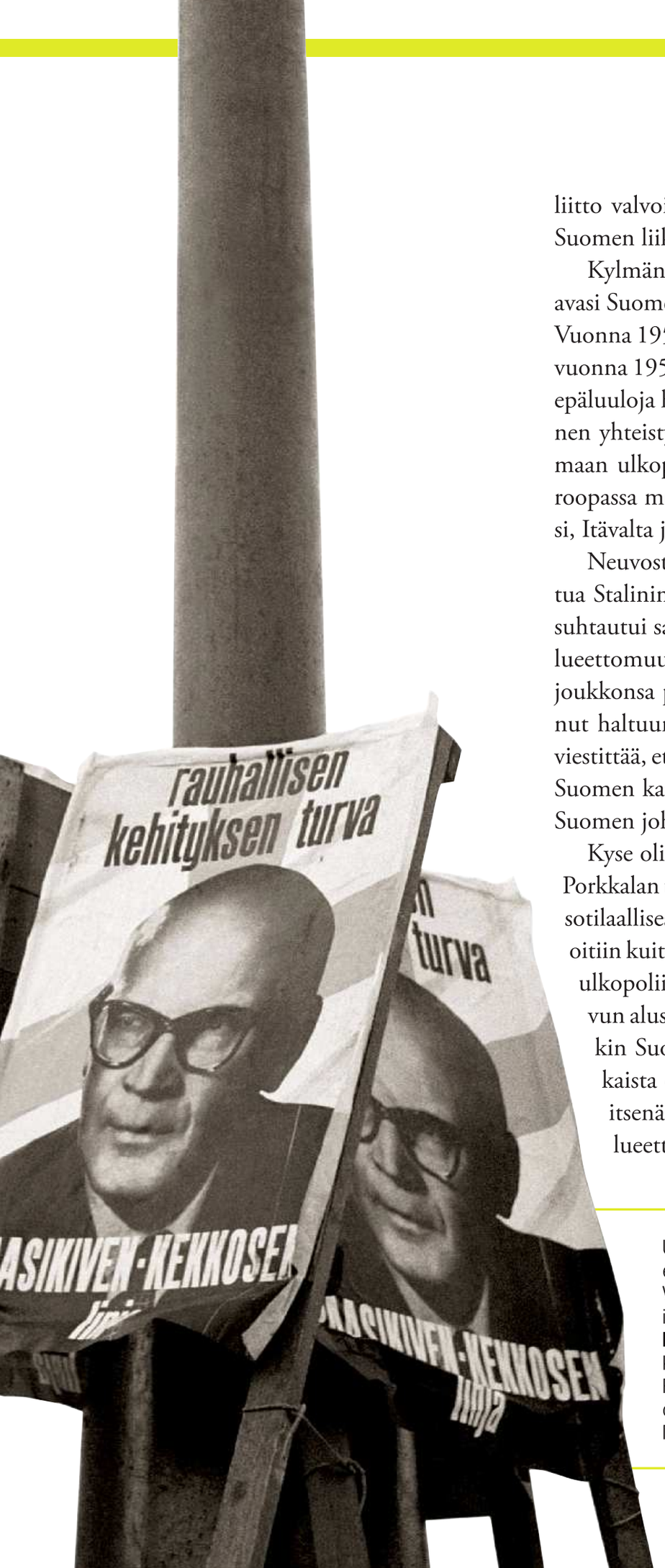

liitto valvoi etujaan Suomessa. Jännityksen helpottaessa Suomen liikkumatila vastaavasti kasvoi.

Kylmän sodan lientyminen 1950-luvun puolivälissä avasi Suomelle uusia mahdollisuuksia toimia vapaammin. Vuonna 1955 Suomi liittyi Yhdistyneisiin Kansakuntiin ja vuonna 1956 Pohjoismaiden Neuvostoon. Neuvostoliiton epäluuloja hälvensivät vakuutukset siitä, ettei pohjoismainen yhteistyö ollut sotilaallista. Suomessa alettiin kuvata maan ulkopolitiikkaa **puolueettomuuspolitiikaksi**. Euroopassa muita puolueettomia maita olivat Ruotsi, Sveitsi, Itävalta ja Irlanti.

Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen alkoi muuttua Stalinin kuoltua 1953. Uusi johtaja Nikita Hrustsov suhtautui sallivasti Suomen pyrkimyksiin noudattaa puolueettomuutta. Vuoden 1956 alussa Neuvostoliitto veti joukkonsa pois Porkkalan tukikohdasta, jonka se oli saanut haltuunsa sodan jälkeen. Neuvostoliitto halusi näin viestittää, että se uskoi ”rauhanomaiseen rinnakkaineloon” Suomen kanssa ja että se luotti Paasikiveen ja Kekkoseen Suomen johdossa.

Kyse oli pitkälti Neuvostoliiton propagandasta, koska Porkkalan tukikohta oli ydinaseiden aikakaudella tullut jo sotilaallisesti tarpeettomaksi. Sen palauttaminen huomioitiin kuitenkin kaikkialla Suomen riippumattomuutta ja ulkopoliittista asemaa vahvistaneena tekijänä. 1960-luvun alussa Yhdysvallat ja sen liittolaiset tunnustivat nekin Suomen puolueettomuuden. Niiden etujen mukaista oli tukea Suomea sen pyrkimyksessä säilyttää itsenäisyytensä Neuvostoliiton kyljessä ja tähän puolueettomuus sopi hyvin.

Urho Kekkonen asettui ensimmäisen kerran ehdokkaaksi 1950 presidentinvaaleissa. Vuonna 1956 hän voitti vaalit. Kampanjan iskulause 1956 oli ”Paasikiven-Kekkosen linja”, millä pyrittiin antamaan kuva, että Kekkonen olisi paras henkilö jatkamaan Paasikiven ajan ulkopolitiikkaa. Tärkeintä oli hyvien suhteiden säilyttäminen Neuvostoliiton kanssa.

1950-luvulla suomalaiset saattoivat jo hengittää vapaammin. Vuoden 1952 olympialaiset symboloivat Suomen avautumista ja uskoa valoisampaan tulevaisuuteen. Pulan ja pelon vuodet alkoivat jäädä taakse, ja viimeiset kulutustavarat vapautettiin säännöstelystä vuonna 1954.

Puolueettomana Suomi pyrki välttämään kannanottoja maailman tapahtumiin. Kekkonen sanoi, että Suomi ei ollut maailman asioissa tuomari, vaan lääkäri, joka pyrki omalla toiminnallaan lieventämään konflikteja. Suomi toimi aktiivisesti YK:ssa muun muassa rauhanturvaoperaatioissa ja 1968–1970 turvallisuusneuvoston jäsenenä.

Yöpakkaset 1958

1950-luvun puolivälin jälkeen kylmä sota tiivistyi jälleen. Länsi-Saksan liittyminen Naton jäseneksi 1955 kiristi supervaltojen välejä. Unkarin kansannousun väkivaltainen tukahduttaminen 1956 huolestutti länsivaltoja. Tilanne kiristyi edelleen 1958, kun Neuvostoliito painosti Nato-maita vetäytymään jaetusta Berliinistä.

Jännitteet vaikuttivat myös Neuvostoliiton suhtautumiseen Suomeen. Sen kannalta oli huolestuttavaa, että Kekkosen valtakauden alettua maan sisäpoliittinen tilanne oli kireä. Kekkosen vastustajat, joita oli erityisesti oikeiston ja sosiaalidemokraattien joukossa, halusivat varmistaa, että hän jäisi yhden kauden presidentiksi. Presidentti turvautui sisäpolitiikassa maalaisliittoon, SKDL:ään ja niihin sosiaalidemokraatteihin, jotka olivat valmiit hyväksymään Kekkosen johtoaseman.

Valtataistelu Kekkosen puolustajien ja vastustajien välillä tiivistyi siihen, mitkä puolueet saisivat olla hallituksessa ennen vuoden 1962 presidentinvaaleja. Kesällä 1958 pidetyissä eduskuntavaaleissa kommunistit saivat vaalivoiton. Muut puolueet eivät kuitenkaan halunneet heidän kanssaan samaan hallitukseen ja maahan perustettiin sosiaalidemokraattien K. A. Fagerholmin johtama koalitiohallitus, jolla oli takanaan eduskunnan laajan enemmistön tuki.

Kekkonen nimitti hallituksen hyvin vastentahtoisesti, sillä siihen tuli Kekkosta avoimesti vastustaneita ministereitä. Myös Neuvostoliitto suhtautui alusta alkaen hyvin kielteisesti hallitukseen. Neuvostoliitto jäädytti muun muassa kauppaneuvottelut ja veti suurlähettiläänsä pois Helsingistä. Näin se ilmaisi epäluottamuksensa Suomen hallitukselle.

Yöpakkaskriisin nimellä tunnetun jakson jälkeen Fagerholmin hallitus erosi vasta muutaman kuukauden istuttuaan. Se ei katsonut voivansa hoitaa valtakunnan asioita tilanteessa, jossa Neuvostoliitto oli ilmaisut epäluottamuksensa eikä maan presidentti tukenut hallitusta.

Kekkonen oli noottikriisin alkaessa valtiovierailulla Yhdysvalloissa Havaijilla. Ulkoministeriön diplomaatti Max Jakobson luki presidentille, ulkoministeri Ahti Karjalaiselle ja suurlähettiläs Rafael Seppälälle nootin tekstin. Nootti oli kiusallinen, sillä se asetti kyseenalaiseksi Suomen puolueettomuuden.

Kriisin jälkeen maahan nimitettiin maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, joka nautti Kekkosen ja Neuvostoliiton luottamusta. Yöpakkaskriisin vaikutuksesta Suomen hallituspolitiikka muuttui pysyvästi, koska sen jälkeen pidettiin mahdottomana muodostaa sellainen hallitus, jota presidentti Kekkonen ja Neuvostoliitto eivät hyväksyneet.

Neuvostoliiton nootti Suomelle 1961

Kekkosen vastustajat eivät lannistuneet. Uudelleen hänen asemaansa yritettiin horjuttaa vuoden 1962 presidentinvaalien lähestyessä. Yöpakkashallituksen takana olleet puolueet, joista suurimpia olivat sosiaalidemokraatit ja kokoomus, nimittivät yhteisen presidenttiehdokkaan, oikeuskansleri Olavi Hongan. Hänellä näytti olevan mahdollisuudet tulla valituksi seuraavaksi presidentiksi.

Syksyllä 1961 kylmän sodan tilanne jännittyi uudelleen. Ydinasekilpa kiihtyi ja Neuvostoliitto jatkoi painostustaan saada länsivallat poistumaan Berliinistä. Jännityksen lisääntymiseen vedoten Neuvostoliitto ehdotti Suomen hallitukselle lähettämässään kirjallisessa tiedonannossaan eli **nootissa** yya-sopimuksen mukaisia sotilaallisia neuvotteluja. Sen mielestä tilanne Suomen lähialueilla ja Itämerellä oli kiristynyt ja sodan uhka kasvanut.

Suomessa otettiin nootti hämmennyksellä vastaan. Kekkonen oli itse valtiovierailulla Yhdysvalloissa, jossa hän joutui avustajineen pohtimaan miten vastata Neuvostoliiton ehdotukseen.

Nootin sisältö

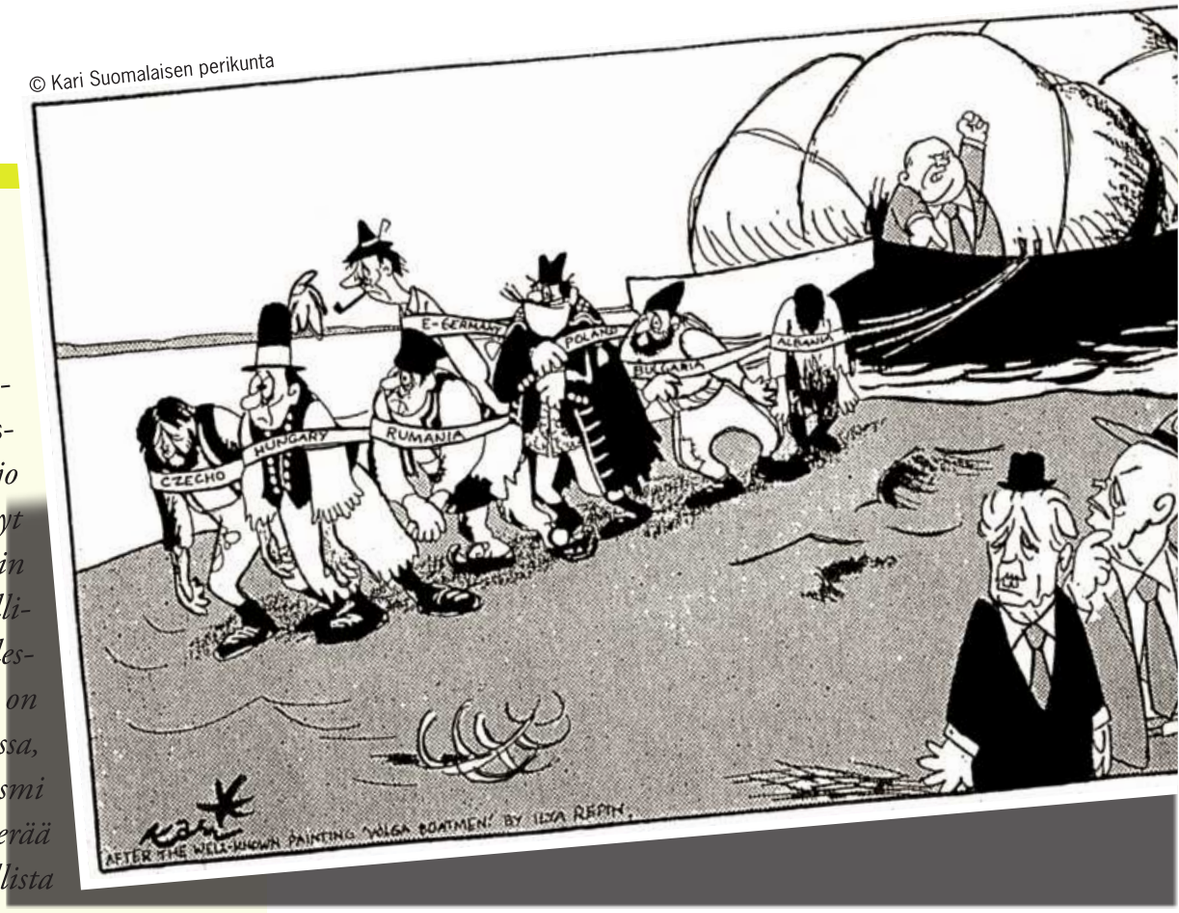

Neuvostoliitto sanoi Suomen hallitukselle antamassaan nootissaan, että se oli ”*jo useaan otteeseen kiinnittänyt niin Suomen hallituksen kuin myös muiden valtioiden hallitusten huomiota siihen huolestuttavaan tilanteeseen, joka on muodostumassa Länsi-Saksassa, missä saksalainen militarismi jälleen nostaa päätään ja kerää voimiaan. […] Tätä vaarallista sotakoneistoa ohjaamaan on asetettu entisiä hitleriläisiä kenraaleja ja upseereja. joiden nimiä inholla muistavat niin venäläiset kuin ranskalaiset, tshekkiläiset ja tanskalaiset, puolalaiset ja norjalaiset sekä monet muut Euroopan kansat, jotka ovat julmasti kärsineet näiden pyöveleiden toiminnasta.*”

Lisäksi Neuvostoliittoa huolestutti, kuinka ”ei voida myöskään olla toteamatta sitä, että eräät Suomen lehdet, jotka ovat tiettyjen piirien äänitorvena, aktiivisesti tukevat Naton jäsenmaiden vaarallisia sotilaallisia valmisteluja ja siten, vastoin Suomen omaksumaa ulkopoliittista suuntausta, myötävaikuttavat sotapsykoosin levittämiseen.”

Tästä syystä Neuvostoliitto katsoi tarpeelliseksi neuvottelujen aloittamisen ”toimenpiteistä maiden rajojen puolustuksen turvaamiseksi Länsi-Saksan ja sen kanssa liitossa olevien valtioiden taholta ilmenevän sotilaallisen hyökkäyksen uhkan johdosta”, siten kuin siitä oli sovittu yya-sopimuksessa.

Hämmentävä noottikriisi

Kotimaahan palattuaan Kekkonen matkusti Hrustsovin luokse Novosibirskiin, jossa he sopivat, ettei ehdotettuja sotilaallisia neuvotteluja kaikesta huolimatta ollut syytä aloittaa. Kekkonen vetosi siihen, että sotilaallisten neuvottelujen aloittaminen vain pahentaisi tilannetta entisestään ja aiheuttaisi Pohjoismaissa ”levottomuutta ja sotapsykoosia”. Hrustsov sanoi luottavansa Kekkoseen Suomen puolueettomuuslinjan ylläpitäjänä ja toivoi, että Suomessa kiinnitetään huomiota rajojen turvallisuuteen.

Kekkonen saattoi palata Helsinkiin presidenttinä, joka kykeni selvittämään hankalimmatkin tilanteet ja joka turvasi Suomen koskemattomuuden. Noottikriisi herätti kuitenkin alusta alkaen hämmennystä Suomessa ja tilanteen salamyhkäinen ratkaisu Novosibirskissa sai monet epäilemään, että kyse oli vain Kekkosen ja Neuvostoliiton juonittelusta.

Suomessa tulkittiin yleisesti, että Neuvostoliitto halusi Kekkosen jatkavan presidenttinä ja yritti estää vastaehdokkaan valinnan. Kriisin

Neuvostoliiton johtaja Nikita Hrustsov ja Kekkonen tulivat erinomaisesti toimeen keskenään. Kekkoselle oli tärkeää pitää yhteyttä suoraan Neuvostoliiton johtoon ja hankkia heidän luottamuksensa. Hän vieraili ahkerasti Neuvostoliitossa. Helsingissä Kekkonen asioi tiedustelupalvelu KGB:n edustajien kanssa, joiden kautta luottamukselliset tiedot kulkivat hänen ja Neuvostoliiton johtajien välillä. Kekkonen valikoi myös tarkoin ne henkilöt Suomessa, joille hän uskoi salaisia asioita. Hallituksen ministerit eivät välttämättä tienneet lainkaan, mistä Kekkonen Neuvostoliiton johtajien kanssa keskusteli ja mitä hän näiden kanssa sopi.

vielä kestäessä Honka ilmoittikin vetäytyvänsä vaaleista. Missään vaiheessa ei Honka eikä hänen takanaan olleiden puolueiden muodostama **Honka-liitto** ollut ilmoittanut aikovansa muuttaa Suomen ulkopolitiikan ohjenuorana ollutta Paasikiven linjaa.

Neuvostoliiton toiminnan taustalla oli ennen kaikkea huoli Suomen ulkopoliittisen suuntauksen pysyvyydestä ja suuntaus länteen. Moskovassa nähtiin Kekkonen maiden välisten suhteiden takuumiehenä, johon voitiin luottaa. Kekkonen käytti tätä sumeilematta hyväkseen, korosti omaa korvaamattomuuttaan ja antoi leimata vastustajansa ulkopoliittisesti epäluotettaviksi.

Vuonna 1962 Kekkonen valittiin uudelleen presidentiksi suurella enemmistöllä. Kekkonen myös käytti oikeuttaan määrätä uudet eduskuntavaalit, joissa hänen tukipuolueensa maalaisliitto sai vaalivoiton ja se nousi suurimmaksi puolueeksi SKDL:n ohi.

Alkuvaiheiden kriisien kautta presidentti Kekkonen oli vakiinnuttanut asemansa politiikan huipulla eikä hänelle enää löytynyt vakavasti otettavia haastajia myöskään 1968 presidentinvaaleissa.

Vapaakauppasopimus Euroopan talousyhteisön kanssa herätti vastustusta vasemmiston piirissä. Nuoret radikaalit ja kommunistit osoittivat mieltään sen hylkäämisen puolesta.

Suomi taloudellisesti osa länttä

Kekkosen ajan ulkopolitiikka ei ollut pelkkää idänpolitiikkaa. Neuvostoliiton-suhteiden varjossa Suomi kehitti suhteitaan myös länsivaltoihin ja osallistui näiden aloittamaan taloudelliseen yhteistyöhön.

Vaikka Suomi kävi kauppaa Neuvostoliiton kanssa, maa oli taloudellisesti osa läntistä markkinatalousjärjestelmää. 80 prosenttia ulkomaankaupasta suuntautui länteen. Neuvostoliitto valvoi kuitenkin tarkoin, minkälaisiin taloudellisiin yhteistyöelimiin Suomi saattoi liittyä jäseniksi.

Euroopan integraatio vaikutti Suomeen, koska suurimmat kauppakumppanit olivat Länsi-Euroopan maita. Suomen ongelmana oli se, että Neuvostoliitto suhtautui hyvin epäluuloisesti kaikkiin Länsi-Euroopan maiden yhteistyöhankkeisiin. Vuonna 1957 perustettua Euroopan talousyhteisöä se piti sotilasliitto Naton jatkeena. Neuvostoliiton silmissä kapitalististen maiden talousintegraatio oli suunnattu sitä vastaan, eikä se halunnut Suomen liittyvän tällaisiin järjestöihin.

Suomi sopi osallistumisestaan Länsi-Euroopan taloudelliseen yhdentymiseen sille räätälöidyillä erityisjärjestelyillä, joissa otettiin huomioon maan idänsuhteet. Suomi teki 1961 Euroopan vapaakauppaliitto Eftan kanssa oman

Vasemmiston laululiike oli näkyvä osa 1960- ja 1970-lukujen radikalismia. Agit Prop -yhtye levytti useita aikakauden sähköistä ilmapiiriä kuvastavia lauluja, joiden sanoituksissa otettiin voimakkaasti kantaa.

vapaakauppasopimuksen, **Fineftan**. Eftan jäseninä oli maita, kuten Suomen merkittävin vientimaa Iso-Britannia, jotka eivät vielä olleet Euroopan talousyhteisön jäseninä. Eftan varsinaiseksi jäseneksi Suomi liittyi vasta 1986, jolloin Neuvostoliiton epäluulot olivat jo hellittäneet.

Suomi ei liittynyt EY:n (EEC) jäseneksi, mutta teki sen kanssa 1973 vapaakauppasopimuksen. Neuvostoliitto hangoitteli vastaan, mutta lopulta pidättäytyi vastatoimilta. Myös monet suomalaiset, erityisesti nuoret vasemmistoradikaalit, vastustivat kiihkeästi EEC-sopimusta. He pitivät yhteisöä kapitalististen maiden liittona, joka tähtäsi Suomen taloudelliseen alistamiseen. Muut pitivät sopimusta välttämättömänä, jotta Suomi voisi myydä tuotteitaan Euroopan markkinoille.

Kekkosen rooli Suomen integraatioratkaisuissa oli tärkeä, koska hän suostutteli Neuvostoliiton johdon hyväksymään sen, että Suomella oli tärkeitä etuja valvottavanaan lännessä. Kekkosen oli vakuutettava epäluuloiset neuvostojohtajat, että länsikauppa ei uhannut Neuvostoliiton kanssa käytävää kauppaa ja että sopimukset eivät muuttaneet maan ulkopoliittista peruslinjaa.

Euroopan integraatiota edistävät järjestöt, kuten Euroopan talousyhteisö, olivat Suomen ulottumattomissa. Suomi saattoi kuitenkin liittyä sellaisiin taloudellisiin järjestöihin, jotka toimivat maailmanlaajuisesti ja joita voitiin verrata Yhdistyneisiin kansakuntiin.

Vaikka Suomen jäsenyys YK:ssa toteutui vasta vuonna 1955, se saattoi toimia sellaisissa järjestöissä kuten valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankki muiden markkinatalousmaiden rinnalla. Ne olivat Suomelle tärkeitä etenkin sen vuoksi, että suomalaisten oli helpompi saada kansainvälisiä jälleenrakennus- ja kehitysluottoja. GATT:ssa neuvoteltiin tullien alentamisista ja vauhditettiin ulkomaankauppaa. Osana taloudellista suuntautumista länteen Suomi liittyi vuonna 1969 johtavien teollisuusmaiden yhteistyöjärjestön OECD:n jäseneksi.

Kekkonen ja presidentti Nixon tapasivat Washingtonissa 1970. Yhdysvallat tuki Suomen puolueettomuutta. Suomen riippumattomuus oli lännen etujen mukaista.

Kamppailu puolueettomuudesta

Hrustsevin väistyttyä vallasta 1964 Neuvostoliiton suhtautuminen muuttui jälleen kriittisemmäksi Suomea kohtaan. Suhteisiin tuli uusia ongelmia sen jälkeen, kun Varsovan liitto miehitti 1968 Tshekkoslovakian, jossa oli aloitettu sosialistisen järjestelmän varovainen uudistaminen. Tshekkoslovakian miehitys heijastui myös Suomeen. Neuvostoliitto ei sen jälkeen enää suostunut tunnustamaan Suomea puolueettomaksi maaksi. Neuvostoliitto pyrki myös sekaantumaan maan sisäpolitiikkaan aikaisempaa tarmokkaammin. Kekkosen johdolla pyrittiin kuitenkin pitämään kiinni puolueettomuudesta ja sananvallasta omissa asioissa.

1970-luvulla ehdotettiin myös yya-sopimukseen vedoten kiinteämpää sotilaallista yhteistyötä, jota Suomen puolustusvoimien johto presidentti Kekkosen tuella pyrki välttämään. Vuonna 1978 myös julkisuuteen tuli tieto, että Neuvostoliitto ehdotti Suomelle yhteisiä sotaharjoituksia, mutta Kekkonen torjui nämäkin ehdotukset.

Suomen puolueettomuutta onnistuttiin Neuvostoliiton painostuksesta huolimatta kuitenkin vahvistamaan. Tästä oli osoituksena 1975 Helsingissä pidetty Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi eli **ETYK**, jonka isäntämaaksi puolueeton Suomi kelpasi. Suomalaiset diplomaatit toimivat tarmokkaasti kokouksen

onnistumiseksi. Presidentti Kekkonen paistatteli salamavaloissa maailmanluokan valtiomiehenä, joka edisti kylmän sodan liennytystä. Suomi isännöi myös ydinaseiden rajoittamiseen tähdänneitä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välisiä SALT-neuvotteluja.

Kekkosen ajan vallankäyttö

Kekkosen aikakausi on kiisteltyä aikaa Suomen historiassa. Presidenttinä hän hankki pitkän kautensa aikana ainutlaatuisen valta-aseman. Kekkonen esiintyi koko kansan isänä, vahvana johtajana, joka piti koko maata ja muita vallankäyttäjiä otteessaan. Osoituksena hänen valta-asemansa lujuudesta hänen presidenttikauttaan jatkettiin ilman vaaleja 1973. Eduskunta sääti poikkeuslain, jossa Kekkosen presidenttikautta jatkettiin neljällä vuodella vuoteen 1978. Monet pitivät eduskunnan säätämää poikkeuslakia suomalaisen demokratian rappiona.

Presidentti Kekkonen tulkitsi perustuslaissa hänelle annettuja valtaoikeuksia väljästi. Kekkosen vallankäyttö ylsi presidentille muodollisesti määrättyjen tehtävien, kuten ulkopolitiikan johtamisen, lisäksi laajalti sisäpolitiikkaan. Toisin kuin nykyisin toimitaan, Kekkonen valitsi pääministerit. Hallitusten oli nautittava hänen luottamustaan ja vasta sen jälkeen eduskunnan luottamusta. Hallitukset vaihtuivat myös useasti, ja jos puolueet eivät suostuneet presidentin vaatimuksiin, hän nimitti virkamiehistä koostuneen väliaikaisen virkamieshallituksen.

Kekkonen purki tyytymättömyyttään yksittäisille henkilöille kirjoittamissaan ”myllykirjeissä”, joita hän sittemmin julkaisi kirjoina. Lehdissä hän esiintyi salanimen suojassa kirjoittaen kolumneja ja mielipidekirjoituksia, joissa hän arvosteli pistävästi muita poliitikkoja.

Ulkopolitiikan kiistattomana johtajana Kekkonen jatkoi jo toisen maailmansodan aikana alkanutta kehitystä, kun ensin Risto Ryti ja sitemmin J. K. Paasikivi olivat omaksuneet vahvaa johtajuutta edustaneen linjan. Kekkosen mielestä suhteiden hoitaminen Neuvostoliiton kanssa oli niin vaikeaa, että se edellytti kaiken ulkopoliittisen vallan keskittämistä yksiin käsiin. Monet neuvostojohdon kanssa käymänsä keskustelut hän piti omana tietonaan.

ETYK teki Helsingistä hetkeksi maailmanpolitiikan päänäyttämön. Supervaltojen suhteet paranivat ja kokouksen jälkeen puhuttiin Helsingin hengestä.

Paasikiven tavoin hän piti sisäpolitiikkaa alisteisena ulkopolitiikalle, mikä merkitsi sitä, että esimerkiksi eduskuntavaalien tuloksia ei sellaisenaan voitu ottaa huomioon hallitusta muodostettaessa. Suomessa ei Kekkosen aikana noudatettu puhdasta parlamentarismia, vaan käytössä oli välimuoto presidenttivaltaisesta ja parlamentaristisesta järjestelmästä. Suomen tilanne ei ollut harvinainen, sillä samaan aikaan muun muassa Ranskassa omaksuttiin vastaava järjestelmä.

© Kari Suomalaisen perikunta

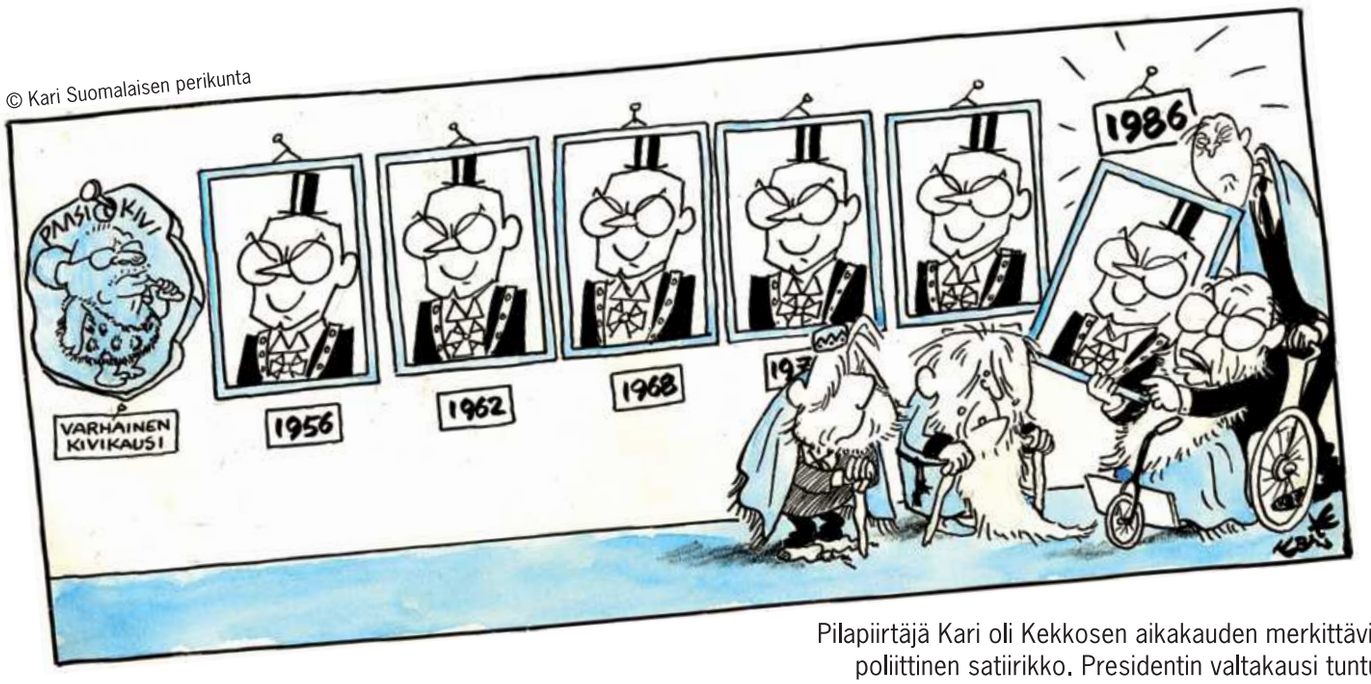

Pilapiirtäjä Kari oli Kekkosen aikakauden merkittävin poliittinen satiirikko. Presidentin valtakausi tuntui loppumattomalta vuoden 1978 vaalien jälkeen.

SMP:n Veikko Vennamo vetosi kansan syviin riveihin populistisella linjallaan. Hän arvosteli myös Kekkosen vallankäyttöä. Kuvassa voitonriemuinen Vennamo poistuu eduskunnasta jouduttuaan puheidensa vuoksi kahden viikon "jäähylle".

Suomettunut Suomi?

Nykyisiin Kekkosen aikakaudessa herättää eniten keskustelua **suomettuminen**. Suomettunut maa on muodollisesti itsenäinen maa, joka kuitenkin joutuu jatkuvasti ottamaan huomioon jonkin hallitsevan suurvallan tavoitteet ja mielipiteet.

Sana tuli esille 1960-luvulla, kun Länsi-Saksassa alettiin kiistellä ulkopolitiikasta. Jotkut halusivat luoda normaalit suhteet Neuvostoliittoon ja hylätä haaveet Saksojen jälleenyhdistymisestä. Toiset vastustivat tällaista idänpolitiikkaa. Esimerkkinä he käyttivät Suomea, joka noudatti ystävyyspolitiikkaa Neuvostoliiton suuntaan. Suomi oli heidän mielestään varomattomuuttaan sotkeutunut Neuvostoliiton virittämään hämähäkinseittiin. Saksan liittotasavallalle ei haluttu samaa "suomettunutta" kohtaloa.

Suomettumispuheet yleistyivät läntisissä tiedotusvälineissä 1960-luvulla ja jatkuivat pitkään. Suomessa ne koettiin loukkaavina, ja Kekkonen itse kiisti jyrkästi, että Suomi oli suomettunut. Jälkikäteen on tosin tunnustettu, että väitteissä oli perääkin.

Suomettuminen sai monia muotoja. Ulkopolitiikassa Suomi noudatti linjaa, joka pyrki

Suomalaiset kävivät ahkerasti kauppaa Neuvostoliiton kanssa. Kostamukseen rakennettiin kokonainen kaupunki, jonka valmistumista vuonna 1985 juhlittiin maiden välisen ystävyyden merkkinä.

Neuvostoliittolainen toisinajattelija, ydinfyysikko Andrei Saharov sai Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1975. Neuvostoliitto ja muut sosialistimaat boikotoivat Oslossa pidettyä palkinnonjakotilaisuutta. Suomi vältti ottamasta kantaa asiaan ja Suomen Oslon-suurlähettiläs matkusti tilaisuuden ajaksi Helsinkiin.

ottamaan huomioon Neuvostoliiton kannat. Ohjenuorana oli, että Suomessa pyrittiin ennakoimaan Neuvostoliiton mielipiteet. Tärkeistä asioista oli käytävä etukäteen neuvotteluja sen kanssa. Maailmalla tämä näytti hännystelyltä ja Suomea kritisoitiin selkärangattomuudesta. Suomen poliittinen johto piti arvostelua loukkaavana, koska heidän mielestään maalla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin myötäillä Neuvostoliittoa. Tavoitteena kaiken aikaa oli Suomen itsenäisyyden säilyttäminen.

Länsisuhteita oli vaalittava huomaamattomasti ja kiistat itänaapurin kanssa pidettävä viisusti salassa. Ystävyyspolitiikan ja Neuvostoliiton luottamuksen vaaliminen saattoi ulospäin näyttää siltä, että Suomi ei haluaisikaan lännen voittavan kylmässä sodassa.

Lännessä pohdittiin, mikä vaikutus Neuvostoliitolla oli Suomen sisäpolitiikkaan. Suomen itsenäisyystahdon pelättiin rapautuvan, kun Neuvostoliiton toiveisiin mukauduttiin vuosi toisensa jälkeen. Mentiinkö Neuvostoliiton myötäilyssä liian pitkälle ja kuinka paljon suomettumisessa oli kyse suomalaisten omista valinnoista eikä niinkään Neuvostoliiton painostuksesta?

Itsesensuuri ja sisäinen suomettuminen

Länsivaltojen johdossa oli paljon ymmärrystä Suomen ulkopolitiikkaa kohtaan, ja erityisesti 1960-luvulta alkaen Suomen linjaa pidettiin viisaana. Suomen asema koettiin uhanalaiseksi kuitenkin sen vuoksi, että Neuvostoliiton läheisyys vaikutti maan sisäiseen kehitykseen.

Kylmän sodan Suomessa Neuvostoliiton arvostelu oli tulenarka kysymys. Vuonna 1958 kustantaja päätti olla julkaisematta vuosina 1944–1948 ministerinä toimineen SKDL:n Yrjö Leinon muistelmia, koska pelättiin Neuvostoliiton suhtautuvan teokseen vihamielisesti. Vuonna 1974 kustantaja päätti jättää julkaisematta Nobel-kirjailija Aleksandr Solzhenitsynin Vankileirien saariston. Teos julkaistiin Ruotsissa suomen kielellä.

Kosmonautti Juri Gagarin oli aikakautensa supertähti. Ensimmäinen avaruudessa käynyt ihminen herätti Suomen-vierailuillaan vuonna 1961 suurta kiinnostusta ja ihailua. Gagarin ja Sputnik-satelliitti korostivat Neuvostoliiton tieteen ja teknologin saavutuksia. 1960-luvun alussa vaikutti siltä, että kommunistinen supervalta saavuttaisi pian Yhdysvaltojen etumatkan. Mutta oliko Neuvostoliiton saavutusten kunnioittaminen suomettumista?

Sisäpolitiikassa suomettuminen näkyi Kekkosen tavassa käyttää ulkopolitiikkaa oman sisäisen vallankäyttönsä välineenä. Vastustajia leimattiin epäluotettaviksi Neuvostoliiton kannalta. Poliitikot yrittivät myös esiintyä siten, että Neuvostoliitto voisi luottaa heihin Kekkosen hengenheimolaisina. Kukaan ei halunnut tulla leimatuksi ”neuvostovastaisena”. Vuoden 1958 yöpakkaskriisin jälkeen oli selvää, että yksikään neuvostovastaisena pidetty poliitikko ei pääsisi hallitukseen.

Toisaalta jotkut suomalaiset halusivat osoittaa, että heillä oli Neuvostoliiton luottamus takanaan. Tätä varten viljeltiin yhteyksiä Neuvostoliiton Tehtaankadulla olleeseen suurlähetystöön. Henkilökohtaiset kontaktit eli ”kotiryssät” olivat joillekin suomalaisille keino yrittää parantaa omaa asemaansa, mutta toisille ne olivat arvokas tietolähde ja myös mahdollisuus vaikuttaa Neuvostoliiton asenteeseen Suomea kohtaan.

Näkyvä suomettumisen muoto oli **itsesensuuri**. Käännekohta itsesensuurissa oli vuoden 1958 yöpakkaskriisi, jonka aikana

Neuvostoliitto arvosteli Suomessa esiintyneitä mielipiteitä ja julkaisuja, joita se piti oman yhteiskuntansa perusteettomana kritiikkinä. Tämän jälkeen monet kustantajat ja tiedotusvälineet pyrkivät välttämään neuvostovastaisina pidettyjen mielipiteiden tuomista julki. Neuvostoliiton epäkohdista ei voinut kertoa vapaasti eikä sitä voinut arvostella julkisuudessa. Neuvostovastaisina pidettyjä elokuvia joko sensuroitiin tai niiden esittäminen kiellettiin.

Taustalla oli virallinen ulkopolitiikka, joka pyrki lisäämään maan kansainvälistä liikkumatilaa. Valtiojohdon silmissä tämä onnistui vain siten, että suomalaiset pyrkivät saavuttamaan itäisen naapurimaan luottamuksen. Neuvostojärjestelmän avoin kritiikki ei sopinut linjaan. Itsesensuurista alettiin keskustella 1970-luvulla, ja vähitellen 1980-luvulla ilmapiiri vapautui.

Yleisradio pyrki noudattamaan ohjelmistonsa valinnassa tasapuolisuutta, mikä merkitsi sitä, että mukaan otettiin myös neuvostoliittolaisia ohjelmia. Jotkut toimittajat suhtautuivat Neuvostoliittoon myönteisesti ja saivat tilaa mielipiteilleen. Muut toimittajat pyrkivät välttämään avointa neuvostojärjestelmän kritisointia. Valtaosa ohjelmistosta kuitenkin oli sellaista, joka levitti läntistä maailmankuvaa ja arvoja Suomeen.

Muodin ja populaarikulttuurin vaikutteet tulivat Suomeen pääosin lännestä. Suomessa omaksuttiin nopeasti uudet länsimaiset kulutustottumukset ja elämäntavat, mikä lähensi Suomea muihin demokratioihin.

Tehtävät

1. **Miten Kekkonen nousi valtaan ja miten hän vakiinnutti asemansa?**
2. **Miten Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen vaihteli kylmän sodan eri aikoina?**
3. **Tarkastele sivulla 168 olevaa katkelmaa Neuvostoliiton nootista Suomelle 1961.**
   a) Mihin tekijöihin Neuvostoliitto vetoaa ehdottaessaan sotilaallisia neuvotteluja?
   b) Mitä tavoitteita ja taustatekijöitä nootilla oli?
4. **Miten Suomi kytkeytyi Euroopan integraatioon kylmän sodan aikana?**
5. **Oliko Suomi suomettunut? Esitä väitteitä puolesta ja vastaan.**

16. Hyvinvointivaltion rakentaminen

Maalta kaupunkiin

Toisen maailmansodan jälkeinen Suomi oli vielä maatalousvaltainen yhteiskunta. Suurin osa suomalaisista sai elantonsa maataloudesta. Sodan jälkeen perustettiin paljon pieniä maatiloja, joihin sijoitettiin Karjalasta paenneita evakoita ja rintamalla palvelleita sotilaita perheineen. Uusien maatilojen raivaaminen ja pienviljely sitoi väestöä perinteisiin ammatteihin ja hidasti kaupungistumista.

Asutustilojen perustaminen pienensi keskimääräistä tilakokoa. Pienten perheviljelmien tuottavuus oli kuitenkin heikko, eivätkä monetkaan niistä osoittautuneet elinkelpoisiksi. Maatalouden teknistyessä 1950-luvulla ei suurillakaan tiloilla tarvittu entisenkaltaista määrää työvoimaa. Traktori, lypsykone ja leikkuupuimuri

Vuonna 1945 säädetyllä maanhankintalailla maata jaettiin kaikkiaan lähes 2,8 miljoonaa hehtaaria, mikä oli kaksi kertaa enemmän kuin torpparivapautuksella. Uusia tiloja perustettiin yli 94 000 kappaletta. Kuvassa on kuusilapsinen perhe Paltamolla.

Sodanjälkeiset vuosikymmenet olivat suuren muuton aikaa. Siirtolaiset suuntasivat Ruotsiin, jossa oli tarjolla paremmin palkattua työtä. Vuosina 1945–1994 lähtijöitä oli kaikkiaan 750 000 henkeä, joista 250 000 jäi pysyvästi Ruotsiin.

mullistivat maatalouden. Metsätöissä moottorisaha ja kuorma-autot syrjäyttivät perinteiset työmenetelmät ja hevoskuljetukset.

Monet maataloudessa työskennelleet ihmiset jäivät työttömiksi, ja etenkin nuoret lähtivät pois kotiseudultaan. Työn perässä muutettiin Etelä-Suomen kaupunkeihin ja Ruotsiin. Muuttoliike koski kaiken kaikkiaan 1,5 miljoonaa ihmistä. Muuttoliike oli erityisen vilkasta 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa. Huippuvuosina 1970-luvun vaihteen molemmin puolin Suomesta muutti jopa 40 000 henkeä vuodessa Ruotsiin. Useimmat olivat nuoria aikuisia, joille vauraampi ja kehittyneempi länsinaapuri tuntui houkuttelevammalta kuin näköalaton kotimaa.

Muuttoa Ruotsiin helpotti Pohjoismaiden 1950-luvulla tekemät yhteistyösopimukset. Vuonna 1954 solmittiin sopimus Pohjoismaiden yhteisistä työmarkkinoista ja sovittiin passivapaudesta maiden välillä. Pohjoismaisessa sosiaaliturvasopimuksessa 1955 sovittiin sosiaalipalveluiden ulottamisesta muiden Pohjoismaiden kansalaisiin.

Siirtyminen maalta kaupunkiin tapahtui Suomessa nopeasti ja oli vaikea kokemus. Kaupunkeihin ja Ruotsiin muuttaneet kokivat juurettomuutta ja monien oli vaikea tottua uuteen elämänmenoon. Kaupungeissa oli pulaa asunnoista, mitä pyrittiin lievittämään rakentamalla kerrostaloalueita ja lähiöitä. Muissa pohjoismaissa **elinkeinorakenteen** muuttuminen teollisuus- ja palveluvaltaiseksi toteutui hitaammin ja pidemmän ajan kuluessa, ja ihmisten oli helpompi sopeutua muutokseen. 1960-luvulla maa- ja metsätalous työllisti kolmasosan suomalaisista ja 1980-luvulla 13 prosenttia.

Maatalouden koneistuminen kiihtyi 1950-luvulla. Traktorit korvasivat hevoset. Tuottavuuden kasvaessa pienet tilat tulivat kannattamattomiksi ja ihmiset muuttivat maalta kaupunkiin.

Suomen elinkeinorakenne muuttui 1970-luvulta alkaen monipuolisemmaksi ja maassa aloitettiin monien sellaisten korkean teknologian tavaroiden, kuten tietokoneiden ja matkapuhelimien tuotanto, joita ei aiemmin kuviteltu Suomessa olevan kannattavaa valmistaa.

Teollisuuden ja palveluiden Suomi

Suomen lähtökohdat sodan jälkeisessä jälleenrakentamisessa olivat vaikeat. Kuitenkin Suomi maksoi sotakorvauksensa ja toipui suorastaan hämmästyttävän nopeasti toisen maailmansodan rasituksista. Teollistuminen eteni vauhdilla. Teollisuus lisäsi osuuttaan elinkeinorakenteessa 1980-luvun alkuun asti, minkä jälkeen erilaiset palvelut kasvoivat voimakkaimmin työllistäjänä.

Teollinen kehitys tapahtui pitkälti kulutuksen ja kuluttajien kustannuksella. Yritykset tarvitsivat varoja **investointeihinsa**, mikä näkyi siinä, että yksityiseen kulutukseen ei ollut yhtä paljon mahdollisuuksia kuin muissa Pohjoismaissa. Suomen elintaso oli pitkään selvästi Ruotsia alhaisempi. Suomi alkoi ottaa Ruotsia kiinni 1970-luvulla saavuttaen sen elintason 2000-luvun alussa.

Suomen taloudellinen kehitys oli paljolti ulkomaankaupan varassa. Ulkomaankauppa kasvoi muuta taloutta nopeammin. Suomella oli sikäli onnea, että johtava vientiteollisuus eli metsäteollisuus koki toisen maailmansodan jälkeen vahvan nousukauden. Toinen merkittävä teollisuuden ala oli metalliteollisuus, joka kykeni metsäteollisuuden tapaan hyödyntämään kotimaisia raaka-aineita ja Neuvostoliitossa avautuvia markkinoita.

Maalta muutettiin kaupunkien keskustojen liepeille nousseisiin lähiöihin. Arava-laki vuodelta 1951 helpotti asuntotilannetta. Valtio myönsi rakentajille halpaa Arava-lainaa.

Tärkeimpiä kauppakumppaneita olivat Iso-Britannia, Saksan liittotasavalta, Neuvostoliitto ja Ruotsi. Neuvostoliiton kanssa käytiin kahdenvälistä kauppaa, jossa suomalaiset toivat idästä öljyä ja muita raaka-aineita ja veivät sinne teollisesti valmistettuja tuotteita. Kauppa oli suomalaisille edullista, mutta monet yritykset tuudittautuivat sen tuomaan turvallisuuden tunteeseen ja laiminlöivät oman kilpailukykynsä kehittämisen.

Metsäteollisuus vei suurimman osan tuotannostaan läntisille markkinoille. Se säilytti ylivoimaisen hallitsevan osuutensa viennissä aina 1980-luvulle asti, jolloin metalli- ja elektroniikkateollisuus nousi suurimmaksi alaksi. Palvelut muodostivat kansantaloudesta kuitenkin suurimman osan.

Suomen teollisuutta pitkään hallinnut metsäteollisuus sai rinnalleen uutta metalli- ja elektroniikkateollisuutta. Saab ja Valmet perustivat Uuteenkaupunkiin autotehtaan vuonna 1968.

Eroon köyhyydestä ja kurjuudesta

Rakennemuutos maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta kohti kaupungistunutta palveluyhteiskuntaa aiheutti monenlaisia ongelmia. 1950-luvun Suomessa oli vielä paljon köyhyyttä, sodassa kotinsa ja omaisiaan menettäneitä ihmisiä, sotaorpoja ja sodassa vammautuneita invalideja. Rintamalla vuosikausia olleet nuoret miehet eivät olleet saaneet asianmukaista koulusta rauhan ajan töihin. Niillekin, jotka selvisivät taisteluista hengissä, sotakokemukset aiheuttivat henkisiä vaikeuksia ja traumoja, jotka seurasivat heitä elämänsä loppuun asti.

Suuret ikäluokat syntyivät 1940-luvun lopussa. Lapsia hoidettiin neuvoloissa. Arkkiatri Arvo Ylppö oli suomalaislasten terveydenhoidon uranuurtaja.

1940-luvun lopussa syntyvyys oli korkea. Maahan syntyivät niin kutsutut **suuret ikäluokat**. Koulut pullistelivat lapsia ja äidit ja vauvat jonottivat neuvoloissa vuoroaan. Elinkeinorakenteen muutos edellytti samalla koulutusjärjestelmän perusteellista uudistamista. Maataloustyössä tarvittiin aivan toisenlaista pohjakoulutusta kuin tehdastyössä tai uudenlaisissa palveluammateissa.

Muuttoliike aiheutti vaikeuksia **muuttotappioalueilla**. Parhaassa työiässä olleiden ihmisten muuttaminen pois kotiseudultaan vähensi kuntien verotuloja ja heikensi niiden kehitysmahdollisuuksia. Vaikka talous kasvoi ja elintaso nousi, kehityksen hedelmät eivät jakautuneet tasaisesti eri väestöryhmien ja alueiden välillä.

Vahvan valtion kausi alkaa

Muutosta oli tasapainotettava julkisen vallan toimenpiteillä. Valtiovalta otti aiempaa tarmokkaammin käsiinsä talouden ohjaamisen. Valtio perusti monille teollisuuden aloille **valtionyhtiöitä**, joita sijoitettiin myös sellaisille alueille, jotka muuten uhkasivat taantua. Valtio sijoitti merkittäviä summia teollisuuteen, koska Suomessa oli muuten vähän pääomia.

Maahan rakennettiin myös nykyaikaisen yhteiskunnan tarvitsemaa **infrastruktuuria**: valtateitä, tietoliikenneyhteyksiä ja sähköenergian tuotantoa. **Aluepolitiikalla** ohjattiin valtion varoja taantuville alueille ja lievitettiin muuttoliikkeen ja elinkeinorakenteen muutoksen aiheuttamia ongelmia. Heikkeneviä alueita kutsuttiin kehitysalueiksi.

Kaupungistumisen ja muiden muutosten aiheuttamia sosiaalisia ongelmia alettiin lievittää uudenlaisella sosiaalipolitiikalla, jonka ohjenuorana oli köyhyyden poistaminen ja tasa-arvoisemman yhteiskunnan luominen. Suomen kieleen vakiintui uusi käsite: **hyvinvointivaltio**.

Hyvinvointivaltio talouskasvun vauhdittajana

Pekka Kuusen vuonna 1961 julkaisema kirja **60-luvun sosiaalipolitiikkaa** oli merkittävä puheenvuoro suomalaisten sosiaaliturvan laajentamiseksi. Aiemmin sosiaaliturvalla oli pyritty lieventämään räikeimpien yhteiskunnallisten epäkohtien, kuten köyhyyden vaikutuksia. Köyhäinavun lisäksi kyse oli usein hyväntekeväisyydestä ja toimenpiteiden kohteena oli erityisesti työväenluokka. Nyt sosiaalipolitiikalla haluttiin vaikuttaa yhteiskunnan koko kehityssuuntaan.

Kuusen mukaan yhteiskunnassa tuli pyrkiä tuloerojen tasaamiseen ja turvattava kaikille kansalaisille tietty toimeentulon vähimmäistaso. Tätä varten tarvittiin tulonsiirtoja paremmin toimeentulevilta niille, jotka ansaitsivat vähemmän tai eivät olleet työelämässä.

Olennaista oli oivallus, että tuloerojen tasaaminen nopeutti talouskasvua, sillä tuloeroihin puuttumalla lisättiin kotimaista kysyntää. Tulojen tasaus oli siis talouskasvun edellytys. Sosiaalipolitiikkaa alettiin 1960-luvulta alkaen pitää kansantaloudellisesti hyödyllisenä, mikä puolestaan lisäsi valmiutta käyttää aiempaa enemmän julkisia varoja tulonsiirtoihin ja peruspalveluihin.

Pekka Kuusi ei kuitenkaan vielä itse puhunut hyvinvointivaltiosta. Tätä termiä ryhdyttiin yleisemmin käyttämään Suomessa vasta 1970-luvulla.

Sillä viitattiin Isossa-Britanniassa 1940-luvulla toteutettuun kansalaisten peruspalveluiden laajentamiseen, jossa valtiovallan toimenpitein taattiin tietty sosiaaliturva ja palvelut kansalaisille. Järjestelmään kuului muun muassa kattava ja kaikille ilmainen terveydenhuolto.

Suomessa ajatus hyvinvointivaltion rakentamisesta sai kannatusta erityisesti vasemmistopuolueiden piirissä, mutta myös maalaisliitossa oli samanlaista uudistushenkeä. Keskustan ja vasemmiston ympärille muotoutui 1960-luvulle tultaessa yhteisymmärrys siitä, minkälaisia julkisen vallan toimenpiteitä hyvinvointivaltion luominen vaati. Oikeistossa vastustettiin aluksi valtion menojen ja tulonsiirtojen kasvattamista, mutta vähitellen myös siellä kallistuttiin hyvinvointivaltion kannalle.

Sodan jälkeen Alkossa otettiin käyttöön viinakortit, jotka oikeuttivat asiakkaan hankkimaan alkoholijuomia tietystä myymälästä. Ilman korttia ei juomia saanut. Kortit poistuivat käytöstä 1970.

Pohjoismainen hyvinvointivaltion malli

Hyvinvointivaltion rakentamisessa omaksuttiin pohjoismaiset periaatteet. Näitä olivat tuloerojen tasaamisen lisäksi palvelujen kattavuus ja edullisuus. Tärkeä periaate oli, että hyvinvointivaltion muodostama turva kattoi kaikki kansalaiset. Tätä, niin sanottua **universaalisuuden** periaatetta toteutettiin terveydenhoidon lisäksi muun muassa työttömyysturvassa ja eläketurvassa.

Suomalaisen hyvinvointivaltion rakentaminen tapahtui vähitellen usean vuosikymmenen aikana. Vuonna 1937 säädetty kansaneläkelaki takasi minimieläkkeen kaikille. Vuonna 1948 alettiin kaikista lapsista maksaa perheille lapsilisiä. Maksut olivat kaikille samansuuruisia, eli näissä noudatettiin pohjoismaista universaalisuuden periaatetta.

Sosiaalivakuutusjärjestelmää täydennettiin 1959 aloittamalla valtion rahoittamien työttömyyskorvausten maksaminen. Sairausvakuutusta laajennettiin 1964, jolloin äitiysrahaa alettiin maksaa 54 päivältä. Merkittävä askel otettiin 1962, jolloin tuli voimaan laki ansiosidonnaisista työeläkkeistä, joiden suuruus määräytyi työssä käynnin aikana maksettujen palkkojen mukaan.

Kunnille tuli velvollisuus tarjota päivähoitoa alle kouluikäisille lapsille 1973. Vuodesta 1990 alkaen kunnat olivat velvollisia takaamaan päivähoidon kaikille alle 3-vuotiaille, eli tästä hyvinvointivaltion palvelusta tehtiin **subjektiivinen oikeus**. 1985 alettiin maksaa lasten kotihoidon tukea alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmille.

Myös työelämää koskevaa lainsäädäntöä muutettiin. 1960-luvun puolivälissä siirryttiin 40-tuntiseen ja viisipäiväiseen työviikkoon.

Aktiivisinta aikaa suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamisessa elettiin 1960-luvulta

1970-luvulla vielä puolet lapsista hoidettiin perhepäivähoidossa. Vuoden 1973 päivähoitolaki laajensi lasten päivähoitoa. Kunnallisten päiväkotien paikkamääriä lisättiin.

Suomalaiset ovat uskoneet koulutukseen sosiaalisen etenemisen väylänä. Ylioppilaiden määrä hypähti ylöspäin 1960-luvulla suurten ikäluokkien mukana.

Ensimmäinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu solmittiin valtakunnansovittelija Keijo Liinamaan johdolla vuonna 1968. Tupo-sopimukset olivat osa hyvinvointivaltion rakentamista.

1980-luvun lopulle asti. 1990-luvun alun talouslama johti monien etuuksien leikkauksiin ja peruspalvelujen karsimiseen ja maksujen korotuksiin. 2000-luvulla siirryttiin keskitetyistä tuporatkaisuista alakohtaisiin neuvotteluihin, joilla pyrittiin saamaan järjestelmä joustavammaksi.

Koulutus osana hyvinvointivaltiota

Itsenäisyyden ajan ensimmäiset vuosikymmenet keskityttiin lähinnä siihen, että kaikki lapset todella pääsivät kansakouluun ja saivat siellä asianmukaista opetusta. Vaikeuksia oli voitettavana, sillä vuonna 1920 vain noin 70 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä suomalaista oli lukuja kirjoitustaitoisia.

Osana rakennemuutoksen hallintaa myös koulutusjärjestelmä uudistettiin. 1970-luvulle asti Suomen koululaitos perustui järjestelmään, jossa ensimmäiset neljä vuotta käytiin kansakoulua minkä jälkeen siirryttiin joko maksulliseen oppikouluun tai jatkettiin kansakoulussa oppivelvollisuuden loppuun asti. Lukioon oli mahdollista päästä vain oppikoulusta. Lukion aloitti 1950-luvun alussa alle 10 prosenttia ikäluokasta.

Koko perusopetusjärjestelmä uudistettiin 1968–1970, jolloin peruskoulun myötä siirryttiin yhdeksänvuotiseen oppivelvollisuuteen. Valtaosa valtion ja yksityisten oppikouluista siirtyi kuntien hoidettavaksi. Aluksi paljon arvostelua osakseen saanut uudistus osoittautui myöhemmin hyvin merkittäväksi suomalaisten yleisen koulutustason kohottamisen kannalta.

Perusopetuksen uudistamisen lisäksi ammatillista koulutusta laajennettiin. Vuonna 1940 noin 20 000 nuorta oli ammatillisessa koulutuksessa, ja vuonna 2005 ammatillista koulutusta sai lähes 250 000 opiskelijaa.

Korkeakouluja perustettiin etenkin 1960- ja 1970-luvuilla eri puolille maata. Vanhin, 1640 perustettu Helsingin yliopisto sai rinnalleen lähes 20 uutta yliopistoa. 1960-luvulla korkeakouluopiskelijoiden määrä kolminkertaistui 60 000 opiskelijaan. 1988 opiskelijoiden määrä ylitti sadan tuhannen rajan ja 2010-luvun alkaessa lähestyttiin 200 000 rajaa.

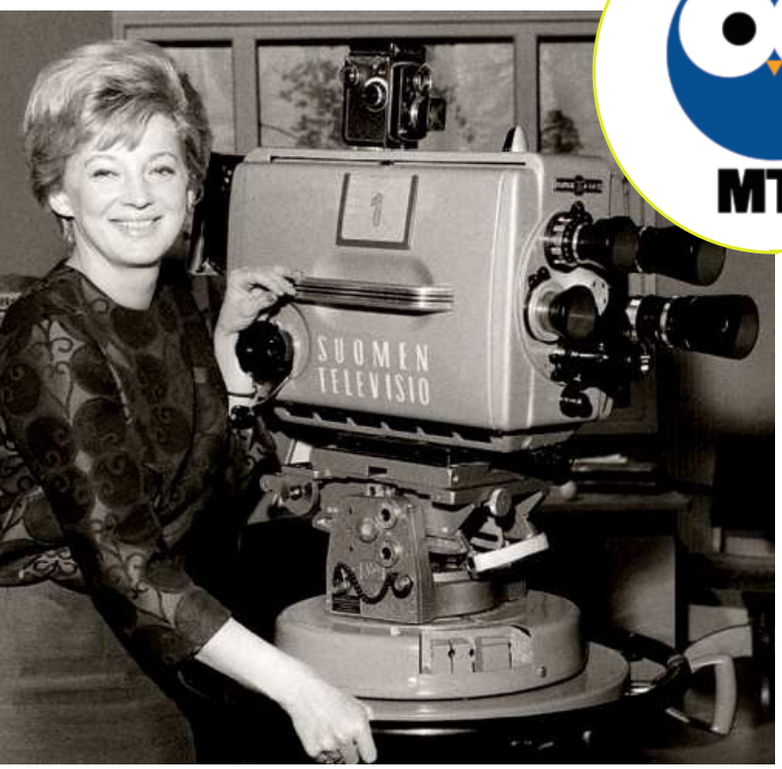

Alkuaikojen televisiotoiminta oli pienimuotoista. Ohjelmia lähetettiin vain muutama tunti päivässä. Ohjelmakuuluttaja Teija Sopanen oli yksi Suomen ensimmäisiä tv-julkkiksia.

Yhtenäiskulttuuri alkaa murtua

Yhteiskunnan muutos näkyi myös kulttuurissa. Elokuvat, kirjallisuus, musiikki ja populaarikulttuuri heijastelivat uudenaikaisen Suomen elämänmenoa.

Nuoriso omaksui nopeasti kansainvälisiä vaikutteita ja kiinnostui varsinkin amerikkalaisesta massakulttuurista. 1950-luvulla koettiin voimakas nuorisokulttuurin nousu. Nuorista ihmisistä tuli aiempaa itsetietoisempia ja innokkaita viihteen suurkuluttajia. Esikuvat ja idolit olivat koko läntisen maailman tuntemia elokuvanäyttelijöitä ja rock-tähtiä, jotka saivat myös kotimaiset vastineensa.

Suomalaisten koteihin ilmestyivät 1950-luvun lopulla ensimmäiset televisiot, joissa näytettiin amerikkalaisia televisiosarjoja ja niistä vaikutteita saaneita kotimaisia viihdeohjelmia. Televisio nousi aiemmin suosittujen elokuvien ja radion rinnalle ja siitä tuli 1960-luvulla tärkein viestinnän ja viihteen väline. Televisio teki suomalaisista yhtä suurta yleisöä, joka koki kansakunnan yhteisiä hetkiä urheilijoiden saavutusten ja uutistapahtumien todistajina.

Elintason noustessa maahan syntyi uusia aikakauslehtiä. Hymy-lehden kaltaiset räväkät ja viihteelliset aikakauslehdet loivat vaihtoehdon perinteisten vakavien sanomalehtien ja muiden uutisvälineiden rinnalle. Niissä seurattiin tunnettujen henkilöiden eli julkkisten elämää ja edesottamuksia.

Perinteiset taidemuodot saivat uutta sisältöä ja ilmaisun keinot muuttuivat. Suomalaiset arkkitehdit ja muotoilijat nousivat Alvar Aallon johdolla maailmanmaineeseen. Kansainvälistä yleisö kiinnosti suomalaisen designin puhdaslinjaisuus ja nykyaikaisuus.

Kirjallisuudessa ja taiteessa **modernistit** haastoivat perinteisiä ihanteita. Runoilijat, kuten Paavo Haavikko, Aila Meriluoto ja Pentti Saarikoski hylkäsivät loppusoinnut ja kirjoittivat vapaamittaista runoutta. Romanttisten kansankuvausten sijaan niissä kuvattiin kaupungistumisen ja teollistumisen aikaansaamaa suomalaisten mielenmaiseman muutosta ja otettiin myös kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin.

Nuorempi sukupolvi ei enää omaksunut varauksettomasti vanhempien ikäpolvien isänmaallisuutta. 1960-luvulla kulttuuria leimasi kapinahenki ja tarve irtautua vanhoista arvoista. Vuosikymmenen **kulttuuriradikalismi** ei kunnioittanut perinteitä, vaan kritisoi vanhempien arvoja ja teki niistä myös pilkkaa. Radikaalit kokivat sodan kokeneen sukupolven maailman ahdistavana ja rajoittavana ja he pyrkivät vapautumaan siitä. Sukupolvien välille aukesi kuilu, joka tuntui ylitsepääsemättömältä.

Radikaali 1960-luku

Suomi oli 1960-luvulla voimakkaassa muutoksessa. Nuoriso haastoi näkyvästi vanhempiensa arvot. Suomi oli osa laajempaa koko läntistä maailmaa ravistellutta kulttuurin muutosta. Monet radikaalit saivat innoituksensa amerikkalaisesta vastakulttuurista. Pitkät hiukset, värikäs pukeutuminen ja vannominen rauhan ja vapaan rakkauden nimeen olivat nuorten keinoja erottautua edeltävistä sukupolvista.

Isäkapina sai rajujakin muotoja. Oma ääni kuului parhaiten, kun maalitauluksi otettiin vakiintuneet arvot ja moraalikäsitykset. Uskonto ja isänmaallisuus olivat sopivia kohteita. Seksuaalinen kulttuuri muuttui ehkäisypillereiden myötä. Ilmapiiri muuttui aiempaa sallivammaksi seksuaalisille vähemmistöille. Naisten oikeuksia ajaneet feministit pääsivät ääneen vaatimaan sukupuolten välistä tasa-arvoa.

Kansainvälinen rauhanliike rantautui Suomeen 1960-luvun alussa. Sadankomitea ajoi aseistariisuntaa ja pasifismia. Poliittinen vasemmisto vahvistui ja sai pontta lauluista ja kantaa ottavasta teatterista. Radikaalit pitivät kovaa ääntä, mutta suurin osa suomalaisista ei edelleenkään ollut valmis hylkäämään vakiintunutta yhteiskuntajärjestystä. Äärivasemmiston radikalisoituessa niin kutsut taistolaiset nousivat 1970-luvulla merkittäväksi poliittiseksi vaihtoehdoksi. Vaikka liike oli pieni, se herätti monissa kauhistusta, koska sen kannattajat ihailivat avoimesti sosialismia ja Neuvostoliittoa.

Runoilijat Pentti Saarikoski ja Märta Tikkanen olivat keskeisiä 1960- ja 1970-lukujen kulttuurivaikuttajia. Jörn Donner ohjasi Tikkasen romaanista elokuvan vuonna 1978.

Tehtävät

1. **Mitkä tekijät hidastivat ja nopeuttivat Suomen muuttumista maatalousyhteiskunnasta kaupungistuneeksi yhteiskunnaksi?**
2. **Mitkä tekijät kiihdyttivät Suomen talouden kehitystä toisen maailmansodan jälkeen?**
3. **Miten Suomen koulutusjärjestelmä kehittyi toisen maailmansodan jälkeen?**
4. **Minkälaisia vaikutuksia kaupungistumisella on ollut suomalaiseen kulttuuriin?**
5. **Miksi 1960-lukua on pidetty suurten muutosten vuosikymmenenä?**

Aineistotehtävät

1. Helsingissä pidetyn ETY-kokouksen päätteeksi 35 osanottajamaata allekirjoitti Finlandia-talossa 1.8.1975 päätösasiakirjan, jossa maat sitoutuivat kehittämään suhteitaan monilla eri aloilla. Alla on tuon asiakirjan sisällysluettelo.

a) Mitä päätösasiakirjan eri otsikot kertovat Euroopan turvallisuudesta ja yhteistyöstä 1970-luvun alussa? Millaisille muutoksille oli tarvetta?
b) Mitä päätösasiakirjan sisältö merkitsi tavallisen ihmisen arkielämään?
c) Kylmän sodan Eurooppa oli jakautunut jyrkästi kahtia Länsi-Euroopan maihin ja ns. itäblokin maihin. Millä perusteilla voidaan väittää, että ETYK oli kylmän sodan "lopun alku"?
d) Mikä oli Suomen kannalta ETYK:n tärkein anti?
e) ETYK:n seurantakokouksia on pidetty useita. ETYK:n seuraajaksi perustettiin ETYJ eli Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö vuonna 1994. Ota selvää, mitä tehtäviä ETYJ hoitaa tämän päivän Euroopassa.

KORI 1: Euroopan turvallisuuteen liittyvät kysymykset
I Osanottajavaltioiden välisiä suhteita ohjaavien periaatteiden julistus

1. Täysivaltainen tasa-arvoisuus, täysivaltaisuuteen liittyvien oikeuksien kunnioittaminen
2. Pidättyminen voimakeinoilla uhkaamisesta ja niiden käytöstä
3. Rajojen loukkaamattomuus
4. Valtioiden alueellinen koskemattomuus
5. Riitojen rauhanomainen ratkaiseminen
6. Puuttumattomuus sisäisiin asioihin
7. Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen, mukaanluettuna ajatuksen, omantunnon, uskonnon ja vakaumuksen vapaus
8. Kansojen oikeuksien samanarvoisuus ja niiden itsemääräämisoikeus
9. Valtioiden välinen yhteistyö
10. Kansainvälisen oikeuden velvoitteiden täyttäminen hyvässä uskossa

II Luottamusta lisääviä toimia ja eräitä turvallisuuteen ja aseistariisuntaan liittyviä näkökohtia koskeva asiakirja

1. Sotaharjoitusten ennalta ilmoittamien
2. Aseistariisuntaa koskevat kysymykset
3. Yleisiä näkökohtia ---

KORI 3. Yhteistyö inhimillisen toiminnan eri aloilla

1. Ihmisten väliset yhteydet
2. Tiedonvälitys
3. Yhteistyö ja vaihtotoiminta kulttuurin alalla
4. Yhteistyö ja vaihtotoiminta kasvatuksen alalla ---

2. Oheiset tekstiotteet käsittelevät Suomen ulkopolitiikkaa sekä Neuvostoliiton-suhteita 1960- ja 1970-luvuilla.

a) Vertaa tekstiotteissa esitettyjä tulkintoja suomettumisesta ja pohdi näiden puheenvuorojen lähdearvoa historiantutkijan kannalta. (4 p.)
b) Tarkastele Suomen ulkopolitiikkaa Kekkosen presidenttikaudella (1956–1982) ja arvioi, kuinka osuvia tekstiotteissa esitetyt tulkinnat siitä ovat. (5 p.)

"Suomella on kaikki ulkonaiset kansallisen itsenäisyyden merkit ja symbolit ja sen perustuslaillinen tasavalta on todella lujaa perua. Mutta on tosiasia, että sen toimintavapautta kaikissa tärkeissä asioissa rajoittaa siinä määrin sen mahtavan naapurin läsnäolo ja painostus, että sitä saattaa oikeutetusti sanoa viime kädessä Neuvostoliiton 'imperiumin lääniksi'."

(käännös)
lehtimies Iain Hamilton, Baltimore Morning Sun (USA), 3.9.1972

"Jos nyt halutaan Suomen ulkopolitiikkaan soveltaa suomettumis-sanaa asiapohjalta eikä herjauksena, niin kyllä se meille sopii. Me lähdemme siitä, että suomettuminen merkitsee poliittista sovintoa Neuvostoliiton kanssa. Tästä näkökulmasta katsoen koko sodan jälkeinen ulkopolitiikkamme on ollut suomettumispolitiikkaa. Me olemme hoitaneet omat asiamme. Me olemme tulokseen tyytyväisiä."

Presidentti Urho Kekkosen puhe Suomi-Neuvostoliitto-seuran 30-vuotisjuhlassa 15.10.1974

"Raja oikean ja väärän itsesensuurin, ulkopoliittisen realismin ja suomettumisen välillä ei tietenkään ollut helppo vetää. Mielestäni ulkopoliittista realismia oli pidättyminen valtioiden sisäisiä tapahtumia koskevista moraalisista tuomioista; suomettumista oli oman järjestelmän periaatteista poikkeaminen – ideologinen myöntyvyys."

Diplomaatti, ulkoministeriön virkamies ja Suomen YK-lähettiläs vuosina 1965–1972 Max Jakobson teoksessaan Vallanvaihto. Havaintoja ja muistiinpanoja vuosilta 1974–92 (1992) (YO syksy 2009)

3. Pohjoismaat olivat päättäneet vuonna 1954 yhteispohjoismaisista työmarkkinoista: Ruotsiin työhön muuttaessa ei enää tarvinnut työlupia tai muita asiakirjoja. Suomalaisia lähti siirtolaisiksi Ruotsiin 1960-luvulla yli 200 000. Yhteensä Ruotsiin muutti lähes puoli miljoonaa suomalaista. Lue alla olevat katkelmat ja vastaa.

a) Miksi suomalaiset muuttivat Ruotsiin?
b) Mitkä asiat hankaloittivat sopeutumista uuteen ympäristöön?
c) Mitkä seikat vaikuttivat päätökseen joko muuttaa takaisin tai jäädä Ruotsiin?

"Pistäyvyin Ruotsissakin, seihtemänkymmentä, kaks ja puol kuukautta olin töissä. Jouvuin työttömäks Imatralta. Ei ollu minkäänlaisia töitä silloin kevväällä suatavissa. Värväsivät mehtiin hakkuumiehiä. -- Sen verran mie kieltä pystyin solkkaamaan, jotta työnjohtajan kanssa tultiin juttuun työasioissa. Se sano, 'käy kesälomas pitämässä ja tule takaisin'. Mie sanoin … enpä häntä tiiä – inte vet ja – enpä tiiä. Kyllä kai siellä viihty, jos menis perreen kanssa tai sopiva porukka ois. -- Mutta siellä ei niin sanottuja ihmiskontakteja, ihmisten välisiä kontakteja (ole), kun ei ossaa kieltä. Kun immeinen ei oikeen – käy pitkäks aika. Meillä ol semmonen majapaikka, kuus-seihtemän miestä ol majotuksessa. -- Miesporukalla tahtoo olla vain mellanööli iltahuvina ihan vakituiseen -- pitäs olla oma asuntosa."

Siirtolaisen haastattelu. Lähde: Ahponen, Pirkkoliisa ja Järvelä, Marja: Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisten elämäntavan muutos, WSOY 1983

"-- isä ei starttaa tukkiautoa eikä äiti lähde Hilkalle pesemään pyykkiä, ei – isä lähtee verstaalle ja äiti tehtaaseen ja hän kouluun tappelemaan, olemaan finnäckel ja puukkojävel ja pajsare ja mitä kaikkia nimityksiä ne hänestä käyttää. Mitä varten me tultiin tänne! tahtoo hän huutaa kuullessaan kahvikuppien kilinän keittiöstä, miksei me voida mennä takasin kotiin!
-- Joskus harvoin istuvat vanhemmat keittiössä ja puhuvat matalalla äänellä takaisinmuutosta, puhuvat suhdanteista ja että "ehkä se olisi pojille parempi". -- Mutta isä epäröi, se olisi jonkinlaista tappion tunnustamista miettii hän, "sitä paitsi ovat palkat pienemmät ja muista että siellä on ryssä nurkan takana". (Häneen on jäänyt kommunistipelko nuoruusvuosilta 30-luvulla, ja se paheni kylmän sodan aikana, erityisesti vuoden 1956 jälkeen.)." --

katkelma Antti Jalavan romaanista Asfalttikukka, WSOY 1981

Kertaus

- Toisen maailmansodan jälkeen Suomi joutui Neuvostoliiton sotilaalliseen vaikutuspiiriin.
- Kommunistit palasivat politiikkaan ja olivat hallituksessa vuosina 1944–1948.
- Neuvostoliitto ja Suomi solmivat yya-sopimuksen, jossa Suomi sitoutui torjumaan sen alueen kautta Neuvostoliittoon kohdistuvan hyökkäyksen.
- Suomi vahvisti puolueettomuuttaan ja turvallisuuttaan 1950-luvulta alkaen.
- Urho Kekkosen kaudella presidentin asema korostui koko maan tärkeimpänä poliittisena johtajana.
- Kylmän sodan kriisien varjossa Suomessa kehitettiin 1960-luvulla pohjoismaista hyvinvointivaltiota.
- Radikaalilla 1960-luvulla nuoriso kyseenalaisti perinteisiä arvoja, yhteiskunnan ilmapiiri muuttui sallivammaksi.

Suomen uusi kansainvälinen asema

1980-luvulla Suomen ulkopoliittinen liikkumavara alkoi kasvaa Neuvostoliiton heikentyessä. Suomi vaurastui, hyvinvointivaltio laajeni ja Yleisradion mediamonopoli murtui. 1990-luvun alussa maailma Suomen ympärillä mullistui. Neuvostoliitto romahti ja Suomi meni nopealla tahdilla Euroopan unionin jäseneksi. Samaan aikaan maa kärsi ennennäkemättömän syvästä lamasta. Globalisaation vaikutukset mullistivat suomalaista yhteiskuntaa tiedonvälityksen, talouden ja väestöliikkeiden myötä. 2000-luvulla ympäristöstä tuli ajan megatrendi.

17. Suomi kylmän sodan päättyessä

Kekkosen valtakunnasta Koiviston kauteen

Urho Kekkonen siirtyi sivuun neljännesvuosisadan kestäneen presidenttikauden jälkeen vuonna 1981. Pääministeri Mauno Koivisto (SDP) sai hoitaakseen presidentin tehtävät Kekkosen ollessa vakavasti sairas. Koivisto voitti myös seuraavana vuonna 1982 järjestetyt presidentinvaalit. Hän nautti valtaan noustessaan suurta kansan suosiota – koettiin, että nyt aukeaisi uusi luku Suomen historiassa.

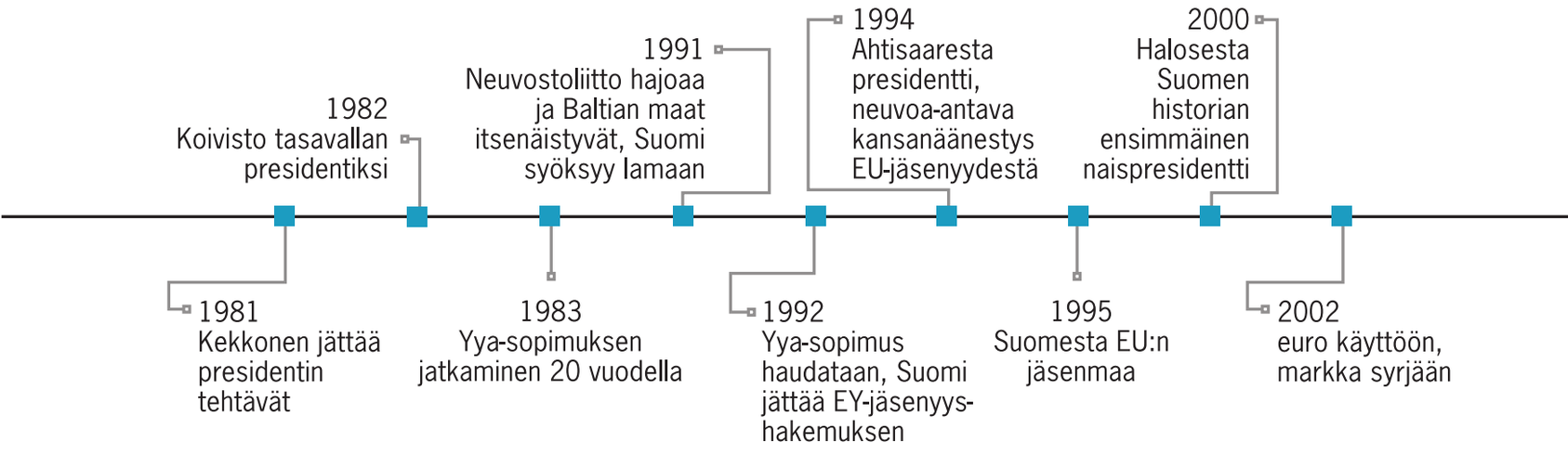

Keväällä 1981 Kekkonen kehotti Mauno Koivistoa eroamaan pääministerin paikalta. Koivisto kieltäytyi. Syksyllä osat vaihtuivat, kun Kekkonen erosi sairauteen vedoten. Terveydentila paljastui kansakunnalle viimeistään, kun tämä kuva hauraasta ja autettavasta presidentistä tuli julki.

Sisäpolitiikassa Koivisto halusi viedä Suomea **parlamentaarisen demokratian** suuntaan, mikä Koiviston mukaan merkitsi sitä, että hallitus ja eduskunta päättävät, mihin suuntaan Suomea kehitetään. Käytännössä tämä näkyi siinä, että Koiviston aikana presidentin oikeus hajottaa eduskunta oma-aloitteisesti evättiin ja presidentin kaudet rajattiin kahteen.

Koivisto vältti puuttumasta hallitusten kokoonpanoihin. Näin siirryttiin eduskunnan voimasuhteita heijastelevien enemmistöhallitusten aikaan. Tämä oli suuri muutos. Kekkosen aikana Kokoomus oli presidentin tahdosta hallitusten ulkopuolella 1960-luvulta lähtien, sillä Kekkonen arveli, ettei Neuvostoliitto luottanut Kokoomukseen. Vuonna 1987 Kokoomus menestyi hyvin vaaleissa ja Koivisto salli Kokoomuksen pääsyn mukaan hallitusyhteistyöhön.

Kekkosen rooli oli kasvanut Suomen ulkopolitiikassa niin suureksi, että puhuttiin jopa oven avautumisesta pimeyteen hänen valtakautensa päättyessä. Ulkomaita myöten oli ounasteltu, että Suomi kaatuu Kekkosen mukana ja Neuvostoliitto ottaa Suomesta niskalenkin. Ulkopolitiikassa Koivisto ei siksi juuri poikennut Kekkosen paaluttamalta linjalta, vaikka hän korostikin ajattelunsa olevan lähempänä Paasikiveä kuin Kekkosta.

Koivisto piti ulkopoliittisen vallan edelleen tiukasti käsissään. Koiviston kauden alkaessa elettiin kylmän sodan viimeistä todella kylmää vaihetta: Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteet olivat hyvin kireät. Tämä heijastui myös Koiviston toimiin, sillä Neuvostoliitto oli vakuutettava luottamuksen jatkumisesta. Heti virkaanastumisensa jälkeen Koivisto ilmoitti, että yya-sopimusta olisi tarkoituksenmukaista jatkaa, vaikka sopimuksen umpeutumiseen oli vielä seitsemän vuotta. Vuonna 1983 sopimusta jatkettiin 20 vuodella.

Kautensa alkupuolella Koivisto korosti jatkuvuutta reaalipoliittisista syistä. Suomen kansain-

© Kari Suomalaisen perikunta

Yhdysvallat toi lyhyen kantaman ohjuksia Eurooppaan kylmän sodan viiletessä uudelleen 1980-luvun alussa. Pilapiirtäjä Karin tulkinta asian vaikutuksesta Koiviston ja Suomen asemaan.

Gorbatshovin silmät levisivät hämmästyksestä Helsingin Kalastajatorpalla 1989, kun hänen korvalleen työnnettiin Nokian Mobira Cityman -matkapuhelin. Kuva edistyksellisestä käsipuhelimesta levisi maailmalle, ja tämä vallankumouksellinen kännykkämalli sai lempinimen "Gorba".

välinen asema pysyikin lähes ennallaan siirryttäessä Kekkosen ajasta Koiviston aikaan. Myöhemmin Koivistoa alettiin arvostella liiasta varovaisuudesta, sillä suomalaiset olivat tottuneet vahvaan ja näkyvään presidenttiin.

Suomen liikkumavara alkaa kasvaa

Vuonna 1985 Neuvostoliiton johtoon nousi uuden sukupolven johtaja Mihail Gorbatshov. Gorbatshov pyrki uudistamaan Neuvostoliiton taloutta perestroika-ohjelmallaan ja alkoi korostaa avoimuutta (glasnost). Neuvostoliitto alkoi edistää keskusteluja Yhdysvaltojen kanssa ydinaseiden rajoittamiseksi maailmassa. Tämä lievensi suurvaltasuhteita, mikä puolestaan lisäsi vähitellen Suomen liikkumavaraa ulkopolitiikassa. Vuonna 1986 Suomi liittyi omasta aloitteestaan EFTAn täysjäseneksi.

1980-luvun puolivälissä Suomella oli yhä käytössä vakiintunut ulkopoliittinen linja, jonka ytimessä olivat vakaat suhteet Neuvostoliittoon. Maailma Suomen ympärillä alkoi kuitenkin muuttua. Euroopassa integraatio alkoi tiivistyä kohti sisämarkkinoita. Suomessa huolestuttiin: niin kauan kuin Neuvostoliitto pysyisi naapurissa, oli vaarana, ettei Suomi pääse eurooppalaiseen kehitykseen mukaan. Vasta Neuvostoliiton sisällä tapahtuneet nopeat muutokset 1990-luvun vaihteessa toivat Suomelle mahdollisuuden uudenlaiseen ulkopolitiikkaan.

Neuvostoliiton talous kurjistui 1980-luvun lopulle tultaessa ja sen kyky pitää Itä-Euroopan satelliittivaltiot valvonnassaan heikkeni. Itä-Eurooppa vapautui vuonna 1989. Tällä oli vaikutuksensa myös Suomen asemaan. Gorbatshov tuli Suomeen valtiovierailulle lokakuussa samana vuonna ja tunnusti Suomen puolueettomuuden ensi kertaa sitten 1960-luvun – yya-sopimus ei enää estänyt tätä Suomelle tärkeää tulkintaa. Vuonna 1989 Suomi liittyi myös ihmisoikeuksia Euroopassa vartioivan **Euroopan neuvoston** jäseneksi. Aiemmin ei uskallettu liittyä, sillä Neuvostoliitto boikotoi järjestöä ja jäsenyys koettiin kannanotoksi mahtinaapuria vastaan.

Kylmä sota päättyy Suomen osalta

Itä- ja Länsi-Saksa alkoivat toimia maiden jälleenyhdistymiseksi vuoden 1990 kuluessa. Yya-sopimuksen sotilaalliset artiklat oli aikanaan laadittu sitä silmällä pitäen, että Saksa hyökkäisi Suomen kautta Neuvostoliittoon. Nyt Neuvostoliitto hyväksyi Saksojen yhdistymisen ja kylmä sota päättyi.

Syyskuussa 1990 Suomi ilmoitti yksipuolisesti Iso-Britannialle ja Neuvostoliitolle, että Pariisin rauhansopimuksen Suomen sotilasvoimaa rajoittavat artiklat olivat menettäneet uudessa maailmantilanteessa merkityksensä. Samana päivänä Koivisto kirjautti hallituksen pöytäkirjaan lausuman, jonka mukaan myös yya-sopimuksen Saksaa koskevat pykälät ovat vanhentuneita. Tämä merkitsi kylmän sodan päättymistä Suomen osalta: Suomi alkoi tehdä päätöksiä oman harkintansa varassa, muilta mitään kysymättä. Vanhoista ajattelutavoista irtauduttiin.

Neuvostoliitto lähetti Suomelle Pariisin sotilaallisten artiklojen mitätöinnistä nootin, jossa se katsoi Suomen ilmoituksen tarkoittavan kaikesta huolimatta sitä, että Suomi pidättäytyy kasvattamasta armeijansa kokoa. Maailmantilanne oli muuttunut – se ilmeni Suomen vastauksessa: Suomi ei hyväksynyt Neuvostoliiton peräämää varusteluraajoitusta ja ilmoitti, että ”Suomi pitää yllä tarpeen vaatimaa puolustuskykyä”.

Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomi

Itä-Euroopan vapautumisen jälkeen Neuvostoliitto alkoi hajota. Sen talous oli romahduspisteessä, maassa levisi epäjärjestys ja NKP:n ote vallasta alkoi lipsua. Gorbatshov ei kyennyt enää pitämään koossa maata, josta reunavaltiot alkoivat pyrkiä irti. Vuoden 1990 kuluessa Baltian maat julistautuivat itsenäisiksi. Kesällä 1991 Boris Jeltsinin johtama, venäläisestä nationalismista polttoainetta saanut Venäjän federaatio kasvoi valtatekijäksi Neuvostoliiton sisällä.

Elokuussa 1991 Neuvostoliiton hajoamista ja Gorbatshovin uudistuksia vastustanut Janajevin juntta päätti kaapata vallan. Suomessa päätettiin varautua pahimman mahdollisen varalta. Suomen johto otti varovaisen kannan ja ilmoitti lausumassaan vain, että se toivoo Neuvostoliiton palaavan normaaleihin oloihin mahdollisimman pian. Suomessa ei tuomittu kaappausyritystä muiden Pohjoismaiden mukana, sillä täällä arveltiin aluksi, että se saattaisi onnistua.

Venäjän federaation johtaja Jeltsin kukisti armeijan tuella kaappauksen. Vallankaappaus muutti ratkaisevasti presidentti Koiviston näkemystä Suomen ja Neuvostoliiton suhteista: Yya-sopimuksesta olisi päästävä kokonaan eroon ja neuvoteltava kokonaan uusi sopimus. Suomen olisi pyrittävä myös EY:n (EU:n edeltäjä) jäseneksi. Yya-sopimus oli jäsenyyden este.

Suomen aloitteesta käynnistettiin heti neuvottelut uuden ”naapuruussopimuksen” aikaansaamiseksi. Joulukuussa 1991 Neuvostoliitto lakkasi olemasta, jolloin naapuruussopimus korvattiin Venäjän kanssa allekirjoitetulla ”Sopimuksella suhteiden perusteista” tammikuussa 1992. Suurin ero kuopattuun yya-sopimukseen on siinä, ettei

Vasemmalla: Pääministeri Aho lukee Suomen hallituksen kannanottoa Neuvostoliitossa tapahtuneeseen vallankaappausyritykseen presidentinlinnan portailla elokuussa 1991.

Keskellä: Kylmän sodan päättyminen näkyi Suomen osalta käytännössä myös asevarusteluhankinnoissa. 1990-luvun alussa Suomeen päätettiin hankkia Hornet-hävittäjiä suoraan Yhdysvalloista. Puolustusministeri Elisabeth Rehn pääsi koeajelulle 1992.

Yllä: Venäjän johtaja Jeltsin valtiovierailulla Suomessa 1992. Hietaniemen sankarihaudoilla vierailun lisäksi Jeltsinillä oli aikaa vilkutella vapautuneesti yleisölle Naantalin Kultarannassa.

uudessa sopimuksessa ollut pykäliä Venäjän mahdollisesta sotilaallisesta avunannosta Suomelle. Suomi pääsi eroon riippakivestä ja oli nyt vapaa hakemaan EY:n jäsenyyttä.

Boris Jeltsin teki samana vuonna valtiovierailun Suomeen. Symbolisesti merkittävänä eleenä hän laski kukat Hietaniemen sankarihaudalle. Samalla vierailulla Jeltsin pyysi anteeksi Neuvostoliiton sekaantumista Suomen asioihin ja tunnusti Neuvostoliiton hyökänneen Suomeen talvisodassa.

Koiviston kauden ulkopolitiikkaa tarkasteltaessa voi havaita, kuinka Suomi varoi suututtamasta edelleen Neuvostoliittoa ja sitoutui Gorbatshovin tukemiseen. Yya-sopimus oli rajoittanut Suomen suvereniteettia ja puolueettomuutta, mutta sen avulla Suomi onnistui pitämään yllä Neuvostoliiton luottamusta, mikä puolestaan mahdollisti Suomen yhteydet länteen ja länsimaisen demokratian ylläpitämisen maassa. Toisaalta kun suurvallan ote alkoi kirvota, Suomi käytti järjestelmällisesti lisääntyneen liikkumavaransa hyväkseen.

Suomessa Jeltsinin merkitystä ei ymmärretty ajoissa. Baltian maissa oltiin katkeria siitä, ettei Suomesta tullut tukea itsenäistymispyrkimyksille. Koiviston koettiin jopa jarruttaneen Viron itsenäistymistä ja sortuneen liialliseen Moskovan myötäilyyn. Koiviston suhtautuminen Baltian maiden itsenäistymiseen on hänen kautensa eniten arvostelua herättänyt päätös.

Venäjän federaatio ja sen johtaja Jeltsin nousivat todelliseksi voimakeskukseksi Neuvostoliiton sisällä kesään 1991 mennessä. Venäjä oli valmis tunnustamaan Liettuan itsenäisyyden jo heinäkuussa. Elokuun vallankaappausyrityksen kynnyksellä elokuussa 1991 Jeltsin ilmoitti tunnustavansa myös Viron ja Latvian itsenäisyyden. Muiden maiden tunnustusten vyöry seurasi perässä.

Muut Pohjoismaat ilmaisivat heti aikeensa tunnustaa Baltian maiden itsenäisyydet. Suomi teki oman ratkaisun, vaikka alun perin oli keskusteltu Pohjoismaiden yhteisestä tunnustuksesta. Täällä katsottiin, että koska Suomi ei ollut koskaan todennut virallisesti Baltian maiden tulleen liitetyiksi Neuvostoliittoon, ei itsenäisyyttä tarvitse tunnustaa, vaan voidaan vain palauttaa diplomaattisuhteet.

Mielenosoitus Tallinnassa Viron Korkeimman oikeuden rakennuksen edessä elokuussa 1990.

Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomi

Suomi säilytti itsenäisyytensä ja välttyi Neuvostoliiton miehitykseltä toisessa maailmansodassa. Baltian maat sen sijaan joutuivat Neuvostoliiton miehittämiksi ja ne liitettiin sen osaksi. Neuvostoliiton heikentyessä Baltian maat ottivat esimerkkiä Itä-Euroopassa tapahtuvassa kehityksestä ja pyrkivät irti Neuvostoliitosta.

Itsenäisyys saavutetaan vasta, kun muut maat tunnustavat sen. Liettua pyysi itsenäisyytensä tunnustamista maaliskuussa 1990, mutta se ei saanut sitä Baltian ulkopuolelta. Tässä vaiheessa Suomi otti virallisesti kantaa ja korosti sitä, että ratkaisuun tulisi pyrkiä neuvottelemalla ja voimakeinoja välttäen. Suomi ilmoitti, että näissä keskusteluissa ”Suomi ei voi antaa neuvoja”.

Koiviston johdolla Suomessa pidettiin ensiarvoisen tärkeänä, että Mihail Gorbatshov pysyisi vallassa ja jatkaisi Neuvostoliiton uudistustyötä ja hyvien suhteiden ylläpitoa länteen. Samoin ajateltiin Yhdysvaltojen, Ranskan ja Saksan johdossa. Baltian maissa taas nojattiin Venäjän federaation nousevaan presidenttiin Boris Jeltsiniin ja toivottiin Neuvostoliiton hajoamista. Tämä edellytti Gorbatshovin uudistusten epäonnistumista.

Neuvostoliitto kiristi otettaan Baltian maista ja pyrki tukahduttamaan niiden itsenäisyyspyrkimykset väkivalloin tammikuussa 1991. Baltiassa toivottiin Suomen antavan poliittista tukea vaikeassa tilanteessa. Koiviston mielestä olisi ollut edesvastuutonta yllyttää balttеja lähtemään ”*tielle, jossa ei ole valmiita kulkemaan mukana*” eikä ”*minkään maan ei pitäisi liikaa luottaa ulkoiseen apuun, vaan pyrkiä seisomaan omalla pohjallansa*”. Gorbatshovin tukeminen meni balttien itsenäisyyspyrkimysten edelle. Suomen tulisi varjella ensi sijassa omia etujaan.

Maastrichtin sopimuksessa 1993 päätettiin perustaa myös Euroopan talous- ja rahaliitto (EMU), jonka tuloksena myöhemmin syntyi yhteinen valuutta euro. Liittyessään EU-jäseneksi Suomi liittyi samalla mukaan EMU:n toiseen vaiheeseen, jonka päässä häämötti euro.

Suomi lähtee EU-jäsenyyden tielle

Suomi jätti **Euroopan yhteisöjen** jäsenyyshakemuksen heti Neuvostoliiton hajoamista seuraavana vuonna 1992. Joulukuussa yhteisö ilmoitti voivansa alkaa ottaa uusia jäseniä. Lopulta jäsenyyshakemuksen jättämiselle tuli kiire, sillä Ruotsi ilmoitti hakevansa jäsenyyttä kertomatta siitä Suomelle etukäteen. Suomi pelkäsi jäävänsä pois Itävallan ja Ruotsin jäsenyysjunasta, jos hakemuksen jättäminen viivästyy. Suomi halusi tulla mukaan pöytiin, joissa asioista päätetään.

Koiviston ja muun valtiojohdon päätökseen vaikuttivat ensisijaisesti turvallisuuspoliittiset tekijät. Kun Neuvostoliitto hajosi, jäsenyys ja sen tuomat kiinteämmät yhteydet Länsi-Eurooppaan olivat mahdollisia. Liittymisaikeita häirinnyt yyasopimus oli saatu kuopattua. Puolueettomuuden korostaminen kylmän sodan jälkeisessä maailmassa ei ollut enää tärkeää, jolloin yhteistyö ja liittoutuminen lännen kanssa arvioitiin luontevaksi kehitykseksi. Sen koettiin lisäävän Suomen turvallisuutta.

Toinen Suomen jäsenyyden puolesta puhunut tekijä liittyy talouteen. Suomi ajautui syvään lamaan vuonna 1991, johon osaltaan vaikutti Neuvostoliiton hajoamista seurannut idänkaupan tyrehtyminen. Nopeasti syventynyt lama tuli Suomen päättäjille yllätyksenä ja pelättiin jopa, ettei Suomea oteta talousongelmien vuoksi jäseneksi.

Nämä kehityskulut ajoittuivat samaan lyhyeen ajanjaksoon, loppukesästä alkusyksyyn vuonna 1991. Yhdessä ne saivat aikaan Suomessa asennemuutoksen, joka johti siihen, että jäsenyyttä oli Suomen johdon mielestä haettava.

Samaan aikaan, kun Suomi valmistautui jäsenyyshakemuksen jättämiseen, myös Euroopan yhteisö koki suuria muutoksia. Se muuttui **Maastrichtin sopimuksella** alkuvuodesta 1992 **Euroopan unioniksi (EU)**. Talousyhteistyön lisäksi unionin tehtäviin kuului nyt myös yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ja talous- ja rahaliitto, joka merkitsi tulevaisuudessa siirtymistä yhteiseen rahaan ja rahapolitiikkaan. Nähtävissä oli, että yhteistyö unionissa tulisi muutoinkin syvenemään lainsäädännön alueella. Jäsenenä Suomen tulisi hyväksyä näitä yhteisiä päätöksiä ja Suomi luovuttaisi merkittävän osan kansallisesta lainsäädäntövallastaan unionille. Maastrichtin sopimus hyväksyttiin EU:n toimielimissä juuri ennen Suomen jäsenyyshakemuksen jättämistä, tosin itse sopimus astui voimaan vasta vuonna 1993.

© Kari Suomalaisen perikunta

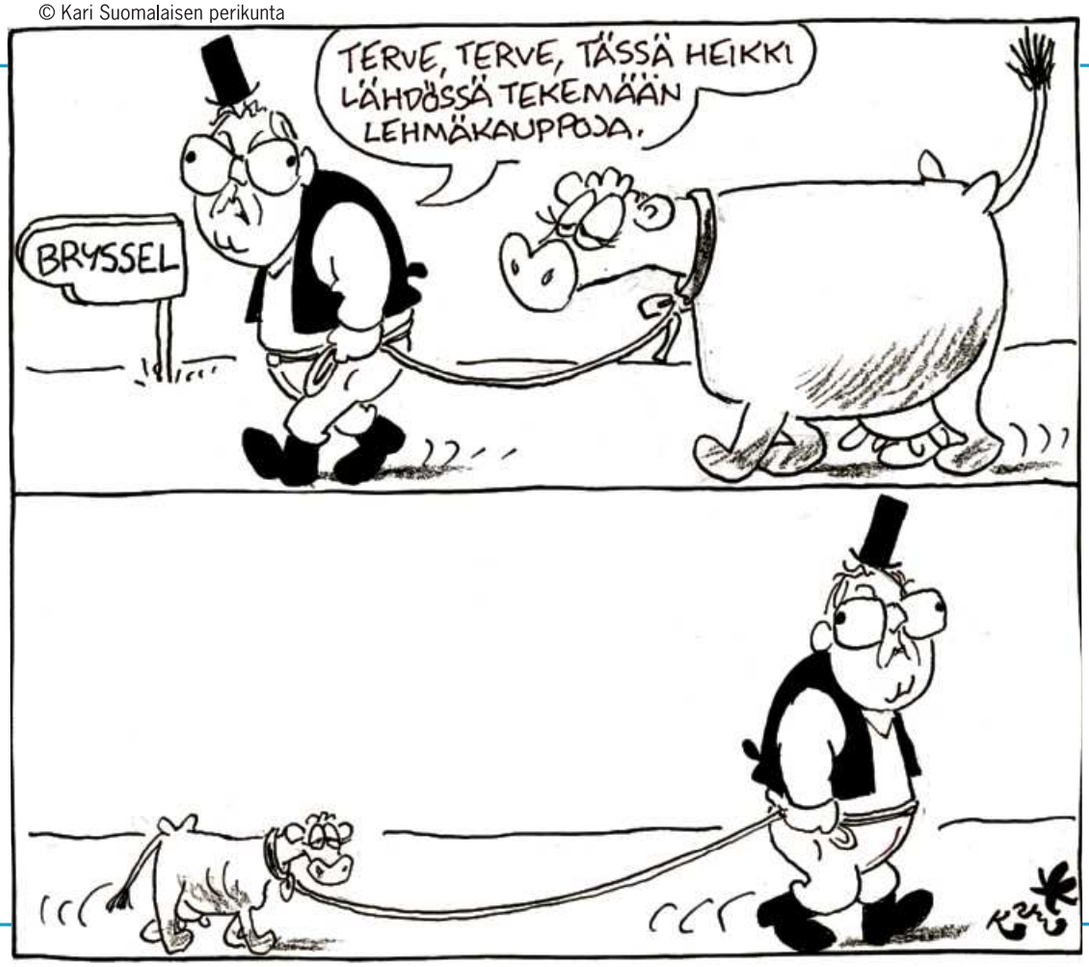

EU:n jäsenyysneuvotteluihin heijastui monia suomalaisten epäluuloja, muun muassa pelko siitä, että saksalaiset ostavat kaikki Suomen järvenrantatontit. Tunteet kävivät kuumina neuvottelupöydässä. Haavisto uhkasi jo lähteä pois Brysselistä. Tämä olisi pysäyttänyt Suomen jäsenyyshakuprosessin useaksi vuodeksi. EU:n puolesta neuvotteluja vetäneen kreikkalaisen ministeri Pangalosin ylimielisyys suututti suomalaisia. Lopulta saksalaiset tulivat välittäjiksi neuvotteluihin ja sopu syntyi.

Vaikeat jäsenyysneuvottelut

Suomen puolueiden enemmistö kääntyi nopeassa tahdissa, yksi toisensa jälkeen tukemaan EU-jäsenyyttä. Oppositiossa olevat sosiaalidemokraatit kannattivat jäsenyyttä lähes varauksetta. Vastustus oli suurinta Keskusta-puolueessa, johon kuuluneet viljelijät pelkäsivät elantonsa vaikeutuvan uudessa unionissa. Pääministeri Esko Aho (Kesk.) käytti kaiken arvovaltansa ja käänsi puolueensa johdon ja eduskuntaryhmän enemmistön jäsenyyden taakse. Vastustajia oli myös Vasemmistoliitossa ja Kristillisdemokraateissa. Eduskunnassa selvä enemmistö kansanedustajista (133–60) antoi tukensa EU-jäsenyyshakemuksen jättämiselle.

Suomen jäsenyyshakemus sai Brysselissä myönteisen vastaanoton ja Komissio aloitti Suomen kanssa neuvottelut. Jäsenyysneuvotteluissa oli paljon pelissä. Niissä piti saada sellainen Suomen kansalliset edut huomioon ottava lopputulos, joka kelpaisi kansan enemmistölle ja eduskunnalle. Toisaalta piti hyväksyä unionin siihen asti säädetty lainsäädäntö lähes sellaisenaan.

Suomen jäsenyysneuvotteluja johti ulkoministeri Heikki Haavisto (Kesk). Neuvottelut venyivät aivan jäsenyyden kynnykselle, kevääseen 1994 asti. Viimeisessä puristuksessa suomalaiset pitivät kiinni oikeuksistaan maksaa omasta budjetista maataloustukea ja vaativat Suomen pääsemistä vähemmän suotuisten maatalousalueiden ja niin ollen korkeamman tuen piiriin. Komissio pelkäsi Suomen pönkittävän tällä omaa erillistä tukijärjestelmää. Suomelle maatalouden säilyttäminen oli kynnyskysymys ja periaate.

Kansan enemmistön tuella EU-jäseneksi

Jäsenyyttä haettaessa päätettiin, että myös kansalta tulisi kysyä asiasta. Suomessa päätettiin järjestää **neuvoa-antava kansanäänestys** EU-jäsenyydestä loppuvuodesta 1994, kun neuvottelutulos ja jäsenyyden ehdot olivat selvillä. Kansanäänestyksessä tuleva ohje päättäjille katsottiin ratkaisevaksi jäsenyyden hyväksymiselle tai hylkäämiselle. Kansalle jaettiin tietoa jäsenyydestä massiivisella tiedotuskampanjalla. Tiedotuskampanjan ytimessä olivat talousasiat, turvallisuudesta ei julkisuudessa jäsenyysrumban ollessa käynnissä puhuttu.

Nuorten äänestäjien enemmistö halusi Suomen kuuluvan Länsi-Eurooppaan. Moni arveli jäsenyyden nostavan Suomen lamasta ylös. Vanhemmissa ikäluokissa äänestettiin myös Suomen turvallisuuden puolesta epävakaaksi koetun Venäjän rinnalla. Vastustajat eivät luottaneet Brysselin eliitin kykyyn tehdä Suomea koskevia päätöksiä. Moni arveli jäsenyyden olevan kuolinisku Suomen maataloudelle. EU-jäsenyysäänestyksen vaalivalvojaiset YLE:n Isossa pajassa lokakuussa 1994.

Mediassa käytiin kovaa keskustelua jäsenyyden puolesta ja vastaan. Suuret mediatalot asettuivat jäsenyyden tukijoiksi. Moni pelkäsi jäsenyyden huonontavan elämäänsä Suomessa. Oman värinsä keskusteluun toi maassa vallinnut 500 000 ihmisen työttömyys. Kriitikot toivat esiin painokkaasti markkinatalouden autuutta arvostelevia näkökantoja. EU:n myötä lisääntyvä kaupan vapaus ja työntekijöiden liikkuvuus altistaisivat Suomen markkinat entistä kovemmalle kilpailulle, minkä pelättiin lisäävän työttömyyttä entisestään.

Ilmapiiri kiristyi äänestyksen alla, kun gallupit kertoivat, että ei-kantaa kannattaa yli puolet äänestäjistä. Nimenomaan Keskustan äänestäjät tuntuivat olevan kansanäänestyksessä vaa'ankieliasemassa. Päättäjät laittoivat arvovaltansa julkisesti peliin. Keskustalainen maatalousministeri ilmoitti avoimesti tukevansa EU-jäsenyyttä. Presidentti Martti Ahtisaari esitti julkisesti, että jos ei-äänet voittavat, tulos on katastrofi Suomelle ja sen taloudelle.

Lokakuun 16. päivänä vuonna 1994 järjestetyssä äänestyksessä kyllä-äänet voittivat (56,9 %) ja Suomi liittyi EU:n jäseneksi vuoden 1995 alusta yhdessä Ruotsin ja Itävallan kanssa.

Suomen ensimmäinen suoralla kansanvaalilla valittu presidentti Martti Ahtisaari teki maakuntavierailuja ja edisti Suomen poliittisia ja kaupallisia etuja ulkomailla. Tässä hän on valtiovierailulla Kiinassa yhdessä puolisonsa Eeva Ahtisaaren ja silloisen ulkoministerin Tarja Halosen kanssa.

Suomen alkutaival Euroopan unionissa

EU-jäsenyys ja idänpolitiikan merkityksen lasku toivot uusia tuulia Suomen poliittiseen elämään. Uusi **suoralla kansanvaalilla** vuonna 1994 valittu presidentti Ahtisaari otti etäisyyttä päivänpoliittiseen päätöksentekoon, mutta aloitti suositut maakuntakierrokset päästäkseen selville ihmisten näkemyksistä ja paikallisista olosuhteista eri puolilla maata.

Pääministerin valta-asema kasvoi EU-Suomessa. Ahtisaari piti vielä kiinni ulkopoliittisesta asemastaan presidenttinä. Hän vaati tiukasti presidentille muun muassa oikeutta istua EU:n huippukokouksissa muiden Euroopan valtiojohtajien kanssa. Suomi noudattikin aina 2010-luvulle ”**kahden lautasen politiikkaa**”, kun Suomea EU:n huippukokouksissa edustivat pääministeri ja presidentti.

Suomi pyrki jäsenyydestään lähtien uuden pääministerinsä Paavo Lipposen (SDP) johdolla EU:n kovaan ytimeen. Käytännössä tämä näkyi niin, että Suomi kannatti Ranskaa ja Saksaa linjakysymyksissä. Nämä suurmaat ajoivat tiivistyvää yhteistyötä ja pyrkivät näin voimistamaan unionia. Suomi meni mukaan talous- ja rahaliittoon EMUun ja otti euron käyttöön, kun Ruotsi

ja Tanska jäivät sen ulkopuolelle. Ne tukivat Iso-Britannian pyrkimyksiä estää vallan yhä enenevää keskittymistä Brysseliin.

Suomea on unionissa kiitelty asioiden säntillisestä hoitamisesta. Tosin kotimaassa kritiikkiä annettiin myös ”koulupoikamaisesta” asenteesta suhteessa unioniin – joidenkin mielestä Suomi pyrki turhankin tunnollisesti noudattamaan määräyksiä, joita kaikki eivät noudattaneet.

Kansalaisten keskuudessa kielteisyys EU:ta vastaan kasvoi samassa tahdissa, kun sen suomalaisille tuomat edut kävivät itsestään selviksi. Harvemmat puhuivat asioista, jotka olivat unionin myötä Suomessa hyvin.

Suomi, EU-maat ja Nato-maat Euroopassa

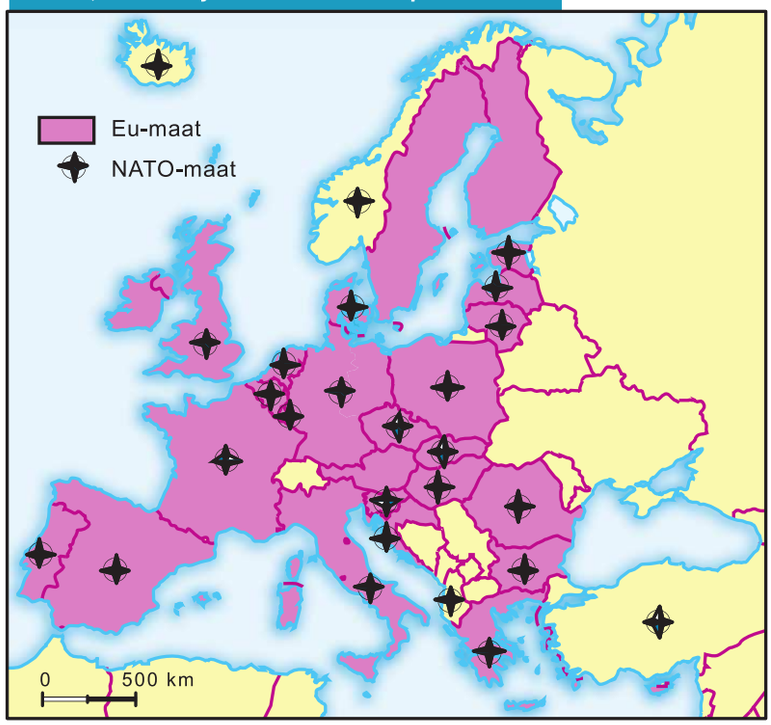

Vuonna 2000 Suomessa astui voimaan uusi perustuslaki. Jo ennen tätä vuonna 1995 kansalaisten perusoikeudet saatettiin EU-jäsenyyden edellyttämälle tasolle. Vuoden 2000 perustuslaissa presidentin asemaa heikennettiin entisestään ja eduskunnan valitsemasta pääministeristä tuli Suomen poliittisen elämän johtaja. Samana vuonna kansa äänesti presidentiksi ensimmäistä kertaa naisen, kun SDP:n ehdokas Tarja Halonen voitti vaalit.

Tehtävät

1. **Mikä muuttui Suomessa, kun Koivistosta tuli tasavallan presidentti Kekkosen jälkeen – vai muuttuiko mikään?**

2. **Sanotaan, että Suomi käytti kylmän sodan tullessa kohti loppuaan lisääntyneen ulkopoliittisen liikkumavaransa hyväkseen. Etsi perusteluja näkemykselle.**

3. **Baltian maissa on arvosteltu Suomen toimia Baltian maiden itsenäistymisen ja Neuvostoliiton vallankaappauksen yhteydessä**
   a) tuo esiin argumentteja Baltian maiden näkemyksen tueksi
   b) tuo esiin argumentteja Suomen toiminnan tueksi
   c) kirjoita lyhyt vastine Baltian maiden edustajille näiden argumenttien pohjalta

4. **Mitkä seikat käänsivät Suomen valtiojohdon nopeassa tahdissa EU-jäsenyyden taakse vuonna 1991?**

5. **Suomen kansa äänesti lopulta EU-jäsenyyden puolesta.**
   a) Miten kansan enemmistö käännettiin jäsenyyden taakse?
   b) Pohdi, miksi jäsenyysäänestys meni lopulta niin tiukaksi.

18. Suomi osana globaalia maailmaa

Kaupallistuva kulttuuri

Lisääntyvät talousyhteydet maailmalle näkyivät 1980-luvulla konkreettisesti suomalaisten elämäntavassa ja elintasossa. Reipas talouskasvu johti Suomessa kulutushuumaan. Koteihin ostettiin autoja, mikroaaltouuneja ja astianpesukoneita. Televisiota katsottiin entistä enemmän ja uusilla videonauhureilla nauhoitettiin ulkomaisia sarjoja, kuten Dallasia ja Dynastiaa.

Kaupallisuus löi kulttuurissa vahvasti läpi. Musiikkivideot tekivät tuloaan: Michael Jacksonista ja Madonnasta tuli nuorison idoleita. Kaupalliset radiokanavat aloittivat toimintansa, ensimmäisenä Radio City Helsingin Lepakossa. Samat listahitit alkoivat soida eri kanavilla. Maailman vahvat brändit löivät läpi massatuotteina suomalaisessa nuorisokulttuurissa. Nuoret eri puolella Suomea hankkivat itselleen Levi´s-farkkuja ja Converse-kenkiä.

Uudeksi vapaa-ajan viettämisen muodoksi tuli shoppailu ostosparatiiseissa. Tämä näkyi myös **juppikulttuurin** synnyssä, kun raha sai näkyä. Jupit olivat menestyviä nuoria kaupunkilaisia, jotka omistautuivat työlle ja kuluttamiselle.

Suomi ”Pohjolan Japanina”

Vielä toisen maailmansodan jälkeen Ruotsia pidettiin varsinaisena kultamaana Suomeen verrattuna. 1960-luvulla monet Ruotsiin muuttaneet kertoivat kesälomamatkoillaan Suomen-sukulaisilleen hämmästyttäviä tarinoita ruotsalaisesta elämäntavasta, ja komeat Volvot aiheuttivat kateutta.

Suomea hyödyttänyt kahdenkeskinen eli **bilateraalinen kauppa** ruokki Suomen talouskasvua: Suomi sai Neuvostoliitosta halpaa energiaa ja vei sinne tuotteita, jotka eivät olisi länsimarkkinoille kelvanneet. Suomen talous oli ollut pitkään kasvu-uralla ja henkeä kohden jaettu bruttokansantuote oli lähes kolminkertaistunut sitten 1960-luvun.

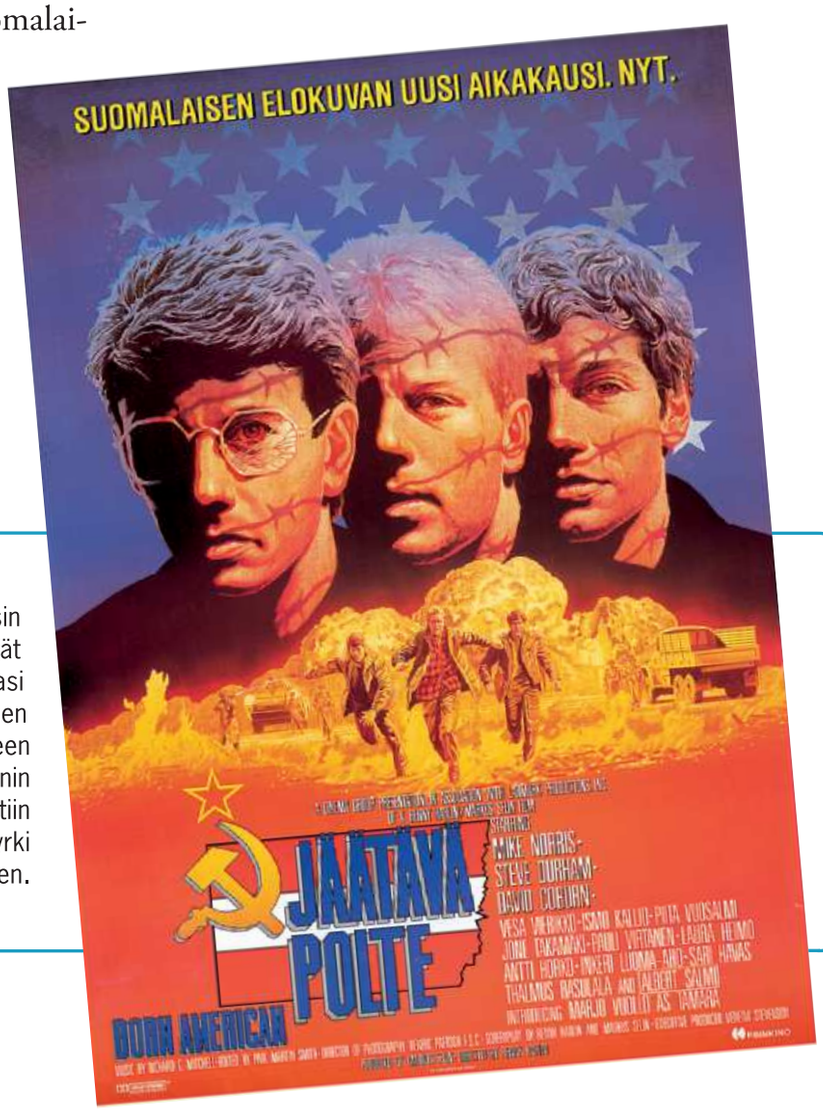

Suomea pidettiin 1980-luvulla varsin amerikanisoituneena maana. Nuoret elokuvantekijät ottivat mallia Hollywoodista. Renny Harlin ohjasi amerikkalaisia esikuvia seuraillen Suomen ensimmäisen erikoistehosteita sisältäneen toimintaelokuvan Jäätävän Poltteen. Siitä tuli Harlinin pääsylippu Hollywoodiin, Suomessa elokuvaa pidettiin liian neuvostovastaisena ja elokuvatarkastamo pyrki kieltämään sen esittämisen.

Salora Oy yhdisti 1970-luvun lopussa radiopuhelintoimintonsa Nokia Oy:n kanssa perustamalla yhteisen radiopuhelintehtaan Mobira Oy:n. Vuoden 1982 alussa käynnistyi Suomen ensimmäinen NMT-verkko (Nordic Mobile Telephone) ja ensimmäiset Mobiran NMT 450 -autopuhelinmallit tulivat markkinoille. Ensimmäinen varsinainen kannettava puhelin oli Mobira Talkman, joka painoi alle 10 kiloa. Malli tuli myyntiin vuonna 1984.

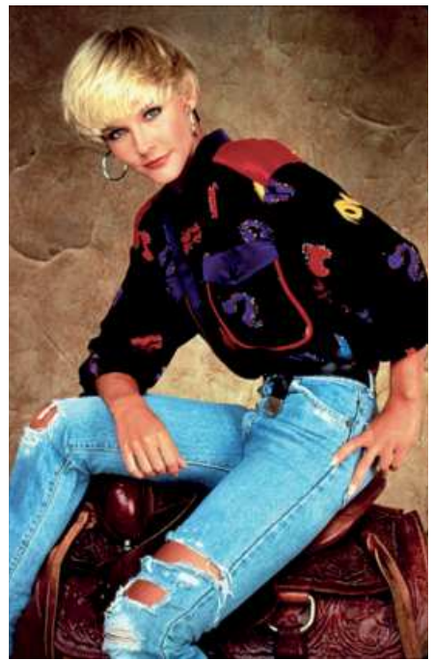

TV-sarja Dallas oli huippusuosittu myös 1980-luvun Suomessa. Sarjan henkilöiden pukeutumisesta olkatoppauksineen otettiin mallia. Kim Fosterin esittämän Dallas-hahmon Michelle Stevensin kampaukset heijastelivat ajan hiusmuodin muutoksia.

Jatkuva talouskasvu mahdollisti suomalaisen hyvinvointivaltion palveluiden ja tulonsiirtojen kehittämisen. 1980-luvulla Suomi saavutti pohjoismaisen hyvinvointivaltion tason, mikä näkyi julkisten menojen suurena kasvuna. Tuolloin siihen olikin varaa. Lehdistössä Suomea alettiin nimittää ”Pohjolan Japaniksi”, millä viitattiin Japanin mahtavaan talouskasvuun, teknistymiseen ja taloudelliseen edistymiseen toisen maailmansodan jälkeen. 1980-luvulla Japani haastoi taloudessa jopa Yhdysvallat.

Suomi elää velaksi

Vaikka elintaso oli ennätyksellisen korkea ja palkat nousivat, suomalaiset kuluttivat velaksi. Pankit suorastaan tyrkyttivät lainoja tavallisille perheille ja yrityksille. Osa otti lainansa vieraan maan valuutassa. Tämä oli mahdollista, koska Suomen pankki vapautti rahamarkkinat 1980-luvun puolivälistä lähtien ja valuuttasäännöstelyn aika oli ohi.

Kun Suomen taloudellinen tilanne laman alettua heikkeni, suomalaispankit joutuivat vaikeuksiin holtittoman lainanannon ja korkokilpailun seurauksena. Vuonna 1992 perustettuun Suomen Säästöpankkiin (SSP) sulautui 43 vaikeuksissa olevaa säästöpankkia. Jo seuraavana vuonna sen terveet osat myytiin muille pankeille. Ongelmaluottoja hoitamaan perustettiin valtion omistama roskapankki, Omaisuudenhoitoyhtiö Arsenal. Kuvassa SSP:n seinään vaihdetaan Kansallis-Osake-Pankin (KOP) kylttejä.

Lainarahalla ja kasvaneilla palkoilla ostettiin paitsi asuntoja ja kesämökkejä, myös osakkeita. Keinottelu lisääntyi, jolloin osakkeiden hinnat alkoivat nousta keinotekoisesti. Kun lainarahaa oli liikkeellä runsaasti, asuntojen hinnat nousivat ennätyksellisen korkeiksi. Tätä kutsuttiin **kasinotaloudeksi**. Suomen talouteen syntyi vaarallinen kupla – hinnoilla ei ollut mitään tekemistä todellisuuden kanssa.

Merkit tulevista vaikeuksista olivat näkyvissä 1980-luvun lopulla. Vienti oli ollut jo pitkin 1980-lukua selkeästi pienempää kuin tuonti. Tämä kertoi Suomen velkaantumisesta ulkomaille. Suomen pankki lopetti markan ulkoisen arvon laskut eli devalvaatiot 1980-luvun puolivälissä, jolloin Suomen kohonnut palkka- ja hintataso vaikeutti entisestään suomalaisten yritysten vientiponnisteluja. Kun Neuvostoliitto romahti, loppui myös Suomelle pitkään edullinen itäkauppa kuin seinään. Maailmalla levisi länsimaihin samaan aikaan laskusuhdanne, mikä heikensi yritysten vientiä entisestään.

1990-luvun syvä lama

Viennin yskiminen sekä itään että länteen ja raju korkojen nousu näkyi velkaantuneiden yritysten konkurssiaaltona Suomessa vuodesta 1991 alkaen. Kun yritykset menivät konkurssiin, niiden työntekijät menettivät työpaikkansa. Valtio menetti verotulot kummaltakin taholta. Pystyssä pysyneet yritykset joutuivat nekin irtisanomaan työntekijöitään heikentyneen kysynnän vuoksi. Työttömien määrä kasvoi nopeassa tahdissa sadasta tuhannesta puoleen miljoonaan. Työtön ei juuri kuluta, joten myös kotimainen kysyntä romahti. Tilannetta pahensi Suomen hallituksen liian hidas reagointi muuttuneeseen taloudelliseen tilanteeseen.

Lama heitteli pörssiä ja osakkeiden hinnat romahtivat. Asuntojen hinnat putosivat rajusti, kun niille ei enää ollut entistä määrää ostajia. Pahimpaan tilanteeseen joutuivat ne, jotka olivat myymässä asuntoaan ostettuaan jo uuden. Vanha koti ei mennytkään kaupaksi ja ihmiset ajautuivat kahden asunnon loukkuun. Asuntolainojen korot hipoivat 16 prosenttia ja velkojen poismaksusta tuli vaikeaa, usein jopa mahdotonta.

Työttömiksi joutuneet ihmiset ja konkurssiin menneet yritykset eivät kyenneet maksamaan pankeille velkojaan. Syntyi **pankkikriisi**, jossa valtaosa Suomen pankeista uhkasi mennä nurin. Valtio tuli apuun ja pelasti Suomen pankin hoiviin kon-

Laman alkaessa vuonna 1991 Suomessa pidettiin eduskuntavaalit. Ne päättyivät Keskustan ”veret seisauttavaan vaalivoittoon”. Sujuvasanainen ja hyvä TV-esiintyjä, puoluejohtaja Esko Aho saapuu tässä vaalivalvojaisiin juhlimaan voittoa. Nuori vastavalittu kansanedustaja Olli Rehn on häntä vastassa.

kurssikypsiä säästöpankkeja ja antoi pankkitukea vielä pystyssä oleville. Tämän operaation maksajina toimivat suomalaiset veronmaksajat. Suurista pankeista pahasti velkaantunut Kansallis-Osake-pankki liitettiin SYP:iin – syntyi Suomen suurin pankkikonserni Merita. Se fuusioitui vielä myöhemmin 1990-luvulla ruotsalaisen Nordbankenin kanssa ja siitä tuli Nordea.

Suomen valtio joutui ottamaan nopeassa tahdissa jättiläismäisiä summia velkaa voidakseen hoitaa räjähdysmäisesti kasvaneen työttömyyden ja paikata samaan aikaan romahtaneita verotuloja. Hyvinvointivaltio ajautui historiansa ensimmäiseen syvään kriisiin. Poliittiset päättäjät olivat pakkoraon edessä: tulonsiirtoja ja palveluita oli leikattava. Samaan aikaan veroja oli pakko nostaa.

Lamaleikkaukset joutui tekemään vuonna 1991 valtaan noussut uusi hallitus. Sitä johti pääministeri Esko Aho, joka oli nostanut Keskustan vaalivoittoon. Hallitus sai valtiovarainministeri Iiro Viinasen johdolla vietyä ikävät säästöt läpi pakon edessä. Työttömyysturvaan hallitus ei kuitenkaan uskaltanut kajota, sillä SAK uhkasi yleislakolla. Keskusta sai maksaa vetovastuustaan kalliin hinnan, sillä seuraavissa vaaleissa 1995 epäsuosittuja päätöksiä kritisoinut SDP korjasi äänisaaliin. SDP:n johdolla muodostettiin Paavo Lipposen monen puolueen Sateenkaarihallitus, jossa Keskusta ei ollut enää mukana.

Lama alkoi näkyä, kun leipäjonot ilmestyivät katukuvaan pian talouden romahdettua ja työttömyyden käännyttyä rajuun nousuun. Suomessa oli pian puoli miljoonaa työtöntä.

Laman pitkä varjo

1990-luvun syvällä lamalla oli pitkä varjo. Se heilautti koko Suomen elintasoa alaspäin, mutta todellisuudessa työpaikkansa säilyttäneet selvisivät lamasta ilman suurempia kolhuja. Suuren hinnan lamasta maksoivat työttömäksi joutuneet, joista monen kohtaloksi muodostui **pitkäaikaistyöttömyys** – se merkitsi pienten työttömyyspäivärahojen varaan joutuneelle pysyvää elintason laskua. Suomessa nähtiin ensi kertaa leipäjonoja, joissa sosiaalitukien varaan joutuneet ihmiset jonottivat ruokaa hyväntekeväisyysjärjestöiltä ja kirkolta, kun heidän omat rahansa eivät riittäneet leipään.

Erityisen vaikeassa asemassa olivat 50 vuotta täyttäneet työttömät, joita kukaan ei tuntunut haluavan ottaa töihin edes talouden alkaessa kasvaa. Työttömyydestä tuli joihinkin perheisiin elämäntapa, jonka varjopuolia on se, että sen on todettu voivan periytyä seuraavalle sukupolvelle.

Tutkimusten mukaan lama järkytti työttömiksi jääneiden miesten elämää vielä enemmän kuin naisten. Naiset suuntautuivat kodin- ja lastenhoitoon. Miehet sitä vastoin olivat tottuneet rakentamaan identiteettiään naisia vahvemmin työn varaan. Kun työpaikka meni, tuntui monen miehen koko elämä ja itsetunto romahtavan. Seuraksi saattoi tulla syvä häpeän tunne, mielenterveysongelmia ja alkoholisoitumista.

Toinen lamasta eniten kärsineiden joukko olivat ne ihmiset, jotka eivät kyenneet maksamaan velkojaan takaisin pankin haluamassa tahdissa. Moni menetti omaisuutensa, sillä pankit myivät velanmaksukyvyttömien omaisuutta alihintaan: vaikka omaisuus oli mennyt ja asunto myyty, jäi velkaa edelleen maksettavaksi.

Jäljellejääneen velan maksumiehiksi ja pankkien perinnän kohteeksi joutuivat myös toisten, usein sukulaisten, lainoja taanneet henkilöt. Mikäli oman tai takaamaansa lainan lyhennyksiä ei sitten kyennyt maksamaan, edessä oli ulosottoon joutuminen. Korkeat korot kasvattivat velkapotit kohtuuttoman suuriksi.

Tilanne tuntui ihmisistä velkavankeudelta, kun ulospääsyä taloudellisesta kurimuksesta ei ollut edes työtä tekemällä. Lopulta Suomessa säädettiin laki **velkasaneerauksesta**, jolla ihmisten velkoja voitiin osittain antaa anteeksi ja järjestellä siten, ettei tulevaisuus vaikuttanut täysin toivottomalta. Vuonna 2008 vapautettiin ensimmäiset 1990-luvun laman aikana velkaantuneet vanhoista veloistaan.

Suomen jääkiekkomaajoukkue voitti ensimmäisen MM-kullan Tukholmassa vuonna 1995. Tätä on pidetty viimeisenä koko Suomen kansaa yhdistäneenä kokemuksena. Laman masentama kansa sai aihetta juhlaan. Kymmeniätuhansia ihmisiä kokoontui Helsingin kauppatorille vastaanottamaan voittoisaa joukkuetta.

Lamasta uuden nousun kautta uuteen laskuun

Maan talouden osalta lama oli ohi jo vuonna 1995, jolloin Suomen bruttokansantuote kääntyi kasvuun. Markka oli laskettu laman aikana kellumaan ja sen arvo oli romahtanut. Suomalaisten vientiyritysten hinnat olivat nyt kilpailukykyisiä. EU-jäsenyys toi vakautta Suomen talouteen ja antoi lisää vauhtia viennille ja talouskasvulle.

Merkittävä talouskasvun veturi saatiin informaatioteknologiasta ja sen sovellutuksista. Nokia kasvoi globaaliksi matkapuhelinjätiksi ja sen ympärille kasvoi suomalaisten alihankkijayritysten verkosto. Teknologiateollisuus veti Suomea viennillään ylös lamasta. Uudelleen käyntiin lähtenyt talouskasvu kasvatti verotuloja ja loi työpaikkoja. Lisääntyneiden verotulojen turvin valtio alkoi 1990-luvun loppupuolella vähitellen maksaa velkaansa pois.

Suomen hyvinvointivaltio ei laman seurauksena romahtanut, vaikka se kärsikin pahoja kolhuja, kun kunnissa säästettiin ja palveluita heikennettiin. Väestön keskimääräinen hyvinvointi jopa kasvoi 1990-luvun lopulla. Hyvinvointivaltio korvautui 2000-luvulla **hyvinvointiyhteiskunnalla**, jossa yhdistykset ja järjestöt kantoivat yhä suuremman vastuun sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisestä.

Matti Nykäsestä tuli 1980-luvulla suuri suomalainen urheilusankari. Hän hyppäsi 18-vuotiaana Oslon Holmenkollenin sumussa kansan sydämiin ja ensimmäiseen maailmanmestaruuteensa. Voittokulku huipentui kolmeen olympiakultaan Calgaryn olympialaisissa 1988. Kuvassa Nykänen tuulettaa maailmancupin viimeisessä osakilpailussa Jugoslavian Planicassa maaliskuussa 1988.

Nousukausi-elokuvassa tuotiin esiin entisestään vaurastuneen Suomen elintasoerot huumorin avulla. Vauras pariskunta lähti elämysmatkalle Jakomäen lähiöön.

Finanssikriisi järkytti rahoitusmarkkinoita 2008. Meklareiden päät painuivat syöksykiidossa olleita osakekursseja seuratessa.

Silti vaikeana lama-aikana Suomen taloudesta oli otettu ”löysät pois” ja yhdellä työntekijällä saatiin aikaiseksi enemmän kuin ennen – talouden tuottavuus oli kasvanut. Tahti työelämässä kiihtyi ja Suomesta tuli **kilpailuyhteiskunta**, joka alkoi jakaa ihmisiä menestyjiin ja häviäjiin. Kelkassa pysyjät ja nuoret osaajat menestyivät. Tulo- ja elintasoerot kasvoivat 2000-luvulle tultaessa. Pätkätyöt kohtelivat kaltoin varsinkin nuoria naisia. Nuorten vuokratyöt lisääntyivät eivätkä kaikki vanhentuneen koulutuksen omaavat päässeet työelämään takaisin. Kun toisilla oli varaa kerskakulutukseen ja loistoautoilla ajeluun, toiset seisoivat edelleen leipäjonoissa vaurauden kasvaessa Suomessa.

Talouden globalisaatio näkyi Suomen yritys elämässä 1990-luvun ja 2000-luvun vaihteessa. Esimerkiksi suomalaisista metsäyhtiöistä Enso Gutzeit yhdistyi ruotsalaisen Storan kanssa. UPM-Kymmene puolestaan osti tuotantolaitoksia muilta mantereilta. Tavoitteena oli menestyminen kansainvälisillä markkinoilla. Nokia rakensi tehtaitaan aina Kiinaan asti. Vastaavasti ulkomaisia yrityksiä rantautui lisää Suomen markkinoille. Valion Pingviini-jäätelöt myytiin monikansalliselle tuotantojätti Nestlelle ja Turun Sinappi Unileverille. Kauppojen hyllyt alkoivat notkua monikansallisia tuotteita.

Syksyllä 2008 alkanut **finanssikriisi** veti maailmantalouden uuteen syvään taantumaan. Suomi sukelsi mukana vuonna 2009, bruttokansantuote romahti lähes kahdeksan prosenttia. Edellisestä lamasta oli täällä otettu oppia eikä kuntien palveluita lähdetty nyt heti leikkaamaan yhtä rankasti. Ihmiset olivat edellisen laman jäljiltä vähemmän velkaantuneita ja pankkien taseet paremmassa kunnossa. Suomi toipui tästä talouskriisistä odotettua paremmin.

Kansainvälistyvä kulttuuri

Etenevä **globalisaatio** näkyi 1990- ja 2000-luvun alun Suomessa muuallakin kuin taloudessa. Se näkyi katukuvassa, ihmisissä, musiikissa ja kulttuurissa ylipäätään. Kaikenlaiset yhteydet muuhun maailmaan lisääntyivät, syvenivät ja ti-

Kaupalliset radiokanavat tulivat Suomeen 1980-luvulla. Ensimmäisenä aloitti Radio City Helsingin Lepakossa. Samat listahitit alkoivat soida eri kanavilla.

Teknopuolella läpi löivät 1990-luvun lopulla Darude ja Bomfunk MC's, kevyen rockin saralla The Rasmus ja Love Metalissa HIM. Toisaalta yksikään näistä bändeistä tai artisteista ei ole leimallisesti suomalainen. Se kuvastaakin kulttuurin kansainvälistymistä ympäri palloa. Samoja tuotteita kulutetaan eri puolilla ja kotimaalla ei ole niin väliä monenkaan kuluttajan näkökulmasta – kunhan tuote on hyvä.

hentyivät. 1960-luvulla avattiin Lappeenrantaan Suomen ensimmäinen pizzeria, jonka listalla pizza oli nimikkeellä ”italialainen piirakka”. 2000-luvulle tultaessa pitsa oli saanut suomalaisen kirjoitusasun ja menettänyt erikoisuusleimansa. Pitsapaikat levisivät suuremmista kaupungeista pienempiin ja lopulta niitä alkoi olla joka kylällä. Perässä tulivat muut etniset ravintolat.

Matkailun lisääntyminen johti suomalaisten kokemusmaailman avartumiseen. Yhä useampi suomalainen alkoi tehdä töitä tai opiskella ulkomailla.

Vielä 1990-luvun alussa ruotsalaiset saattoivat naureskella suomalaisen pop-musiikin kansainväliselle menestykselle. Suomi sai odottaa omaa Abbaansa pitkään. Kansainvälistyvä maailmankulttuuri antoi suomalaisillekin yhtyeille aiempaa paremmat mahdollisuudet läpilyöntiin.

Mediamonopoli murtuu

Ennen 1980-lukua vain Yleisradio sai ylläpitää radio- ja tv-kanavia. Silloin oli helppo pyrkiä sivistämään kansaa – ja samalla luoda ja välittää suomalaista korkeakulttuuria jokaiseen kotiin. Yleisradion mediamonopoli murtui 1980-luvulta lähtien. Se on vaikuttanut merkittävästi suomalaisen kulttuurin moninaistumiseen, sirpaloitumiseen ja kansainvälistymiseen.

Radiomaailma avattiin kilpailulle, kun 1980-luvulla annettiin lupia paikallisradioille. 1990-luvulla aukesivat koko maan kattavat uudet kanavat, kuten Radio Nova. TV-maailmassa suuri muutos koettiin, kun 1990-luvulla mainosrahoitteinen MTV3 ja pian sen perään Nelonen saivat omat kanavansa.

Intian valtameren maanjäristys vuonna 2004 aiheutti tsunamina tunnetun hyökyaallon. Kadonneiden ihmisten tilannetta ja pelastustöiden etenemistä Thaimaassa seurattiin lähes reaaliajassa. Nopeimmin tieto levisi internetin kautta, kun suomalaiset sukellusoppaat päivittivät tietoja maanmiehistään. Ikävä tosiasia on, ettei tuho olisi saanut vastaavaa huomiota, mikäli uhrien joukossa ei olisi ollut suurta määrää länsimaisia turisteja.

Digitaalitekniikan myötä kanavia perustettiin lisää ja maksulliset TV-kanavat tulivat Suomeen. Ohjelmien määrä kasvoi, samoin ulkomaisten ohjelmien osuus. TV-tarjonta sirpaloitui ja suomalaisten valinnan vapaus TV- ja radio-ohjelmien suhteen kasvoi. Suomalaiset eivät enää katsoneet massoittain samoja uutisia ja ohjelmia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Yhä suurempi osa kanavien tarjonnasta alkoi olla kevyttä kansainvälistä viihdettä.

Yhteydet maailmalle tihenevät ja syvenevät

Internet alkoi näkyä tavalliselle suomalaiselle 1990-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäiset kotitietokoneet, kuten legendaarinen pelikone Commodore 64, ilmestyivät joihinkin koteihin jo 1980-luvulla, mutta vasta 1990-luvulla tietokoneista tuli joka kodin varuste. Suomi oli 1990-luvun lopulla kärkimaiden joukossa, kun mitattiin Internet-yhteyksiä kotitaloutta kohti.

Radio ja televisio alkoivat menettää asemaansa Internetille, kun puhelinverkon käyttöön perustuvista modeemeista siirryttiin valtion valtavalla panostuksella laajakaistaverkkoon. Tietoliikenneyhteydet nopeutuivat entisestään ja mediatalot siirsivät uutisensa verkkoon. 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla verkon kautta katsottiin jo TV-ohjelmia, kuunneltiin radiota ja ladattiin musiikkia.

Suomi alkoi siirtyä kohti **tietoyhteiskuntaa**, jossa tieto leviää entistä nopeammin ja ihmisten

on selvittävä aiempaa suuremman tietomäärän valikoimisesta. Tietoyhteiskunnan myötä alettiin puhua tietotyöläisistä, joiden varassa Suomen menestys lepää. Nopeat yhteydet liittivät Suomen lähemmäs maailmaa, mutta ei koko maailmaa: suurin osa yhteyksistä suuntautuu läntisiin maihin. Aasia on monelle edelleen vieras ja Afrikkaan yhteydet ovat todella harvassa.

Suomalaiset yritykset siirsivät palveluitaan Internetin leviämisen tahdissa verkkoon. Pankit pääsivät tehostamaan toimintaansa ja karsimaan väkeä asiakaspalvelusta, kun suomalainen nuoriso ja työssäkäyvä väestö saatiin tekemään pankkivirkailijalle aiemmin kuuluneet työt. Tämä trendi yleistyi nopeasti muillakin palvelualoilla – se kertoi **itsepalveluyhteiskunnan** synnystä.

Monokulttuurisesta monikulttuuriseen Suomeen

Globalisaatio merkitsee myös väestön entistä suurempaa liikkuvuutta. Suomalaiset ovat matkustelleet, käyneet töissä ja opiskelleet maan rajojen ulkopuolella aiempaa useammin. Lentolippujen hinnat ovat laskeneet. Vastaavasti myös yhä useampi ulkomaalainen on löytänyt tiensä Suomeen.

Suomeen on ollut tulijoita historian saatossa Baltiasta, Saksasta ja Pohjoismaista. Suomalaiset itsekin ovat tulleet tänne alun perin muualta. Suomeen muuttaneet perustivat tänne yrityksiä: esimerkiksi Fazer ja Stockmann ovat maahanmuuttajien perustamia.

Itsenäisessä Suomessa alettiin vahvistaa kansallista yhtenäiskulttuuria. Syntyi kuva, jonka mukaan Suomi olisi ollut pidemmänkin aikaa yhden kansan ja kielen kulttuuriin perustuva maa, jossa ainoa poikkeus olisivat olleet suomenruotsalaiset. Näin ei ollut, mutta itsenäistyneessä Suomessa tähän suuntaan mentiin.

Suomeen tuli 1980-luvulle asti vain vähän siirtolaisia. Maan rajat pidettiin tiukasti kiinni, eikä köyhä ja kylmä Suomi edes tulijoita houkutellut. Tilanne muuttui kolmesta syystä 1980-luvun lopussa. Ensinnäkin kylmän sodan päättymisen ja Neuvostoliiton hajoamiseen liittyi myös rajojen aukeaminen. Vaikutusta lisäsi se, että presidentti Mauno Koiviston päätöksellä sallittiin inkeriläisten paluumuutto Venäjältä Suomeen.

Ulkomailla syntyneiden osuus Helsingin väestöstä 1900–2006

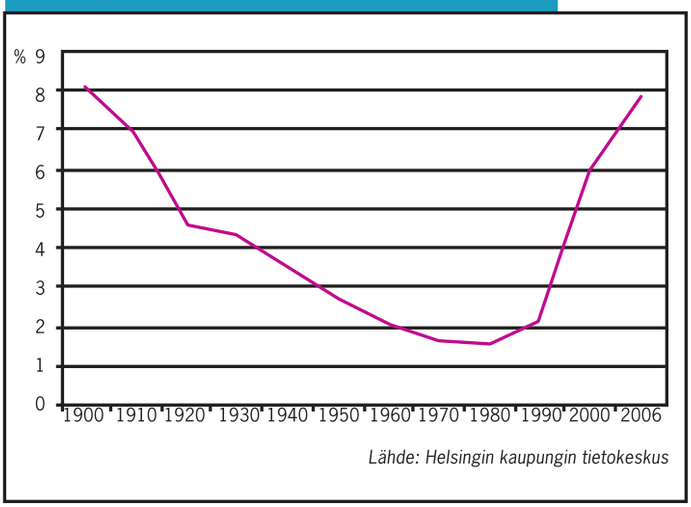

Lähde: Helsingin kaupungin tietokeskus

Ulkomaan kansalaiset Suomessa 1990–2009

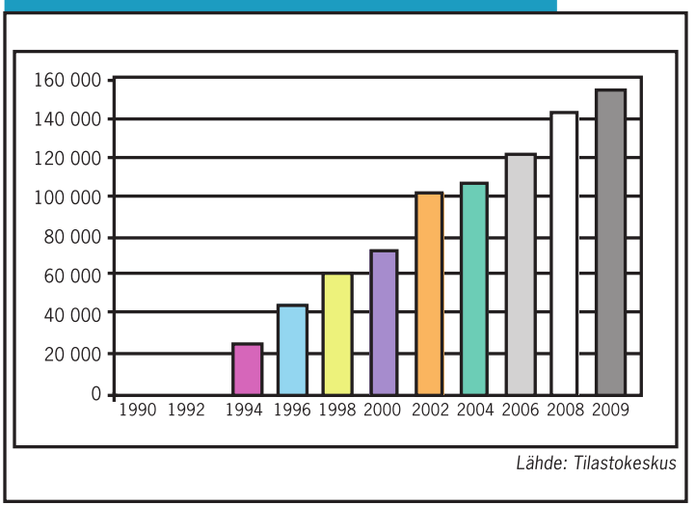

Lähde: Tilastokeskus

Kuvassa luonnonsuojelijat ovat kahlinneet itsensä työkoneisiin estääkseen kaivuutyöt luonnonsuojelualueella, Koijärven lintujärvellä 1979. Täällä poliittinen ympäristöliike nousi suuren yleisön tietoisuuteen nuorine aktivisteineen. Ympäristöliike järjestäytyi myöhemmin yhdenasianliikkeestä vihreäksi puolueeksi. Ympäristökysymykset kuuluvat nykyään kaikkien puolueiden ohjelmiin.

Toiseksi uudessa maailmantilanteessa eri puolella maailmaa syntyi kriisejä. Jugoslavian hajoamissodat, Somalian sisällissota ja Irakin sota lisäsivät pakolaisuutta Länsi-Eurooppaan. Pieni osa niistä suuntautui nyt myös Suomeen. Kolmas taustatekijä on Suomen vaurastuminen: Suomessa tarvittiin työvoimaa ja maa oli nyt kiinnostava kohde.

Suomalainen yhteiskunta ja suomalaiset joutuivat pitkän näennäisen yksikulttuurisen vaiheen jälkeen sopeutumaan turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin. Suomi oli heikosti valmistautunut tulijoiden kotouttamiseen. Varsinkin kauempaa tulleiden ihmisten sopeutuminen Suomeen oli vaikeaa suurten kulttuuristen ja uskonnollisten erojen vuoksi. Sopeutumista ei helpottanut myöskään joidenkin nuiva suhtautuminen tulijoihin. Ensimmäisen polven pakolaisten lapset ovat sopeutuneet Suomeen vanhempiaan paremmin. Sekään ei ole ongelmatonta, sillä perheiden ikäpolvien keskelle kasvava kulttuurikuilu aiheuttaa ristiriitoja.

Vihreiden arvojen hidas nousu

Suomessa on tapahtunut 1900-luvun kuluessa suuri muutos suhtautumisessa luontoon ja ympäristöön. Suomalaiset tottuivat pitkään saamaan elantonsa luonnosta, olihan Suomi maanviljelysyhteiskunta vielä 1950-luvulle asti. Tämä merkitsi sitä, että suhtautuminen luontoon oli käytännönläheistä. Luonto oli olemassa arkista hyödyntämistä varten.

Luonnonsuojelun synty kytkeytyy 1800-luvun vahvaan aatteeseen nationalismiin, jonka voimalla luotiin kansallista identiteettiä. Luonto nähtiin arvokkaana kansallismaisemien tarjoajana. Suomestakin etsittiin omat kansallismaisemat Kolilta ja jylhiä koskia, kuten Imatran koskea matkustettiin katsomaan pitkien matkojen päästä. Joutsenesta tuli Suomen vaakunalintu. Taiteilijat

alkoivat maalata suomalaisuutta kuvastavia maisemia. Luonnonsuojelu olikin 1900-luvun alkupuolella näiden merkittävien kansallismaisemien ja koskien suojelua.

Teollistuminen toi tehostuneen ja koneellisen metsänkorjuun ja viljelyn Suomeen. Seurasi vaihe, jonka aikana luontoon suhtauduttiin lähinnä taloudellisena voimavarana, energian tuojana ja raaka-aineiden antajana. Kosket valjastettiin sähkön tuotantoon. Metsäteollisuudessa ei luonnon suojelemisesta piitattu. Sellunkeittoliemet laskettiin järviin teollisuuspaikkakunnilla ja metsää alettiin hakata avohakkuilla voiton maksimoimiseksi. Järvien pintaa laskettiin, jotta vapautuvalle maa-alalle saataisiin hedelmällistä viljelyalaa ilmaiseksi. Teolliset lannoitteet rehevöittivät järviä ja toivat niihin sinilevät 1980-luvulle tultaessa. Soita alettiin järjestelmällisesti kuivata turveraaka-aineen tuottamiseksi.

Luonnonsuojelu poliittisena ympäristöliikkeenä tuli Suomeen Euroopasta 1970-luvulla. Nuoret luontoaktivistit kokoontuivat Koijärvelle (1979) estämään arvokkaan lintujärven kuivaamista ja kutsuivat median paikalle. Nyt katsottiin Suomen koko luonto metsineen, järvineen ja eläimineen suojelun arvoiseksi ja sitä tuhoavia tahoja alettiin arvostella.

Uuden ympäristöliikkeen vaikutuksesta Suomeen perustettiin Ympäristöministeriö 1983 kantamaan vastuuta Suomen ympäristön tilasta ja ympäristölainsäädännöstä. Ympäristöliikkeen aktivistien ympärille syntyi **vihreä liike**, joka alkoi korostaa paitsi luontoarvoja, myös vastuullista kuluttamista. Liike järjestäytyi Vihreäksi puolueeksi 1980-luvun kuluessa. Se vastustaa edelleen esimerkiksi koskien valjastamista ja tekoaltaiden rakentamista sähköntuotantoa varten mutta puhuu myös ekologisen elämäntavan edistämisen puolesta.

Uudet tutkimustiedot ilmaston lämpenemisestä toivat 1990-luvun lopulla keskusteluun ympäristönsuojelun globaalilla tasolla. Myös Suomen tulisi tehdä osansa hiilidioksidipäästöjen vähentämiseksi. Uusiutuvien energianlähteiden kehittäminen käynnistyi kuitenkin hitaasti. Ydinvoimaa markkinoitiin hiukan harhaanjohtavasti päästövapaana energianlähteenä. Suomalaiskodeissa aloitettiin jätteiden lajittelu, autoihin tuli katalysaattorit ja joukkoliikenteen kehittämisessä alettiin korostaa ympäristöarvoja. Ymmärrettiin, että koko elämäntapaa ja tuotantotapaa olisi pakko alkaa muuttaa.

Tehtävät

1. **Perustele väite "Suomi oli Pohjolan Japani" 1980-luvulla**
2. **Selvitä:**
   a) mitä tekijöitä 1990-luvun laman taustalta löytyy?
   b) mitä ongelmia lama toi tullessaan Suomeen?
3. **1990-luvun lamalla sanotaan olleen pitkä varjo. Miten tätä näkemystä voidaan perustella?**
4. **Miten globalisaation eteneminen näkyi Suomessa 1990- ja 2000-luvuilla**
   a) talouden
   b) kulttuurin
   c) väestöliikkeiden osalta?
5. **Selvitä seuraavat käsitteet**
   a) kasinotalous
   b) hyvinvointiyhteiskunta
   c) kilpailuyhteiskunta
   d) tietoyhteiskunta
6. **Miten suomalaisen yhteiskunnan suhtautuminen luontoon muuttui 1900-luvun kuluessa?**

19. Historia ja menneisyydenhallinta

Historia elää nykyhetkessä

Menneisyyden tapahtumat ovat monella tapaa läsnä nykyhetkessä. Ympärillämme on jäänteitä menneisyydestä, vanhoja rakennuksia, raunioita ja ihmisten ympäristöönsä jättämiä jälkiä.

Kaikki menneisyyden jättämät jäljet eivät ole fyysisiä, kouriintuntuvia jälkiä. Tarinat kulkevat suullisena perimätietona sukupolvelta toiselle. Usein esimerkiksi oman suvun vaiheet välittyvät eteenpäin vanhempien sukulaisten kertomuksina nuoremmille. Ihmisillä on myös omakohtaisia muistikuvia joistakin historian tapahtumista.

Historiantutkijat tutkivat menneisyyttä ja tulkitsevat ja selittävät sitä nykyhetken ihmisille. Arkistoissa ja museoissa säilytetään kirjallisia dokumentteja, kuvia ja esineitä, joita tutkimalla voidaan päätellä mitä menneisyydessä on tapahtunut ja minkälaista elämä on ennen ollut. Historioitsijat kirjoittavat tietokirjoja, joissa he välittävät historiaa koskevia tietoja lukijoilleen. Koulujen oppikirjat pohjautuvat tieteellisen historiantutkimuksen avulla tuotettuun tietoon.

Menneisyyden tapahtumia ja henkilöitä muistetaan muistomerkeillä ja juhlapäivillä. Suomessa vietetään itsenäisyyspäivää 6. joulukuuta, jolloin juhlitaan maan valtiollisen itsenäisyyden saavuttamista, mutta muistetaan myös muita tärkeitä tapahtumia, kuten sotia ja niistä selviytymistä.

Kadun- ja paikannimet kertovat historian tapahtumista ja huomattaviksi katsotuista henkilöistä. Monessa Suomen kaupungissa on Vapaudenka-

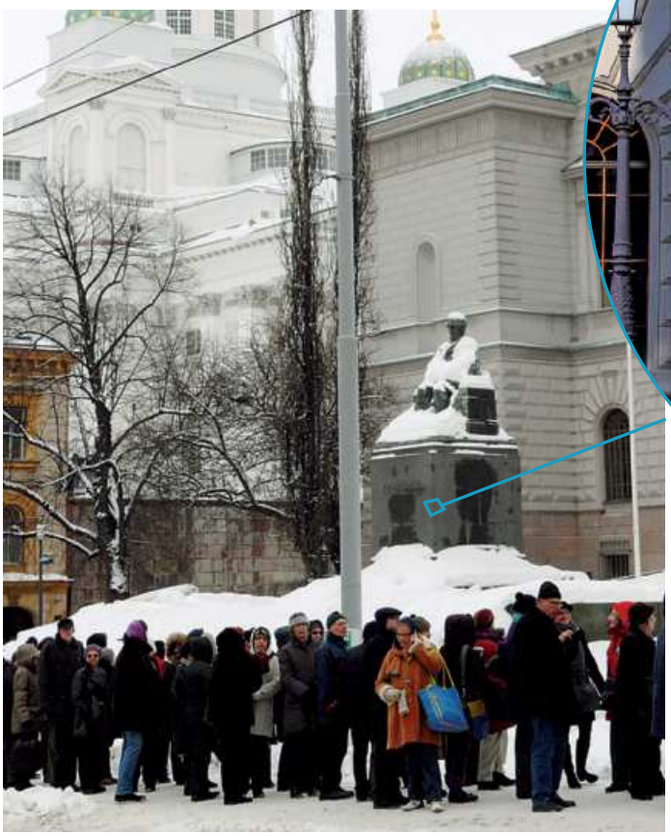

Snellmanin patsas Helsingissä on Suomen historian merkkihenkilön muistomerkki, mutta sen jalustassa on jälkiä myöhemmistä tapahtumista, koska se vaurioitui pääkaupungin ilmapommituksissa toisen maailmansodan aikana. Näin se kertoo myös siitä, mitä Suomessa tapahtui sodan aikana. Kuvassa jonotetaan Suomen Pankin taidekokoelmien näyttelyyn tammikuussa 2011.

Vuoden 1918 tapahtumia muistetaan lukemattomissa muistomerkeissä eri puolilla Suomea. Sodan voittanut valkoinen osapuoli pystytti ensimmäiset muistomerkkinsä jo 1920- ja 1930-luvuilla. Punaisten muistomerkkejä alettiin pystyttää toisen maailmansodan jälkeen.
(Tiedot patsaista s. 230)

tu tai Aleksanterinkatu. Helsingissä on Paavo Nurmen tie ja Vantaan Martinlaaksossa Mika Häkkisen aukio. Mikkelin ja Helsingin keskustoissa on Mannerheimin patsaat. Tampereella Mannerheimin patsaan sijainti herättää yhä kiivasta väittelyä: patsas on usean kilometrin päässä keskustasta esikaupunkialueella paikalla, josta valkoisten kenraali johti kaupungin valtausta keväällä 1918 ja jotkut haluaisivat siirtää sen kaupungin keskustaan.

Kiistat historiasta

Historia ei ole vain taakse jäänyttä elämää, vaan se on keskeinen osa ihmisten omakuvaa eli sitä, mitä he ajattelevat itsestään ja omasta paikastaan maailmassa. Historia on osa yksilöiden ja näiden muodostamien yhteisöjen **identiteettiä**.

Ihmisten **historiatietoisuus** kertoo siitä, mitä he pitävät tärkeänä ja muistamisen arvoisena. Jotkin historian ilmiöt tai henkilöt ovat lähestulkoon pyhiä, jolloin niiden arvostelua pidetään petturuutena tai osoituksena siitä, etteivät arvostelijat jaa toisen ihmisten arvomaailmaa. Samat historian tapahtumat saattavat merkitä eri ihmisille eri asioita. Sisällissodan lopputulos 1918 oli valkoisille suuri voitto ja punaisille katkera tappio. Historia herättääkin usein kiistoja.

Kiistoja käydään myös tutkijoiden keskuudessa siitä, miten tulkita tapahtumiin vaikuttaneita tekijöitä ja tapahtumien seurauksia. Historian ilmiöt ovat usein niin monimutkaisia, ettei asioihin voi nähdä olleen mitään yhtä tiettyä syytä. Jotkut painottavat itsenäisen Suomen synnyssä suomalaisten omaa innokkuutta ja aktiivisuutta oman valtion luomiseksi, mutta toiset korostavat ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen vaikutusta. Toisille itsenäistyminen oli johdonmukaisen kehityksen lopputulos, ja toiset pitävät sitä enemmänkin monenlaisten sattumien summana.

Historian tulkinnoista on usein mahdotonta päästä yksimielisyyteen. Voimme olla yhtä mieltä siitä, että Aleksanteri antoi hallitsijanvakuutuksensa Porvoossa 29. maaliskuuta 1809. Mitä hän sillä tarkoitti, mikä merkitys vakuutuksella oli ja millä nimellä meidän tulisi koko tilaisuutta kutsua, herättää sen sijaan edelleen historioitsijoiden keskuudessa väittelyä.

Miten arvioida menneisyyden henkilöitä?

Historiakiistoja käydään myös ilmiöiden ja tapahtumien merkityksestä. Presidentti Kekkosen aikaa tarkasteltaessa suomettuminen on korostunut. Samaan aikaan rakennettiin suomalaista hyvinvointivaltiota. Suomettumisesta kiistellään, mutta hyvinvointivaltion vaikutus suomalaisten elämään on ollut huomattavasti pitkäaikaisempi.

Menneisyyden tarkastelusta tekee vaikeaa myös se, että ihmiset helposti tuomitsevat menneisyydessä eläneitä ihmisiä nykypäivän arvostusten mukaan. Lasten tukistaminen oli vielä 1970-luvulla hyvin tavallista perheissä. Nykyisin lasten fyysinen koskemattomuus on turvattu lailla. Voimmeko arvioida 1970-luvulla vanhempina olleiden aikuisten toimintaa myöhemmin voimaan tulleen lainsäädännön valossa? Toimivatko isät ja äidit silloin oikein vai väärin?

Nykyhetkestä tarkastellen menneisyyden ihmiset saattavat vaikuttaa julmilta, välinpitämät-

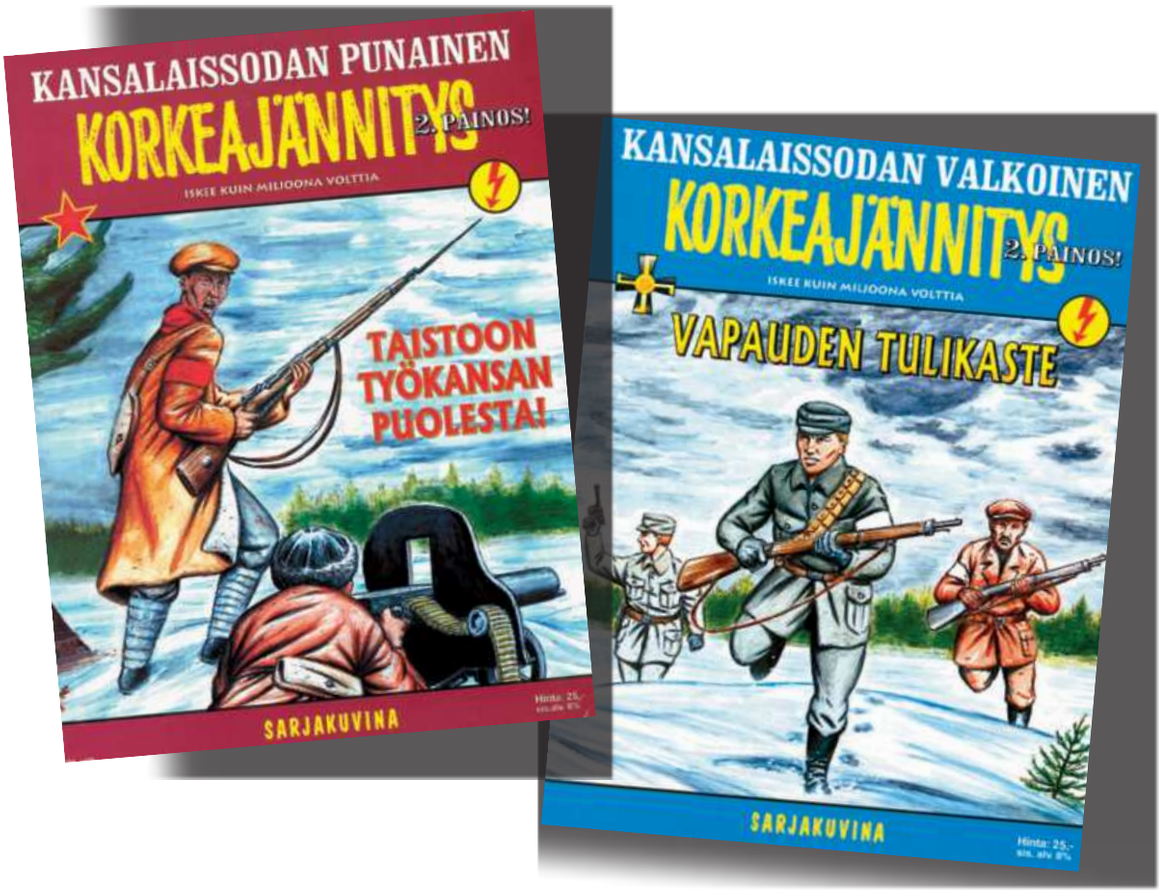

Historian tapahtumia voidaan tarkastella monelta eri puolelta. Vuoden 1918 sisällissotaa kuvaavat sarjakuvat kertovat samaa tarinaa eri osapuolten kannalta. Historiasta tulee hyvin erilaista, kun näkökulmaa vaihdetaan. Sarjakuvassa historiaa esitetään fiktion keinoin. Historian esittäminen historiallisissa romaaneissa ja elokuvissa vaikuttaa vahvasti ihmisten käsityksiin historiasta. Minkälaisia ongelmia tähän voi liittyä?

www.sampopankki.fi/valokuvaaja Jussi Aalto

Oasis Finland TM

Kekkosen toiminta presidenttinä jakaa edelleen mielipiteitä. Joillekin Kekkonen oli ylivertainen maan parasta ajatellut johtaja, joka asetti isänmaan asiat omien henkilökohtaisten etujensa edelle. Arvostelijoiden silmissä Kekkonen oli säälimätön ja vallanhimoinen omien etujen tavoittelija. Kekkonen on myös aikakautensa ikoni ja symboli, jota hyödynnetään nykyisin erilaisissa tavaroissa ja tekstiileissä ottamatta sen kummemmin kantaa siihen, minkälainen presidentti hän oli.

tömiltä tai tietämättömiltä. Meidän tulisi kuitenkin ottaa huomioon, minkälainen näiden ihmisten kokema maailma, ympäristö ja arvostukset aikanaan olivat ja miten he toimivat omassa ajassaan.

Historian käyttö

Vallanpitäjien kannalta historia ei ole yhdentekevää. Käsitykset menneisyydestä ohjaavat joskus hyvinkin suoraan toimintaa nykyhetkessä. Historiasta voidaan hakea opetuksia. Johtajat haluavat välttää edeltäjiensä virheet tai toistaa näiden menestyksen. Historiasta voidaan hakea esikuvia, innoittajia tai varoittavia esimerkkejä.

Sekään ei ole yhdentekevää, minkälainen kuva kansalaisilla on omasta historiastaan. Vallanpitäjät ottavat usein kantaa ja pyrkivät vaikuttamaan historiakäsityksiin.

Presidentti Paasikivi piti järkevänä toimia yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa toisen maailmansodan jälkeen. Tämä vaikutti siihen, minkälaisessa valossa hän tulkitsi autonomian ajan loppuvaiheen venäläistämispolitiikan vastustajia. Paasikiven mielestä myöntyvyyslinja oli tuolloin ollut oikea. Kylmän sodan alettua oli syytä pitäytyä samalla linjalla.

Presidentti Kekkonen vaikutti hänkin aktiivisesti historian tulkintoihin. Tunnettu on hänen esittämänsä käsitys, jonka mukaan Lenin oli antanut Suomelle sen itsenäisyyden lahjana. Neuvostoliitto oli näin itsekin sitoutunut takaamaan Suomen itsenäisyyden. Hän arvosteli myös sotaa edeltänyttä Suomen ulkopolitiikkaa, koska hänen mielestään paremmalla diplomatialla sota olisi voitu välttää.

Suomalaisten historiatietoisuus

Helsingin yliopistossa kerättiin 2009–2010 ensimmäistä kertaa laaja kysely- ja haastatteluaineisto, jossa selvitettiin kansalaisten näkemyksiä menneisyydestä ja historiakäsitysten vaikutusta asenteisiin nykypäivän ajankohtaisissa asioissa. Tutkimuksen valossa suomalaiset ovat historiakansaa ja korostavat menneisyyden merkitystä nykyisyyden ymmärtämiselle. Erilaisiin historian lähteisiin kansalaiset suhtautuvat kriittisesti ja kuva esimerkiksi sotavuosien historiasta on moniulotteinen. Kysyttäessä oman sukupolven historiallisia avainkokemuksia vanhemmat ikäluokat painottivat erityisesti sotia ja jälleenrakentamista, keski-ikäiset Kekkosen aikaa ja kylmää sotaa, nuoret aikuiset EU-jäsenyyttä ja 1990-luvun lamaa ja nuorin alle 20-vuotiaiden ikäluokka terrorismia ja koulusurmia mutta myös teknologiaa ja kansainvälistymistä.

Lähde: Pilvi Torsti, Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke

Kuinka paljon historiasta ja menneisyydestä kertoviin eri lähteisiin luotetaan?

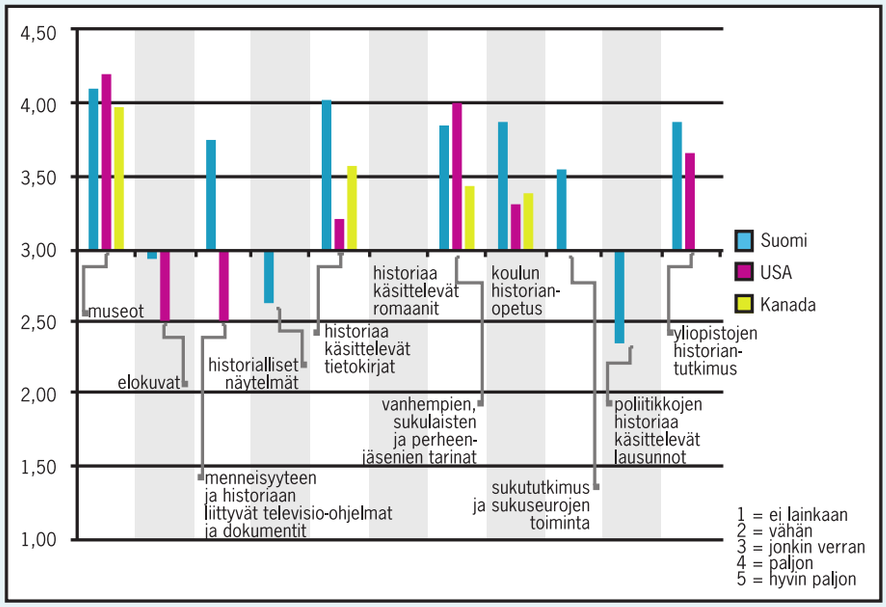

Lähde: Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke (www.historiatietoisuus.fi)

Toisen maailmansodan aikana suomalaiset historiantutkijat etsivät historiasta todisteita oikeuttaakseen Suur-Suomi-aatteen ja valtakunnan rajojen vetämisen kauas Itä-Karjalaan.

Historiaa käytetään myös yhteisen kansallisen identiteetin ja yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistamisessa. 1900-luvun alkupuoliskon historioitsijat kirjoittivat Suomelle historiaa aina esihistorian ”muinaisitsenäisyydestä” alkaen. Käsite ”Ruotsi-Suomi” vakiintui kuvamaan Ruotsin vallan aikaa, vaikka tuolloin ei edes ollut mitään ”Suomi”-nimistä valtiollista kokonaisuutta.

Menneisyydenhallinta puhuttaa

Julkisuudessa käytävää keskustelua menneisyydestä ja historian tulkinnoista kutsutaan myös menneisyydenhallinnaksi. Alkujaan termiä ryhdyttiin käyttämään toisen maailmansodan jälkeisessä Saksassa, jossa tehtiin pesänselvitystä Hitlerin aikakauden hirmuteoista ja kansanmurhista. Uusien arkistolöytöjen ja vaiettujen asioiden paljastumisen myötä myös Suomessa on vaadittu keskustelua kansakunnan historian pimeistä hetkistä, julmuuksista ja inhimillisistä tragedioista.

Menneisyydenhallinta merkitsee sitä, että myös historian kipeistä ja vaikeista asioista on voi-

Historia kiinnostaa suomalaisia. Teatteriohjaaja Kristian Smedsin versiota Tuntemattomasta sotilaasta vuodelta 2007 esitettiin täysille katsomoille.

tava keskustella avoimesti. Tuekseen se tarvitsee historiantutkijoita, jotka selvittävät menneisyyden tapahtumia. Suomessa on tehty laajoja tutkimuksia muun muassa vuosien 1914–1922 kriisivuosina menehtyneistä ja toisen maailmansodan aikaisista vankileirikuolemista.

Menneisyydenhallinta voi myös silti olla politiikan välikappale, jolla pyritään leimaamaan jotkut ihmiset tai ryhmät enemmän syyllisiksi tai osallisiksi tragedioihin kuin muut. Historian erilaiset tulkintavaihtoehdot estävät usein lopullisten totuuksien esittämisen.

Jokaisen Suomen historiaan tutustuvan kansalaisen – tai lukiolaisen – on itse pohdittava, mikä tuntuu uskottavalta, perustellulta ja miten suhtautua kaikkeen siihen, mitä oman yhteiskuntamme menneisyys pitää sisällään.

Tehtävät

1. **Tarkastele oman kotisi ympäristöä ja kerro, minkälaisia jälkiä menneisyydestä siellä on. Mitä ne kertovat sinulle Suomen historiasta?**
2. **Ota selvää, mitä historian muistomerkkejä sinun kotipaikkakunnallasi on ja milloin, keiden toimesta ja miksi ne on pystytetty.**
3. **Minkälaisista historian asioista on helpompi olla yhtä mieltä ja minkälaisista asioista taas kiistellään?**
4. **On esitetty, että Suomen valtion pitäisi esittää anteeksipyyntö vuoden 1918 vankileireillä nälkään ja tauteihin menehtyneiden punaisten kohtelusta. Pohdi perusteluja väitteen puolesta ja sitä vastaan.**
5. **Keksi esimerkkejä siitä, miten poliittisen vallan haltijat ovat käyttäneet historiaa oman asemansa vahvistamiseen.**

Aineistotehtävät

1. Mauno Koivisto ja Pariisin rauhansopimuksen uudelleen tulkinta.

Mauno Koivisto kertoo muistelmissaan seuraavasti, kuinka syyskuussa 1990 Suomen hallitus ilmoitti tulkitsevansa Pariisin rauhansopimusta uudella tavalla. Lue sitaatti ja vastaa kysymyksiin:

a) Millä tavoin Suomi muutti Pariisin rauhansopimuksen tulkintaa?
b) Mitkä tekijät mahdollistivat uudenlaisen tulkinnan synnyn?
c) Selvitä, miten Suomen kansainvälinen asema muuttui vuosien 1987 ja 1993 välisenä aikana.

"Sen jälkeen, kun Saksa on yhdistynyt ja sen täysivaltaisuus palautettu, Suomen hallitus katsoo, että Pariisin rauhansopimuksen III luvun Saksaa koskevat määräykset ovat menettäneet merkityksensä.
Rauhansopimuksen III osan muut Suomen täysivaltaisuutta rajoittavat määräykset eivät vastaa Suomen asemaa Yhdistyneiden kansakuntien jäsenenä ja osanottajavaltiona Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssissa. Sen vuoksi hallitus toteaa myös niiden menettäneen merkityksensä.

Poikkeuksen muodostavat atomiaseet, joiden hankkimisen rauhansopimuksen 17. artikla kieltää. - -"

Pariisin rauhansopimuksen yksipuolisesta uudelleen tulkinnasta informoitiin etukäteen vain Neuvostoliittoa ja Englantia. Lähtökohta oli, että emme esitä asiasta neuvotteluja, koska neuvottelut olisivat nostaneet esiin monia muita asioita.

Lähde: Mauno Koivisto, Kaksi kautta II.

2. Mikä on käsityksenne seuraavista talvi-, jatko- ja Lapin sotaa koskevista väitteistä?

a) Vastaa oheisiin Suomalaisten historiatietoisuus -hankkeen tutkimuskysymyksiin toisesta maailmansodasta. Vastaukset merkitään rengastamalla jokaisen kysymyksen kohdalla sopivaa vaihtoehtoa edustava numero.
b) Vertaa omia vastauksiasi tutkimushankkeen valtakunnallisiin tuloksiin valituissa kysymyksissä. Missä ovat suurimmat erot ja yhtäläisyydet? Mistä arvelet erojen johtuvan? Miksi joistakin kysymyksistä on helpompaa olla samaa mieltä kuin toisista?

1 täysin eri mieltä
2 osin eri mieltä
3 ei eri eikä samaa mieltä
4 osin samaa mieltä
5 täysin samaa mieltä
9 en osaa sanoa

a) Talvisota oli voitto Suomelle.
1 2 3 4 5 9

b) Jatkosota oli torjuntavoitto Suomelle.
1 2 3 4 5 9

c) Suomen jatkosotaa Neuvostoliittoa vastaan voidaan pitää erillissotana.
1 2 3 4 5 9

d) Talvisota yhdisti vuoden 1918 sisällissodan osapuolet Suomessa ja "punaisuus" ja "valkoisuus" siirtyivät taka-alalle.
1 2 3 4 5 9

e) Suomalaiset kohtelivat sotavankejaan hyvin.
1 2 3 4 5 9

f) Väinö Linnan romaani Tuntematon sotilas kuvaa onnistuneesti sota-aikaa.
1 2 3 4 5 9

g) Karjalasta tulleiden evakkojen uudelleen asuttaminen sujui esimerkillisesti.
1 2 3 4 5 9

h) Naisten siviiliosallistuminen sotiin oli Suomessa poikkeuksellisen laajaa.
1 2 3 4 5 9

i) Sotien ajan historiaa pitäisi tutkia enemmän.
1 2 3 4 5 9

j) Sotien aikana suomalaiset olivat hyvin isänmaallisia.
1 2 3 4 5 9

k) Suomessa ei toimeenpantu kuolemantuomioita sodan aikana.
1 2 3 4 5 9

l) Suomen poliittinen johto tiesi juutalaisten julmasta kohtelusta Saksassa ennen sotia tai sotien aikana.
1 2 3 4 5 9

m) Suomen ja Saksan suhdetta jatkosodassa voidaan kuvata sanallla ”liittolainen”.
1 2 3 4 5 9

n) Tuhansien lasten siirtäminen sotia pakoon Ruotsiin oli oikea ratkaisu.
1 2 3 4 5 9

o) Suomessa esiintyi sodan vastaista vastarintatoimintaa sotien aikana.
1 2 3 4 5 9

p) Suomalaiset selvisivät sodista ilman suurempia traumoja.
1 2 3 4 5 9

q) Suomen valtiolla ei ole anteeksipyydeltävää sodanaikaisessa juutalaispolitiikassa.
1 2 3 4 5 9

r) Sodissa minua kiinnostavat lähinnä yksittäisten sotilaiden ja siviilien tarinat ja kohtalot.
1 2 3 4 5 9

s) Sota-ajan Suomi ja Suomen kansa ei ollut yhtenäinen kokonaisuus.
1 2 3 4 5 9

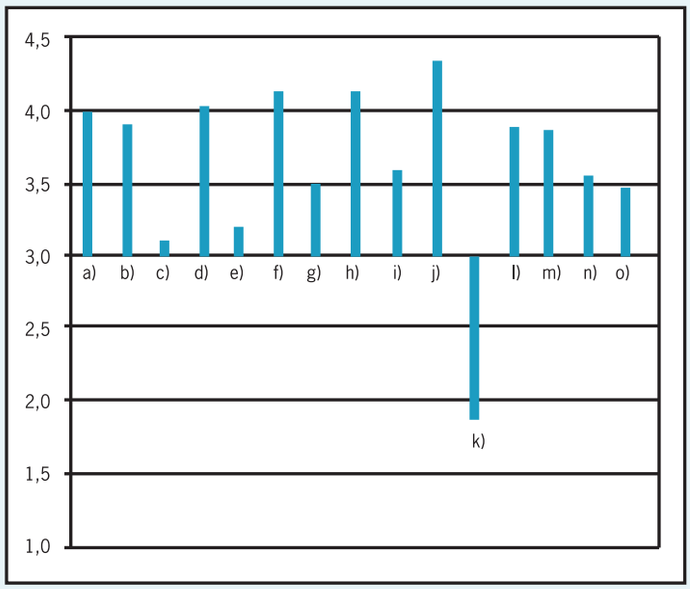

Lähde: Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke (www.historiatietoisuus.fi)

Kertaus

- Presidentti Mauno Koivisto jatkoi Kekkosen aikana vakiintunutta ulkopolitiikkaa.
- Sisäpolitiikassa Koivisto korosti parlamentarismia.
- Kylmän sodan päätyttyä Suomi päätti hakea Euroopan unionin jäsenyyttä
- EU-jäsenyys hyväksyttiin kansan-äänestyksessä vuonna 1994 ja jäsenyys astui voimaan 1995.
- 1980-luvun nousukausi päättyi 1990-luvun lamaan.
- Lamassa koettiin pankkikriisi ja työttömyys nousi pahimmillaan 18 prosenttiin.
- Suomi toipui lamasta 1990-luvun puolivälin jälkeen.
- Nokian kaltaiset yritykset hyötyivät globalisaatiosta ja Suomen talous kasvoi vahvasti vuoteen 2008 asti.
- Uusi presidentin valtaa vähentänyt perustuslaki astui voimaan 2000.

agraariyhteiskunta
pääosin maatalouteen pohjautuva yhteiskuntamuoto, taloudellinen tuotanto on pääosin alkutuotantoa ja valtaosa väestöstä elää maaseudulla. *12*

aitosuomalaisuus
Suomen itsenäistymisen jälkeen syntynyt liike, joka pyrki "suomalaiskansallisen suomenkielisen sivistyksen kehittämiseen itsenäiseksi, korkeaksi sivistysmuodoksi" sekä "voimakkaan suomalaisen kansallisvaltion luomiseen". *97*

ajopuuteoria
teoria jatkosodan synnystä, jonka mukaan Suomi ilman omaa syytään ja tahtomattaan suurvaltojen pelinappulana ajautui vuolaassa virrassa ajopuun lailla toiseen maailmansotaan ja Saksan rinnalle. Syntyi 1940-luvulla sodan päätyttyä. Koskiveneteorian vastapooli. *135*

AKS
Akateeminen Karjala-Seura perustettiin vuonna 1922 ja se vaikutti varsinkin ylioppilaiden keskuudessa levittäen ajatuksia suur-Suomesta ja heimoaatteesta. AKS lakkasi toimimasta Neuvostoliiton vaatimuksesta vuoden 1944 välirauhan sopimuksen perusteella. *97*

aktivistit
suomalaisia, jotka olivat valmiit käyttämään suoraa toimintaa, jopa väkivaltaa vastustaessaan venäläistämistä 1900-luvun alussa, jääkäriliike oli aktivismia. *61*

aluepolitiikka
valtion tulonsiirtoja sekä teollisuuden ja muiden elinkeinojen tukea syrjäisemmille alueille, jotka kärsivät yhteiskunnan ja talouden rakennemuutoksesta ja muuttoliikkeestä. *182*

asekätkentä
jatkosodan jälkeen armeijan johdon käynnistämä operaatio, jossa aseita piilotettiin eri puolille maata tulevaisuudessa mahdollisesti käytävää sissisotaa varten. Kätkennän paljastuttua joukko upseereita tuomittiin vankeuteen. *152*

asemasota
paikalleen juuttunut sota, jossa rintamalinjat eivät merkittävästi muutu, kaivetaan juoksuhautoja ja rakennetaan linnoituslaitteita rintamalinjoille. *137*

asutustila
toisen maailmansodan jälkeen rintamamiehille, evakoille ja näiden perheille annetut maatilat, joilla saattoi harjoittaa pienimuotoista maataloutta. *178*

autonomia
alue, jolla on sisäinen itsehallinto ja hallintoelimet, mutta jolla ei ole varsinaista valtiollista itsenäisyyttä. Muun muassa ulkosuhteiden hoito ja korkein lainsäädäntövalta kuuluu emämaalle sekä sen hallitsijalle. *18*

bilateraalinen kauppa
kahdenkeskinen kauppa; Suomi kävi tällaista kahdenvälisin, valtiollisin kauppasopimuksin säädeltyä kauppaa Neuvostoliiton kanssa kylmän sodan aikana. *203*

bolsevikit
Venäjän työväenliikkeen vallankumouksellinen suuntaus, "enemmistöläiset", kommunistit. *74*

demilitarisoitu
alue, jolle valtiot eivät saa sijoittaa asevoimia tai linnoittaa sitä, esimerkiksi Ahvenanmaa. *120*

demobilisaatio
sotilaiden kotiuttaminen ja armeijan pienentäminen aselevossa määrättyyn enimmäisvahvuuteen; ylimääräisten aseiden kerääminen varastoihin. *153*

devalvaatio
rahan ulkoisen arvon alentaminen muihin valuuttoihin nähden; tarkoituksena on edistää tuotteiden vientiä ulkomaille. *109*

duuma
Venäjän kansanedustuslaitos. *64*

ehdoton antautuminen
antautuminen, jossa vastapuoli ei anna mitään takeita maan kohtelusta sodan jälkeen (paitsi sen, mitä kansainvälinen laki sanoo). Ehdottomasti joutuivat antautumaan mm. etelävaltiot Yhdysvaltojen sisällissodassa sekä akselivaltiot toisessa maailmansodassa. *141*

elinkeinorakenne
kansantalouden jakautuminen elinkeinoittain alkutuotantoon, teollisuuteen ja palveluihin. Voidaan ilmoittaa työntekijöiden tai tuotannon jakauman mukaan. *179*

elinkeinovapaus
vapaus harjoittaa säädetyillä ehdoilla elinkeinoa tai kauppaa. *34*

empire-tyyli
uusklassinen arkkitehtuurin tyylisuunta, jonka esikuvat ovat antiikin rakennustyylissä; Helsingin empire-keskusta. *23*

erillisrauha
oma rauhansopimus, jolla osapuoli irtautuu sodasta. *140*

erillissota
näkemys jatkosodasta, sen mukaan Suomi kävi sodassa omaa, Saksasta ja sen päämääristä irrallista, erillistä sotaansa Neuvostoliittoa vastaan. *144*

etupiiri
kaksi valtiota voi sopia etupiirijaosta keskinäisellä sopimuksella (tässä tapauksessa Saksa ja Neuvostoliitto Molotovin-Ribbentropin -sopimuksen salaisella lisäpöytäkirjalla). Sopimuksella ne määrittelevät vaikutuspiiriensä rajat jollakin maantieteellisellä alueella. Valtiot ilmoittavat olevansa puuttumatta siihen, miten toinen valtio toimii oman etupiirinsä sisällä ja ne pidättäytyvät lisäämästä omaa vaikutusvaltaansa toisen etupiiriin lukeutuvissa maissa. *120*

ETYK
Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi, jonka päätösasiakirja allekirjoitettiin kesällä 1975 Helsingissä. Kokous sai jatkoa ja vuonna 1994 ETYK muutettiin Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö ETYJiksi. *173*

Euroopan neuvosto
1949 perustettu poliittinen yhteistyö- ja ihmisoikeusjärjestö, joka pyrkii edistämään jäsenmaidensa yhtenäisyyttä, suojelemaan ihmisoikeuksia ja moniarvoista demokratiaa, parantamaan elinolosuhteita sekä edistämään inhimillisiä arvoja. *193*

Euroopan unioni
EU; sen historia alkoi hiili- ja teräsyhteisön perustamisena vuonna 1951; Euroopan talousyhteisö (EEC) ja Euroopan atomienergiayhteisö perustettiin vuonna 1957; nämä yhdistettiin vuonna 1967 Euroopan yhteisöksi (EY). Vuonna 1993 yhteistyö laajeni edelleen ja syntyi Euroopan unioni, EU. Ks. Maastrichtin sopimus. *197*

Euroopan yhteisö
Ks. Euroopan unioni. *197*

fennomania
suomenmielisyys. Fennomaanit vaativat suomen kielen aseman kohentamista. Nimitys tuli käyttöön kielitaistelun aikana 1870-luvulla. Fennomaaneja olivat varsinkin suomalaiset talonpojat ja suuri osa papistosta. *44*

finanssikriisi
vuonna 2008 Yhdysvalloista alkanut rahoitusmarkkinoiden kriisi, jossa pankit ja vakuutuslaitokset horjuivat otettuaan katteettomia riskejä sijoitustoiminnassaan, levisi muun talouden puolelle romahduttaen talouskasvun eri puolilla maailmaa 2009. Jäi odotettua lyhyemmäksi. *208*

Finefta
Suomen vuonna 1961 Euroopan vapaakauppaliitto Eftan kanssa tekemä sopimus, jonka mukaisesti Suomi osallistui sen piirissä toteutettuun ulkomaankaupan vapauttamiseen. Vuonna 1986 Suomi liittyi Eftan varsinaiseksi jäseneksi. *171*

Forssan ohjelma
SDP:n omaksuma laaja uudistusohjelma, joka hyväksyttiin Forssan puoluekokouksessa vuonna 1903. Forssan ohjelmassa tuntui eurooppalaisen sosialismin vaikutus. *47*

globalisaatio
maapalloistuminen, maailmanlaajuinen yhdentymis- ja kansainvälistymiseprosessi, joka lisää maapallon kattavaa vuorovaikutusta ja riippuvuutta. Etenee tiedonvälityksen, tietoliikenneyhteyksien, talouden ja kulttuurin alueella. *208*

hallitusmuoto
valtion rakennetta ja tärkeimpiä valtioelimiä sekä niiden välisiä valtasuhteita ja kansalaisten perusoikeuksia koskevat tärkeimmät säädökset sisältävä laki tai lakikokoelma. Joskus hallitusmuoto-käsitettä käytetään tarkoittamaan valtion yleistä rakennetta eli valtiomuotoa kuten tasavaltaa. Suomen ensimmäinen hallitusmuoto säädettiin vuonna 1919. *95*

heimoaate
Suomessa varsinkin 1920-luvulla kannatusta saanut ajattelutapa suomensukuisten kansojen sukulaisuudesta ja asuma-alueesta. Heimoaatetta levitti esim. AKS. *97*

helmikuun manifesti
keisari Nikolai II:n vuonna 1899 antama julistus, jossa koko valtakuntaa koskevat lait säädettiin Venäjällä ja Suomen valtiopäivät saivat antaa niistä lausunnon. *57*

historiatietoisuus
väestön piirissä esiintyvät käsitykset ja tiedot keskeisistä historian tapahtumista ja niiden merkityksestä; ihmisten kokema historian vaikutus ja merkitys nykyhetkessä. *215, 218*

Honka-liitto
oikeuskansleri Olavi Hongan taakse asettunut ryhmittymä, joka halusi hänet Kekkosen vastaehdokkaaksi vuoden 1962 presidentinvaalissa. *169*

hyvinvointivaltio
1940-luvulla Länsi-Euroopassa yleistynyt käsite, jolla kuvattiin valtion huolenpitoa kansalaisistaan mm. terveydenhoidon, koulutuksen ja sosiaaliturvan osalta. Pohjoismaissa myös tasa-arvonäkökohdat ovat olleet keskeisiä. *182*

hyvinvointiyhteiskunta
valtio ja yhteiskunta, jossa julkinen sektori huolehtii laajalti kansalaisten toimeentulosta, terveydenhuollosta, koulutuksesta ja asumisesta eri elämänvaiheissa; toiminta on päätetty julkisella päätöksenteolla ja hoidetaan julkisin varoin. Eroaa hyvinvointivaltiosta siinä, että valtio on siirtänyt osan tehtävistä kolmannen sektorin eli yhdistysten ja järjestöjen hoidettavaksi, yhteisöjen ja vapaahetoistyön merkitys kasvaa. *207*

hyödyn aikakausi
1700-luvun valistusaikana Ruotsissa ja Suomessa vallinnut ajattelutapa, jonka mukaan valtakuntaa ja sen taloutta pyrittiin kehittämään tieteiden ja uuden tiedon avulla. *8*

hätäaputyö
Suomessa esimerkiksi nälkävuosien (1867–68) aikana tai 1930-luvun alun suuren työttömyyden aikana julkisin varoin työttömille järjestettyjä töitä. 1930-luvulla hätäaputöinä rakennettiin siltoja, teitä, kansakouluja ja muuta paljon työvoimaa vaatineita kohteita. *32, 108*

identiteetti
yksilöllisyys, ominaislaatu, omakuva; käsitys itsestä suhteessa muihin. *215*

IKL
Isänmaallinen kansanliike, lapuanliikkeen jatkajana toiminut äärioikeistolainen puolue, jonka ohjelmassa oli vaikutteita fasisteilta ja natseilta. IKL sai vaaleissa vähäistä kannatusta ja lakkautettiin Neuvostoliiton vaatimuksesta vuonna 1944. *101*

infrastruktuuri
tietyn alueen tuotantoelämän kehittymiselle välttämättömät perusedellytykset, esim. liikenneyhteydet, tietoverkot, käyttövoima ja työvoiman peruspalvelut. *182*

investointi
pääoman sijoittaminen kiinteisiin tuotantovälineisiin, rakennuksiin, työvoiman koulutukseen, tutkimukseen ja kehittämiseen; tavoitteena lisätä ja tehostaa tuotantoa; pääomakannan kasvattaminen. *180*

irtolainen
ilman vakituista ja virallista kotipaikkaa ollut ihminen. *8*

itsehallinto
ks. autonomia. *18*

itsellinen
ks. loinen. *31*

itsepalveluyhteiskunta
yhteiskunta, jossa korostuneesti näkyy yritysten ja julkisen sektorin pyrkimys siirtää yhä useampia asioita kuluttajan itsensä hoidettavaksi. Esimerkiksi pankkipalvelut ovat muuttuneet tähän suuntaan (virkailijan kanssa asioimisen sijaan kuluttaja hoitaa pankkiasiansa itse verkkopankissa). *210*

itsesensuuri
tiedotusvälineiden tapa säädellä itse omaa toimintaansa; toisin kuin viranomaisten harjoittamassa sensuurissa, itsesensuurissa media itse pyrkii tulkitsemaan mitä asioita saa käsitellä ja miten. *175, 176*

jatkosota
talvisotaa ja välirauhan aikaa seurannut sota, jossa Suomi soti Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan (25.6.1941–4.9./19.9.1944) pyrkimyksenään saada talvisodan vääryydet hyvitettyä; sodan loppuvaiheessa pyrkimys muuttui itsenäisyyden säilyttämiseksi. *132, 134*

juppikulttuuri
jupilla tarkoitetaan vaurasta, melko nuorta (20–30 v) kaupunkilaista aikuista, joka antaa myös vaurautensa näkyä kulutustavoissaan, pukeutumisessaan ja harrastuksissaan. Tulee englannin kielen sanoista Young Urban Professional (Yuppie). *202*

kagaali
suomalainen vastarintajärjestö, joka toimi venäläistämistä vastaan varsinkin ensimmäisellä sortokaudella. *61*

kahden lautasen politiikka
lempinimi Suomen tavalle hoitaa edustustaan Euroopan unionin huippukokouksissa; Suomen kohdalle pöytään piti kattaa lautanen sekä presidenttiä että pääministeriä varten. Käytössä Suomen EU-jäsenyyden alkuaikoina. Sittemmin kun presidentin valtaa on karsittu, on edustus kokouksessa päätetty keskittää pääministerin käsiin. *200*

Kalevala
Lönnrotin työn tuloksena syntynyt kansalliseepos, joka ilmestyi 1835. Laajennettu uusi Kalevala vuodelta 1849 keräsi kansainvälistäkin huomiota osakseen. *40*

Kansainliitto
ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettu kansainvälinen järjestö, joka pyrki uuden suursodan estämiseen sekä taloudellisen yhteistyön lisäämiseen ja joka toimi humanitaarisesti esimerkiksi pakolaisten ja nälänhädän uhrien auttamiseksi. *120*

kansalaissota
sisällissodasta (1918) käytetty nimitys, joka korostaa sitä tosiasiaa, että suomalaiset taistelivat toisia oman maan kansalaisia vastaan. *87*

kansallisromantiikka
kulttuuri- ja taidesuuntaus, joka syntyi Suomessa 1800-luvulla ja ilmeni mm. kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja musiikissa. *39*

kansallisromanttinen taide
kansallisen herätyksen ja kansallisuusaatteen innoituksesta syntynyt taidesuunta, Suomessa vahva vuosina 1880–1910. *63*

kansaneläkelaki
ensimmäinen koko kansaa koskettanut sosiaaliturvan parannus, laki vuodelta 1937, jolla kaikille turvattiin minimitoimeentulo vanhuudessa. *105*

kansankomissaarien neuvosto
Venäjän bolsevikkihallitus; Venäjän neuvostotasavallan ja Neuvostoliiton hallituksen nimitys ennen vuotta 1946. *74*

kansanvaltuuskunta
punaisten vallankumoushallitus sisällissodan aikana vuonna 1918, puheenjohtajana Kullervo Manner. *80*

kapina
Suomen sisällissodan (1918) nimitys, joka korostaa punaisten nousseen kapinaan laillista hallitusta vastaan. *86*

karelianismi
tutkijoiden ja taiteilijoiden kansallisromanttista Karjala-harrastusta Suomessa 1890-luvulla. *63*

kasinotalous
ilmaus, jolla kuvataan Suomen taloudellista tilaa 1980-luvun nousukauden huipulla, vuosikymmenen lopulla. Nimitys viittaa keinotteluun ja holtittomaan taloudelliseen riskinottoon. *204*

kaskiviljely
viljelystekniikka, jossa peltoa raivataan metsää kaatamalla ja maaperää polttamalla eli kaskeamalla. Näin syntyneeltä pellolta korjataan yksi tai kaksi satoa. *12*

kauppasopimus
sopimus, jossa kaksi valtiota, tässä tapauksessa Saksa ja Suomi, sopivat kaupankäynnistä keskenään. *134*

kauttakulkusopimus
sopimus, jolla annetaan vieraan vallan joukoille lupa kulkea oman valtion alueen läpi; esim. Suomi antoi Saksan joukoille luvan kulkea Suomen valtion alueen läpi kohti Pohjois-Norjaa. *134*

kenraalikuvernööri
Venäjän keisarin korkea-arvoisin edustaja Suomessa, senaatin puheenjohtaja. *22*

kieliasetus
Snellmanin ajama, vuonna 1863 voimaan astunut asetus teki suomesta tasaveroisen kielen ruotsin kanssa 20 vuoden siirtymäajalla. Asetuksen antoi keisari Aleksanteri II. *43*

kieliohjelma
J.V. Snellmanin kieliohjelma vaati suomen kielen nostamista viralliseksi virkakieleksi ja suomalaisen kulttuurin luomista. Suomesta piti myös tehdä opetuskieli ja ruotsinkielisen väestön tuli ohjelman mukaan siirtyä käyttämään ruotsin sijaan suomea. *42*

kieltolaki
laki, joka kielsi alkoholin valmistuksen, myynnin ja anniskelun paitsi lääketieteellisiin tarkoituksiin. Oli Suomessa voimassa vuodet 1919–1932. Kumottiin neuvoa-antavan kansanäänestyksen tuloksen perusteella. *107*

kilpailuyhteiskunta
yhteiskunta, jossa ihmisen menestymisen mahdollisuuksia määrittää se, kuinka hyvin tämä menestyy koulutus- ja työmarkkinoilla alati koventuvassa kilpailussa. Heijastelee "jokainen on oman onnensa seppä" -ajattelua, sisältää myös ajatuksen menestyjien korostamisesta. Vastaavasti heikosta menestyksestä tulee puheissa ihmisen oma syy (vaikka taustalla olisi muita itsestä riippumattomia tekijöitä). Näkyy korostuneena individualismina eli yksilökeskeisyytenä, arvomaailman koventumisena ja solidaarisuuden heikentymisenä. *208*

koskiveneteoria
ulkomaalaisten tutkijoiden luoma teoria jatkosodan synnystä, jonka mukaan Suomi toisen maailmansodan kuohuvissa koskissa ohjasi veneensä itse Saksan rantaan eli pystyi itse omilla valinnoillaan vaikuttamaan omaan kohtaloonsa ja menemiseensä Saksan rinnalle. Ajopuuteorian vastapooli. *135*

kotirintama
rintaman takainen alue kotimaata, jossa ei sodita, mutta jota saatetaan vihollisen toimesta pommittaa. *138*

kultakauden taide
vuosien 1880–1910 välistä aikaa Suomen taiteessa kutsutaan kultakaudeksi; silloin luotiin Suomen taiteelle oma kansallinen ilme. *62*

kulttuuriadressi
yli tuhannen eurooppalaisen kulttuurivaikuttajan adressi Suomen autonomisen aseman säilyttämisen puolesta, Pro Finlandia -adressi 1899. *59*

kulttuuriradikalismi
1960-luvulla voimistunut taiteen ja kulttuurin muoto, jossa otettiin kantaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin; vasemmistolaisesti suuntautuneita taiteilijoita, kirjailijoita, näyttelijöitä, muusikoita ja kulttuurivaikuttajia. *186*

kylmä sota
Supervaltojen (Yhdysvallat ja Neuvostoliitto) sekä niiden johtamien valtioryhmien ja liittolaisten sotilaallinen, ideologinen vastakkainasettelu ja kilpailu vuosina 1947–1989. Tilanne ei johtanut avoimeen sotaan pääosapuoleten välillä, mutta sodan uhka oli ajoittain korkea. *164, 191*

köyhäinhoitolaki
vuonna 1922 säädetty laki, joka velvoitti kunnat järjestämään toimeentulon tarkoituksenmukaisella tavalla jokaiselle, joka ei itse kyennyt huolehtimaan toimeentulostaan. Ennen vuoden 1922 lakia asiaa sääteli vaivaisasetus, jonka perusteella köyhäinhoito oli tarkoitettu pääasiassa lapsille, leskille, työkyvyttömille, sairaille ja muille vaivaisille. *105*

lama
taloudellinen tilanne, jossa talouskasvu on hidastunut lähelle nollaa ja siten supistunut lähes olemattomiin tai jopa vähentynyt edelliseen vuoteen verrattuna. Lamaan liittyvät yritysten kysynnän vähentymisestä johtuen konkurssit, lomautukset, irtisanomiset, massatyöttömyys, valtion verotulojen romahtaminen ja samanaikainen sosiaalimenojen kasvu. *204*

Lapin sota
Suomen ja Saksan Lapissa 1944–1945 käymä sota; aselepoehtojen mukaisesti Suomen tuli ajaa Saksan armeijan osastot pois omalta maaperältään. *153*

lapuanliike
vuosina 1929–1932 vaikuttanut suomalainen oikeistolainen kansanliike. Liikkeen tavoitteena oli aluksi pääasiassa kommunistisen toiminnan kieltäminen. Myöhemmin liike radikalisoitui ja menetti maalaisliiton ja maltillisen oikeiston tuen. Liikkeen toiminta lopetettiin Mäntsälän kapinan (1932) jälkeen. *98*

Lauantaiseura
Helsingissä yliopisto-opiskelijoiden parissa syntynyt kansallishenkinen vapaamuotoinen keskustelukerho 1830-luvulla, joka pyrki edistämään suomalaista kulttuuria. *39*

lento-osasto Kuhlmey
komentajansa mukaan nimetty Saksan ilmavoimien Luftwaffen syöksypommittajista ja hävittäjistä koostunut lento-osasto, joka osallistui Suomen kesän 1944 torjuntataisteluihin Neuvostoliittoa vastaan; kaksinkertaisti ilmavoimien koneiden määrän Karjalan kannaksella, tuhosi yli 100 vihollisen lentokonetta ja yli 200 tankkia. *141*

Lex Kallio
maatalousministerinä toimineen, myöhemmän tasavallan presidentin, Kyösti Kallion mukaan nimetty laki vuodelta 1922, jolla tilattomat saivat oikeuden lunastaa itselleen maata. *104*

liberalismi
poliittisia ja taloudellisia vapauksia korostanut aate, jota 1800-luvun Euroopassa kannattivat varsinkin varakas keskiluokka ja sivistyneistö. Liberaalit halusivat kehittää yhteiskuntaa vapaampaan suuntaan esim. kansalaisvapauksien kuten äänioikeuden ja sananvapauden osalta. Suomalaisesta 1860-luvulla alkaneesta kielitaistelusta puhuttaessa liberaaleiksi kutsuttiin kaksikielistä Suomea kannattanutta ryhmittymää. *34, 44*

loinen
eli itsellinen; maatalousyhteiskunnan alimpiin kerroksiin kuuluneen ihmisryhmän edustaja, joka ei omistanut eikä kyennyt vuokraamaan asuntoa vaan eli talonpojan tai muun taloa tai torppaa hallitsevan tiloissa ja ansaitsi elantonsa tekemällä tilapäisiä töitä taloissa. *31*

Lotta Svärd -järjestö
vuonna 1921 perustettu isänmaallis- ja kristillishenkinen naisten vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö. Lakkautettiin Neuvostoliiton vaatimuksesta vuoden 1944 välirauhan ehtojen perusteella. Alun perin Lotta Svärd oli Vänrikki Stoolin tarinoiden henkilöhahmo, joka seurasi miestään rintamalle. *97*

luonnonsuojelu
perinteisessä luonnonsuojelussa nationalistisista lähtökohdista suojellaan kansallisesti merkittäviä maisemia ja eläimiä. Uudessa ympäristöliikkeessä käsite muuttui koskemaan koko luontoa sellaisenaan. *212*

maaliskuun manifesti
vuonna 1917 Venäjän väliaikaisen hallituksen Suomen suuriruhtinaskunnalle antama manifesti, jonka nojalla kumottiin helmikuun manifestin perussäädökset (ei itse manifestia), vuoden 1890 postimanifesti, vuoden 1910 laki yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä ja vuoden 1908 esittelyjärjestys. Ks. myös helmikuun manifesti. *71*

Maamme-laulu
alun perin Johan Ludvig Runebergin ruotsiksi vuonna 1846 kirjoittama runo, jonka sävelsi Fredrik Pacius vuonna 1848. Maamme-laulu ensiesitettiin ylioppilaiden Floran päivän juhlassa toukokuussa 1848. Ks. Vänrikki Stoolin tarinat. *41*

Maamiehen Ystävä
toinen Snellmanin Kuopiossa toimittamista sanomalehdistä. Maamiehen Ystävä oli suomenkielinen ja valistushenkinen lehti, joka oli suunnattu nimensä mukaan tavalliselle rahvaalle. *43*

maapäivät
Suomen säätyjen edustajien kokous Porvoossa 1809, jossa ne mm. vannoivat uskollisuudenvalan uudelle hallitsijalle, Venäjän keisarille; ks. valtiopäivät. *19*

Maastrichtin sopimus
Euroopan yhteisömaiden vuonna 1993 voimaan saattama sopimus, jolla perustettiin Euroopan unioni (EU). Sopimuksessa sovittiin mm. talous- ja rahaliitosta, yhteisestä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, unionin kansalaisuudesta ja yhteistyöstä oikeus- ja sisäasioissa. *197*

Mainilan laukaukset
tykistön laukauksia, jotka Neuvostoliitto ampui omalla alueellaan lähellä Mainilan kylää tarkoituksenaan lavastaa Suomi niiden ampujaksi ja antaa tekosyy sotaan; Neuvostoliiton provokaatio. Neuvostoliitto ilmoitti 26.11. Suomen ampuneen laukaukset ja vaati suomalaisia vetämään joukkonsa pois rajalta. Suomi vastasi, etteivät joukot olleet alun perinkään tykinkantaman päässä. *124, 125*

Mannerheim-linja
Karjalan kannaksella sijainnut Suomen pääpuolustuslinja talvisodan aikana. *126*

mannermaasulku
Napolenin toimeenpanema Britannian taloussaarto, jolla pyrittiin estämään sitä käymästä kauppaa muun Euroopan kanssa. *16*

marraskuun manifesti
marraskuun 4. päivänä 1905 annettu keisarin julistus, jolla lakkautettiin helmikuun manifestin soveltaminen käytännössä; ensimmäinen sortokausi päättyi. *65*

Marshallin suunnitelma
Yhdysvaltojen avustusohjelma 1948–1952, jossa jaettiin 13 miljardia dollaria apua Eurooppaan; suunnitelmalla pyrittiin varmistamaan jälleenrakennuksen onnistuminen Länsi-Euroopassa. *160*

ministerivaltiosihteeri
autonomisen Suomen edustaja keisarin hovissa Pietarissa, joka esitteli suoraan hallitsijalle Suomea koskevat asiat. *22*

modernistit
1950-luvun suomalaisessa kulttuurissa esiin noussut ryhmä, joka suosi uudenaikaista ilmaisua ja tyyliä tehden eroa vanhempaan taiteeseen, kirjallisuuteen ja kulttuuriin. *186*

Molotovin-Ribbentropin sopimus
Saksan ja Neuvostoliiton ulkoministerien Joachim von Ribbentropin ja Vjatseslav Molotovin 23.8.1939 allekirjoittama hyökkäämättömyyssopimus, jonka salaisessa lisäpöytäkirjassa ne sopivat etupiirijaosta itäisessä Euroopassa. *122*

monarkia
kuningaskunta, monarkistit ovat kuninkuuden kannattajia. *93*

monikulttuurisuus
kulttuuriltaan erilaisten ryhmien rinnakkaiselo ja vuorovaikutus valtioiden sisällä. *211*

monokulttuurisuus
yhteen vallitsevaan kieleen, enemmistön etniseen ryhmään tukeutuva yhtenäiskulttuuri. *211*

Moskovan rauha
talvisodan 13.3.1940 päättänyt rauha, jossa Suomi menetti 10 prosenttia alueestaan ja joutui vuokraamaan Hangon Neuvostoliiton tukikohdaksi. *130*

musta pörssi
luvatonta kaupankäyntiä, jollaista harjoitetaan säännöstelyn aikana; Suomessa jatkosodan aikana ja jälkeen. *73*

muuttotappioalue
alueet ja kunnat, joilta muuttaa enemmän ihmisiä pois kuin mitä muuttaa tilalle. Alueen väkiluku vähenee ja tavallisesti ikärakenne muuttuu vanhemmaksi. *182*

Münchenin kokous
vuonna 1938 Saksan Münchenissä järjestetty kokous, jossa Saksa, Iso-Britannia, Ranska ja Italia sopivat Tsekkoslovakian sudeettialueiden luovuttamisesta Saksalle. *122*

myöntyvyyslinja
vanhasuomalaisten näkemys siitä, miten venäläistämistä tulisi vastustaa: parempi antaa periksi ettei suututeta Venäjää. *60*

Mäntsälän kapina
lapuanliikkeen toiminta huipentui Mäntsälässä alkaneeseen kapinaan vuonna 1932, jolla Suomen hallitusta yritettiin painostaa lapuanliikkeen tavoitteiden suuntaan. Kapinan epäonnistuminen merkitsi lapuanliikkeen loppua. *100, 101*

nationalismi
kansallisuusaate, erityisesti 1800-luvulla Euroopassa voimistunut aate, joka pyrki luomaan kullekin kansalle oman itsenäisen valtion ja korosti oman kielen merkitystä kansan tunnusmerkkinä. *38*

neuvoa-antava kansanäänestys
kansanäänestys, jolla kansalaiset voivat ottaa kantaa jonkin asian puolesta tai vastaan. Ensimmäinen järjestettiin kieltolaista vuonna 1931 ja toinen Suomen EU-jäsenyydestä vuonna 1994. On luonteeltaan neuvoa-antava, ei eduskuntaa sitova. *107, 199*

Nobelin kirjallisuuspalkinto
vuosittain Ruotsissa jaettava huomattava kirjallisuuspalkinto, joka maksetaan Alfred Nobelin säätiön varoista. Ainoa Nobelilla palkittu suomalainen kirjailija on Frans Emil Sillanpää vuonna 1939. *112*

nootti
diplomatian väline, virallinen yhteydenotto toiseen valtioon. Usein nootin välityksellä ilmaistaan tyytymättömyyttä toisen valtion toimintaan ja esitetään vaatimuksia tilanteen ratkaisemiseksi. *125, 167*

noottikriisi
vuoden 1961 nootin käynnistämä kriisi. *168*

omavaraistalous
talouden muoto, jossa elintarpeet ja muut välttämättömät hyödykkeet tuotetaan ja valmistetaan itse. *8*

Operaatio Barbarossa
Saksan hyökkäyssuunnitelmasta ja lopulta kesäkuun 1941 hyökkäyksestä Neuvostoliittoon käytetty nimitys. *134*

osakeyhtiö
Suomessa suosittu yritysmuoto, jossa tarvittava alkupääoma saadaan jakamalla se osakkeisiin, joita voi vapaasti ostaa. Suomalaisista yrityksistä 2/3 oli osakeyhtiöitä autonomian aikana. *35*

Paasikiven-Kekkosen linja
Suomen kylmän sodan ajan noudattama ulkopoliittinen linja, jossa korostettiin hyviä suhteita Neuvostoliiton kanssa; Kekkosen vaalikampanjassa 1956 omaksuma vaalilause. *164*

palkollinen
maaseudun väkeä kuten renkejä ja piikoja, jotka olivat talonpojan palveluksessa ja palkkatyössä maatilalla. *31*

pankkikriisi
1990-luvun alun lamaan liittynyt tilanne, jossa pankit uhkasivat mennä konkurssiin. Pankit olivat taloudellisissa vaikeuksissa, kun laman myötä velalliset eivät kyenneet maksamaan velkojaan takaisin. Valtio tuli apuun ja antoi pankeille pankkitukea luottotappioiden kattamiseksi ja pitääkseen ne pystyssä. Pankkeja myös yhdisteltiin. SKOP meni konkurssiin. *205*

panslavistit
panslavismin kannattajat; ajoivat 1800-luvulla Venäjällä slaavilaisten kansojen poliittista, uskonnollista ja kulttuurista yhteen liittämistä. *56*

parlamentaarinen demokratia
maa, jossa vallitsee demokratia eli kansanvalta ja jossa hallituksen edellytetään nauttivan kansan valitseman kansanedustuslaitoksen luottamusta eikä presidentin tai muun valtion päämiehen. *192*

passiivinen vastarinta
väkivallaton vastarinta, jota suomalaiset perustuslailliset noudattivat vastustaessaan Venäjän määräyksiä 1900-luvun alussa. *61*

perustuslaillinen monarkia
hallitusjärjestelmä, jossa hallitsijan vallankäyttö on sidottu parlamentin säätämiin lakeihin. *23*

perustuslaillinen sopimus
suomalaisten tulkinta siitä, että keisari Aleksanteri I oli Porvoon maapäivillä 1809 tunnustanut Suomen olemassaolon kansakuntana sekä vahvistanut Suomen autonomian ja erioikeudet oikeudellisesti keisaria sitovalla tavalla. *20*

perustuslailliset
ryhmä, joiden mielestä venäläistämistä tulee vastustaa kieltäytymällä noudattamasta Venäjän määräyksiä, ns. passiivinen vastarinta, jota kannattivat nuorsuomalaiset, sosiaalidemokraatit ja monet ruotsinkieliset. *61*

pitkä parlamentti
vuoden 1939 vaaleissa valittu eduskunta, jonka toimikautta jatkettiin 1945 asti. *154*

pitkäaikaistyöttömyys
pitkäaikaistyötön on yhtäjaksoisesti vähintään vuoden työttömänä ollut henkilö. Paluu työelämään on silloin usein vaikeaa. Pitkäaikaistyöttömyydellä viitataan pitkäaikaistyöttömien joukkoon sekä ilmiönä niihin ongelmiin, joita se taloudessa ja ihmisille itselleen aiheuttaa. *206*

pogromit
Venäjän 1880-luvulla juutalaisia vastaan kohdistettu hyökkäys, jossa heidän kotejaan, liikkeitään ja synagogiaan tuhottiin. *56*

postimanifesti
venäläistämistoimi, jossa vuoden 1890 asetuksella Suomen posti siirtyi Venäjän sisäasianministeriön alaisuuteen, myöhemmin suomalaisten postimerkkien käyttö kiellettiin. *56*

privilegio
jollekin säädylle tai yhteiskuntaluokalle myönnetty etuoikeus tai erioikeus. *10*

punainen julistus
suurlakon aikana Tampereella vuonna 1905 annettu julistus, jossa vaadittiin kansalaisvapauksia ja äänioikeuden laajentamista; nimi tulee siitä, että se painettiin punaiselle paperille. *64*

punainen terrori
Suomen sisällissodan (1918) aikana punaisten joukkojen varsinaisten taistelujen ulkopuolella tekemät veriteot. *84*

punakaarti
aseistettu vallankumouksellisten työläisten kaarti, jollaisia perustettiin järjestyksen ylläpitämiseen ensimmäisen kerran 1905 ja uudelleen 1917; sisällissodassa punaisten armeijan runko. *79*

punakapina
ks. kapina. *86*

punamultahallitus
hallitusyhteistyö, jossa pääpuolueina ovat mukana SDP ja Maalaisliitto. Ensimmäinen punamultahallitus oli vuonna 1937 syntynyt Cajanderin johtama hallitus, joka eheytti kansaa laajalla lainsäädäntötyöllä. *102*

puolueettomuus
sodan syttyessä voi valtio kansainvälisen oikeuden nojalla julistautua puolueettomaksi ja jäädä sodan ulkopuolelle. Puolueettoman maan täytyy kohdella sotaa käyviä maita tasapuolisesti eikä se saa antaa niille sotilaallista apua. *162*

puolueettomuuspolitiikka
rauhan aikana noudatettavaa ulkopolitiikkaa, jolla pyritään siihen, että valtio voi säilyä sodan sattuessa sen ulkopuolella puolueettomana maana. *165*

raittiusliike
kansainvälinen raittiutta edistänyt kansanliike, joka kokosi kannattajia erilaisista kansalaispiireistä 1800-luvulla. Tähtäsi kieltolakiin ja kansan raitistamiseen mm. valistustyön avulla. *48*

realistinen ulkopolitiikka
olemassa olevat tosiasiat tunnustava ulkopolitiikka; toisen maailmansodan jälkeen J. K. Paasikiven ulkopoliittisen linjan lähtökohta. *154*

reunavaltio
Venäjästä ensimmäisen maailmansodan jälkimainingeissa irronneet ja itsenäistyneet valtiot: esim. Suomi, Viro, Latvia, Liettua, Puola. *119*

Saima
Snellmanin Kuopiossa toimittama sanomalehti, joka oli ruotsinkielinen. Lakkautettiin sensuuriasetuksen perusteella lehden radikaalin kirjoittelun takia vuonna 1846. *43*

salainen lisäpöytäkirja
sopimuksen liite, jota ei julkisteta; esim. Saksa ja Neuvostoliitto eivät julkistaneet etupiirijaon sisältävää lisäpöytäkirjaa yhdessä hyökkäämättömyys-sopimuksensa kanssa. *122*

SDP
Suomen sosialidemokraattinen puolue. Perustettu vuonna 1899. *47*

senaatti
Suomen autonomian ajan hallitus, joka huolehti alueen keskushallinnosta. *22*

senaattori
senaatin jäsen, vastaa nykyisin valtioneuvoston jäsentä eli ministeriä. *22*

sisällissota
valtion sisäinen sota, Suomessa vuoden 1918 sota. *78, 87*

SKP
Suomen Kommunistinen Puolue, jonka sisällissodan lopussa maasta paenneet kommunistit perustivat vuonna 1918 Moskovassa. *96*

slavofiilit
1800-luvun Venäjällä ollut älymystön ryhmä, joka korosti historiallisen Venäjän arvojen paremmuutta muihin nähden. *56*

sotakorvaukset
(rahallinen tai muulla tavoiin määritelty) korvaus sodassa hävinneeltä maalta voittaneelle maalle. Voittanut maa vaatii hävinneeltä maalta korvausta menetetyistä resursseista vahvemman oikeudella. *143, 156, 158*

sotasyyllisyysoikeudenkäynti
Neuvostoliiton vaatimuksesta 1946 järjestetty oikeudenkäynti, jossa joukko sota-ajan johtajia tuomittiin vankeuteen. Heitä syytettiin mm. hyökkäyssodan aloittamisesta 1941. *156*

sotilasmiljoonat
Venäjän Suomelle määräämä maksu siitä, että suomalaisten ei tarvinnut mennä asepalvelukseen Venäjän armeijaan. *61*

subjektiiviinen oikeus
jokaisen kansalaisen oikeus saada hyvinvointivaltion palveluita ilman, että hakijan tarvitsee todistaa tai osoittaa erityistä tarvetta; vastakohta tarveharkinta. *184*

suffragettiliike
naisasialiike, joka vaikutti myös Suomessa 1800-luvulta alkaen kansainvälisten esikuvien mukaisesti. Tähtäsi naisen poliittisen ja sosiaalisen aseman korottamiseen miehen rinnalle ja pyrki Suomessa yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen. *49*

suojeluskunnat
aseistettu porvareiden järjestyskaarti, perustettiin ensimmäisen kerran 1905, mutta hajotettiin; syntyi uudelleen 1917, nimitettiin tammikuussa 1918 hallituksen virallisiksi joukoiksi; muuttui sisällissodan jälkeen vapaaehtoiseksi maanpuolustusjärjestöksi; lakkautettiin välirauhansopimuksen perusteella 1944. *79*

suomalainen puolue
pitkälti Snellmanin kieliohjelman innoittamana syntynyt poliittinen ryhmä 1870-luvun kielitaistelun aikana. Korosti suomen kielen merkitystä mm. opetuskielenä ja halusi tehdä Suomesta puhtaasti yksikielisen maan. *45*

Suomen Työväenpuolue
perustettiin 1899 Turussa, otti myöhemmin nimekseen Sosialidemokraattinen puolue Suomessa vuonna 1903. Suomen ensimmäinen valtakunnallinen poliittinen puolue. 47

suomettuminen
suurvallan kyky ohjailla pienemmän valtion ulkopolitiikkaa ja sisäpolitiikkaa; pienempi valtio joutuu jatkuvasti ottamaan huomioon suuremman valtion edut ja tarpeet. *174*

suora kansanvaali
vaali, jossa äänestäjä pääsee antamaan äänensä suoraan sille ehdokkaalle, jota kannattaa. Poikkeaa vaalitavasta, jossa kansa valitsee ensin valitsijamiehet, jotka sitten välillisesti valitsevat päättäjän. Ks. myös valitsijamiehet. *200*

suuret ikäluokat
vuosina 1946–1949 vallinneen poikkeuksellisen korkean syntyvyyden aikana syntyneet ikäluokat. Vuosittain syntyi yli 100 000 lasta. *182*

suuri adressi
suomalaisten ylioppilaiden keräämä adressi, jolla oli tarkoitus vaikuttaa tsaariin helmikuun manifestin (1899) kumoamiseksi. *59*

suurlakko
Suomeen Venäjältä levinnyt lakko vuonna 1905; Suomessa oltiin tyytymättömiä venäläistämistoimiin ja vaadittiin samalla parannuksia yhteiskuntaan. *64*

svekomania
ruotsinmielisyys. Svekomaanit korostivat ruotsin kielen ja ruotsinkielisen kulttuurin merkitystä Suomen kulttuurin kehityksen kannalta. Svekomaanit olivat fennomaanien vastavoimana kielitaistelussa 1800-luvun lopun Suomessa. Svekomaaneja olivat varsinkin aateliset ja porvarit, jotka pelkäsivät ruotsin aseman heikkenemistä suomen kielen aseman vahvistuessa. *44*

säätykierto
ihmisten liikkuminen säädystä toiseen, esimerkiksi talonpoikaissäädystä papistoon tai porvarissäätyyn. *10*

Talin-Ihantalan taistelu
jatkosodan loppuvaiheessa, Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana kesä-heinäkuun vaihteessa käyty torjuntataistelu, jossa puna-armeijan panssarikiilojen eteneminen Kannaksella kohti Suomen ydinalueita saatiin pysäytettyä keskittämällä joukkoja alueelle ja ampumalla tykeillä keskitetysti samoihin maaleihin. Suurin koskaan Pohjoismaissa käyty taistelu. *142*

talonpoika
neljäs valtiopäivillä edustettuna ollut sääty eli maata viljelevät talonpojat, maanomistajat. *31*

talvisodan ihme
sanonta, jolla korostetaan myyttisesti pienen Suomen urheutta ja uljasta taistelua jättimäistä goljattia, Neuvostoliittoa vastaan sekä sitä, että vastoin kaikkia ennakko-odotuksia Suomi onnistui säilyttämään itsenäisyytensä. *128*

tammikuun kihlaus
Suomen Ammattiyhdistysten keskusliitto (SAK, työntekijät) ja Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) sopivat tunnustavansa toisensa neuvotteluosapuoliksi työmarkkinoiden asioista sovittaessa. Solmittiin tammikuussa 1940. *132*

Tarton rauha
Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä vuonna 1920 solmittu rauha, jossa määriteltiin ensimmäisen kerran itsenäisyyden aikana Suomen itäraja: Suomi sai Petsamon, muttei Karjalasta Repolaa ja Porajärveä. Siksi oli joidenkin mielestä ”häpeärauha”. *118*

Terijoen hallitus
Neuvostoliiton talvisodan alussa perustama Suomen ”nukkehallitus”, joka toimi Neuvostoliiton ohjailemana. Pääministerinä toimi Otto Wille Kuusinen ja jäseninä oli myös muita Suomesta sisällissodan jälkeen Neuvostoliittoon paenneita kommunisteja. Tarkoituksena oli jakaa Suomen kansa kahtia, saada työväestö kannattamaan Terijoen hallitusta ja siten heikentää Suomen vastarintaa. *126*

tietoyhteiskunta
yhteiskunta, jonka taloudessa ja kulttuurissa tiedon eli informaation tuottamisella, käsittelyllä ja valikoimisella on merkittävä asema. Näiden taitojen hallitseminen muuttuu kansalaistaidoiksi ja on tärkeä menestymisen mahdollistaja. *210*

torjuntavoitto
puolustustaistelu, joka päättyy vihollisen hyökkäyksen pysähtymiseen ja estää siten vihollisen perimmäisen päämäärän eli miehityksen toteutumisen. Ei siis ole voitto, jossa kaikki vihollisen joukot tuhottaisiin, vaan taistelu, jossa lyödään vihollisen joukkoja tuhoamalla osittain joukkojen suurin hyökkäysvoima. *142*

torppari
vuokraviljelijä, joka vuokrasi maanomistajalta maatilkun ja raivasi pellon. Torpan vuokra maksettiin osana torpan tuotosta ja päivätöinä eli taksvärkkinä isännän tilalla. Torpparin ja isännän välillä tehtiin usein vuokrasopimus eli kontrahti. *31*

tulenkantajat
Suomen kulttuurielämässä 1920–1930-luvuilla vaikuttaneiden taitelijoiden, varsinkin kirjailijoiden ryhmä, joka haki vaikutteita töihinsä ulkomailta ja pyrki avaamaan suomalaisen kulttuurin ovia Euroopan metropoleihin. Ryhmän näkyvimpiä hahmoja olivat Olavi Paavolainen ja Mika Waltari. *112*

Turun romantiikka
autonomian alkupuolella Turussa kehittynyt kansallisromanttinen suuntaus, joka pyrki herättämään kansallistunnetta. Tunnetuin edustaja oli A. I. Arwidsson. Virtaus siirtyi yliopiston mukana Helsinkiin 1820-luvun lopulla. *39*

universaalisuus
kaikkien kansalaisten yhtäläinen oikeus nauttia hyvinvointivaltion palveluista tuloista tai yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Esim. lapsilisät, maksuton perusopetus ja lasten päivähoito. *184*

uusi ympäristöliike
syntyi 1960- ja 1970-luvuilla, eroaa perinteisestä luonnonsuojelusta poliittisen ja ideologisen luonteensa vuoksi. Mukana on myös ympäristö laajemmin (ei vain luonto ja sen eläimet) ja siihen sisältyy myös talous-, kulutus- ja teknologiakriittisyyttä. *213*

vaaran vuodet
1950-luvulla yleistynyt termi, jolla kuvattiin Suomen uhanalaista asemaa vuosina 1944–1948. *152*

valitsijamiehet
presidentin valitsijamiehet; vuoteen 1988 asti presidentin vaaleissa äänioikeutetut kansalaiset äänestivät valitsijamiehiä, jotka valitsivat presidentin. Vuoden 1994 presidentinvaalissa siirryttiin suoraan vaalitapaan ja valitsijamiehistä luovuttiin. *164*

valkoinen terrori
Suomen sisällissodan (1918) aikana valkoisten joukkojen varsinaisten taistelujen ulkopuolella ja jo sodan päätyttyä tekemät veriteot. *84*

vallankumous
poliittinen mullistus, jossa pyritään muuttamaan maan valtiojärjestystä; sisällissodastakin käytetty nimitys, joka korostaa joidenkin punaisten halua muuttaa suomalainen yhteiskunta perusteellisesti. *86*

valtalaki
Suomen eduskunnan heinäkuussa 1917 säätämä laki, jolla korkein valta Suomen asioissa tuli Suomen eduskunnalle; lakia ei vahvistettu Venäjällä, johti eduskunnan hajottamiseen. *72*

valtionhoitaja
muodollinen valtion päämies ennen presidentin valintaa Suomessa 1918–1919. Valtionhoitajina toimivat P. E. Svinhufvud ja G. Mannerheim. *94*

valtionyhtiö
valtion joko kokonaan tai osake-enemmistöltään omistama liikeyritys, joka toimii yksityisen yrityksen tapaan, mutta valtio ohjaa toimintaa ja tulouttaa voitot itselleen. *182*

valtiopäiväjärjestys
perustuslaki joka määrittelee parlamentin, Suomessa eduskunnan tai valtiopäivien, aseman ja toiminnan perusteet. Suomi sai valtiopäiväjärjestyksen vuonna 1869, mikä teki valtiopäivätoiminnasta säännöllistä. *43*

valtiopäivät
Ruotsin säätyjen kokoontuminen valtiopäiville Tukholmaan säätämään lakeja ja päättämään yhdessä hallitsijan kanssa valtakuntaa koskevista asioista. Myös Porvoon 1809 maapäivistä käytetty nimitys. *20*

valvontakomissio
liittoutuneiden, pääosin Neuvostoliiton edustajista koottu valvontaelin, joka toimi Helsingissä 1944–1947 valvoen aseleposopimuksen ehtojen täytäntöönpanoa lopullisen rauhansopimuksen voimaantuloon asti. *151*

Vanha-Suomi
Suomeen 1812 takaisin liitetyt alueet; Kymenlaakso, Viipurin alue, Karjalan kannas ja Laatokan pohjoispuolinen Karjala. *23*

vapaussota
valkoisten nimitys sisällissodalle; korostaa suomalaisten taistelleen vapautuakseen venäläisistä. *86*

veljessota
tunteenomainen nimitys Suomen sisällissodalle (1918), joka korostaa sukujen tai perheiden joskus taistelleen vastakkaisilla puolilla. *87*

velkajärjestely
käräjäoikeudessa vahvistettava maksukyvyltään merkittävästi heikentyneen velallisen ja velkojan välinen sopimus, jossa velkojen takaisinmaksusta sovitaan siten, että velallisen osalta niitä vähennetään, jotta tämä selviäisi takaisinmaksusta velkojalle. *206*

vihreä liike
poliittinen liike, jonka piirissä ihmiset alkoivat toimia ympäristön ja luonnon suojelemiseksi. Järjestäytyi sittemmin vihreäksi puolueeksi ja on ottanut ajan myötä myös muita asioita agendalleen. *213*

wrightiläinen työväenliike
työväenliikkeen alkumuoto Suomessa. Helsinkiläinen tehtailija Viktor Julius von Wright perusti ensimmäinen työväenyhdistyksen työläisilleen vuonna 1883. Pyrki valvomaan työväkeä sekä parantamaan työväen oloja ja sivistämään heitä ilman sosialismin painotuksia. *46*

vuoden 1918 sota
Suomen sisällissota. *87*

väliaikainen hallitus
Venäjällä helmikuun vallankumouksen jälkeen vuonna 1917 perustettu hallitus, joka koostui maltillisista liberaaleista ja sosialisteista, johdossa Aleksander Kerenski. *71*

välirauhan aika
rauhan aika talvisodan ja jatkosodan välissä (13.3.1940–25.6.1941). *135*

Vänrikki Stoolin tarinat
J. L. Runebergin kirjoittama kansallisromanttinen teos Suomen sodasta. Teoksen tunnetuin yksittäinen runo on Vårt land, Maamme. *40*

yhdenvertaisuuslaki
vuonna 1912 säädetty laki, jolla venäläisille annettiin Suomessa samat oikeudet kuin suomalaisilla; he saattoivat mm. hoitaa kaikkia virkoja ja nauttia elinkeinovapaudesta. *68*

yksikamarinen eduskunta
kansanedustuslaitos, jossa päätökset tehdään kaikkien edustajien yhteisessä kokouksessa. *65*

yleinen ja yhtäläinen äänioikeus
oikeus äänestää on kaikilla kansalaisilla ja jokaisella äänioikeutetulla on yksi ääni. *65*

yleinen oppivelvollisuus
laki yleisestä oppivelvollisuudesta tuli voimaan Suomessa vuonna 1921. Lain mukaan kaikkien 7–13-vuotiaiden tyttöjen ja poikien tuli suorittaa kansakoulun oppimäärä tai sitä vastaavat opinnot. *106*

yleislakko
kaikkia ammattialoja ja koko maata koskeva lakko; vuonna 1905, 1917 ja 1956. *75*

yya-sopimus
Suomen ja Neuvostoliiton välinen Ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus; voimassa 1948–1991. *161*

yöpakkaskriisi
syksyllä 1958 Neuvostoliitto painosti Suomen hallituksen eroamaan, koska ei ollut tyytyväinen sen kokoonpanoon. Hallitus nautti eduskunnan enemmistön tukea, mutta ministereinä oli presidentti Kekkosen vastustajia ja Neuvostoliiton jo aiemmin arvostelemia henkilöitä. *166*

äitiysavustus
äitiysavustuslaki tuli voimaan 1937. Sen perusteella naisille maksettiin vaatimaton äitiysavustus raskauden aikana. Nykyisin äitiysavustus tarkoittaa äitiyspakkausta tai pientä rahallista avustusta, joiden väliltä äiti voi valita. *105*

Kuvalähteet

Kansikuva: A. B. Text&Bilder/ WSOY-arkisto, kuvankäsittely Törmä-Ärrälä Oy

s. 6 Seppo Hilpo
s. 8 WSOY-arkisto
s. 10 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Janne Mäkinen
s. 11 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Hannu Aaltonen
s. 12 I. K. Inha 1893 / Museovirasto
s. 13 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Hannu Aaltonen
s. 14–15 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto
s. 16 The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
s. 17 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto
s. 18 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto
s. 20 Seppo Hilpo
s. 21 Kati Koivikko / WSOYpro
s. 22 Museovirasto
s. 24 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto
s. 26 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Hannu Aaltonen
s. 28 Seppo Hilpo
s. 30 Pohjois-Pohjanmaan Museon kokoelmat
s. 32 Matti Ruotsalainen
s. 33 Signe Brander / Museovirasto
s. 34 Gösta Serlachiuksen taidesäätiö
s. 35 Oy Karl Fazer Ab, Oy Sinebrychoff Ab
s. 36 Vapriikin kuva-arkisto
s. 37 WSOY-arkisto
s. 38 Museovirasto
s. 39 Museovirasto
s. 40 SKS
s. 41 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Jouko Könönen
s. 42 Museovirasto / Timo Syrjänen
s. 43 WSOY-arkisto
s. 44 WSOY-arkisto
s. 45 Keski-Suomen Museon kuva-arkisto
s. 46 Työväen arkisto
s. 47 Museovirasto
s. 48 Museovirasto
s. 49 Museovirasto
s. 50 Museovirasto
s. 54 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto / Kalervo Ojutkangas
s. 56 The British Library / TopFoto / MVphotos
s. 57 WSOY-arkisto
s. 58 WSOY-arkisto/Museovirasto
s. 59 Museovirasto
s. 60 Matti Ruotsalainen (ylh.), Museovirasto / Emil Rundman
s. 61 WSOY-arkisto
s. 62 Seppo Hilpo
s. 63 Valtion taidemuseo / Kuvataiteen keskusarkisto
s. 64 Vapriikin kuva-arkisto (ylh.), The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
s. 65 WSOY-arkisto/Museovirasto
s. 66 Työväen arkisto
s. 67 Museovirasto (vas.), Yle
s. 68 Sotamuseo
s. 69 WSOY-arkisto
s. 70 Sotamuseo
s. 71 Museovirasto
s. 72 Liphart Ernest Friedrich / The Bridgeman Art Library / Suomen Kuvapalvelu
s. 73 Helsingin kaupunginmuseo (ylh.), Museovirasto
s. 74 Vapriikin kuva-arkisto
s. 75 Museovirasto
s. 76 Museovirasto
s. 77 Yle
s. 78 Sotamuseo
s. 79 Vapriikin kuva-arkisto
s. 80 Sotamuseo
s. 81 Työväen arkisto (ylh.), Museovirasto
s. 83 Vapriikin kuva-arkisto (ylh.), ullstein bild / MVphotos
s. 84 Sotamuseo
s. 85 Museovirasto
s. 87 Yle
s. 88 Vapriikin kuva-arkisto
s. 89 Vapriikin kuva-arkisto
s. 92 Helsingin kaupunginmuseo
s. 94 ullstein bild / MVphotos (vas.), STT-Lehtikuva
s. 95 STT-Lehtikuva
s. 96 SKP, Syvärannan Lottamuseo, Sotamuseo
s. 97 WSOY-arkisto / Helsingin kaupunginmuseo
s. 99 WSOY-arkisto/Museovirasto
s. 100 Vapriikin kuva-arkisto
s. 101 WSOY-arkisto/Museovirasto
s. 102 Keskustan ja maaseudun arkisto (vas.), Porvarillisen Työn Arkisto
s. 103 Työväen arkisto
s. 104 Helsingin kaupunginmuseo
s. 105 Helsingin kaupunginmuseo
s. 106 Museovirasto
s. 107 Helsingin kaupunginmuseo
s. 108 Vapriikin kuva-arkisto
s. 109 Helsingin kaupunginmuseo (vas.), Julistemuseo Lahti
s. 110 Helsingin kaupunginmuseo
s. 111 Helsingin kaupunginmuseo
s. 112 Hanna Anttila / WSOYpro / WSOY:n Kirjallisuussäätiö
s. 113 Hanna Anttila / WSOYpro / Suomen Urheilumuseosäätiö (ylh.), Matti Ruotsalainen
s. 116 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 118 Aarne Pietinen / Suomen Kuvapalvelu (vas.), Ruokolahti-Seura, Kotiseutumuseon kokoelmat
s. 119 Otavan kuva-arkisto / Suomen Kuvapalvelu
s. 120 WSOY-arkisto
s. 121 Hans Wagner
s. 122 British Cartoon Archive, University of Kent
s. 124 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 126 Finnkino Oy / Elokuva Talvisota, ohjaus Pekka Parikka
s. 127 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 128 SA-kuva/STT-Lehtikuva
s. 129 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 131 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 132 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 133 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 135 Keystone / Getty Images / Hulton Archive / All Over Press
s. 136 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 137 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 138 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus (vas.), Eliot Elisofon / Time&Life Pictures / Getty Images
s. 139 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 140 SA-kuva / Suomen Kuvapalvelu
s. 141 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus

Kuvalähteet

s. 142 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 144 Topfoto/STT-Lehtikuva
s. 145 British Cartoon Archive, University of Kent
s. 146 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 147 SA-kuva / Puolustusvoimien kuvakeskus
s. 148 British Cartoon Archive, University of Kent
s. 150 Kalle Kultala / STT-Lehtikuva
s. 152 SA-kuva/WSOY-arkisto
s. 155 Työväen arkisto (vas.), Kansan Arkisto
s. 156 Suomen Kuvapalvelu
s. 157 Sjöhistoriska Institutet /Åbo Akademi (vas.), Juhani Seppovaara
s. 158 Vapriikin kuva-arkisto
s. 159 STT-Lehtikuva (ylh.), Työväen arkisto
s. 160 Mark Kauffman / Time Life Pictures / Getty Images
s. 161 Suomen Kuvapalvelu
s. 162 Eliot Elisofon / Time Life Pictures / Getty Images
s. 163 Tor Wennström / STT-Lehtikuva
s. 164 British Cartoon Archive, University of Kent
s. 165 Caj Bremer / STT-Lehtikuva
s. 166 Suomen Urheilumuseosäätiö
s. 167 WSOY-arkisto
s. 168 Kari Suomalaisen perikunta
s. 169 Pressfoto/ WSOY-arkisto
s. 170 Jarmo Matilainen / HS / STT-Lehtikuva
s. 171 Ari Ojala / STT-Lehtikuva
s. 172 Urho Kekkosen arkisto, Orimattila
s. 173 Jorma Pouta / STT-Lehtikuva
s. 174 Kari Suomalaisen perikunta (ylh.), Pentti Koskinen / HS / STT-Lehtikuva
s. 175 Pekka Sakki / STT-Lehtikuva (vas.), Angelo Palma / A3 / Contrasto / MVphotos
s. 176 Olavi Kaskisuo / STT-Lehtikuva
s. 177 IMAP / STT-Lehtikuva
s. 178 Kainuun museo
s. 179 Viking Line (ylh.), Tapani Virkkunen
s. 180 HS / STT-Lehtikuva
s. 181 Helsingin kaupunginmuseo (ylh.), Suomen Elinkeinoelämän Keskusliitto
s. 182 Yrjö Lintuvaara / WSOY-arkisto
s. 183 STT-Lehtikuva (ylh.), Yrjö Soikkelin perikunta
s. 184 Helsingin kaupunginmuseo
s. 185 Juhani Warsta (vas.), Pentti Koskinen / HS / STT-Lehtikuva
s. 186 Yle (vas.), MTV3
s. 187 Kaius Hedenström (ylh.), Roope Permanto, Jörn Donner Productions Oy / taiteilija Erkki Ruuhinen
s. 190 Hannes Heikura / HS / STT-Lehtikuva
s. 192 Pentti Nissinen / IS / STT-Lehtikuva
s. 193 Kari Suomalaisen perikunta (vas.), Markku Ulander / STT-Lehtikuva
s. 194 Petri Puromies / STT-Lehtikuva (vas.), Matti Björkman / STT-Lehtikuva
s. 195 Alexander Sentsov, Alexander Chumichev / Itar-Tass / MV-photos
s. 196 Tiyt Vearmya / Itar-Tass / MVphotos
s. 197 Tibor Bognar / Corbis / Belgium / Amsterdam
s. 198 Kari Suomalaisen perikunta
s. 199 Hannu Lindroos / Suomen Kuvapalvelu
s. 200 Kari Santala / Suomen Kuvapalvelu
s. 202 Solar Films
s. 203 Everett Collection / STT-Lehtikuva (vas.), Nokian arkisto
s. 204 Marja Seppänen-Helin / STT-Lehtikuva
s. 205 Markku Niskanen / Suomen Kuvapalvelu
s. 206 Kimmo Mäntylä / STT-Lehtikuva
s. 207 Ilkka Ranta / STT-Lehtikuva
s. 208 Kinotar Oy (vas.), Martin Oeser / AFP Photo DDP / STT-Lehtikuva
s. 209 Grafia ry:n arkisto (vas), Christian Augstin / Action Press / STT-Lehtikuva
s. 210 Luis Enrique Ascui Luis Ascui / Reuters / STT-Lehtikuva
s. 212 Vesa Klemetti / STT-Lehtikuva
s. 214 Kati Koivikko / WSOYpro (vas.), Ismo Pekkarinen / STT-Lehtikuva
s. 215 1. Punaisten muistomerkki Santahaminan varuskunta-alueella Helsingissä, kuva Suvi Sokolnicki
2. Suomenlinnan vankileirin muistomerkki, kuva Suvi Sokolnicki
3. Suomalaisten Vapaussotamuistomerkki Vanhan kirkon puistossa Helsingissä, kuva Suvi Sokolnicki
4. Punavangit Lahden Fellmanin puistossa, kuva Suvi Sokolnicki
5. Vapaudenpatsas Tampereella Hämeenpuistossa, kuva Marika Tamminen / Vapriikin kuva-arkisto
s. 216 Egmont Kustannus
s. 217 Sampo Pankki / Kuva Jussi Aalto (vas.), Oasis Finland TM, Kalle Kultala / STT-Lehtikuva
s. 219 Antti Ahonen